

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РУГАЛО Юлія Ігорівна

УДК 341.231.14:341.64

ДИСЕРТАЦІЯ

**КОНЦЕПТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В СУЧАСНОМУ
МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ**

Спеціальність 081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Ю. І. Ругало

Науковий керівник:

КІВАЛОВА Тетяна Сергіївна

доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2023

АНОТАЦІЯ

Ругало Ю. І. Концепт злочинів проти людяності в сучасному міжнародному праві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2023.

Дисертаційне дослідження присвячене актуальному завданню науки міжнародного права – дослідженню природи, правових основ злочину проти людяності та виявленню засобів запобігання та притягнення до відповідальності за вчинення злочинів проти людяності, як життєво важливого компонента міжнародного права у сучасному світі.

Наукова робота ставить за мету комплексний теоретико-правовий та історичний аналіз проблем, пов'язаних із становленням нормативно-правових та інституційних засад притягнення до міжнародно-правової відповідальності за вчинення злочинів проти людяності, а також створення ефективного механізму їх попередження.

В ході дослідження визначено основні фактори вчинення злочинів проти людяності, а саме політичні фактори (тоталітарні режими, імунітет від переслідування та покарання тощо), соціальні фактори (економічна нерівність, різноманітність суспільств, культурні протиріччя та непорозуміння, соціальна дискримінація за ознаками раси, релігії, гендеру, національності тощо), воєнні дії та конфлікти, технологічні досягнення сучасного світу, що дозволяють здійснювати масштабні, координовані напади на цивільне населення. Важливо, що розуміння цих факторів допомагає при розслідуванні та запобіганні злочинів проти людяності, а також при створенні стратегій для вирішення конфліктів, роботи на попередження вчинення злочинів та підтримки прав людини.

Розглянуто лінгвістичні колізії, пов'язані із перекладом на українську мову англomовного відповідника «crimes against humanity». На основі проаналізованих західних джерел визначено що, «crimes against humanity» має перекладатись як «злочини проти людяності», а не як «злочини проти людства», як вважають деякі вітчизняні науковці. Цей термін більшою мірою відображає сутність цих злочинів та їх вплив на людей, підкреслює порушення основних гуманітарних цінностей та прав людини, наголошує на тому, що ці злочини не лише спрямовані проти конкретних осіб, але і проти загальних цінностей, які визнаються міжнародним співтовариством, він має сильний моральний і етичний аспект, який відображає відверту жорстокість і неприйнятність цих дій у будь-якому суспільстві та культурі.

У роботі обґрунтовано кваліфікацію операції «Вісла» як злочину проти людяності, на підставі історичного й правового аналізу цих подій і їх наслідків та з урахуванням сучасної практики органів міжнародної кримінальної юстиції та статуту Міжнародного кримінального суду, та доведено її значущість для сучасного українського соціуму зокрема, та міжнародної спільноти загалом. Виокремлено кваліфікуючі ознаки, що надають можливість розглядати цю операцію саме в межах концепту злочинів проти людяності, що сформувався в сучасному міжнародному праві, зокрема її широкомасштабність, спланованість, систематичність, спрямованість на виселення великої кількості населення.

Досліджено проблеми міжнародно-правової оцінки операції Волинської трагедії та її впливу на відновлення історичної справедливості, а також формування міждержавного конструктивного діалогу з цього питання між Україною та Польщею. Визначено, що Волинська трагедія відображає асиметрію і розбіжності у політичних наративах між Україною та Польщею, що базуються на різному розумінні та сприйнятті подій на Волині. Комунікаційний потенціал міждержавного діалогу в політичній сфері

недостатній, а політизація цієї історичної події внутрішніми ідеологічними та політичними діями ускладнює вирішення цього питання. Важливо пам'ятати, що Волинська трагедія відбулася як наслідок дій нацистських та комуністичних тоталітарних режимів з метою послаблення польського і українського підпілля. Ця подія має суттєвий вплив на міжнародне право та концепцію злочинів проти людяності, підкреслюючи важливість захисту прав людини, необхідність запобігання та покарання масових злочинів, особливо тих, що супроводжуються етнічною чи расовою ненавистю. Для побудови міжнародних відносин між Україною та Польщею важливим є визнання і поширення історичної правди про Волинську трагедію обома сторонами. Потрібно уникати одностороннього звинувачення та вибачень, а замість цього спільно здійснювати дослідження та пошук історичної правди. Надзвичайну увагу рекомендується приділити об'єктивному підходу та стриманому спілкуванню, особливо політичним силам, аби не погіршувати відносини між націями. Проблема Волинської трагедії залишається актуальною і в сучасному контексті, і, як вважають у польському уряді, може бути використана країною-агресором для подібних маніпуляцій, які вже мали місце в історії між українцями та поляками. Тож, необхідно зосередитися на спільному пошуку історичної правди та уникнути допущення політичного втручання і маніпуляцій, які можуть розділити і послабити український і польський народи.

Зазначено про проблематику злочинів проти людяності у контексті міжнародної правосвідомості, складовими якої є міжнародно-правова культура, міжнародно-правова ідеологія та міжнародно-правова психологія, встановлено особливості та наголошено на необхідності психологічної та медичної підтримки постраждалих від злочинів проти людяності, зокрема доведено, що трансгенераційна травма, як психологічний наслідок цих злочинів, значно впливає на тих, хто їх пережив, зокрема операцію «Вісла», та

на їх нащадків, а також доведено важливість міжнародно-правової кваліфікації усіх випадків злочинів проти людяності, що є важливим не лише для притягнення винних до відповідальності, але й задля відновлення історичної справедливості тощо. Заперечення факту скоєння деяких міжнародних злочинів підштовхує до появи відчуття несправедливості, що може завдати шкоди процесу одужання та відтворенню культурної ідентичності. Додаткові дослідження та інтеграція відповідних підходів, розроблених в межах освітянської, виховної та педагогічної діяльності можуть сприяти покращенню як фізичного, так і психічного здоров'я жертв та їхніх нащадків, а також зміцненню спільнот та збереженню національних культурних витоків.

В дисертаційній роботі доведено вплив сучасних інформаційних технологій, зокрема мережі Інтернет, на можливість вчинення міжнародних злочинів загалом, та злочинів проти людяності зокрема, з поміж іншого через діяльність журналістів країни-агресора, які публічно підбурюють своїх громадян до масового насильства та вчинення цих злочинів, у тому числі на території України, які мають бути притягнуті до відповідальності за такі дії, посиляючись, наприклад, на прецедент, сформований міжнародним кримінальним правом на підставі розгляду Міжнародним трибуналом щодо Руанди справи «проти журналістів». Автором наголошується на необхідності проведення дослідження та аналізу діяльності журналістів у сучасному інформаційному середовищі, а також вживанні заходів для запобігання можливому використанню медіа для поширення ворожнечі та злочинів проти людяності через розвиток журналістської етики та незалежних медіаорганізацій, а також сприянню інформаційній грамотності суспільства.

Зазначається, що територіальна юрисдикція МКС відносно міжнародних злочинів, вчинених через мережу Інтернет, не застосовується, якщо цільова аудиторія не знаходиться на території держави-учасниці. Для

того, щоб уникнути створення лазівки в питанні юрисдикції для злочинів, вчинених через мережу Інтернет, МКС необхідно стати більш гнучкими в питаннях її визначення в таких випадках.

Автором наголошується, що запобігання використанню технологій для злочинів проти людяності вимагає міжнародного співробітництва, законодавчого контролю, етичних норм і стеження за їх дотриманням. Також важливо, щоб технологічні компанії дотримувалися високих стандартів безпеки і не співпрацювали з тими, хто використовує їхні продукти для злочинних цілей. Доведено, що використання сучасних методів розслідування, включаючи відкриті джерела та OSINT (Open-Source Intelligence), може полегшити процес збору доказів за злочини проти людяності, які спричинені окупацією українських територій росією та повномасштабного вторгнення у 2022 році. Надання підтримки та захисту прав постраждалим є найважливішим завданням в цій справі, включаючи доступ до медичної допомоги, психологічної підтримки та компенсації завданої шкоди.

Також, у дисертаційній роботі пропонуються різні інструменти для запобігання злочинам проти людяності, серед яких укладання міжнародних конвенцій та договорів, зміцнення національного законодавства, освітні ініціативи, створення системи раннього попередження конфліктів, використання сучасних технологій, таких як дистанційне зондування та гібридні методи для збору доказів, стратегічні партнерства із технологічними компаніями, боротьба з дезінформацією і deepfakes, робота з упередженістю та оцінкою ризиків в цифровій інформації, співпраця з міжнародними організаціями, залучення до превентивної дипломатії та мирних діалогів, зміцнення незалежності та компетентності правових установ, вдосконалення механізмів звітності та спостережень, застосування санкцій та обмежень, активна участь громадянського суспільства, міжнародна співпраця та

підтримка слабких країн, надання технічної та фінансової підтримки державам для зміцнення їхньої спроможності реагувати на злочини проти людяності, з'ясування корінних причин цих злочинів для вживання заходів для їх попередження.

Більш того, досліджено застосування серед інструментів запобігання скоєння злочинів проти людяності міжнародно-правових освітніх засобів, потенціал яких наразі розкритий не повною мірою, зокрема, розробки навчальних програм для широких верств, здобувачів освіти тощо, які розглядають різні аспекти концепту злочинів проти людяності у сучасному міжнародному праві та відповідальності за їх скоєння. У даному аспекті розроблений освітній курс «Міжнародні злочини: розуміння та реагування на глобальні виклики людства» для учнів старшої школи, що відіграє важливу роль у формуванні міжнародно-правової свідомості та сприяє не лише глибшому розумінню міжнародних злочинів та ролі Міжнародного кримінального суду, але й виховує у молоді відповідальність та розуміння необхідності запобігання міжнародним злочинам в цілому та злочинам проти людяності зокрема. Аксіологічний підхід надав можливість розглянути злочини проти людяності крізь призму їх руйнівного впливу на основоположні цінності, а притягнення до міжнародно-правової відповідальності за їх скоєння – як способу їх захисту.

Доведено, що нератифікація Римського статуту МКС обмежує Україну у можливостях і правах на міжнародній арені. Ратифікація Римського статуту могла б надати Україні права та переваги, зокрема щодо використання міжнародних механізмів для боротьби з безкарністю за серйозні міжнародні злочини, участі в обранні суддів та Прокурора МКС, прийманні бюджету МКС, та участі у роботі Асамблеї держав-учасниць МКС. Ратифікація також підтвердила б відповідальність України як надійного партнера на міжнародній арені, який дотримується своїх міжнародних зобов'язань, а це є однією з

вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яку Україна досі не виконала.

Визначено, що чинне законодавство України не передбачає елементів злочину проти людяності, які зазначені у Римському статуті МКС, і це може унеможливити притягнення організаторів та виконавців злочинів до відповідальності перед судом за міжнародним правом. Внесення змін до кримінального законодавства України, що стосуються злочинів проти людяності, створить правове середовище для кримінального переслідування таких злочинів, а також буде сприяти ефективному кримінальному покаранню. Також, рекомендується додати злочини проти людяності до списку злочинів, до яких не застосовуються строки давності, що забезпечить більшу юридичну визначеність і конкретність у цій сфері. Автором визначено перспективи розвитку МКС для України, а саме: зростання співпраці України з МКС, активна участь України у зв'язку з відкриттям польового офісу МКС у Києві, співпраця та обмін інформацією, підвищення правової адаптації та вдосконалення внутрішнього законодавства та системи правосуддя України для кращої взаємодії з МКС, зміцнення міжнародної правової системи.

Наголошується на необхідності підтриманні проєкту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права задля забезпечення криміналізації злочинів проти людяності. Передбачений проєктною статтею 442-1 перелік діянь повною мірою з дотриманням національної юридичної техніки передбачає зміст статті 7(1) Римського статуту, положення якої у сучасному міжнародному праві розглядається як еталон з точки зору нормативної характеристики цього злочину за міжнародним правом.

Особливої уваги у роботі надається питанню Міжнародній конвенції про запобігання злочинам проти людяності, у разі прийняття якої, запровадиться важливий інструмент щодо зобов'язання держав приймати

національні закони з метою запобігання злочинам проти людяності. Незважаючи на те, що лише Римський статут Міжнародного кримінального суду має перспективну юрисдикцію для покарання за такі злочини, принцип комплементарності нагадує, що національна юрисдикція повинна бути належною і вдосконаленою для забезпечення ефективного ведення розслідувань та переслідування злочинів проти людяності.

Ключові слова: злочини проти людяності, міжнародно-правова відповідальність, Міжнародний кримінальний суд, ратифікація Римського статуту, Міжнародний трибунал щодо Руанди, Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії, операція «Вісла», Волинська трагедія, геноцид вірмен, інструменти для запобігання злочинам проти людяності, Проект статей про злочини проти людяності, Міжнародна конвенція про запобігання злочинам проти людяності.

SUMMARY

Ruhalo Y. The concept of crimes against humanity in contemporary international law. – Qualifying scientific work on manuscript rights. Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in the specialty 081 – Law National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2023.

The study is devoted to the urgent task of the science of international law - to study the nature and legal basis of crimes against humanity and to identify means of preventing and prosecuting crimes against humanity as a vital component of international law in the modern world.

The dissertation aims to provide a comprehensive theoretical, legal, and historical analysis of the problems associated with establishing the legal and institutional framework for bringing to international legal responsibility for crimes against humanity, as well as creating an effective mechanism for their prevention.

The study identifies the main factors of crimes against humanity, namely political factors (totalitarian regimes, immunity from prosecution and punishment, etc.), social factors (economic inequality, diversity of societies, cultural contradictions and misunderstandings, social discrimination based on race, religion, gender, nationality, etc.), military actions and conflicts, technological achievements of the modern world that allow for large-scale, coordinated attacks on civilians. It is essential that understanding these factors helps in the investigation and prevention of crimes against humanity, as well as in the creation of strategies for conflict resolution, crime prevention, and human rights support.

The author examines linguistic conflicts related to translating the English equivalent of «crimes against humanity» into Ukrainian. Based on the analyzed Western sources, it is determined that «crimes against humanity» should be translated as «злочин проти людяності» and not «злочин проти людства», as some domestic scholars believe. This term reflects to a greater extent the essence of these crimes and their impact on people, emphasizes the violation of fundamental humanitarian values and human rights, and emphasizes that these crimes are not only directed against specific individuals but also against common values recognized by the international community, and has a solid moral and ethical aspect that reflects the outright cruelty and unacceptability of these actions in any society and culture.

The paper substantiates the qualification of Operation «Vistula» as a crime against humanity based on the historical and legal analysis of these events and their consequences, taking into account the current practice of international criminal justice bodies and the Statute of the International Criminal Court, and proves its significance for the modern Ukrainian society in particular and the international community in general. The author highlights the qualifying features that make it possible to consider this operation within the concept of crimes against humanity,

which has been formed in modern international law, particularly its large-scale, planned, systematic, and eviction of many people.

The problems of the international legal assessment of the Volyn tragedy, its impact on the restoration of historical justice, and the formation of an interstate constructive dialogue on this issue between Ukraine and Poland are investigated. It is determined that the Volyn tragedy reflects the asymmetry and differences in political narratives between Ukraine and Poland based on different understandings and perceptions of the events in Volyn. The communication potential of interstate dialogue in the political sphere is insufficient, and domestic ideological and political actors' politicization of this historical event complicates the resolution of this issue. It is important to remember that the Volyn tragedy occurred as a consequence of the actions of the Nazi and Communist totalitarian regimes to weaken the Polish and Ukrainian clandestines. This event has a significant impact on international law and the concept of crimes against humanity, emphasizing the importance of protecting human rights and the need to prevent and punish mass crimes, especially those accompanied by ethnic or racial hatred. Both sides need to recognize and disseminate the historical truth about the Volyn tragedy to build international relations between Ukraine and Poland. One-sided accusations and apologies should be avoided, and instead, joint research and search for historical truth should be carried out. It is recommended to pay special attention to an objective approach and restrained communication, especially for political forces, to avoid worsening relations between nations. The problem of the Volyn tragedy remains relevant in the modern context and, according to the Polish government, can be used by Russia for similar manipulations that have already taken place in history between Ukrainians and Poles. Therefore, it is necessary to focus on a joint search for historical truth and avoid political interference and manipulation that could divide and weaken the Ukrainian and Polish people.

The article describes the issue of crimes against humanity in the context of international legal consciousness, which includes international legal culture, international legal ideology, and international legal psychology, identifies the peculiarities and emphasizes the need for psychological and medical support for victims of crimes against humanity, in particular, proves that transgenerational trauma, as a psychological consequence of these crimes, significantly affects the survivors, in particular Operation «Vistula», and their descendants, and also proves the importance of international legal and denial of the fact that some international crimes were committed fosters a sense of injustice, which can be detrimental to the healing process and the reconstruction of cultural identity. Additional research and the integration of relevant approaches developed in education, training, and teaching can help improve the physical and mental health of victims and their descendants, strengthen communities, and preserve national cultural origins.

The dissertation proves the impact of modern information technologies, in particular the Internet, on the possibility of committing international crimes in general and crimes against humanity in particular, among other things, through the activities of journalists of the aggressor country who publicly incite their citizens to mass violence and the commission of these crimes, including on the territory of Ukraine, who should be held accountable for such actions, referring, for example, to the precedent established by international criminal law based on the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. The author emphasizes the need to research and analyze the activities of journalists in the modern information environment, as well as to take measures to prevent the possible use of the media to spread hatred and crimes against humanity through the development of journalistic ethics and independent media organizations, as well as to promote information literacy in society.

It is noted that the ICC's territorial jurisdiction over international crimes committed via the Internet does not apply if the target audience is not located in the

territory of the state party. In order to avoid creating a loophole in the issue of jurisdiction over crimes committed via the Internet, the ICC should become more flexible in determining its jurisdiction in such cases.

The author emphasizes that preventing the use of technology for crimes against humanity requires international cooperation, legislative control, ethical standards, and monitoring of their observance. It is also vital that technology companies adhere to high-security standards and do not cooperate with those who use their products for criminal purposes. It has been proven that the use of modern investigative methods, including open sources and OSINT (Open-Source Intelligence), can facilitate the process of collecting evidence for crimes against humanity caused by Russia's occupation of Ukrainian territories and full-scale invasion in 2022. Providing support and protecting victims' rights, including access to medical care, psychological support, and compensation for damages, is crucial in this case.

Also, the thesis proposes various tools for the prevention of crimes against humanity, including the conclusion of international conventions and treaties, strengthening national legislation, educational initiatives, creating an early warning system for conflicts, using modern technologies such as remote sensing and hybrid methods for collecting evidence, strategic partnerships with technology companies, combating disinformation and deepfakes, working with bias and risk assessment in digital information, cooperation with international organizations, and more.

Moreover, the author investigates the use of international legal and educational tools among the instruments for preventing crimes against humanity, the potential of which is not fully disclosed at present, in particular, the development of educational programs for the general public, students, etc. which address various aspects of the concept of crimes against humanity in modern international law and responsibility for their commission. In this regard, the educational course «International Crimes: Understanding and Responding to

Global Challenges of Humanity» for high school students has been created, which plays a vital role in shaping international legal consciousness and promotes not only a deeper understanding of international crimes and the role of the International Criminal Court but also fosters responsibility and understanding of the need to prevent international crimes in general and crimes against humanity in particular. The axiological approach made it possible to consider crimes against humanity through the prism of their destructive impact on fundamental values and to bring international legal responsibility for their commission as a way to protect them.

It is proved that non-ratification of the Rome Statute of the ICC limits Ukraine's opportunities and rights in the international arena. Ratification of the Rome Statute could provide Ukraine with rights and benefits, in particular, to use international mechanisms to combat impunity for serious international crimes, to participate in the election of judges and the ICC Prosecutor, to adopt the ICC budget, and to participate in the work of the Assembly of States Parties to the ICC. Ratification would also confirm Ukraine's responsibility as a reliable partner in the international arena that adheres to its international obligations, which is one of the requirements of the EU-Ukraine Association Agreement, which Ukraine still needs to fulfill.

It is determined that the current legislation of Ukraine does not provide for the elements of crimes against humanity specified in the Rome Statute of the ICC, and this may make it impossible to bring the organizers and perpetrators of crimes to justice under international law. Amendments to Ukraine's criminal legislation concerning crimes against humanity will create a legal environment for prosecuting such crimes and contribute to effective criminal punishment. It is also recommended that crimes against humanity be added to the list of crimes to which no statute of limitations applies. This will provide greater legal certainty and specificity in this area. The author identifies the prospects for the development of the ICC for Ukraine, namely: increased cooperation between Ukraine and the ICC,

active participation of Ukraine in connection with the opening of the ICC field office in Kyiv, cooperation and exchange of information, increased legal adaptation and improvement of Ukraine's domestic legislation and justice system for better interaction with the ICC, and strengthening of the international legal system.

The need to support the draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on implementing International Criminal and Humanitarian Law to Ensure the Criminalization of Crimes Against Humanity is emphasized. The list of acts envisaged by draft Article 442-1 fully complies with the national legal technique. It includes the content of Article 7(1) of the Rome Statute, which modern international law considers to be a benchmark in terms of the normative characterization of this crime under international law.

Particular attention is paid to the issue of the International Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Humanity, which, if adopted, will introduce a vital instrument to oblige States to adopt national laws to prevent crimes against humanity. While only the Rome Statute of the International Criminal Court has prospective jurisdiction to punish such crimes, the principle of complementarity reminds us that national jurisdiction must be adequate and improved to ensure the effective investigation and prosecution of crimes against humanity.

Key words: crimes against humanity, international legal responsibility, International Criminal Court, ratification of the Rome Statute, International Criminal Tribunal for Rwanda, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Operation «Vistula», Volyn tragedy, Armenian genocide, instruments for the prevention of crimes against humanity, Draft Articles on Crimes against Humanity, International Convention for the Prevention of Crimes against Humanity.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у фахових виданнях:

1. Ругало Ю. І. Ретроспективний аналіз діяльності Міжнародного кримінального суду та його нормативна сила впливу. *Журнал європейського та порівняльного права*. 2020. № 12. С. 159–164.
2. Ругало Ю. І. Проблема кваліфікації операції «Вісла» як міжнародного злочину. *Правові новели*. 2022. № 17. С. 186–197. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2022.17.26>
3. Ругало Ю. І. Злочини проти людяності в Україні з 2014 року і по сьогодні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 696–699. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/164>
4. Ругало Ю. І. Злочини проти людяності у практиці ICTR та ICTY з порівняльною проєкцією на злочини в Україні в контексті збройного конфлікту. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 2. С. 252–258. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.2.45>

Публікації у зарубіжних фахових виданнях:

5. Ругало Ю. І. Міжнародно-правовий погляд на міжнародні злочини: «Операцію Вісла» та «Волинську трагедію». *KELM (Knowledge Education Law Management)*. 2022. № 7. С. 270–275. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.43>

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

6. Ругало Ю. І. Активізація роботи з удосконалення законодавства у сфері злочинів проти людяності; проблема лінгвістичного перекладу словосполучення «злочин проти людяності». *Правове життя сучасної*

України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) : у 3 т. / НУ «ОЮА» [та ін.]. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 59–62.

7. Ругало Ю. І. Правове врегулювання відносин МКС та України. *Правова система України в умовах новітніх викликів міжнародного порядку* : матеріали наук.-практ. заоч. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2020 р.) / НУ «ОЮА». Херсон : Гельветика, 2020. С. 21–23.

8. Ругало Ю. І. Злочин вбивства в категорії «злочини проти людяності» та в категорії «воєнні злочини»: особливості та тяжкість покарання. *Права людини – пріоритет сучасної держави* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10 груд. 2021 р.). Одеса : Гельветика, 2021. С. 34–37.

9. Ругало Ю. І. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду: сучасні виклики у її визначенні. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / НУ «ОЮА» [та ін.]. Одеса : Гельветика, 2021. Т. 1. С. 370–374.

10. Ругало Ю. І. Засоби та судова практика захисту прав людини в період збройних конфліктів. *Права людини в період збройних конфліктів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листоп. 2022 р.) / НУ «ОЮА» [та ін.]. Одеса, 2022. С. 618–621. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/24607>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИЙХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА ПРИРОДА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	17
1.1. Концепт злочинів проти людяності та його становлення в міжнародному праві	17
1.2. Поняття, ознаки та склад злочинів проти людяності	25
1.3. Класифікація злочинів проти людяності у практиці МТКЮ, МТР та змішаних трибуналів	66
РОЗДІЛ 2. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІЙ ПРАКТИЦІ	78
2.1. Вплив окремих злочинів на формування концепту злочинів проти людяності	78
2.2. Проблеми класифікації операції «Вісла» як злочину проти людяності	106
2.3. Міжнародно-правова оцінка злочинів, що вчиняються в Україні з 2014 року	126
РОЗДІЛ 3. ЗАПОБІГАННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ	138
3.1. Міжнародно-правові засади взаємодії держав у боротьбі та запобіганні вчинення злочинів проти людяності	138
3.2. Міжнародний кримінальний суд як основний постійно діючий	

орган з розгляду злочинів проти людяності та особливості міжнародно-правової відповідальності за злочини проти людяності 158

3.3. Ратифікація Україною статуту Міжнародного кримінального суду задля доступу до правосуддя 184

3.4. Проект статей про запобігання та покарання злочинів проти людяності як основа Конвенції про злочини проти людяності 198

ВИСНОВКИ 216

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 223

ДОДАТКИ 262

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

МКС	– Міжнародний кримінальний суд
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ЄС	– Європейський Союз
МТР	– Міжнародний трибунал щодо Руанди
МТКЮ	– Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії
СМТ	– Спеціальний міжнародний трибунал
ЕКОСОП	– Економічна і соціальна рада ООН
КМП	– Комісія міжнародного права
УПА	– Українська повстанська армія
ОУН	– Організація українських націоналістів
ВРУ	– Верховна Рада України
ЗМІ	– засоби масової інформації
ЛГБТКІА	– аббревіатура, що означає лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери, інтерсексуальні особи та асексуальні особи
МГП	– міжнародне гуманітарне право
НАПН України	– Національна Академія педагогічних наук України
НКВС	– Народний комісаріат внутрішніх справ
ПНР	– Польська Народна Республіка
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
УРСР	– Українська Радянська Соціалістична Республіка
ЦК ПОРП Польщі	– Центральний Комітет Політичної Організації Робітників Польщі
OSINT	– Open-Source Intelligence - Інформація з відкритих джерел

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Злочини проти людяності є однією з основних цивілізаційних загроз, що потребує їх відповідної міжнародно-правової оцінки й кваліфікації та ефективного реагування з боку світового співтовариства. Наразі прийнято низку міжнародно-правових актів та укладено договори, що спрямовані на боротьбу з цими злочинами, проте їх кількість збільшується, а географія скоєння розширюється. Зокрема, російська військова агресія спричинила скоєння цих злочинів проти населення України у глобальних масштабах.

Слід зазначити, що Україна не ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду, хоча визнає його юрисдикцію та звертається по допомогу до світової спільноти в розслідуванні міжнародних злочинів, скоєних проти її населення під час російської військової агресії, що зумовлює необхідність вивчення переваг ратифікації цього важливого міжнародно-правового документу та приведення національного законодавства у відповідність до норм статуту МКС.

Історія людства налічує багато прикладів злочинів проти людяності, і вони скоювалися до їх офіційної кодифікації. Прикладом таких подій є операція «Вісла», що є болючою темою для українського народу та особисто для родини дисертантки, адже її дідусь та бабуся ще маленькими, разом із своїми сім'ями були примусово депортовані з мальовничої гірської Лемківщини до центральної України, де замість господарювання на власній землі вони потрапили в колгоспи, бідність та виживання, що також спричинило значні культурні та психологічні потрясіння. Був скоєний міжнародний злочин, зруйновано тисячі людських доль, понесено величезні матеріальні та духовні втрати. Проте й досі немає чіткого визначення наслідків і юридичної кваліфікації цих подій. Уявні триваючі несправедливості, які науковці називають «історичним невирішеним

горем», створюють складну психологічну та соціокультурну динаміку всередині суспільства. Спираючись на це, необхідно провести дослідження операції «Вісла», надати правову оцінку події та провести кваліфікацію діянь. Також потребує аналізу Волинська трагедія, мова про яку завжди виникає паралельно із операцією «Вісла», оскільки це впливає на відносини між різними етнічними та національними групами в регіоні та на міждержавні відносини між Україною та Польщею. Тому розгляд цих питань може сприяти побудові міжетнічної та міждержавної гармонії на основі правових принципів.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних правників-міжнародників. Серед українських правників, що розглядали проблематику міжнародних злочинів загалом, та злочинів проти людяності зокрема, можна назвати таких, як С. Андрейченко, Ю. Аносова, М. Антонович, Д. Бараненко, Х. Бехруз, М. Буромський, В. Буткевич, О. Буткевич, М. Гнатовський, К. Громовенко, В. Гутник, В. Денисов, А. Держипільська, З. Дильна, Н. Дрьоміна-Волок, О. Задорожній, Н. Зелінська, К. Іскров, А. Маєвська, О. Мережко, Н. Мирошніченко, В. Мицик, О. Орлов, А. Мурзановська, В. Пилипенко, П. Рабінович, О. Радова, В. Репецький, Т. Сироїд, М. Смирнов, С. Сулейманова, В. Туляков та ін. Серед українських дослідників, що розглядають питання злочинів проти людяності, взаємодії України та МКС, ратифікації Україною Римського статуту, слід відмітити: А. Маєвську, яка на дисертаційному рівні проаналізувала правову природу злочинів проти людяності станом на 2002 рік; О. Радову, яка дослідила питання відповідальності фізичної особи у міжнародному праві за злочини проти людяності; Н. Зелінську, яка уперше у вітчизняній науці міжнародного права здійснила спробу створити «цілісну міжнародно-правову концепцію міжнародних злочинів у контексті міжнародної протидії злочинності»; С. Андрейченко, чії праці щодо екстрадиції та особливо щодо принципу неприпустимості посилення на посадове становище особи в міжнародному

кримінальному праві, мали велике значення для розуміння цих питань; М. Грушко, яка у своїх публікаціях розкриває важливість співпраці «Міжнародного кримінального суду та України у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом, що сприятиме ефективній роботі МКС та реалізації ідеї міжнародного правосуддя»; К. Мануїлову, яка розглядає проблему питання становлення та розвитку концепції відповідальності за міжнародні злочини, що відображає генезу міжнародного права та правосуддя з цього питання. Публікації вищезгаданих авторів допомагають зрозуміти процес формування концепції злочинів проти людяності в сучасному міжнародному праві через аналіз історичних подій, що пов'язані зі злочинами проти людяності. Та попри наявність великої кількості робіт відсутні актуальні та сучасні комплексні монографічні дослідження концепції злочинів проти людяності в українській ретроспективі. Така ситуація має негативний вплив на законодавчу та правозахисну практику, що і зумовило обрання теми дисертаційного дослідження та підтверджує її обґрунтованість та актуальність.

Проблематика злочинів проти людяності була і є предметом досліджень зарубіжних правників, і слід зазначити, що у них напрацювань у цій сфері набагато більше у порівнянні з вітчизняною доктриною міжнародного права. Необхідно згадати, зокрема: Г. Лаутерпахта – видатного юриста-міжнародника, який сформулював склади злочинів для Нюрнберзького трибуналу; Р. Лемкіна, який уперше ввів термін «геноцид» і працював над розробкою міжнародного права стосовно злочинів проти людяності; Д. Лубана – професора права в Університеті Джорджтаун в США, відомого своїми публікаціями в галузі міжнародного права, моралі та етики; Ф. Сендса – британського історика та юриста, який працює над дослідженням геноциду і злочинів проти людяності; М. Шаріфа Бассіуні – автора монографії «Злочини проти людяності в міжнародному кримінальному праві», Р. Дублера – автора монографії «Що в назві? Теорія злочинів проти людяності»; Б. Рометена – французького науковця,

який визначає поняття «злочини проти людяності» у міжнародному праві; С. Пауер, яка у книзі «Проблема з пекла: Америка та епоха геноциду» розглядає різні історичні випадки геноцидів та злочинів проти людяності; В. Шабаса, який аналізує діяльність Міжнародного кримінального суду та положення Римського статуту; Р. Файна – автора монографії «Злочини проти людяності»; Х. Арендт, яка досліджує Нюрнберзький процес; М. Ігнат'єва – канадського правника, письменника й політика, відомого своїми публікаціями в галузі міжнародних відносин та прав людини. Дослідження питання впливу геноциду вірмен на формування концепту злочинів проти людяності розглядалося у працях Т. Акчам, зокрема у «Образливий акт: Вірменський геноцид та питання відповідальності Туреччини», В. Дадріана «Історія вірменського геноциду: етнічний конфлікт від Балкан до Анатолії та Кавказу», Р. Мелсона та ін.

З урахуванням причетності родини авторки дисертації до операції «Вісла» та їх примусової депортації з Лемківщини до центральної України, особливе значення мають публікації, присвячені аналізу причин та наслідків цієї трагедії. Питанням депортації населення з Польщі та Західної України займалися зокрема Р. Дрозд, В. Сергійчук, І. Галагіда, І. Галягідич, Є. Місило, В. Щерба, О. Солярз. Заслужують увагу публікації українських та польських дослідників, зокрема І. Ільюшина, Я. Рисич-Сзафранієца, Т. Гунчак, В. В'ятровича та ін., які аналізують Волинську трагедію.

Але попри наявність значної кількості публікацій з проблематики злочинів проти людяності, існує недостатність її наукового обґрунтування вітчизняною та зарубіжною доктринами міжнародного права. Зокрема, існуючі дослідження злочинів проти людяності в Україні здебільшого не враховують нових міжнародно-правових реалій та нової правозастосовчої практики у цій сфері, що створює проблеми відповідності законодавства України міжнародним нормам, а також породжує низку питань щодо юридичної природи цих злочинів. У зарубіжній міжнародно-правовій доктрині дослідження злочинів проти

людяності також потребують розширення, оскільки значно поступаються іншим найтяжчим міжнародним злочинам.

Отже, загострення міжнародних конфліктів, масштабні порушення основоположних прав людини на життя, здоров'я, гідність тощо, свідчить про недостатню ефективність міжнародно-правового регулювання цієї сфери та зумовлює необхідність її удосконалення, адже злочини проти людяності становлять загрозу для людства загалом, його безпеці, благополуччю та ін. Дослідження злочинів проти людяності та їх міжнародно-правова кваліфікація в Україні є важливим кроком для розуміння та ефективної боротьби із цим явищем як на національному, так і на міжнародному рівнях. Тому актуальним є з'ясування причин, що впливають на поширення цього виду міжнародних злочинів, їх мотивів та засобів вчинення, виділення особливих ознак та проведення історичних паралелей зі злочинами проти людяності, скоєними у минулому, задля уникнення їх у майбутньому.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми наукової діяльності кафедри міжнародного та європейського права «Міжнародне право в період трансформації міжнародного правопорядку та захист національних інтересів України» на 2016–2020 роки як складової тем науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) на 2016–2020 роки та «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266). Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради (протокол № 1 від 17 жовтня 2019 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний теоретико-правовий та історичний аналіз проблем, пов'язаних із становленням нормативно-правових та інституційних засад притягнення до

міжнародно-правової відповідальності за вчинення злочинів проти людяності, а також створення ефективного механізму їх попередження.

Визначена мета зумовила формулювання та вирішення наступних *завдань*:
розглянути історичний контекст та дослідити вплив окремих особистостей на виникнення та формування у міжнародному праві концепту злочинів проти людяності;

надати визначення поняття, ознак та складу злочинів проти людяності та розглянути лінгвістичні проблеми формування понятійного апарату концепту злочинів проти людяності;

проаналізувати практику органів міжнародної кримінальної юстиції, міжнародних трибуналів щодо кваліфікації злочинів проти людяності, а також питання територіальної юрисдикції МКС у випадках їх вчинення з використанням сучасних інформаційних технологій та Інтернету;

дослідити проблеми міжнародно-правової оцінки операції «Вісла» й Волинської трагедії та її впливу на відновлення історичної справедливості, а також формування міждержавного конструктивного діалогу з цього питання між Україною та Польщею;

розглянути проблематику притягнення до міжнародно-правової відповідальності за злочини проти людяності, вчинені росією на українських територіях;

обґрунтувати необхідність ратифікації Україною Римського статуту та важливості внесення змін до національного законодавства задля забезпечення правової бази розслідування злочинів проти людяності та надання більшої юридичної визначеності в цій сфері;

дослідити механізми захисту прав постраждалих від злочинів проти людяності та визначити принципи міжнародного співробітництва в розслідуванні, арешті, екстрадиції та покаранні осіб, винних у їх скоєнні;

охарактеризувати міжнародно-правові засади взаємодії держав щодо притягнення до відповідальності за скоєння злочинів проти людяності та визначити інструменти з їх запобігання;

розглянути кодифікаційні проекти з удосконалення міжнародно-правового врегулювання питань притягнення до відповідальності за скоєння злочинів проти людяності, зокрема *проекту Конвенції ООН про запобігання та покарання злочинів проти людяності*.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правові відносини, що виникають у зв'язку з вчиненням злочинів проти людяності, та норми міжнародного права, спрямовані на створення ефективного механізму притягнення до відповідальності за їх скоєння.

Предметом дослідження є концепт злочинів проти людяності в сучасному міжнародному праві.

Методи дослідження. Методичний інструментарій дослідження обраний з урахуванням сформульованої мети та завдань, його об'єкта і предмета. Методологічною основою дисертації є система загальнонаукових підходів та спеціальних методів пізнання явищ правової реальності, які дозволили розглянути різні аспекти злочинів проти людяності, зокрема їх поняття, ознаки, історичний та сучасний контексти їх міжнародно-правової оцінки, питання кваліфікації органами міжнародної кримінальної юстиції тощо. Історичний підхід було використано задля вивчення генези міжнародних злочинів загалом, та злочинів проти людяності зокрема, у міжнародній доктрині та практиці, розгляду певних історичних подій та впливу на формування нормативних та інституційних засад притягнення до відповідальності за їх вчинення (п. п. 1.1, 1.3, 2.1, 2.2). Завдяки герменевтичному підходу стало можливим встановити зміст міжнародно-правових актів, що стосуються притягнення до відповідальності за злочини проти людяності, та особливості їх офіційних інтерпретаційних практик міжнародними судовими інституціями (п. п. 1.1, 1.2,

1.3, 2.2, 3.1, 3.3). Аксіологічний підхід надав можливість розглянути злочини проти людяності крізь призму їх руйнівного впливу на основоположні цінності, а притягнення до міжнародно-правової відповідальності за їх скоєння – як способу їх захисту (п. п. 1.2, 1.3, 3.2, 3.4). Діалектичний метод застосовувався для аналізу розвитку концепту злочинів проти людяності у сучасному міжнародному праві та встановлення його зв'язку з іншими міжнародно-правовими явищами (п. п. 1.1, 2.1). Системний підхід сприяв формуванню цілісної картини міжнародно-правової реальності та взаємозв'язку її елементів (п. п. 1.1., 1.2, 3.1). Формально-логічний метод використовувався для формування понятійно-категоріального апарату дослідження (п. п. 1.1, 1.2). Формально-юридичний метод дозволив проаналізувати положення статутів міжнародних трибуналів та інших міжнародно-правових актів (п. п. 1.2, 1.3, 3.2). Порівняльно-правовий метод застосовувався для порівняння дефініцій злочинів проти людяності у різних міжнародних правових актах (підрозділ 1.1). Соціологічний метод допоміг зрозуміти реальний стан міжнародно-правової свідомості українського суспільства, усвідомлення та прийняття ним європейських цінностей (підрозділ 1.1, 1.2, 3.3). Методи аналізу та синтезу використовувались для аналізу джерел, міжнародних договорів, статутів міжнародних трибуналів, а також для синтезу інформації та формулювання концепцій (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.2, 3.3, 3.4). Метод кейс-стадіз дозволив дослідити конкретні ситуації та випадки злочинів проти людяності для формування ефективних механізмів для їх запобігання (п. п. 1.3, 2.1, 2.3, 3.1). Методи моделювання та прогнозування застосовувалися для розробки пропозицій щодо дій України для ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та внесення змін до Кримінального кодексу України, прогнозування формування практики МКС стосовно України (п. п. 3.3, 3.4). Також використано інші методи пізнання міжнародно-правової реальності, що сприяло об'єктивності, достовірності та обґрунтованості отриманих результатів.

Для дослідження концепту злочинів проти людяності була використана різноманітна емпірична база, що містить міжнародні договори, статuti міжнародних трибуналів, законодавство України, судову практику та практику трибуналів, доповіді та звіти, соціологічні дослідження. З метою дослідження особистих історій жертв, використовувалися документи, що зберігаються в сімейних архівах, які містять важливу інформацію про долю людей, які стали жертвами злочинів проти людяності.

Наукова новизна одержаних результатів:

уперше:

обґрунтовано кваліфікацію операції «Вісла» як злочину проти людяності, на підставі історичного й правового аналізу цих подій та їх наслідків з урахуванням сучасної практики органів міжнародної кримінальної юстиції та статуту Міжнародного кримінального суду, та доведено її значущість для сучасного українського соціуму зокрема, та міжнародної спільноти загалом; виокремлено кваліфікуючі ознаки, що надають можливість розглядати цю операцію саме в межах концепту злочинів проти людяності, що сформувався в сучасному міжнародному праві, зокрема її широкомасштабність, спланованість, систематичність, спрямованість на виселення великої кількості населення;

доведено вплив сучасних інформаційних технологій, зокрема мережі Інтернет, на можливість вчинення міжнародних злочинів загалом, та злочинів проти людяності зокрема, з поміж іншого через діяльність журналістів країни-агресора, які публічно підбурюють своїх громадян до масового насильства та вчинення цих злочинів, у тому числі на території України, які мають бути притягнуті до відповідальності за такі дії, посиляючись, наприклад, на прецедент, сформований міжнародним кримінальним правом на підставі розгляду Міжнародним трибуналом щодо Руанди справи «проти журналістів»;

обґрунтовано застосування серед інструментів запобігання скоєння злочинів проти людяності міжнародно-правових освітніх засобів, потенціал

яких наразі розкритий не повною мірою, зокрема, розробки навчальних програм для широких верств, здобувачів освіти тощо, які розглядають різні аспекти концепту злочинів проти людяності у сучасному міжнародному праві та відповідальності за їх скоєння;

удосконалено:

теоретичні положення щодо необхідності змін у національне законодавство з метою створення правової бази для розслідування злочинів проти людяності та надання більшої юридичної визначеності у цій сфері;

концептуальні напрацювання щодо інструментів для запобігання злочинам проти людяності з урахуванням сучасних викликів та можливостей міжнародного співробітництва;

положення щодо встановлення наслідків нератифікації Україною Римського статуту, що негативно впливатиме на притягнення винних до відповідальності за скоєння злочинів проти людяності щодо населення під час російської військової агресії;

набули подальшого розвитку:

підходи щодо аналізу результатів нормативної діяльності Міжнародних трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди, їх впливу на сучасне міжнародне право та становлення концепту злочинів проти людяності у міжнародно-правовій доктрині;

дослідження міжнародних злочинів загалом, та злочинів проти людяності зокрема, вчинених росією на українських територіях, та необхідності притягнення винних до відповідальності;

окремі положення відносно лінгвістичних колізій, пов'язаних із перекладом на українську мову англomовного відповідника «crimes against humanity» тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені у дисертації висновки й пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – як основа подальшої розробки міжнародно-правовою доктриною концепту злочинів проти людяності;

нормотворчій та правозастосовній діяльності – у міжнародному та національному правотворчому та правореалізаційному процесах, зокрема, для створення ефективного механізму притягнення до відповідальності за скоєння злочинів проти людяності та забезпечення судового співробітництва, для залучення України до кодифікаційних процесів у цій сфері, при ратифікації Римського статуту МКС та внесенні змін до Кримінального кодексу України;

навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін та написанні посібників з теорії міжнародного права, міжнародного кримінального права, міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права, розробці освітніх програм, а також використанні освітнього курсу розробленого в рамках дисертаційного дослідження на тему «Міжнародні злочини: розуміння та реагування на глобальні виклики людства» у навчанні учнів старшої школи, де пропонується комплексне вивчення міжнародних злочинів, задля підвищення рівня міжнародно-правової свідомості, як інструменту запобігання злочинів проти людяності.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження були апробовані на засіданнях кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати дисертаційного дослідження доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.); «Правова система України в умовах новітніх викликів міжнародного порядку» (м. Одеса, 20 травня 2020 р.); «Права людини – пріоритет сучасної держави» (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.); «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)» (м. Одеса, 21 травня 2021 р.);

«Права людини в період збройних конфліктів» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження відображено у 10 публікаціях, у тому числі 4 статтях, опублікованих у наукових періодичних виданнях, перелік яких затверджених МОН України, 1 статті, опублікованій у зарубіжному науковому виданні, 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що включають десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дослідження становить 288 сторінок, з яких 221 сторінка – основного тексту. Список використаних джерел містить 327 найменувань і розміщений на 38 сторінках, додатки – на 24 сторінках.

РОЗДІЛ І

ПОНЯТТЯ ТА ПРИРОДА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

1.1. Концепт злочинів проти людяності та його становлення в міжнародному праві

Дослідження концепту злочинів проти людяності – це пізнання глибинних витоків міжнародно-правових принципів, що передбачає вивчення правових рамок, які встановлюються міжнародним співтовариством для притягнення винних до відповідальності за дії, що суперечать самій суті прав і гідності людини. Через цю призму суспільство отримує уявлення про механізми, які лежать в основі глобального правосуддя, зміцнюючи ідею про те, що безкарність за жахливі злочини є неприйнятною в міжнародному співтоваристві.

У роботі С. Соєр, професорки філософії в університеті Сасекса, Великої Британії, досліджується поняття концепту (concept) та концепції (conception). Тож, вона визначає, що концепт є ментальними відображеннями, які є компонентами пропозиційного змісту думок, а сукупність переконань, які суб'єкт асоціює з концептом – концепцією суб'єкта про відповідну предметну область. Наприклад, концепт пінгвінів – це ментальна репрезентація пінгвіна, а концепція, яку ми пов'язуємо з концептом – це уявлення про нелітаючих птахів, які здебільшого чорно-білі, можуть ідентифікувати свого партнера за звуком, бувають різних видів та живуть тільки на Південній півкулі тощо.

Концепція тут визначена як сукупність переконань про предмет, на який посилається пов'язаний з ним концепт, але без прямої згадки про сам пов'язаний з ним концепт; термін «пінгвін» не з'являється у специфікації пов'язаної з ним концепції.

Змістовний екстерналізм теорії, яка вказує на роль зовнішнього світу у формуванні значень слів, концепцій чи переконань у розумі людини передбачає, що володіння одним і тим же концептом двома індивідами не є необхідним для оволодіння цими індивідами однією і тією ж асоційованою з нею концепцією [269].

Сценаріями, які використовуються філософами, такими як Г. Патнем і Т. Бердж, для того, щоб висвітлити ідеї змістовного екстерналізму в контексті семантики та розуміння мови, можуть слугувати:

1) *Putnam's Twin Earth Thought Experiment*: Автор пропонує уявити, що є дві однакові планети, і на одній з них (звичайній Землі) люди використовують слово «вода», а на іншій (Землі-близнюк) – «вода-близнюк». Обидва світи однакові, але речовини, на які вказують ці слова, мають різний хімічний склад. Цей експеримент має на меті показати, що необхідність однакових концепцій для однакових концептів порушується [132].

2) *Burge's Sofa and Safo Example*: В цьому прикладі розглядається ситуація, де особа фактично має концепт «диван» (SOFA), але в умовах контрфактичного сценарію (SAFO) вона має інший концепт. Проте асоційоване уявлення залишається сталим, що допомагає показати, що необхідність ідентичності концепту порушується для однакових концепцій [121].

3) *Putnam's Elms and Beeches Example*: У даному прикладі розглядається ситуація, де Г. Патнем та експерт з дерев асоціюють різні концепції з концептом дерева «вільха». Для Г. Патнема, дерева в парку, які він називає «вільхами», насправді є буками, а тим часом експерт з дерев, який добре знає справжню ботанічну природу дерев, називає їх «буками» на основі їхніх характеристик. Тож, навіть якщо Г. Патнем та експерт дивляться на одні й ті самі дерева, вони приписують різні значення термінам «вільха» і «бук» через їхній різний рівень знань. Це служить прикладом порушення принципу достатності різних концепцій для різних концептів [243].

4) *Burge's Example of Alf and His Doctor*: Пояснюючи даний приклад, Альф – це пацієнт, який стверджує, що він має артрит, і він має своє власне розуміння артриту, яке може бути неточним чи неповним. Його лікар, як фахівець, має більш точне та повне розуміння артриту, базуючись на медичних знаннях, тож він діагностував, що пацієнт дійсно має артрит, згідно з медичними критеріями. За певних умов, може виникнути ситуація, в якій лікар визначає, що Альф насправді не має артриту (наприклад, через нові медичні дослідження або недоліки у розумінні Альфом свого стану). І навіть якщо пацієнт має неповне чи неточне розуміння свого захворювання, лікар може визначити правильний діагноз на основі фахових знань [139]. Цей приклад показує, що концепції можуть відрізнятися у лікаря та пацієнта щодо хвороби, та вказує на необов'язковість однакових концепцій для однакових концептів.

Х. Януш у своєму ґрунтовному дослідженні з розрізнення «концепту» та «поняття» визначає, що: «найбільш загальним є термін «концепт». Якщо у його структурі відділити ціннісну, емоційну і чуттєво-образну частини, залишивши найбільш суттєві ознаки, тим самим прагнучи до його емпіризації, то матимемо справу із поняттям, із якого, своєю чергою, може сформуватися термін». Концепти виникають у свідомості людини в результаті її діяльності, досвіду, осягнення світу, соціалізації і складаються із її безпосереднього чуттєвого досвіду (сприймання навколишнього світу за допомогою органів чуттів), із предметної діяльності людини, мисленнєвих операцій із вже існуючими у її свідомості концептами, із мовного знання, а також шляхом усвідомленого пізнання мовних одиниць. Концепт відображає специфіку етнокультурного збагнення певного фрагмента світу, володіє амбівалентною структурою, поєднуючи в собі ціннісну, образну і поняттєву сторони та перебуває в суб'єктно-особистісному вимірі»[106].

Г. Садовнікова зазначає, що: «Поняття існує настільки, наскільки воно виражено в мовній формі. Концепт на відміну від поняття може включати в себе

елементи, що не мають вербального вираження. Концептуальна інформація може бути представлена у вигляді образів, картинок, схем та ін. Отже, поняття є лише частиною концепту, оскільки під концептом розуміється те, що слугує для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості, а також одиниць тієї інформаційної структури, яка відображає всі знання про об'єкт і весь досвід контакту людини з цим об'єктом» [87].

Відображення знань про світ визначається не лише особистим досвідом конкретної людини, але й умовами соціального середовища та культури, в яких вона виростила. При формуванні інформації про об'єкти та їх характеристики виникають концепти, які включають як об'єктивні дані, так і припущення про їхні особливості. Концепт не просто відображає основні риси об'єкту чи явища, які необхідні для їх розуміння, але він включає всі аспекти, які в певній мовній спільноті містять знання про світ.

Найважливіші концепти закладаються у мові. Деякі автори наголошують, що концепт не може бути повністю описаний; його можна лише відтворити через мовне вираження та знання поза межами мови. Описуючи концепт, ми неодмінно зіткнемося з тією його частиною, яка належить до сфери особистих, часто невимовних переживань і відчуттів індивіда [87].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що зміст концепцій повністю визначається внутрішніми станами розуму особи, а також у одного концепта можуть бути різні концепції, адже це залежить від суб'єкта пізнання.

Різниця між «концептом злочинів проти людяності» та «концепцією злочинів проти людяності» полягає в інтерпретації та розумінні цього терміну у різних контекстах.

Концепт злочинів проти людяності означає загальну ідею або теоретичну основу, яка охоплює низку серйозних і систематичних діянь, скоєних проти цивільного населення. Це юридичний і моральний концепт, що ґрунтується на міжнародному праві і визнає певні дії кричущими злочинами, які шокують

людство. Концепт злочину проти людяності розроблений таким чином, щоб мати універсальне застосування, визнаючи, що такі злочини виходять за межі національних кордонів і вимагають колективних міжнародних дій.

Концепція злочинів проти людяності стосується конкретного тлумачення або розуміння концепту в певних правових, філософських або культурних рамках. Тобто, як окремі особи, вчені-юристи чи суспільства уявляють або інтерпретують елементи, межі та наслідки злочинів проти людяності. Різні правові системи, культури чи філософські традиції можуть мати різні уявлення про те, які діяння кваліфікуються як злочини проти людяності та як має встановлюватися відповідальність за них.

Концепт злочинів проти людяності є широкою та універсальною ідеєю, що ґрунтується на міжнародних правових принципах. З іншого боку, концепція злочинів проти людяності передбачає суб'єктивне розуміння, інтерпретацію та застосування цієї концепції в конкретних правових, культурних або філософських контекстах. Концепт забезпечує загальну основу, однак можуть виникати різні концепції, що ґрунтуються на різних поглядах і підходах злочинів проти людяності та боротьби з ними.

Тож в роботі розглядається концепт злочинів проти людяності як глобальна ідея, що включає різні правові, культурні та філософські інтерпретації, та аналізується його застосування у конкретних ситуаціях.

Злочини проти людяності були і залишаються одними з найнебезпечніших злочинів і викликів для попередження та покарання міжнародним співтовариством. Існують численні історичні епізоди, які можна розглядати як передвісників появи концепту злочину проти людяності, ще до її формалізації в міжнародному праві. Такі прояви можна відстежити на різних етапах історії. У давні часи у повному розквіті панувало рабство, систематичні вбивства та інші форми насильства проти цілих груп людей. Наприклад, праця рабів у давньому Римі та інших античних цивілізаціях часто супроводжувалася жорстокими

умовами життя та смертельними покараннями, хоча це й було відносною нормою для того часу. Колоніальна ера відмічається систематичними порушеннями прав корінних народів, включаючи вбивства, депортації та експлуатацію. Яскравим прикладом можуть слугувати дії європейських колонізаторів у різних частинах світу, таких як Африка, Америка та Азія, що часто призводили до трагічних наслідків для корінних народів. У часи імперіалізму у XI–XX століттях епізоди насильства та систематичних порушень прав людини були також частими явищами, зокрема в Африці та Азії. Злочини проти людяності включали в себе геноцид, вбивства, побутове насильство та економічну експлуатацію. Геноцид вірмен 1915–1923 років був однією із тих подій в історії, який спровокував реакцію країн Антанти на дії Османської імперії проти власного населення вірменського походження, письмово зазначивши попередження про відповідальність з приводу вчинення злочинів проти людяності. Цей випадок та його вплив на формування концепції злочину проти людяності ми більш детально розглядаємо у підрозділі 2.1. Під час Другої світової війни нацистський режим у Німеччині організував та здійснив Голокост, що призвело до смерті мільйонів євреїв та інших «непридатних» за расою або ідеологією осіб, відповідно до нацистської, про що ґрунтовніше написано в підрозділі 2.1. Також до цього періоду можна віднести масові репресії Сталінської Росії 1930–1953 років.

Ці приклади показують, що злочини проти людяності виникали в різних частинах світу і на різних етапах історії, що природньо формувало концепт злочинів проти людяності, але найбільш відчутними для формалізації концепту стали по-перше, судові процеси у Нюрнберзі, де вперше було засуджено високопоставлених нацистських посадовців за злочини проти людяності, по-друге, засудження злочинців у Міжнародному трибуналі для колишньої Югославії (1993–2017 років) та по-третє, Міжнародний трибунал щодо Руанди (1994–2015 років), де було розглянуто справи про злочини проти людяності та

геноцид, які призвели до вбивства більше ніж 800 000 тутсі. Підсумковим етапом стало створення Міжнародного кримінального суду у 1998 році Римським статутом, де було чітко відокремлено та визначено концепт злочинів проти людяності [80]. Тож, всі ці приклади демонструють поступовий розвиток міжнародного права та формування концепту злочинів проти людяності, спрямованого на протидію злочинам проти людяності та забезпечення відповідальності за такі дії.

Після Нюрнберзького та Токійського процесів концепт злочину проти людяності почав активно розвиватися в міжнародному праві. У 1948 році Загальна асамблея ООН ухвалила Загальну декларацію прав людини [31], де визначалась необхідність захисту прав і свобод людини від злочинів проти людяності.

Далі, у 1950 році була прийнята Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [64], яка визначала геноцид як особливо важкий злочин проти людства, що повинен каратися міжнародним співтовариством. А у 1998 році був прийнятий Римський статут Міжнародного кримінального суду, в якому злочин проти людяності було визначено як один із злочинів, що підпадає під юрисдикцію суду. Римський статут розширив визначення злочину проти людяності, включаючи такі аспекти, як напад на цивільне населення та примусове переміщення населення [80].

Законодавче положення було переоцінено в Проєкті кодексу про злочини проти миру та безпеки людства 1991 року [75]. У той час як ґрунтовна частина основних правопорушень була збережена, злочини проти людяності підпадали під категорію «систематичних або масових порушень прав людини» [257].

Хоча кожен окремий злочин проти людяності є гарантованим порушенням прав людини, це не спрацьовує *vice versa*. Заміна злочинів проти людяності грубими порушеннями прав людини лише погіршить здатність прокуратури

довести вчинення злочинів, оскільки порушення прав людини зазвичай формулюються набагато ширше, ніж міжнародні злочини. Тож лише систематичні чи масові порушення прав людини вважаються злочином проти людяності. Важливо також зазначити, що будь-який із цих аспектів – систематичний чи масовий вважається достатнім для задоволення контекстуальних елементів злочинів проти людяності.

Проект кодексу про злочини проти миру та безпеки людства 1996 року ще раз переглянув визначення злочинів проти людяності. У цей період були встановлені основні принципи, які визначають злочин проти людяності, а сам термін був вперше використаний у Нюрнберзькому статуті для опису злочинів проти людяності та миру. Даний злочин, визнаний як атака на всіх людей, та як злочин, який обурює совість міжнародної спільноти.

К. Мануїлова зазначає, що: «однією з найбільших правових інновацій післявоєнного світу є концепція злочинів проти людяності. Вони виступають як каталізатор для рефлексії над міжнародною мораллю та правопорядком. Ці злочини, вчинені в широкому масштабі та викликають найбільше страждання та загибелі невинних цивільних осіб, вони не лише порушують принципи гідності людини, але і вразливість міжнародного правопорядку» [48].

Дослідження концепту злочинів проти людяності – це не просто академічне дослідження, це критичне дослідження, яке поширюється на сферу права, прав людини, історії, глобального громадянства та прагнення до справедливого і мирного світу, а також його вплив на окремих осіб, суспільства та міжнародну спільноту в цілому. Концепт виходить за межі національних кордонів і спонукає людей розглядати себе не лише як громадян певної країни, але й як членів глобальної спільноти. Така широка перспектива сприяє формуванню почуття спільної відповідальності та заохочує до дій, спрямованих на загальне благо людства.

Розуміння концепту є потужним інструментом для підвищення обізнаності про права людини, адже він підкреслює необхідність колективного зобов'язання захищати гідність, притаманну кожній людині. Коли люди отримують інформацію про ці звірства, вони мають більше можливостей відстоювати права людини, робити внесок у запобігання злочинам і протистояти випадкам, коли такі злочини можуть бути скоєні.

З історичної точки зору, вивчення концепту злочинів проти людяності пов'язує нас з минулим і водночас спрямовує нас до більш справедливого майбутнього. Вивчення історичних прикладів підкреслює важливість вчитися на помилках минулого та колективної роботи для запобігання повторенню подібних звірств. Це стає маяком правди і примирення, сприяючи зціленню і порозумінню після конфліктів.

Крім того, вивчення концепту злочинів проти людяності сприяє зміцненню миру і безпеки. Розуміння першопричин і наслідків таких злочинів дозволяє окремим особам і суспільствам активно долучатися до врегулювання конфліктів. Розпізнавання ранніх ознак і закономірностей, що передують цим злодіянням, дозволяє вживати проактивних заходів, сприяючи побудові сталого миру. Дослідження концепту злочинів проти людяності – це заклик до дії, стати поінформованими, залученими та активними учасниками побудови світу, в якому панують справедливість, права людини та мир.

1.2. Поняття, ознаки та склад злочинів проти людяності

В історичному аспекті достеменно не відомо, в якому контексті з'явилося поняття «злочини проти людяності». Деякі вчені [273, с. 51–53] вказують на використання цього терміну (або дуже схожих термінів) ще в кінці XVIII та на початку XIX століть, особливо в контексті рабства та работоргівлі, а також для

опису жахів, пов'язаних з європейським колоніалізмом в Африці та інших регіонах. Наприклад таких жахів, які провадив Леопольд II, король Бельгії, у Конго. Його період правління в Конго (1885–1908 років) відомий масовими порушеннями прав людини та злочинами проти людяності. Леопольд II насильно змушував індігенне населення Конго працювати на гуманітарних місіях та в експлуатаційних компаніях, в тому числі для видобутку природних ресурсів, таких як каучук та слонова кістка, крім того здійснювались безжалісні та нелюдські побиття, ампутації, жорстокі покарання та вбивства. Більше того, Леопольд II впроваджував політику голоду та насильства, щоб змусити місцеве населення до виконання своїх вимог. Такі діяння призвели до масового страждання та смертей сотень тисяч місцевого населення Конго [192].

Інші вчені [130] вказують на Декларацію, видану в 1915 році союзними урядами Франції, Великобританії та росії, у якій засуджувалося масове вбивство вірмен в Османській імперії, як початок використання цього терміну для позначення категорії міжнародних злочинів [180]. Злочин проти вірмен було здійснено при владі Османської імперії між 1915 і 1923 роками. У ході цієї трагічної події відбулося масове вбивство та депортація мільйонів вірменських громадян, що призвела до втрат великої кількості життів. Згадана подія була: «втіленням в життя сукупності злочинних дій, що мали на меті занапастити народ, виходячи з плану, замисленого так званими расистськими ідеологами, з додатковими заходами для фізичного знищення, як от повна експропріація. Застосований метод полягав у поєднанні систематичної ліквідації чоловічого населення з масовою депортацією людей похилого віку, жінок та дітей, які були змушені долати пішки сотні кілометрів, до того ж, влітку, анатолійською сухою землею, майже без припасів, наражаючись на агресію бойовиків, курдських банд і власних наглядців. В результаті люди помирали в концентраційних таборах Алеппо чи таборах смерті Дейр-ез-Зор. Найбільш прийнятний звіт

говорить про 1,2 мільйони загиблих серед населення, яке раніше налічувало понад 2 мільйони» [173].

У 1918 році Англія, Франція та росія висунули ідею про створення міжнародного трибуналу для судового розгляду цих злочинів. Проте розбіжності щодо його структури та юридичної основи призвели до того, що ця спроба виявилась невдалою.

Тож геноцид вірмен вважається однією з перших подій в історії, яка спричинила виникнення поняття «злочин проти людяності». Пізніше цей термін був включений до статей Версальського договору 1919 року [313], які передбачали покарання за злочини проти людяності. Це відкрило шлях до майбутнього використання цього поняття в міжнародному праві та для засудження подібних злочинів, таких як геноцид, злочини проти людяності та військові злочини.

У 1948 році Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Конвенцію про запобігання злочину геноциду і покарання за нього [64], де геноцид визнається злочином проти міжнародного права та людяності. Таким чином, геноцид вірмен та виникнення поняття «злочин проти людяності» мають важливе значення в історії міжнародного права та прав людини.

З того часу поняття злочину проти людяності розвивалося в рамках міжнародного звичаєвого права та через компетенцію міжнародних судів, таких як Нюрнберзький трибунал, Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди, Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії та Міжнародний кримінальний суд. Багато країн також криміналізували злочини проти людяності в своєму національному законодавстві проте, деякі ще цього не зробили, в тому числі і Україна.

Незважаючи на це, заборона злочинів проти людяності, подібно до заборони геноциду, розглядається як примусова норма міжнародного права, яка не допускає відступ, і яка застосовується до всіх держав.

Поява терміну «злочини проти людяності» та його обрання укладачами фундаментального і основоположного в багатьох сенсах Нюрнберзького статуту також достеменно невідома, в літературі відсутні будь-які записи щодо цього. Однак відомо, що цей термін був обраний Верховним суддею США Р. Джексоном, який був головним американським прокурором на Нюрнберзькому процесі та головою американської делегації на Лондонській конференції, яка розробила статут [128].

Також відомо, що Р. Джексон радився з видатним міжнародним правознавцем Г. Лаутерпахтом, який вніс вагомий внесок у розвиток міжнародного права, особливо в галузі прав людини та міжнародного гуманітарного права й формування концепції «злочину проти людяності». Надзвичайно важливо зазначити, що він був учнем Львівської юридичної школи, яка на початок ХХ століття була основним центром вивчення міжнародного права та міжнародних відносин і була частиною Львівського університету, який знаходився в Австро-Угорській імперії. Школа також була досить відомою своєю академічною діяльністю та привертала видатних вчених і студентів з різних країн.

П. Рабінович та А. Держипільська в своєму дослідженні ролі ідей Г. Лаутерпахта зазначають, що: «вперше в історії людства Г. Лаутерпахтом було визначено декілька видів злочинів проти людяності, які були закріплені у статуті Нюрнберзького трибуналу. Згодом ці юридичні конструкції були використані також у статутних документах наступних міжнародних трибуналів, створюваних під егідою ООН. Найповніший перелік різновидів злочинів проти людяності, із-поміж яких постійно відтворювалися ідеї Г. Лаутерпахта, було сформульовано у статті 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Нині ж їх продубльовано у проєкті Конвенції ООН про запобігання та покарання злочинів проти людяності. Усе це свідчить про велич та унікальні заслуги професора Г. Лаутерпахта в реалізації сучасного всесвітнього стандарту заборони

нелюдського поводження, у гуманізацію національного і міжнародного правового регулювання» [77, с.220].

Ідея мати три основних заголовки видів злочинів відповідно до статті 6 Нюрнберзького статуту була запропонована Р. Джексону саме Г. Лаутерпахтом під час їхньої зустрічі в серпні 1945 року [210].

За словами Ф. Сендса [78], Р. Джексон: «використав ідею Г. Лаутерпахта з заголовками і включив нові дефініції злочинів. Саме тут, чорним по білому вперше було посилення на поняття «crimes against humanity» [268].

У документі під назвою «Нотатки щодо запропонованих визначень злочинів», представленими Сполученими Штатами 31 липня 1945 року, Р. Джексон підкреслив таке: «Ми повинні прояснити, що ми домагаємося переслідування..., євреїв і інших в Німеччині, так само, як і за її межами, а також з однаковими часовими рамками – до і після ров'язання війни» [246]. У зв'язку з цим, Ф. Сендс зазначав, що таке тлумачення розширить захист міжнародного права та буде сприяти судовому розгляду дій Німеччини проти своїх громадян – євреїв та громадян інших держав, до того як почалась війна [268].

Раніше, у 1944 році, Лондонська міжнародна асамблея заявила, що: «У справах про винищення євреїв рекомендовано застосовувати покарання не тільки тоді, коли жертвами були євреї-союзники, але навіть коли злочини скоювалися проти євреїв без громадянства або будь-яких інших євреїв, в Німеччині або деінде. Тоді, Лондонська міжнародна асамблея охарактеризувала ці злочини як кримінальну політику, що стосується людства в цілому» [130].

Ш Бассіуні, що був учасником численних міжнародних слідчих комісій, які розслідували порушення прав людини та злочини проти людяності у різних країнах, зокрема в багатьох конфліктах і гарячих точках, вважає термінологію «злочини проти людяності» найбільш відповідною. Дехто занепокоюється, що цей термін містить підвищену небезпеку демонізації тих, хто вчиняє такі

злочини, однак з цим водночас важко не погодитися [24, с. 17, 62–63.]. Термін «злочини проти людяності» примітно відгукнувся в правовій та моральній уяві світу після Другої світової війни. В цьому терміні принаймні відображаються дві дуже важливі речі, по-перше те, що термін вказує на злочини, які обурюють не тільки жертв і їх власні спільноти, а всіх людей, незалежно від їхніх спільнот. А по-друге, термін вказує на те, що ці злочини глибоко порушують основну людську сутність, яку всі ми розділяємо і яка відокремлює нас від інших природних істот [130].

Р. Файн у своїй роботі «Злочини проти людяності», де він зосереджується на дослідженні праць Х. Арендт про Нюрнберзький процес, процес Ейхмана та актуальності злочинів проти людяності скоєних у тоталітарних режимах, зазначає що інститут злочинів проти людяності на Нюрнберзькому процесі 1945 року відіграв основоположну роль у створенні космополітичного права як соціальної реальності. Нюрнберг перетворив поняття «людяність» з простої ідеї в сутність. Також влучна думка автора про те, що абстракція поняття «людяність» є продуктом сучасного політичного життя і була б неперцептивною (непомітною) для античних цивілізацій. Також для розуміння злочинів проти людяності важливо зазначити, що поняття «людяність» існує перед цими злочинами і вони виникають як навмисна реакція на цей абстрактний універсалізм. Також автор відмічає, що злочини проти людяності суттєво відрізняються від традиційних категорій міжнародного права, таких як воєнні злочини та злочини проти миру. Оскільки останні, як правило, розглядають держави як суб'єкти права і підтримують принцип національного суверенітету, у свою чергу злочин проти людяності розглядає індивідів як суб'єктів права та втручається в національний суверенітет [178].

Р. Дублер, автор наукової роботи «Що в назві? Теорія злочинів проти людяності», розділяє формування терміну «злочину проти людяності» в історії на чотири фази:

1. У першій фазі природного права відзначається вплив природного права на поняття «злочини проти людяності». Таке право розглядається вище за закони будь-якої держави. Традиція природного права може бути відстежена в роботах письменників, таких як Аристотель (384–322 до н. е.) і Цицерон (106–43 до н. е.). Доктрина залишилася домінуючою протягом століть. Г. Гроцій (1585–1645), один із засновників права націй, стверджував, що королі мають право вимагати покарання за дії поза своїми кордонами, якщо вони «грубо порушують закони природи та націй» [187].

2. У другій фазі відбувається підйом суверенної недоторканності і доктрини гуманітарної інтервенції. У цій фазі, після Американської та Французької революцій, настає ера позитивізму у правовій теорії. З'являються принципи територіальності, суверенної недоторканності та невтручання в справи інших країн. Виникає доктрина гуманітарної інтервенції, яку використовували європейські держави у XIX та початку XX століть.

3. Третя фаза починається з визначень, які даються у Нюрнберзькому процесі. Однак, варто наголосити, що ці визначення обмежувалися періодом війни.

4. У четвертій фазі термін злочин проти людяності отримує сучасне визначення через впровадження міжнародних трибуналів та МКС. Це призвело до розширення поняття «злочини проти людяності», включаючи їх в умови миру та знімаючи вимогу до наявності військового конфлікту. Разом з тим, Римська конференція 1998 року вплинула на створення Міжнародного кримінального суду та визначення злочинів проти людяності в сучасному світі [171].

Стаття 6 статуту Нюрнберзького трибуналу від 1945 року вперше визначила злочини проти людяності і віднесла до них вбивства, знищення, поневолення, депортацію та інші жорстокості, скоєні щодо цивільного населення до або під час війни, переслідування з політичних, расових або релігійних мотивів у зв'язку з вчиненням або у зв'язку з будь-яким злочином,

який підпадає під юрисдикцію трибуналу, незалежно від того, чи були ці дії порушенням внутрішнього права країни, де вони були скоєні, чи не були [94].

У початковому розумінні «злочини проти людяності» вказують на те, що їх визначальною рисою є порушення цінності, а саме «людяності». Загальновідомо, що закон традиційно розрізняє злочини проти осіб, злочини проти власності, злочини проти громадського порядку, злочини проти моралі та інші. В концепції злочинів проти людяності існувала потреба в доповненні такої класифікації юридично захищених цінностей, саме «людяності» на яку як цінність посягають правопорушники.

Аналізуючи статтю 6 Нюрнберзького трибуналу, де перераховуються злочини, які підпадають під юрисдикцію суду, традиційна категорія воєнних злочинів була доповнена двома новими категоріями та відповідно цінностями, які порушують ці злочини, а саме злочинами проти миру і злочинами проти людяності. Тож можна припустити, що термінологія, яка була вибрана укладачами Нюрнберзького статуту була осмислена в цьому сенсі. Тобто злочини проти людяності порушують саму людяність як цінність, так само, як злочини проти миру порушують мир у вигляді воєн та агресій.

Х. Арендт, відома німецько-американська філософія, що висловлювала важливі думки про питання моралі, етики, влади, ідентичності та інших аспектів політичного та соціального життя, у книзі «Ейхман у Єрусалимі: звіт про банальність зла» описує Голокост як новий злочин, злочин проти людяності в сенсі злочину проти статусу людини або проти самої природи людства. «Цей злочин - це напад на все, що робить нас людьми», – зазначала автор [117].

У Звіті Комісії з міжнародного права щодо її роботи на 41-й сесії, яка проходила з 02 травня по 21 липня 1989 року Спеціальний доповідач зауважив, що термін «crimes against humanity» посилається скоріше на цінності та принципи цивілізації і стосується захисту людства від варварства і взагалі проти будь-якого діяння, що суперечить гідності людини [253].

Відповідно, у 2017 році Комісія міжнародного права у своїх коментарях до проекту статей знову підкреслила, що поглядаючи на історію, мільйони людей стали жертвами діянь, що глибоко потрясли совість людства. Коли такі діяння, через їх серйозність, являють собою відкритий напад на саме людство - їх відносять до «crimes against humanity» [254].

Виходячи з цього, не можна погодитись із кандидатом юридичних наук, обвинувачем і керівником слідчої групи в МТКЮ 1997–2001 років, та представником МТКЮ на переговорах в ООН щодо створення Міжнародного кримінального суду, В. Точилловським. Він зазначає, що коли мова йде про «crimes against humanity» в міжнародному кримінальному праві, то більше підходить переклад «злочини проти людства». На його думку, поняття «злочини проти людства» передає масштабність і особливу тяжкість цих злочинів [311].

Також у сучасних двомовних роботах українських авторів, де англійською мовою надається термін «crimes against humanity», український відповідник в анотації виглядає як: «розслідування злочинів проти людства» [232, с. 9].

На думку автора дисертації, в перекладі з англійської мови термін «злочини проти людяності» є більш доречним та правильним, аніж «злочини проти людства», оскільки він краще відображає сутність цих злочинів та їх вплив на людей, підкреслює порушення основних гуманітарних цінностей та прав людини; наголошує на тому, що ці злочини не лише спрямовані проти конкретних осіб, але і проти загальних цінностей, які визнаються міжнародним співтовариством, він має сильний моральний і етичний аспект, який відображає відверту жорстокість і неприйнятність цих дій у будь-якому суспільстві та культурі. Тим більше, термін «злочини проти людяності» активно використовується в міжнародних документах, включаючи Римський статут Міжнародного кримінального суду, і має широку міжнародну визнаність. Це сприяє юридичній ясності та однозначності, що важливо для юридичної практики та використання терміну в міжнародних судових процесах.

Однак слід зазначити, що Г. Маркузе, німецько-американський філософ і соціолог, в своїй роботі «Спадщини Дахау: використання та зловживання концентраційним табором 1933-2001 років», опублікованій у 2001 році, де він досліджує історію концентраційного табору Дахау, який був одним з найвідоміших та найбільших концтаборів, створених нацистським режимом під час Другої світової війни, зазначав наступне, щодо німецького перекладу терміну «crimes against humanity»: «З його першого застосування у Нюрнберзі, цей англійський термін був офіційно перекладений невірно на німецьку мову як «crimes against humaneness» (злочини проти людства). І таке вираження терміну використовується в усіх німецьких посібниках на цю тему, навіть в критикуючих роботах» [222].

Варто згадати, що такий переклад був і на єдиний російськомовний варіант Римського статуту, який був в онлайн доступі на офіційному сайті Верховної Ради України до 2022 року, після цього рубежу на сайті з'явилася нова версія статуту українською мовою, де «crimes against humanity» - це злочини проти людяності. Дане свідчить про те, що ймовірно, коли було складено статут, російський вислів було невірно перекладено у зворотному перекладі, та весь цей час він використовувався в українському законодавстві у такому виді, адже української версії документа просто не існувало.

У книзі А. Робертса «Чи є міжнародне право справді міжнародним?» від 2017 року, де автор розглядає питання стосовно того, наскільки міжнародне право дійсно є міжнародним, а також аналізує його характер та взаємодію з національними системами правосуддя, доречно вказує про те, що російськомовні юристи-міжнародники публікують більшість своїх наукових робіт та публікацій на російській мові. З іншої сторони, мало західних юристів-міжнародників говорять російською мовою. Своєю чергою західні міжнародники публікують свої роботи англійською чи то французькою мовами,

тож виходить, що у цих двох групах юристів-міжнародників мало точок поєднання, не дивлячись на те, що вони працюють в одній сфері [265].

У зв'язку з цим, примітно, що у 2013 році Комісія міжнародного права включила тему «crimes against humanity» у довгострокову програму своєї діяльності з метою створення проєктів статей, що зможуть в майбутньому стати Конвенцією з попередження і покарання за вчинення «crimes against humanity».

Серед потенційних переваг вищезгаданої Конвенції спеціальний доповідач Ш. Мерфі згадував сприяння прийняттю національних законів, які б містили широко прийняте визначення таких злочинів [230].

Як було зазначено самою Комісією, нові теми повинні відображати потреби держав щодо прогресивного розвитку і кодифікації міжнародного права, бути досить дозрілими з точки зору практики держав щодо прогресивного розвитку і кодифікації та повинні бути конкретними і реалізованими в цілях прогресивного розвитку і кодифікації. Також Комісія зазначає, що Римський статут регламентує відносини між судом і державами-учасниками, але не відносини між самими такими державами (або між сторонами статуту і не його сторонами). Тож Конвенція буде покликана стимулювати всебічну міждержавну співпрацю в справі розслідування, судового переслідування і покарання осіб, які вчиняють злочини проти людяності, тобто задачі, які узгоджуються з об'єктом і метою Римського статуту.

Більше того, важливо що МКС залишається ключовим міжнародним органом для переслідування високопоставлених посадових осіб. Римський статут виходить з того, що перш за все на національних судах лежить першочергова задача кримінального переслідування – тільки в разі їх бездіяльності або неефективності може бути задіяний механізм Суду (принцип взаємодоповнюваності або комплементарності, що відображений у статті 17 статуту) [80]. У цьому контексті затребуваним стає ефективне попередження і кримінальне переслідування за такі злочини на основі активного

співробітництва та правозастосування з боку національних судових систем [258].

Статут Токійського трибуналу від 19.01.1946 року був розроблений на основі статуту Нюрнберзького трибуналу, та лише був адаптований до особливих умов і потреб Токійського трибуналу для суду над японськими воєнними злочинцями після Другої світової війни. Таким чином, Токійський трибунал мав свій власний статут, проте визначав злочини, які підпадають під юрисдикцію трибуналу абсолютно ідентично статуту Нюрнберзького трибуналу, а відтак мав ідентичне трактування злочинів проти людяності [148, 149].

Принагідно зазначу, що у судових процесах трибуналів термін «геноцид» не розглядався як окремий кримінальний злочин, а розглядався як одна з форм злочинів проти людяності, а саме як акт винищення. Лише згодом, 09 грудня 1948 року термін «геноцид» був вперше визначений в Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [64], де його охарактеризували у трьох основних формах: фізичний, біологічний і національно-культурний. Фізичний геноцид, полягає у безпосередньому фізичному знищенні осіб, які належать до певної раси, нації або релігійної групи. Геноцид у формі біологічного винищення відбувається шляхом запобігання народженню нових членів цієї групи, заборони шлюбів або поділу за статтю. Національно-культурний геноцид спрямований на позбавлення пригнобленої нації можливості розвивати свою етнічну культуру, літературу, мову та зберігати власну ідентичність, включаючи загальнолюдські цінності в національному контексті.

Натомість статут Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії, прийнятий 1993 року, мав повноваження переслідувати осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії з 1991 року, визначав злочини проти людяності у статті 5 такі як: вбивство, знищення, поневолення, депортацію, ув'язнення, катування, насильство, переслідування за політичними, расовими та

релігійними мотивами, інші жорстокі дії. Також у статуті зазначається, що Міжнародний трибунал має повноваження переслідувати осіб, відповідальних за вищезазначені злочини, коли вони вчинені в збройному конфлікті, та якщо цей конфлікт має міжнародний або внутрішній характер і спрямований проти будь-якого цивільного населення [202].

Тобто перелік можливих злочинів збільшився у порівнянні з Нюрнберзьким трибуналом та визначення має незакінчений характер, що дає можливість оцінювати інші злочинні дії як злочини проти людяності, якщо вони характеризуються як жорсткі дії відносно цивільного населення.

Статутом Руандійського трибуналу 1994 року було створено Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди. Він став першим міжнародним судовим органом, створеним для судового переслідування високопоставлених посадових осіб за масові порушення прав людини в Африці. У статті 3 статуту до злочинів проти людяності відносяться вбивство, знищення, поневолення, депортація, ув'язнення, катування, зґвалтування, переслідування з політичних, расових і релігійних мотивів та інші жорстокі дії. До того ж статут зазначає, що має право переслідувати винних осіб за скоєнні вище перераховані діяння якщо вони вчинені як частина розповсюдженого або систематичного нападу на будь-яке цивільне населення на національних, політичних, етнічних, расових або релігійних підґрунтях [295].

Одна з перших спроб визначити характерні особливості злочинів проти людяності була зроблена суддями МТКЮ. На їхню думку, для того, щоб діяння були кваліфіковані трибуналом як злочини проти людяності, необхідний ряд умов. По-перше, наявність збройного конфлікту (пізніше суд відмовився від вимоги цієї умови); по-друге, злочинні діяння повинні бути спрямовані проти цивільного населення; по-третє, діяння повинні відбуватися систематично і організовано (хоча не обов'язково повинні бути зведені на рівень державної політики); вчинені злочини повинні бути визначеного масштабу і відповідної

тяжкості. Палата МТКЮ вказала, що термін «широкомасштабний» може означати як широкий географічний простір, в межах якого відбувалися злочини, так і ситуацію, коли злочинні дії відбувалися в межах невеликої території, але були спрямовані на велику кількість осіб [304].

Судова палата МТР визначила наступні основні елементи злочинів проти людяності. За своєю природою і характером ці акти є нелюдськими; дані злочини спричиняють сильні страждання або серйозні пошкодження фізичному або психологічному здоров'ю; ці злочини направлені проти цивільного населення та є частиною широкомасштабних або систематичних атак [305].

Окремим пунктом при розгляді об'єкта злочинів проти людяності було питання про поріг чисельності жертв. МТР визначив, що широкомасштабні атаки означають масові дії, що спрямовані проти великої кількості жертв [242]. МТКЮ своєю чергою визначив, що навіть одинична дія, спрямована проти однієї жертви, може бути кваліфікована як злочин проти людяності за умови, що існує безпосередній зв'язок між вчиненим діянням і проведеними масовими і систематичними атаками на цивільне населення [302].

Тож важливо підсумувати, що ознаки злочинів проти людяності відрізняються за статутами цих трибуналів. Так, за статутом Югославського трибуналу дії вчиняються у перебігу збройного конфлікту міжнародного чи внутрішнього характеру та спрямовані проти будь-якого цивільного населення. В свою чергу за статутом Руандійського трибуналу дії вчиняються як частина широкомасштабних або систематичних нападів, спрямованих проти цивільного населення з національних, політичних, етнічних, расових, чи релігійних підстав. Обидва визначення не виключають одне одного. Тож, з практики цих двох трибуналів ми отримуємо три характерних ознаки злочинів проти людяності. Це спрямованість проти цивільного населення; організованість і систематичність; масштабність дій.

Проект Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства прийнятий Комісією з міжнародного права у 1996 році у статті 18 також серед інших злочинів визначає поняття злочину проти людяності. В ньому злочин проти людяності означає вбивство, знищення, катування, поневолення, переслідування за політичними, расовими, релігійними або етнічними мотивами, інституціоналізована дискримінація за расовими, етнічними або релігійними мотивами, що включає в себе порушення фундаментальних прав та свобод людини та призводить до серйозного невігідного становища частини населення, свавільна депортація чи примусове переміщення населення, свавільне ув'язнення, примусове зникнення осіб, зґвалтування, примусова проституція та інші форми сексуального насильства, інші жорстокі дії, які серйозно шкодять фізичному чи психічному здоров'ю, гідності та правам людини, такі як покалічення та серйозні тілесні ушкодження. Будь-яке із таких дій вважається злочином проти людяності, коли вони вчинені систематично або широкомасштабно та ініційовані або керовані урядом або будь-якою організацією чи групою [166].

У проекті Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства ще більше розширюється поняття злочину проти людяності та описуються і інші злочини, які можуть бути віднесені до цієї категорії злочинів.

У 1998 році Римським статутом було створено Міжнародний кримінальний суд, адже тоді була відчутною необхідність судового переслідування осіб, відповідальних за важкі порушення міжнародного гуманітарного права та необхідність існування судової інстанції на постійній основі.

Римський статут є документом, який відображає останній консенсус між міжнародною спільнотою з питання злочину проти людяності. Стаття 7 Римського статуту визначає категорію злочинів проти людяності найширше порівняно з попередніми правовими актами та трактує кожен із них. Також в

ній визначається, що злочинні діяння відносяться до категорії злочинів проти людяності коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено. Тож, «злочини проти людяності» визначаються у статуті як: «вбивство; винищення; оборнення в рабство; депортація або насильницьке переміщення населення; ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; катування; зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства; переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна ідентифікувати, за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, або іншими ознаками, що загально визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду; насильницьке зникнення осіб; злочин апартеїду; інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю» [80]. Очевидно, що положення статті були сформовані на основі всіх попередніх статутів та з урахуванням досвіду всіх попередніх трибуналів.

Згідно зі статтею 7 (1) Римського статуту, злочини проти людяності не обов'язково пов'язані зі збройним конфліктом і можуть відбуватися і в мирний час, аналогічно до злочину геноциду. Та сама стаття надає визначення цього злочину, яке включає такі основні фізичні елементи: вбивство; винищення; поневолення; депортацію або примусове переселення населення; позбавлення волі; тортури; серйозні форми сексуального насильства; переслідування; примусове зникнення осіб; злочин апартеїду; інші нелюдські дії [80].

У вітчизняних енциклопедичних виданнях поняття злочину проти людяності відповідно до М. Гнатовського визначається як: «широкомасштабний або систематичний напад на будь-яких цивільних осіб з метою проведення політики держави або організації, спрямованої на скоєння такого нападу, або в цілях сприяння такій політиці», що відображає всі ознаки злочину [27].

До контекстуального елементу злочину відноситься те, коли злочин проти людяності вчиняється як частина широкого або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення.

Ментальним елементом виступає знання та/або усвідомлення про напад. Контекстуальний елемент визначає, що злочини проти людяності передбачають або великомасштабне насильство відносно кількості жертв або його поширення на велику територію (широкомасштабність), або систематичний тип насильства. Це виключає випадкові ізольовані акти насильства. Крім того, стаття 7 (2) (а) Римського статуту визначає, що злочини проти людяності повинні вчинятися в наслідок політики держави чи організації щодо вчинення нападу. План або політика не повинні бути явно визначені або формально прийняті і отже, можуть виводитися з усіх обставин.

На відміну від геноциду, злочини проти людяності не обов'язково мають на меті певну групу. Замість цього жертвою нападу може бути будь-яке цивільне населення, незалежно від його приналежності чи ідентичності.

Ще однією важливою відмінністю є те, що у випадку злочинів проти людяності не обов'язково доводити наявність загального специфічного наміру. Достатньо мати простий намір скоїти будь-які із зазначених дій, за винятком дії переслідування, яка вимагає додаткового дискримінаційного наміру. Злочинець також повинен діяти з усвідомленням нападу на цивільне населення та того, що його дія є частиною цього нападу [156].

Кодифікація злочинів проти людяності ще не була здійснена в окремому міжнародному договорі, на відміну від геноциду та воєнних злочинів [79, с. 121], хоча існують спроби це зробити.

Враховуючи важливість кодифікації норм міжнародного права зупинимося на питаннях кодифікації та прогресивного розвитку. Кодифікація міжнародного права - це процес систематизації та узагальнення міжнародних правових норм та правил в один об'єднаний правовий акт, головною метою якого є створення більш якісного та прогресивного правового документа, який би відображав сучасний стан міжнародного права та враховував поточні потреби та волевиявлення держав. Більш того кодифікація міжнародного права нерозривно пов'язана з його прогресивним розвитком, а результатом процесу кодифікації стає багатостороння кодифікована Конвенція.

Є. Стрельцова зазначає, що: «сутність та функціональне призначення статті 31(3) Віденської Конвенції розкриваються через створення (кодифікацію) правил, відповідно до яких тлумачення має виконувати завдання гармонізації окремих договорів та інших джерел права й створення уніфікованих міжнародно-правових регуляторів [95, с. 332].

Вперше Комісія міжнародного права ООН внесла до порядку денного розгляд питання про кодифікацію положень, що стосуються злочинів проти людяності, незабаром після її створення, здебільшого для формулювання принципів, які знайшли своє відображення в статуті і вироку Нюрнберзького військового трибуналу. У прийнятій резолюції Генеральної Асамблеї ООН, було зазначено, що «злочини проти людяності» є «злочинами відповідно до міжнародного права» (crimes under international law) і підлягають покаранню (принцип I) [327].

У 2014 році Комісія міжнародного права ООН внесла до розгляду питання про злочини проти людяності з метою його більш предметного розгляду та для подальшої розробки і прийняття універсальної конвенції. Дана тема була

включена до порядку денного 66-ї сесії КМП. Важливість розробки проєкту такої Конвенції заключається в тому що, на відміну від воєнних злочинів і злочину геноциду (щодо яких кодифікація була здійснена Женевськими конвенціями 1949 року, Додатковими протоколами до них 1977 року і Конвенцією 1948 року про попередження геноциду та покарання за нього) відсутній єдиний міжнародно-правовий документ, що регулював би сферу цих злочинів. До того ж, єдина конвенція сприятиме закріпленню однакового складу цих злочинів.

Розвиток концепту «злочину проти людяності» до 2014 року виявлявся в рамках розробки проєкту Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства Комісією міжнародного права, він спочатку спирався на положення статуту і вироку Нюрнберзького трибуналу, але за близько 50 років роботи над ним, більш сучасні тенденції теж знайшли відображення і подальший розвиток.

У проєкті Кодексу не дається визначення злочинів, тому що КМП прийшла до висновку, що: «визначення точних контурів концепції злочинів проти миру, воєнних злочинів і злочинів проти людяності має стати результатом практики» [255].

Так Проєкт статей щодо запобігання та покарання злочинів проти людяності від 2019 року у своєму опублікованому проєкті використовує ідентичне визначення злочину проти людяності, що визначається у Римському статуті. Проте також зазначається що, стаття не обмежує будь-яке більше широке визначення, передбачене будь-яким міжнародним інструментом, міжнародним правом чи національним законодавством [165].

Визначальною рисою злочину проти людяності є саме зацікавлена сторона, у цьому випадку все людство є зацікавленою стороною, адже порушуються загальнолюдські цінності, які обурюють людство, не дивлячись на географію такого поширення.

Відносно вищесказаного, Х. Арендт цитує спостереження Т. Тейлора, американського юриста, відомого своєю детальною роботою у збиранні доказів і дослідженні злочинів проти людяності, воєнних злочинів і злочинів проти миру, сформульованих у Нюрнберзькому статуті, про те, що: «злочин вчиняється не тільки проти жертви, але в першу чергу проти спільноти, закон якої порушується» [117].

З пояснення М. Глендон, відомої американської юристки і академіка, щодо розмежування, проведеного в Нюрнберзі, між злочинами проти миру та злочинами проти людяності, можна знову підкреслити відповідне розуміння «людяності» в контексті злочину проти людяності. Доносять глибинну розуміння слова науковці: «Той, хто розпочинає війну агресії, вчиняє злочин проти міжнародного суспільства, ... той, хто переслідує, пригнічує або здійснює насильство проти осіб або меншин на політичних, расових або релігійних підставах у зв'язку з такою війною, або вчиняє геноцид, рабство чи депортацію цивільних населених пунктів, скоює злочин проти людяності» [185].

М. Ігнат'єв, канадський письменник і політик, відомий своїми роботами в галузі міжнародних відносин та прав людини, дає своє пояснення, що значить бути людською істотою. Тож на його думку, сутність людського існування полягає у тому, що ми відрізняємося один від одного за расою, релігією, етнічністю та індивідуальними відмінностями. Ці відмінності визначають наші ідентичності, як індивідів і як виду. Ні один інший вид не володіє такою різноманітністю індивідуалізації. Сенса відмінності від інших є основою нашої свідомості та нашої індивідуальності і це являється необхідним елементом того, що означає бути людиною. Атакувати будь-яку з цих відмінностей - це атакувати спільний елемент, який робить нас тим, чим ми є як вид [198].

Д. Лубан, професор права в Університеті Джорджтаун в США, відомий своїми дослідженнями в галузі міжнародного права, моралі та етики, у своїй роботі «Теорія злочинів проти людяності» зазначає, що: «люди – це створіння,

природа яких обов'язково вимагає жити у суспільстві, але не може цього зробити без штучної політичної організації, яка неминуче створює загрози для нашого благополуччя і, в крайньому випадку, для нашого власного виживання. Злочини проти людяності в свою чергу представляють собою найгіршу з цих загроз тому, що вони є варіантом політики, яка перетворюється на ракову пухлину. Саме тому, що ми не можемо існувати без політики, ми постійно знаходимось під загрозою того, що політика перетвориться в один момент на ракову пухлину, і незамінні інститути організованого політичного життя знищать нас». Відтак все людство має спільний інтерес в придушенні цих злочинів. Теорія професора складається з двох тверджень, по-перше це те, що «humanity» у понятті «crimes against humanity» вказує на нашу природу як політичних істот, а по-друге те, що ці злочини становлять загрозу для всього людства, і все людство зацікавлене в тому аби придушити їх [218, с. 90–91].

Також автор визначає п'ять ознак, які характеризують юридичне ядро злочинів проти людяності. Першою ознакою є те, що злочини проти людяності зазвичай вчиняються як проти співвітчизників, так і проти іноземців. Автор вказує, що це було важливою характеристикою законодавства після Другої світової війни, оскільки існуюче законодавство стосувалося переважно злочинів проти іноземців, і не передбачало ситуацій, коли злочини проти людяності вчинялись власними громадянами проти власних же громадян [55, с. 93]. Ш. Бассіуні, професор міжнародного та кримінального права, один із основоположників Міжнародного кримінального суду, також зазначає, що категорія воєнних злочинів проти цивільного населення включала лише злочини проти іноземного населення, в той час як нацисти вчиняли ці злочини проти своїх єврейських громадян і громадян приєднаних територій в Австрії і Судетському краї [130].

Другою ознакою злочинів проти людяності автор визначає те, що вони є міжнародними злочинами, які порушують суверенітет держави. Автор звертає

увагу на те, що стаття 6 (с) статуту Нюрнберзького трибуналу, представляє собою втручання в суверенітет держави, оскільки відповідна держава вчиняє злочини проти своїх власних громадян, що є об'єктом міжнародного права. Також слід наголосити, що стаття 6 (с) визнає злочини проти людяності міжнародними навіть у випадках, коли вони не суперечать внутрішньому законодавству держави, де вони були скоєні. Тож це вказує на те, що злочини проти людяності є міжнародними і не підлягають виключно внутрішньому правопорядку [55, с. 95].

Третьою ознакою злочинів проти людяності Д. Лубан визначає те, що вони вчиняються політично організованими групами під прикриттям державної політики. Відзначається, що Римський статут вимагає, щоб злочини проти людяності були вчинені як частина широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, які вчиняються усвідомлено. Окрім того, Римський статут вимагає, щоб ці злочини були обумовлені політикою держави або організації [218, с. 95–98]. Отже, організаційна відповідальність є ключовою характеристикою злочинів проти людяності, вони повинні вчинятись через політичну організацію, і вимагають певного рівня організаційної відповідальності з боку винних осіб.

Четверта ознака злочинів проти людяності визначається в тому, що вони включають найважчі та найжахливіші акти насильства та переслідування.

Зазначається, що Стаття 6 (с) статуту Нюрнберзького трибуналу розрізняє два типи злочинів проти людяності. Перший включає у себе вбивство, винищення, оборнення в рабство, депортацію та «інші нелюдські вчинки», також іноді коментатори використовують скорочений термін «злочини по типу вбивства». «Злочини по типу вбивства» - за визначенням Канадського Верховного суду у справі «Regina v. Finta» (судова справа, яка відбулася в Канаді і стосувалася винесення вироку Фінту за скоєння воєнних злочинів та злочинів

проти людяності, пов'язаних із Голокостом, які він вчинив під час Другої світової війни), мають «додатковий рівень жорстокості та варварства» [154].

До переліку «злочинів по типу вбивства» пізніше у Римському статуті було додано такі злочини, як ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; катування; згвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства; насильницьке зникнення осіб; злочин апартеїду.

Однак всі статuti також містять загальну категорію «інших нелюдських дій», до якої науковці С. Ратнер та Д. Абрамс відносять такі вчинки, як медичні експерименти, відрізання кінцівок, жорстокі побиття, позбавлення їжі, порушення правил обробки тіл, примусове роздягання, примусове свідоме спостереження за жахливими подіями, що сталися з близькими, та інші жорстокі фізичні та психічні напади [189].

Другий тип злочинів – «злочини по типу переслідування», що включають в себе переслідування за расовими, релігійними або політичними підставами. Визначається, що злочини цього типу включають в себе важкі дискримінаційні вчинки проти групи через її ідентичність, наприклад, дискримінацію за расовими, релігійними, політичними підставами тощо. До даного типу злочинів С. Ратнер та Д. Абрамс відносять такі вчинки як обмеження прав на громадянство, навчання, зайняття професій, отримання освіти, вільний шлюб, арешт та ув'язнення, побиття, відрізання кінцівок, катування, конфіскація майна, депортація до гетто, примусова праця, винищення та інші подібні вчинки.

Для визначення злочину проти людяності не потрібно доводити наміри знищити цілу групу, як це вимагається для злочину геноциду, але важливо, щоб ці злочини були частиною широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення.

П'ятою ознакою є те, що злочини проти людяності скоюються на підставі належності групи людей до певної популяції, а не на підставі їхніх індивідуальних характеристик. Тобто для «злочинів по типу вбивства» не потрібно доводити, що злочини були скоєні на підставі політичної, расової або релігійної приналежності жертви до певної групи. У статутах трибуналів існує неоднозначність стосовно наявності вимоги дискримінаційного наміру у визначенні злочинів проти людяності. Деякі міжнародні статuti встановлювали таку вимогу, тоді як інші такої вимоги не мали. Відтак, у рішенні по справі Тадича, МТКЮ встановив вимогу дискримінаційного наміру для всіх злочинів проти людяності, незважаючи на зворотне твердження в статуті [143]. Відповідне визначення в статуті Міжнародного трибуналу щодо Руанди також вимагає дискримінаційного наміру для злочинів обох типів: і вбивства, і переслідувань [295]. Однак Римський статут Міжнародного кримінального суду не містить такої вимоги, і, отже, прокурори МКС не повинні доводити наявність дискримінаційного наміру для засудження за злочини проти людяності по типу вбивства [80].

Незважаючи на відсутність вимоги дискримінаційного наміру для злочинів по типу вбивства, стаття 6 (с) статуту Нюрнберзького трибуналу все ж передбачає, що ці злочини мають бути скоєні проти «цивільного населення». Цю ж вимогу зберігають МТКЮ, МТР і Римський статут. Ця вимога відрізняє злочини проти людяності від воєнних злочинів, а також акцентуючи увагу на слові «населення», вимога відрізняє злочини, спрямовані проти населення, від злочинів, спрямованих проти окремих жертв.

У роботі С. Граф «Людяність універсального злочину: включення, нерівність та втручання» зазначається, що поняття «злочини проти людяності» відображає євроцентричні уявлення та відіграло роль в легітимізації європейського втручання в інші країни, репродукції нерівності та відмові визнавати політичну автономію не європейських суспільств. На думку автора це

був вагомий аргумент для втручання європейських держав в інші країни, в основному в колоніальний період, з метою нав'язати європейські стандарти та контроль і звичайно це дозволяло європейським державам обґрунтовувати своє втручання, навіть якщо воно суперечило поняттю національного суверенітету, в справі інших країн як необхідне і справедливе, оскільки вони стверджували, що дії режимів чи урядів інших країн завдають шкоду «усьому людству» [186].

Автор К. Швебель-Патель у своїй роботі ставить питання про винятковість Європи, особливо в контексті війни в Україні та злочинів проти людяності, здійснюваних росією. Чи можна вважати ці дії російських військових винятком від загального правила? Або, можливо, цей приклад слід розглядати як новий шаблон, де наголошується на найменуванні злочинів, а не на повному військовому втручанні? [275].

Імпонує думка Девіда Лубана, що у світі, де злочини проти людяності відбуваються без обмежень, кожен з нас може стати об'єктом вбивства чи переслідування лише на підставі групових приналежностей, які ми не маємо змоги змінити [218, с. 138–139]. Це дійсно не лише гіпотетична загроза. Події від 24 лютого 2022 року перевернули світ з ніг на голову і це твердження дається дуже реалістичним та ймовірним для кожного українця. Наразі ми живемо в світі, в якому майже всі нації є різнобарвними етнічно, расово, релігійно та культурно. З одного боку це очевидний результат глобалізації, але й також наслідки столітньої історії воєн і переворотів, які перемістили сотні мільйонів людей з одного кінця світу в інший. Глобально, наш світ - це світ діаспор і всі люди зацікавлені в тому, принаймні щоб людей не вбивали їх сусіди лише через їх групову належність; адже у всіх нас є сусіди, група яких не співпадає з нашою власною.

Також ми спостерігаємо як технологічні досягнення зробили величезний прорив у своєму розвитку та на жаль, як вони можуть використовуватись для організації вчинення міжнародних злочинів. Зловмисники можуть

використовувати кібератаки для знищення інфраструктури, комунікаційних мереж, розповсюдження дезінформації та витоку конфіденційної інформації.

Надсучасні дрони та безпілотні технології, не беручи до уваги їх надзвичайну важливість у боротьбі України за свою незалежність у збройному конфлікті росії проти України, можуть використовуватись для атак на цільові об'єкти, включаючи місцевості, де знаходяться цивільні особи. Р. Меликов у своїй дисертаційній роботі 2023 року зазначає, що автономні системи озброєнь створюють новий вимір у веденні війни, вимагаючи нового правового підходу до їхнього використання та регулювання. Існуючі міжнародні норми не завжди відповідають цій сучасній технології, тому є необхідність розробки нових правил МГП, хоча правозахисні організації взагалі вимагають повної заборони автономних систем озброєнь. Крім того автор зазначає, що справжнім вирішенням проблеми використання автономних систем озброєнь в злочинах проти людяності буде міжнародне співробітництво та узгодження стандартів та норм, що регулюють їхнє застосування [49].

Більш того, технології генетичної інженерії також можуть використовуватись для створення біологічних збройних систем або для впливу на генофонд певної групи людей. Своєю чергою соціальні медіа наразі дозволяють швидко поширювати дезінформацію та маніпулювати громадською думкою, що може призвести до масового насильства та розпалювання конфліктів. Якщо говорити про сучасні системи масового спостереження, включаючи камери спостереження, відеоспостереження, програми розпізнавання обличчя та аналізу даних, то вони з легкістю можуть бути використані для стеження за групами людей.

Навіть 30 років тому низькотехнологічний руандійський геноцид, який здійснювався в значній мірі за допомогою мачете та булав, був можливий тільки завдяки системній та координований державній апаратурі, системі закодованих ідентифікаційних карток та централізованому радіо, що закликало та

координувало вбивць. Фактично, руандійський геноцид практично не міг би відбутися до XX століття.

Проаналізувавши ці два фактори, різноманітність суспільств та технологічні досягнення сучасного світу дозволяють здійснювати масштабні, координовані напади на цивільне населення.

Запобігання використанню технологій для злочинів проти людяності вимагає міжнародного співробітництва, законодавчого контролю, етичних норм і стеження за їх дотриманням. Також важливо, щоб технологічні компанії дотримувалися високих стандартів безпеки і не співпрацювали з тими, хто використовує їхні продукти для злочинних цілей.

Отже, «закони людяності» по суті, не є законами, створеними жодною політичною спільнотою, але представляють потребу всіх людей. Їх нормативна сила не виникає з того факту, що вони були впроваджені в статутах міжнародних трибуналів та декількох внутрішніх правових систем, вони виражають законний запит кожної людини, щоб політичні конфлікти більше ніколи не включали в себе найвищого варварства, яке представляють злочини проти людяності. Будь-хто, хто порушує ці закони, є ворогом всіх людей. Злочини проти людяності замахуються на людську індивідуальність, атакуючи виключно через групи, до яких певна група людей належить. Поняття «злочини проти людяності» має значення не тільки в контексті юридичних рішень, але і в суспільному розумінні, тому що це поняття має значення для всіх, оскільки воно відображає важливість загальнолюдських цінностей.

Тож постає питання, які цінності поняття злочину проти людяності охоплює та як вони співвідносяться з цінностями ЄС, що в загальному виступає агентом законотворення у даній сфері.

Х. Маклеод у своїй роботі «На шляху до філософського підходу до злочинів проти людяності» намагається схилити до думки про те, що злочини

проти людяності посягають на цінності, які визнаються та оберігаються законом [220].

Проблематикою цінностей також займалися такі вчені, як вже відомий нам М. Басіуні; А. Кассезе, італійський юрист і суддя Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії; Р. Гайта, австралійський філософ та етик, чий роботи засвідчують про поглиблене вивчення питань, пов'язаних з моральністю і справедливістю в контексті прав людини та конфліктів; Дж. Харіс, британський філософ та біоетик, його дослідження стосуються питань прав людини в біологічному та медичному контексті; Р. Макклін, визначна біоетичка, яка досліджувала питання етики в медицині та етичних аспектів біологічних досліджень.

Термін «злочини проти людяності» передбачає, що ці злочини глибоко порушують людську цілісність, яку ми всі розділяємо і яка відрізняє нас від інших живих істот. В первинному розумінні термін свідчить про те, що визначальною рисою цих злочинів є цінність, якій вони завдають шкоди, а саме людяності. Природа злочину проти людяності походить саме від цінностей, які закладені чи притаманні кожній людині окремо та в цілому людству.

Виходячи зі статті 6 (с) основоположного статуту Нюрнберзького трибуналу цінностями, які цей злочин порушує являються: життя (через вбивства), життя певних груп людей (через винищування), свобода (через поневолення), вибір місця проживання (через депортації), політична, расова, релігійна свобода (через переслідування за політичними, расовими або релігійними мотивами).

Аналізуючи А. Кассезе, який дотримується точки зору, згідно з якою людяність схиляється до природи людини, а категорія злочинів проти людяності включає всі дії, що суперечать тим основним цінностям, які є або повинні вважатися властивими будь-якій людині (у цьому понятті людяність означає не «людство» чи «людський рід», а «якість» або «концепт» людського буття) [144].

Схожої думки є і наш співвітчизник П. Рабінович. На його думку «людяність (людинність) – це таке ставлення до людини з боку інших суб'єктів суспільства, яке дістає вияв у їхній поведінці, спрямованій на задоволення її життєво необхідних потреб повазі до її гідності та у забезпеченні її достатніми їжею, одягом і житлом. А тому навпаки: діяльність протилежного антропного спрямування, тобто таку, що спрямована на перешкоджання задоволенню будь-якої з усіх означених потреб, є підстави вважати нелюдською (нелюдяною)» [76, с. 82, 83]. А. Держипільська також підтверджує вищезазначену думку у своєму дослідженні про притягнення до відповідальності за вчинення злочинів проти людяності як способу захисту цінностей, закріплених у загальній декларації прав людини [23].

Протилежної думки є філософ та публіцист Р. Гайта, у своїй роботі «Переосмислення геноциду: філософська відповідальність », де вона ставить під сумнів загальноприйняте розуміння геноциду і закликає до більш глибокого філософського аналізу цього поняття, твердо заперечує вищезгадане бачення злочину проти людяності, вбачаючи прийнятним визначення в якому людяність відноситься до людського виду [182], що очевидно зменшує важливість злочину у міжнародному праві.

Різниця між цими двома поняттями дуже тонка і вона залежить в цілому від того, як ми можемо оцінювати цей злочин. В залежності від того як розуміється слово «humanity» наповнюється зміст злочину. Чи це злочин, який вчиняється над масою людей, чи злочин, пов'язаний зі злочинними діями над людською природою.

В цілому, цінності складне явище для вивчення, проте вивчення цінностей може бути реалізоване шляхом опитування або дослідження документів. В ході опитувань вивчається чому люди надають перевагу, через погодження чи непогодження з певними твердженнями, коментуваннями тощо. Європарламент представляє регулярні опитування ставлення європейського населення до

важливих питань, що дає можливість подальших досліджень щодо змін у ставленні суспільства до певних речей. Іншим підходом є аналіз та інтерпретація ключових документів Європейської Комісії, Європейського Парламенту, Ради Європи, а також дослідження впровадження суперечливих правових актів, таких як Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини [66], Директива про клінічні випробування лікарських засобів для людей [164].

Також було проведено цікаве соціологічне дослідження і в Україні на тему «Українське суспільство та європейські цінності» Інститутом Горшеніна у співпраці з Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні.

Фокус-групові дискусії та face-to-face інтерв'ю засвідчили про те, що: «громадяни України, які позитивно ставляться до євроінтеграції, частіше мають більш цільне та несуперечливе уявлення про європейські цінності, аніж ті, хто ставляться до європейської інтеграції України скептично»[101].

Останні значно частіше фрагментують цінності, акцентуючи увагу на тих аспектах, які викликають протиріччя в українському суспільстві (характерним прикладом є поєднання підтримки необхідності забезпечення прав людини в Україні із думкою, що такі цінності, як терпимість/толерантність до інших культур та соціальних меншин, захист прав засуджених, не притаманні українському суспільству).

Прибічники курсу євроінтеграції в Україні, так само як і значна частина опонентів цього напрямку, вважають, що успішне суспільство було побудоване на європейських цінностях і розглядають їх як цінні для орієнтації. Одне з ключових розбіжностей між цими групами українців полягає в тому, що останні відкидають можливість побудови українського суспільства на цих же засадах та не вірять у ефективність цих принципів у власній державі (наприклад, аргументуючи неможливість подолання корупції, системи «кумівства», прийняття толерантного ставлення до гомосексуальних шлюбів і т. д.).

У респондентів здебільшого з південних та східних областей України панує певною мірою викривлене уявлення про цінності, що дає багатьом з них підстави вважати, що європейцям, наприклад, демократія і толерантність більш притаманні, ніж українцям. І хоча ці люди особисто не висловлюють відторгнення, скажімо, терпимості та верховенства права, але вони вважають, що для європейців ці цінності більш важливі, ніж для українців.

Також підтвердились припущення про те, що уявлення українського населення про цінності залежить і від території проживання. Виходячи з цього, європейські цінності є більш значущими для жителів Заходу країни, із просуванням на Схід спостерігається зниження інтенсивності їх згадування, звуження палітри згадуваних цінностей та менш чітку їх артикуляцію [101].

Сьогоденна ситуація з окупованим Кримом, Донецьком, Луганськом та повномасштабним збройним конфліктом на території України є прикладом того, як може повернутися ситуація якщо залучені до подій люди, які не розділяють вищезгадані цінності. Очевидно, скоєння злочинів проти людяності на території України з 2014 року спричинені не виключно і таким фактором, як не усвідомлення та не підтримання цінностей, які порушує сам злочин проти людяності.

В аспекті визначення цінностей ЄС особливо важливими є Договір про Європейський Союз [63], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [67] та Хартія основних прав Європейського Союзу [147].

З вищезгаданих документів впливають наступні цінності:

1. *Людська гідність та особиста недоторканість.* У Договорі про Європейський Союз права людини, включаючи право на гідність, визнаються як одна з загальних цілей та цінностей Європейського Союзу, що відображено в преамбулі та статті 2 Договору про Європейський Союз[63]. Також право на гідність гарантується статтею 1 Хартії основних прав Європейського Союзу.

У статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [67] гарантується право на особисту недоторканність також воно гарантується статтею 3 Хартії основних прав Європейського Союзу.

Принцип людської гідності явно недооцінений, про що говорить те, що ніхто точно не знає, що це означає. Утилітаристи часто розглядають цей принцип як порожню риторику [191]. Деякі філософи заперечують його безкорисний концепт [219]. Інші вчені говорять про його значення та інколи використовують в якості аргументу для обох сторін спору. Однак, він дає чітке уявлення про те, що він забороняє: дискримінацію, стигматизацію, комерціалізацію, репродуктивне клонування та принизливе поводження, включаючи торгівлю людьми та інструменталізацію людей.

2. *Свободи.* Свободи, згадані в європейських документах, включають в себе свободу висловлення думки та інформації, що гарантована статтею 11 Конвенції про захист прав людини та статтею 10 Хартії прав ЄС; свободу релігії, що гарантована статтею 9 Конвенції про захист прав людини і статтею 10 Хартії прав ЄС; свободу вступу в шлюб і створення сім'ї, що гарантована статтею 12 Конвенції про захист прав людини; право на приватне та сімейне життя, гарантоване статтею 8 Конвенції про захист прав людини та статтею 7 Хартії прав ЄС; захист персональних даних, гарантований статтею 8 Конвенції про захист прав людини та статтею 8 Хартії прав ЄС; свободу мислення, совісті та релігійні свободи, що гарантовані статтею 9 Конвенції про захист прав людини та статтею 10 Хартії прав ЄС; свободу об'єднання та мирних зібрань, що гарантована статтею 11 Конвенції про захист прав людини та статтею 12 Хартії прав ЄС; свободу від дискримінації, що гарантована різними статтями Конвенції про захист прав людини [67] та статтями 20-21 Хартії прав ЄС.

Свобода є важливою, неоднозначною та багатогранною цінністю більшості політичних систем, як під заголовками «свобода від», так і «свобода

для». Тут також підкреслюються інші свободи, такі як свобода від голоду, свобода від безробіття, свобода користування мінімальним рівнем життя.

3. *Автономія*. Автономія як цінність відображена в преамбулі Договору про Європейський Союз, де говориться про бажання забезпечити автономію Союзу та його членів. Важливий аспект автономії - це автономія правового порядку ЄС, яка гарантується статтею 2 Договору про Європейський Союз[63].

Автономія може бути сприйнята як психологічна концепція, яка передбачає, що людина або її вибір є автономними - свобода від обмежень та контролюючих впливів, наявність компетентності та розуміння.

Автономія також може бути сприйнята як ціннісне поняття. Тоді те, до чого відноситься термін «автономія», розглядається як таке, що має або внутрішню, або інструментальну цінність, - або і те і інше. Також важливо пам'ятати, що автономія однієї людини може вступити в конфлікт із автономією інших.

4. *Здоров'я*. Право на здоров'я та медичну допомогу визнається як одне з основних прав людини і громадянина в контексті Європейського Союзу, що відображається в преамбулі та різних частинах Договору про Європейський Союз, а саме стаття 168 визначає завдання Союзу у сфері охорони здоров'я, та стаття 35 передбачає можливість визначення мінімальних стандартів щодо охорони здоров'я пацієнтів[63]. В свою чергу право на життя, яке включає право на здоров'я та медичну допомогу, гарантується статтею 2 Конвенції про захист прав людини та право на лікарську допомогу в разі захворювання передбачається в статті 3 Конвенції. Стаття 3 Хартії прав ЄС визначає право на фізичну та психічну цілісність, а також право на здоров'я та медичну допомогу гарантується статтею 35 Хартії прав ЄС.

Проблема в тому, що існує безліч теорій та визначень здоров'я. Здоров'я та нездужання - це фізичні, соціальні, психологічні та духовні явища. Як наголошував Енгельгардт: «Люди не тільки визначають, що буде вважатись

здоров'ям та недужанням, водночас вони також інтерпретують цей досвід і вирішують, як на нього реагувати» [174].

Деякі з визначень здоров'я можна класифікувати як суб'єктивні, визначаючи «здоров'я» з точки зору благополуччя та пов'язаних з ними інших концепцій, тоді як інші можна розглядати як об'єктивні, що визначають здоров'я з точки зору типового для виду функціонування. Також деякі з цих понять можна охарактеризувати кількісно, з точки зору тривалості життя, інші - якісно, з точки зору якості життя, інші - з точки зору поєднання кількісних і якісних понять.

5. *Безпека та охорона.* Основні принципи безпеки та охорони відображені в преамбулі Договору про Європейський Союз [63], яка зазначає необхідність забезпечення миру, стабільності та безпеки в Європі. А саме стаття 4 Договору про Європейський Союз передбачає співпрацю між державами-членами щодо спільної оборони та безпеки. Забезпечення особистої безпеки та охорони прав визнається як один з центральних аспектів Конвенції про захист прав людини. Багато статей Конвенції стосуються цих питань, включаючи статтю 2 (право на життя) та статтю 3 (заборону на жорстоке та негуманне поводження). Безпека та охорона також гарантуються в Хартії прав ЄС, зокрема, в статті 2, яка стосується права на життя, та статті 6, яка регламентує право на свободу та особисту недоторканність. Стаття 52 Хартії прав ЄС визначає обмеження прав, які можуть бути встановлені в інтересах загальної безпеки та інших об'єктивно обґрунтованих цілей загального інтересу суспільства.

Захист персональних даних також є важливим у цьому аспекті, він розглядається в Директиві №95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європи про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних [68], а також у Хартії основних прав Європейського Союзу, зокрема у статті 8, де зазначається, що кожна людина має право на охорону відомостей, що мають особистий характер.

Слід підкреслити, що терміни «безпека» та «охорона» стосуються декількох різних понять, починаючи від фізичної безпеки і закінчуючи конфіденційністю персональних даних, від цінностей, пов'язаних зі здоров'ям, до цінностей, що захищаються Директивою 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних [68].

6. *Справедливість*. Справедливість, як і свобода, може використовуватися для позначення кількох різних понять, які довгий час обговорювались у політичній та моральній філософії. Можна виділити такі види як формальна, субстантивна, розподільча, відплатна та виправна справедливість.

Формальна справедливість покликана забезпечити рівний доступ до правосуддя та рівні можливості для всіх сторін в судових процедурах. Субстантивна справедливість зосереджена на справедливому розподілі ресурсів, благ і навантаження в суспільстві. Розподільча справедливість стосується справедливого розподілу матеріальних інтересів і благ у суспільстві. Це означає, що ресурси і навантаження повинні розподілятися так, щоб кожна людина отримувала те, що вона заслуговує. Відплатна справедливість стосується принципу винагороди за внесок або заслуги. Вона передбачає, що люди мають отримувати компенсацію чи винагороду відповідно до свого внеску у суспільство або за свої заслуги [227]. Виправна справедливість спрямована на відшкодування шкоди, зокрема, через покарання винних осіб. Це стосується судової системи маючи на увазі відновлення справедливості через реагування на правопорушення та відшкодування потерпілим.

Своєю чергою, Договір про Європейський Союз в своїй преамбулі має мету забезпечити міжнародний мир та справедливість та передбачає встановлення загальних принципів справедливості та рівності, що регулюють відносини між державами-членами та громадянами Союзу [63]. Конвенція про захист прав людини у статті 6 забезпечує право на справедливий суд [67]. Інші

статті Конвенції також визнають права та свободи, які є складовими справедливості, включаючи заборону на жорстоке та не гуманне поводження (стаття 3) та право на особисту свободу та безпеку (стаття 5). Хартія основних прав ЄС визнає ряд прав і свобод, які є складовими справедливості, включаючи право на справедливий процес (стаття 47), право на заборону покарання без закону (стаття 49) та право на ефективний засіб правового захисту (стаття 47).

7. *Рівність, неупередженість та солідарність.* Три аспекти справедливості, на які часто спрямовано увагу як у публічних дебатах, так і в біомедичній етиці - це рівність, неупередженість та солідарність.

Рівність перед законом, що зазначається у статті 20 Хартії основних прав Європейського Союзу є важливою в будь-якому цивілізованому суспільстві. У багатьох європейських документах наголошується на необхідності сприяння рівності між чоловіками та жінками (стаття 23 Хартії основних прав Європейського Союзу).

Підкреслюється важливість недискримінації, а також поваги до культурного, релігійного та мовного різноманіття (стаття 22 Хартії основних прав Європейського Союзу), як і звертається увага на гендерні проблеми: рівність між статтями, справедливе ставлення до дітей та людей похилого віку.

Солідарність - як це видно з Хартії основних прав Європейського Союзу - право працюючих на отримання інформації та проведення консультацій на рівні підприємства (стаття 27), їх право на колективні переговори та дії (стаття 28), захист працівників, звільнених незаконно (стаття 30), справедливі та рівні умови праці (стаття 31), соціальне забезпечення (стаття 34), а також право на охорону здоров'я (стаття 35) та можливість користуватися медичним лікуванням.

8. *Економічне зростання та процвітання.* Під цим заголовком можна виділити групу ідей, які можна знайти в різних ініціативах, документах та директивах ЄС. Винаходи, інвестиції та правовий захист (особливо права інтелектуальної власності) мають важливе значення для економічного

зростання. Економічне зростання є засобом процвітання та поліпшення рівня життя у свою чергу, сприяє досягненню багатьох інших цінних речей, стану справ чи подій.

9. *Відкритість, плюралізм та підзвітність.* Ці демократичні цінності стосуються різних вимірів демократичного суспільства, про які багато писали протягом століть. Іноді вони суперечать одна одній, а інколи - іншим цінностям, які слід пропагувати: ефективність у боротьбі зі злочинами, запобігання терористичним актам, захист ділової таємниці, цілісність та конфіденційність.

Злочини проти людяності відповідно до статті 7 Римського статуту порушують такі цінності як: гідність та особисту недоторканність (через зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусову вагітність, примусову стерилізація чи будь-яку інша подібну за тяжкістю форму сексуального насильства), життя (через вбивства, насильницьке зникнення осіб), здоров'я (через катування, нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю), життя певних груп людей (через винищування), свободу (через обернення в рабство, ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права), вільний вибір місця проживання (через депортації або насильницьке переміщення населення), політичну, расову, релігійну свободу (через переслідування за політичними, расовими або релігійними мотивами, злочин апартеїду) [80].

Якщо порівнювати ці цінності з цінностями, які передбачаються документами ЄС, а саме: людська гідність та особиста недоторканість, свободи (свобода думки, совісті та релігії, свобода об'єднання та мирних зібрань), автономія, життя, здоров'я, можливість медичної допомоги в разі захворювання, безпека та охорона, справедливість, рівність перед законом, сприяння рівності між чоловіками та жінками, неупередженість та солідарність, недискримінація

та поваги до культурного, релігійного та мовного різноманіття, економічне зростання та процвітання, відкритість, плюралізм та підзвітність, то можна відмітити, що більша частина цінностей, які визнає та охороняє ЄС співпадають з цінностями, на які посягає злочин проти людяності.

Більш того, відповідно до наведеного соціального дослідження, існує необхідність підняття рівня усвідомлення цих цінностей серед населення, хоча і вже можна радіти результатам усвідомлення й прийняття українцями багатьох європейських цінностей.

Думки проте, що терпимість/толерантність до інших культур та соціальних меншин, захист прав засуджених, не притаманні українському суспільству можуть стати причинами різних руйнівних процесів в суспільстві. Важливими є результати дослідження про те, що із просуванням на Схід спостерігається зниження інтенсивності згадування цінностей, звуження їх палітри та менш чітка артикуляція. Відповідно, підвищення рівня усвідомлення, поваги та дотримання вищезгаданих цінностей буде одним із довгоперспективних засобів попередження вчинення злочинів проти людяності.

Злочини проти людяності вчиняються під впливом різних соціальних, політичних та інших факторів. Серед політичних факторів слід зазначити, що у багатьох випадках, злочини проти людяності вчиняються в умовах авторитарного чи тоталітарного режиму, де права та свободи громадян дуже обмежені. Наприклад, злочини в Руанді під час геноциду в 1994 році були засуджені через політичні переслідування та діяльність уряду. Міжнародні злочини у Боснії та Герцеговині також стали наслідком політичного конфлікту, що виник після розпаду колишньої Югославії. Внаслідок цього різні етнічні групи (боснійці, серби, хорвати) мали різних політичних лідерів, які використовували націоналістичну риторику для підштовхування своїх прихильників до вчинення злочинів проти інших груп [138].

Економічна нерівність, виступає як соціальний фактор, що супроводжується великою різницею в доходах і можливостях та може спровокувати конфлікти та насильство, бо нерівність може призвести до виникнення напруги та соціальних протиріч. Прикладом може слугувати той же самий міжнародний злочин в Руанді, так як він мав соціальні корені у довгостроковій напрузі між етнічними групами Тутсі та Хуту, а також в економічній нерівності [266].

Наявність соціальної дискримінації за ознаками раси, релігії, гендеру, національності тощо, також може призвести до конфліктів і злочинів. Наприклад, Голокост під час Другої світової війни був нічим іншим як масовим вбивством євреїв на підґрунті нацистської расистської ідеології [321].

Також важливу роль відіграє різниця в культурних переконаннях та ідентичності, яка може сприяти конфліктам та насильству. Злочини можуть виникати через культурні протиріччя та непорозуміння. Геноцид вірменів у Османській імперії (1915-1923) можна віднести до культурних конфліктів, оскільки він став результатом напружених відносин між турками і вірменами, включаючи різницю у вірі та конфлікти щодо історичних територіальних претензій [119].

Іншими факторами також може слугувати те, що злочини проти людяності часто відбуваються під час воєнних дій та конфліктів. Вони можуть бути спрямовані проти цивільного населення як засіб тиску чи покарання. Яскравим прикладом слугують злочини проти людяності, які вчиняють росіяни на території України з її мешканцями.

Що також важливо, імунітет від переслідування та покарання може також сприяти вчиненню злочинів проти людяності, оскільки винні особи можуть відчувати себе безкарними.

С. Андрейченко у своїх дослідженнях на тему неприпустимості посилення на посадове становище особи в міжнародному кримінальному праві, влучно

узагальнює, що: «особи, щодо яких МКС здійснює юрисдикцію, не мають права посилаючись на особисті або функціональні імунітети, якими вони можуть володіти відповідно до національного чи міжнародного права в якості підстав для звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення вироку. Стаття 28 Римського статуту МКС встановлює кримінальну відповідальність військових командирів або цивільних начальників за вчинення їх підлеглими злочинів за міжнародним правом, якщо певна посадова особа знала або повинна була знати про те, що їхні підлеглі здійснюють або мають намір вчинити такі злочини, і не прийняли всіх необхідних і розумних заходів в рамках їх повноважень для припинення їх вчинення або для передачі даного питання в компетентні органи для розслідування і кримінального переслідування» [2, с. 322].

В загальному, розуміння цих факторів допомагає при розслідуванні та запобіганні злочинам проти людяності, а також при створенні стратегій для вирішення конфліктів, роботи на попередження вчинення злочинів та підтримки прав людини.

Отже, однозначне та правильне розуміння значення терміну злочини проти людяності в міжнародному праві залишається неоднозначним. Вирішення цього питання може бути здійснене кодифікацією та прийняттям єдиного Кодексу, тим паче робота по розробці згаданого Кодексу вже давно ведеться Комісією міжнародного права ООН і є певні результати. На даний момент Римський статут є документом, який відображає останній консенсус між міжнародною спільнотою з питання злочину проти людяності. Стаття 7 Римського статуту розкриває категорію злочинів проти людяності найширше та визначає, що злочинні діяння відносяться до категорії злочинів проти людяності коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено, що і є основними ознаками злочинного діяння.

Також можна зробити висновок, що концепт «злочину проти людяності» має значення не лише в юридичному контексті, але й у суспільному розумінні, оскільки відображає важливість загальнолюдських цінностей. Дослідження показало, що злочини проти людяності, визнані статтею 7 Римського статуту, порушують цінності, які є важливими для Європейського Союзу, такі як гідність та особиста недоторканність, свободи, життя, здоров'я, індивідуальна та групова свобода, свобода вибору місця проживання, політична та релігійна свобода. Це підкреслює важливість захисту цих цінностей та попередження вчинення злочинів проти людяності. Крім того, дослідження також вказує на необхідність підвищення рівня усвідомлення цих цінностей серед населення та відзначає зниження інтенсивності згадування цінностей при просуванні на Схід. Тому, підвищення усвідомлення, поваги та дотримання вищезгаданих цінностей є важливим завданням для попередження злочинів проти людяності та підтримки загальноєвропейських цінностей.

Також, визначено, що розвиток технологій призвів до можливості вчинення міжнародних злочинів через кібератаки, дезінформацію та інші засоби. Запобігання цьому вимагає міжнародного співробітництва, законодавчого контролю та встановлення етичних норм. Технологічні компанії повинні дотримуватись високих стандартів безпеки та уникати співпраці з зловмисниками. Тільки спільними зусиллями можна забезпечити міжнародну безпеку в цьому контексті.

Також було проаналізовано різні соціальні, політичні та інші фактори, які сприяють вчиненню злочинів проти людяності. Серед цих факторів слід відзначити авторитарні та тоталітарні режими, економічну нерівність, соціальну дискримінацію за ознаками раси, релігії, гендеру та інших категорій, різницю в культурних переконаннях і ідентичності, воєнні дії і конфлікти, імунітет від переслідування та покарання також може заохочувати вчинення таких злочинів. Розуміння цих факторів важливо для розслідування та запобігання злочинам проти людяності, а також для розробки стратегій вирішення конфліктів та

захисту прав людини. Враховуючи ці фактори, можна підвищити ефективність міжнародних зусиль у боротьбі з цими жахливими злочинами та сприяти створенню більш справедливого та миру у світі.

1.3. Класифікація злочинів проти людяності у практиці МТКЮ, МТР та змішаних трибуналів

Дослідження практики Міжнародного трибуналу щодо Руанди та Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії в контексті кваліфікації злочинів проти людяності акцентує увагу на важливості міжнародного права у забезпеченні прав людини та притягненні до відповідальності за страшні злочини.

Завжди існує потреба в розумінні принципів кваліфікації злочинів проти людяності та їхнього відношення до сучасних конфліктів, зокрема на території України внаслідок агресії росії. Злочини проти людяності залишаються актуальною проблемою для міжнародного співтовариства, і розуміння підходів до їхньої кваліфікації на основі досвіду роботи Трибуналів по Руанді та колишній Югославії може відіграти важливу роль у захисті прав людини та забезпеченні міжнародного правосуддя.

Розглянуті питання мають глобальний характер, оскільки порушення прав людини та загроза миру впливають на всю міжнародну спільноту.

Деякі аспекти цієї проблематики вже були вивчені різними вченими і дослідниками. Наприклад Ф. Сендс, британський історик та юрист, що має львівське коріння та який працював над дослідженням геноциду і злочинів проти людяності, зокрема в контексті Камбоджі, Югославії і Руанди. Його робота «Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова» розглядає теми геноциду та злочинів проти людяності через призму історії і міжнародного права [88]. Р. Лемкін, польський юрист і історик, який вперше ввів термін

«геноцид» і працював над розробкою міжнародного права стосовно злочинів проти людяності. Він сприяв прийняттю Конвенції ООН про запобігання і покарання злочинів проти людяності в 1947 році. С. Пауер у книзі « Проблема з пекла: Америка і епоха геноциду» розглядає різні історичні випадки геноцидів та злочинів проти людяності, такі як Голодомор в Україні, Руанда, Сербський геноцид в Боснії і Герцеговині, Дарфур та інші. Вона пропонує читачам глибокий аналіз цих страшних подій і їхніх наслідків [239]. В. Шабас у своїй роботі «Вступ до Міжнародного кримінального суду» детально розглядає створення та функціонування Міжнародного кримінального суду, включаючи його роль у розслідуванні та покаранні злочинів проти людяності [270]. У праці «Міжнародний кримінальний суд: коментар до Римського статуту» В. Шабас надає коментарі до Римського статуту, який встановлює статус та функціонування МКС, розглядає злочини проти людяності та інші міжнародні злочини, які підпадають під юрисдикцію МКС [272].

Рада Безпеки ООН заснувала Міжнародний трибунал щодо Руанди з метою переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території Руанди та сусідніх держав у період з 01 січня 1994 року по 31 грудня 1994 року [264]. Починаючи з моменту свого створення в 1995 році, трибунал висунув обвинувачення проти 93 осіб, яких вважав винними у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права. Вперше в історії міжнародний трибунал виніс вирок особам, відповідальним за вчинення геноциду. МТР також був першою установою, яка визнала згвалтування засобом вчинення геноциду [307].

Міжнародний трибунал щодо Руанди відіграв важливу роль у створенні авторитетної системи міжнародного кримінального правосуддя, створивши значну основу у юриспруденції щодо геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, а також форм індивідуальної та вищої відповідальності.

Злочин проти людяності було кваліфіковано в численних справах, що відбулися в контексті руандійського геноциду. Однією з таких справ була справа проти Жана-Поля Акаєсу, колишнього мера Табу та вищого посадовця у Руанді. У цій справі трибунал визнав, що дії Акаєсу, включаючи сексуальне насильство та погрози, становили злочини проти людяності, включаючи геноцид [196]. Найбільш нестандартною та цікавою справою є справа проти журналістів Nahimana et al. (Media case) (ICTR-99-52) [197], де трибунал визнав журналістів винними у розпалюванні ворожнечі та спонуканні до вчинення злочинів проти людяності. Суд звинувачував журналістів у створенні та поширенні ненависницької та агітаційної інформації, яка мала на меті підштовхнути громадян до вчинення злочинів, зокрема, вбивства та переслідування членів інших етнічних груп. Суд вважав, що ця пропаганда відіграла ключову роль у підбурюванні масового насильства та геноциду, який стався в Руанді.

Дана справа є значущою, оскільки вона встановила прецедент у міжнародному кримінальному праві, коли вперше було визнано, що журналісти можуть бути винними у скоєнні злочинів проти людяності через їхню роль у поширенні ненависті та агітації. Більш того було визначено, що журналісти, які свідомо сприяли насильству та розпалювали конфлікт, можуть бути притягнуті до відповідальності за свої дії. Як повідомляється на офіційному сайті трибуналу, Ж.-Б. Барайагвіза був засуджений до 32 років позбавлення волі (помер під час виконання покарання), Ф. Нагімана був засуджений до 30 років позбавлення волі, а Х. Нгезе був засуджений до 35 років позбавлення волі 28 листопада 2007 року.

Акцентування уваги саме на прикладі справи журналістів в МТР обумовлено бажанням відзначити діяльність «славнозвісних» журналістів країни-агресора, які однозначно впливають на суспільну думку в росії та публічно підбурювали і підбурюють своїх громадян до масового насильства та вчинення злочинів проти людяності на території України.

Аналіз справи журналістів дозволяє розглянути можливий вплив медіа та журналістів на формування конфліктів у відносинах міжнародного співтовариства. Це стає актуальною темою в сучасному інформаційному суспільстві, де доступ до медійних ресурсів дуже великий і де інформація впливає на громадську думку та погляди.

Винні обов'язково будуть покаранні, але все ж важливо проводити дослідження та аналіз діяльності журналістів у сучасному інформаційному середовищі, а також вживати заходи для запобігання можливому використанню медіа для поширення ворожнечі та злочинів проти людяності. Такі заходи можуть включати в себе розвиток журналістської етики та незалежних медіаорганізацій, а також сприяння інформаційній грамотності суспільства.

Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії представляв собою суд Організації Об'єднаних Націй, спеціалізований на розгляді воєнних злочинів, що відбулися під час конфліктів на Балканах у 1990-х роках. Протягом свого існування з 1993 по 2017 роки, трибунал суттєво вплинув на міжнародне гуманітарне право та продемонстрував, що ті, хто винен у жахливих подіях під час військових конфліктів, дійсно можуть бути притягнуті до міжнародної відповідальності [202].

МТКЮ кваліфікував у чисельній кількості злочинних діянь під час конфліктів на Балканах, саме злочини проти людяності. Однією із таких важливих справ, в рамках якої було визнано вчинення злочинів проти людяності, була справа проти С. Мілошевіча, колишнього президента Сербії та Чорногорії. Він був обвинувачений у вчиненні різноманітних злочинів, включаючи вбивства, етнічну чистку та депортації під час військових конфліктів на території колишньої Югославії [228]. Ця справа підкреслює принцип безстрашного правосуддя і демонструє, що навіть найвищі посадовці не можуть уникнути відповідальності за такі злочини. Крім того, інші справи перед МТКЮ також включали обвинувачення у злочинах проти людяності. Наприклад, справа проти

Р. Караджича, Р. Младіча та інших високопосадовців у військовому та політичному секторах, які відіграли ключову роль у конфліктах та вчиненні злочинів під час військових дій на Балканах.

Р. Младич, зокрема, звинувачувався у таких злочинах проти людяності як переслідування, винищення, вбивство, депортація, нелюдські дії. Він був обвинувачений у винищенні більше 7 000 чоловіків і хлопців боснійських мусульман у Сребрениці, а також у незаконному утриманні тисяч боснійських мусульман та боснійських хорватів у в'язницях та концтаборах. Умови в цих місцях утримання були спеціально створені для того, щоб викликати фізичне знищення цих осіб [244].

Трагедія в Оленівці, що сколихнула всю нашу державу та світ, 29 липня 2022 року, аналогічно включала в себе ряд серйозних правопорушень міжнародного гуманітарного права [30]. Звіти та свідчення показують, що умови утримання полонених в Оленівці були нелюдськими і жорстокими. Полонені стикалися з недостатком харчування, води, медичної допомоги та гігієнічних умов, що призводило до страждань та навіть загибелі. Більш того було документовано випадки побиття, погроз та психологічних тиску на полонених [41]. На жаль, трагедія в Оленівці призвела до великої кількості жертв, що відобразило страшну реальність війни та очевидне навмисне порушення міжнародних норм і стандартів [93].

У справі проти Р. Младіча його проголосили винним у вчиненні злочинів проти людяності та він був засуджений до пожиттєвого ув'язнення.

У рішенні Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії стосовно Р. Караджича, високопоставленого сербського військового та політичного лідера були визнані злочини проти людяності. Він був обвинувачений у вбивстві цивільних осіб, включаючи жінок, дітей та літніх людей, які не брали участі в бойових діях. Також він сприяв етнічній чистці та депортації, тобто вигнанні членів інших етнічних груп із їхніх домівок та

територій, де вони проживали [207]. Його було засуджено до 40 років позбавлення волі [314].

Тож, МТР кваліфікував серед інших злочинів, що відбулися в Руанді у 1994 році також і злочини проти людяності та таку ж кваліфікацію було застосовано до деяких злочинів, які сталися в Косово у 1999 році, що важливо для врахування практики трибуналів при розгляді справи щодо України в МКС.

Науковий інтерес викликає робота групи науковців на чолі з Х. Лопес-Палафокс «Злочини проти людяності: особливості жертв в Косово та в Руанді» [217], що була проведена та оприлюднена у 2020 році. Задля досягнення завдань та мети роботи було досліджено 1044 тіла, 857 з Руанди та 187 з Косова. Автори провели дослідження для порівняння особливостей жертв злочинів проти людяності, які відбулися в Руанді у 1994 році і Косово у 1999 році. Основною метою їх роботи було описати різницю між цими злочинами на основі вікових, гендерних та способів смерті жертв. Дослідження було виконано з використанням форензичних методів та польових спостережень, а також документовано фотографіями травм та ушкоджень на тілах жертв.

Результати цього дослідження свідчать про значущу різницю у характеристиках жертв та способах їхньої смерті в обох регіонах. У Руанді більшість жертв були жінками та дітьми, і вони були вбиті переважно за допомогою мачете та тростин. Важливо зауважити, що більшість тіл не були поховані, що може свідчити про спробу знищення всієї етнічної групи. У Косово ситуація була іншою, де більшість жертв були дорослими чоловіками, які брали участь у повстанні проти сербських військ. Вони були вбиті переважно за допомогою вогнепальних поранень або вибухів. Важливо відзначити, що більшість тіл були поховані індивідуально [217, с. 6–7].

Згідно з отриманими даними, можна встановити, що у Руанді жінки та діти були головними цілями злочинів проти людяності, а метою було знищення

всієї етнічної групи. У Косово ж жертвами стали переважно дорослі чоловіки, які вважалися політичними противниками сербського режиму [213].

Вищезгадане дослідження надає важливу інформацію для розуміння історії та контексту цих подій, а також підкреслює важливість захисту прав жінок і дітей в часи конфліктів та війн. Важливо зазначити, що дослідження демонструє, те що вік, стать та способи смерті жертв не впливають на юридичну кваліфікацію злочинних діянь як злочинів проти людяності.

В свою чергу злочини, вчинені на території України країною-агресором мають свої власні особливості і відрізняються від злочинів, які відбулися в Руанді та Косово, але як зазначено вище, це не завадить кваліфікувати їх як злочини проти людяності та притягнути винних до відповідальності.

Варто звернути увагу на масштаби конфлікту, бо конфлікт на території України має більші масштаби та тривалість порівняно з подіями в Руанді та Косово: він триває з 2014 року і до цього часу є активним [83].

28 лютого 2022 року прокурор Міжнародного кримінального суду оголосив, що подасть запит на дозвіл щодо початку розслідування ситуації в Україні на підставі раніше зроблених висновків з попереднього розгляду та будь-яких нових передбачуваних злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду. 02 березня 2022 року прокурор оголосив, що розпочав розслідування ситуації в Україні на підставі отриманих звернень. Розслідування охоплює будь-які можливі випадки воєнних злочинів, злочинів проти людяності або геноциду, скоєних на будь-якій частині території України будь-кими особами з 21 листопада 2013 року [317].

За словами генерального прокурора України одним із результатів п'яти місяців співпраці Офісу генпрокурора та МКС став, зокрема, ордер на арешт путіна та львової-бєлової.

17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт - володимира путіна, президента російської федерації, та марії львової-

белової, Уповноваженої з прав дитини в Адміністрації Президента росії. Кожен з підозрюваних особисто відповідальний у незаконній депортації та переміщенні населення (дітей) з окупованих територій України до росії.

Це рішення МКС є важливим кроком у забезпеченні відповідальності за порушення прав людини та захисту дітей в умовах воєнного конфлікту. Хоч про інші рішення ще завчасно говорити, адже ще продовжується війна та розслідування, проте це добрий знак, що за всі злочини винні будуть притягнуті до міжнародної відповідальності.

Рішення Міжнародного трибуналу щодо Руанди та Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії мають значущий вплив на розвиток міжнародного права та судову практику. Вони визначили та закріпили стандарти для визнання та переслідування злочинів проти людяності, воєнних злочинів і геноциду. Це створило юридичний фундамент для міжнародної спільноти та національних судів для судового переслідування осіб, винних у скоєнні таких злочинів, також вони визначили принципи юрисдикції міжнародних трибуналів у справах про злочини проти людяності, воєнні злочини і геноцид. Це розширило можливість переслідування таких злочинів поза кордонами держави, де вони були скоєні. Також, що дуже важливо, трибуналам вдалось винести вирoki для багатьох відповідачів, включаючи вищих посадових осіб. Рішення МТР і МТКЮ однозначно стали прецедентами для міжнародних і національних судів та їх практика враховується у розгляді схожих справ з питань злочинів проти людяності, воєнних злочинів і геноциду. Також ми всі розуміємо, що ордер на арешт в. путіна виданий МКС здається сюрреалістичним, проте рішення МТР і МТКЮ отримали значну увагу глобальної громадськості та засобів масової інформації, викликаючи обговорення і свідомість щодо злочинів проти людяності. Тому за аналогією, виданий арешт - це набагато краще ніж нічого. Це посприяє створенню глобальної обізнаності та підтримки для міжнародного правосуддя і бажання відтворення справедливості та миру.

Тож, сьогоденні реалії демонструють, що навіть при наявності значної кількості міжнародних документів та організацій, спрямованих на збереження миру, в світі продовжуються війни, втручання в суверенітет інших країн, масова загибель людей, злочини проти людяності вчиняються на території України мало не кожного дня.

У роботі «Чи злочини проти людяності більш серйозні, ніж воєнні злочини?» написаною М. Фруллі, досліджується порівняння серйозності злочинів проти людяності та воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві, вона врешті робить висновок про те, що злочини проти людяності є серйознішими, ніж воєнні злочини. Аналіз законодавчих актів та міжнародних документів підтверджують, що злочини проти людяності завжди мають унікальні елементи, які роблять їх відмінними від воєнних злочинів як за характером, так і за важливістю. Також правові вимоги до злочинів проти людяності, такі як масштабність або систематичність, та постійна свідомість чи усвідомлення, завжди є обтяжливими факторами, які підсилюють важливість цих злочинів. Також деякі національні кодекси передбачають більш важкі наслідки для злочинів проти людяності, ніж для воєнних злочинів, або встановлюють, що прострочення термінів застосовуються лише до воєнних злочинів, тоді як злочини проти людяності є безстроковими [181, с. 437–452].

Рішення Міжнародного трибуналу щодо Руанди та Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії також підтверджують різницю у серйозності між цими двома категоріями злочинів. Злочини проти людяності характеризуються широкомасштабністю та систематичністю. Тобто такі злочини вчиняються масово та організовано, а не є випадковими діями. Також злочини проти людяності зазвичай призводять до більш серйозних покарань, порівняно з воєнними злочинами.

Хоча у справі України є багато відмінного від справ МТКЮ та МТР, але є й багато спільного, й за злочини проти людяності винні будуть рано чи пізно

покаранні, як демонструє практика вищезгаданих трибуналів. І не важливо наскільки високопоставленими є обвинувачені. Нам всім важливо пам'ятати про страшні наслідки злочинів проти людяності та працювати на зміцнення міжнародного права та прав людини, щоб запобігти подібним подіям у майбутньому.

Також слід додати, що злочини проти людяності, були внесені під юрисдикцію Спеціального суду з Сьєрра-Леоне, створеного відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН № 1315 від 14 серпня 2000 року та відповідно до двостороннього договору 16 січня 2002 року між Урядом Сьєрра-Леоне та ООН. ООН схвалила Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне для розгляду винних у злочинах, скоєних під час громадянської війни. Розташований у країні, де були скоєні звірства та поєднує міжнародне та національне право, Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне відкриває нове покоління міжнародних трибуналів. Експерти вважають, що ця модель забезпечить правосуддя швидше та з нижчою ціною, ніж її аналоги для Руанди та Югославії [260]. Сьєрра-Леоне постраждала від жахливої десятирічної громадянської війни. Об'єднаний революційний фронт, очолюваний Ф. Санко, використовував ампутації та масові зґвалтування, щоб тероризувати населення та отримати контроль над прибутковими алмазними копальнями країни. Ч. Тейлор, тодішній президент сусідньої Ліберії, підтримував повстанців, надаючи зброю та навчання Об'єднаному революційному фронту в обмін на алмази. Проурядові Сили цивільної оборони під керівництвом С. Нормана також вчинили серйозні правопорушення. У 1999 році ООН зрештою досягла мирної угоди в Ломе між ворогуючими сторонами.

Згідно з статутом Спеціального суду, цей суд має повноваження судити осіб, які стоять за такими злочинами, якщо вони вчинені в рамках широкомасштабного чи систематичного нападу на будь-яке цивільне населення: вбивство; винищення; поневолення; депортацію; ув'язнення; тортури; зґвалтування, звернення до сексуального рабства, примус до проституції,

примусова вагітність та будь-які інші форми сексуального насильства; переслідування з політичних, расових, етнічних чи релігійних мотивів; інші нелюдські діяння» [296].

З моменту відкриття випробувань 3 червня 2004 року Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне отримав як критику, так і похвалу. Дехто стверджує, що Суд занадто обмежений з точки зору його часових рамок, юрисдикції та правозастосовних повноважень, що послабить його здатність здійснювати правосуддя. Інші вважають Суд зразковою моделлю для інших міжнародних трибуналів.

Покарання за злочини проти людяності передбачає також Законом про заснування надзвичайних палат у судах Камбоджі для переслідування злочинів, скоєних у період Демократичної Кампучії, від 27 жовтня 2004 року. Основою угоди між Організацією Об'єднаних Націй і Камбоджею став лист до тодішнього Генерального секретаря Кофі Аннана від 21 червня 1997 року від двох прем'єр-міністрів Королівського уряду Камбоджі, в якому вони просили: «про допомогу ООН і міжнародному співтовариству щодо притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за геноцид і злочини проти людяності під час правління червоних кхмерів з 1975 по 1979 рік». Лист також містив таке уточнення: «Ми знаємо про подібні зусилля щодо реагування на геноцид і злочини проти людяності в Руанді та колишній Югославії, і просимо надати подібну допомогу Камбоджі» [211].

Згідно зі статтею 5 вказаного закону, злочини проти людяності, на які не поширюються обмеження за термінами давності, визначаються як будь-які дії, що здійснюються в межах широкомасштабного чи систематичного нападу, безпосередньо спрямованого на будь-яке громадянське населення за національними, політичними, етнічними, расовими чи релігійними підставами, такі як вбивство, винищення, поневолення, депортація, ув'язнення, тортури,

зґвалтування, переслідування з політичних, расових і релігійних мотивів, інші нелюдські діяння [211].

Поняття злочину проти людяності є складним і змінюється з часом, відображаючи потреби і еволюцію суспільства. Воно включає в себе серйозний універсальний злочин на підставі ідеї загальних принципів кримінального права, які мають важливість для всього світу. Хоча злочини проти людяності є неоднозначними та свого роду еластичними, що навіть уявлення про ці злочини може варіюватися серед різних осіб, і їх конкретні елементи не завжди можуть бути чітко визначені - важливо розуміти ці труднощі та приймати обізнані рішення в сучасному політичному контексті.

РОЗДІЛ 2

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІЙ ПРАКТИЦІ

2.1. Вплив окремих злочинів на формування концепту злочинів проти людяності

Геноцид вірмен в Османській імперії (сучасна Туреччина) 1915–1923 років має основоположний вплив на виникнення та формування поняття «злочин проти людяності».

Геноцид почався на початку 1915 року, коли режим Молодотурків (політичний рух, що організував партію «Єднання і Прогрес» в Османській імперії, а в 1914 році вступив в Першу світову на боці Німеччини [96]) під впливом шаленого націоналізму та таємних урядових наказів, зібрав сотні вірмен і повісив багатьох із них на вулицях Стамбула, що передувало початку геноцидної депортації більшої частини вірменського населення в пустелю, під час якої до мільйона людей загинуло або було вбито по дорозі. Турки виганяли вірмен з їхніх будинків і вбивали їх у такій кількості, що свідки описували це як «різанину, якої ще не було», або «різанину, яка змінює саме значення слова різанина». Хоча немає достовірних даних щодо кількості жертв, багато істориків визначають, що загинуло від 800 000 до одного мільйона людей. Їх вбивали найжорстокішими способами або виганяли на зустріч смерті в пустелю на південь. Багато з них прийняли іслам або вижили якимось іншим способом, але втратили свою вірменську культуру [118].

Термін «злочин проти людяності» був вперше використаний в липні 1915 року у спільному зверненні Франції, Великої Британії та Росії, в якому засуджувалися злочини, що відбувалися в Османській імперії проти

вірменського народу. Антанта попередила Молодотурків, що по закінченню війни вони можуть переслідуватися за злочини проти людяності.

Після поразки Османської імперії в Першій світовій війні 30 жовтня 1918 року було підписано перемир'я. Пізніше, 23 листопада 1918 року Султан М. VI Вадеттін та його великий візир Д. Ферід, які не були прихильниками Молодотурків, були призначені на державні посади британцями. Під їх керівництвом парламентська слідча комісія зібрала докази проти членів Комітету Єднання і Прогресу (Молодотюрків), військових і Спеціальної Організації військових судів. Докази були безспірні, оскільки кожен обвинувачений був зобов'язаний самостійно перевірити і підтвердити свідчення. Судова комісія мала широкі повноваження, включаючи можливість вимагати документи, робити обшуки, затримувати та арештувати. Згодом було складено обвинувачення для останнього військового суду, в якому, незважаючи на відсутність терміна «геноцид», основним звинуваченням було винищення вірменського населення. Обвинувачення передбачало, що депортації та вбивства вірмен не можна було виправдати з точки зору військової безпеки, оскільки вірмени були депортовані не тільки з зон військового конфлікту, але практично з усіх куточків імперії, які ще контролювали Османи. Більш того, на той час не існувало провокації з боку вірмен. 05 липня 1919 року суд визнав обвинувачених винними у спробі винищити вірмен та залучити Туреччину у війну. Талаат, Енвер і Джемаль - головні лідери Комітету Єднання і Прогресу та розробники плану вірменського геноциду - були засуджені заочно до смертного покарання. Іншим обвинуваченим було призначено п'ятнадцять років виправних робіт. Однак судові вироки так і не були виконані тому, що кемалісти (на честь К. Ататюрка, засновника Турецької Республіки) відхилили вердикти суду, тож осередки Комітету Єдності та Прогресу продовжували таємну роботу в Стамбулі.

Проте важливо зазначити, що історикам – В. Дадріан і Т. Акчам чудово вдалось зібрати та зберегти османські документи для констатування подій геноциду вірмен [225].

Так, наприклад книга В. Дадріан «Історія вірменського геноциду: етнічний конфлікт від Балкан до Анатолії та Кавказу» [157] 1955 року є однією з основних праць, де автор досліджує події, які призвели до геноциду та його вплив на вірменське населення.

Т. Акчам у роботі «Акт сорому: вірменський геноцид і питання турецької відповідальності» [110] 2006 року досліджує питання відповідальності Туреччини за геноцид армян та представляє аргументи, що діяння турецької влади під час Першої світової війни можуть бути визнані як геноцид. У роботі «Накази на вбивство: телеграми Талата Паши та вірменський геноцид» [111] 2018 року Т. Акчам аналізує телеграми Т. Паші, великого візира Османської імперії, що містили накази щодо вбивства вірменського населення. Тож ця книга розглядає документальні докази причетності турецької влади до геноциду.

Глибоко досліджував питання вірменського геноциду та формування терміну злочини проти людяності П. Балак'ян, професор гуманітарних наук і англійської мови в Колгейтському університеті. Він являється автором численних книг, включаючи «Палаючий Тигр: Вірменський геноцид та відповідь Америки» [124] 2003 року, яка виграла премію Р. Лемкіна у 2005 році і була відзначена New York Times як значуща книга, і «Чорний пес долі» [122] 1997 року, яка виграла премію PEN/Martha Albrand за Мистецтво Мемуару та також була відзначена New York Times як значуща книга.

У своїй роботі «Рафаель Лемкін, культурне знищення та вірменський геноцид» П. Балак'ян розглядає вплив вірменського геноциду на погляди і думки Лемкіна та формування у нього поняття геноциду.

Варто зазначити, що цей вплив чітко прослідковується у автобіографії Лемкіна та інших документах із зібрання його робіт, які зберігаються в Американських єврейських архівах.

В автобіографії «Зовсім не офіційно» [215], написаній протягом 1950-х років, помітно, що вплив масових вбивств вірменів в Османській імперії відобразився на його думках про права людини вже в ранньому юнацькому віці. Він пам'ятає, що був ще підлітком, коли дізнався, що доля вірменів в Туреччині була нерозривною частиною Великої війни. Так він розпочав вивчати історію, щоб дізнатися, чи знищувалися національні, релігійні або расові групи. Правда стала відомою після війни, коли в Туреччині понад один мільйон вірменів були вбиті тільки за те, що вони були християнами.

Р. Лемкін звернув увагу на те, що турецькі військові злочинці були відпущені після війни, хоча багато з них були організаторами або виконавцями плану знищення вірменів. Цей факт шокував науковця, і він задав собі питання: чому людина карається, коли вона вбиває іншу людину? Чому вбивство мільйона є меншим злочином, ніж вбивство однієї людини? Хоча Лемкін ще не знав всіх відповідей, він відчував, що світові потрібен закон, щоб зупинити «ці расові чи релігійні вбивства», які він пізніше визначив як геноцид. Він обговорював це питання зі своїм професором права в Університеті Львова, і той аргументував, що «суверенітет держав» переважає благополуччя внутрішнього населення, і що держави можуть робити зі своїми громадянами, що завгодно. Це викликало в Р. Лемкіна зацікавлення в правах людини та вплинуло на його майбутню діяльність у сфері запобігання геноциду та формулюванні поняття геноциду [123].

Він відстоював думку, що держави повинні вести зовнішню та внутрішню політику лише за умови, якщо вона спрямована на благополуччя народу. Він також протистояв «реалістичному» підходу в міжнародних відносинах, стверджуючи, що «суверенітет не може розглядатися як право вбивати мільйони

невинних людей» Від цього моменту Лемкін почав формувати радикальну ідею, що держави повинні нести відповідальність за негідне ставлення до своїх громадян.

Його зацікавлення створенням закону, який б встановлював відповідальність тих, хто відповідає за масове вбивство за державним спонсорством, посилилося в 1920 році після того, як молодий вірменський чоловік на ім'я С. Техліріан вбив колишнього міністра внутрішніх справ Османської імперії Т. Паша, головного інженера вірменських масакрів, на вулиці Берліна серед білого дня. В ході наступного судового розгляду Техліріан був виправданий на підставі душевної нестійкості, яка виникла у нього після того, як він став свідком вбивства своєї родини під час турецьких погромів у будинках вірменів.

Р. Лемкін вважав, що злочини повинні бути покарані не жертвами, а судом та міжнародним правом, тож у 1933 році, Лемкін підняв питання національного суверенітету та масового вбивства етнічних груп у своєму документі під назвою «Дії, що становлять загрозу загальному (міжнародному) правопорушенню, розглянуті як злочини проти міжнародного права» на П'ятій Міжнародній конференції з єднання кримінального права. Саме у цьому есе Лемкін сформулював поняття масового вбивства. Він також був свідком зникнення світу свого дитинства та польської єврейської цивілізації прям перед його очима через нацистську інвазію. Науковець також згадує, як спостерігав за єврейською культурою, яка існувала в традиційних інтелектуальних і культурних практиках. Автор вказує, що життя в бідних єврейських містечках і селах, де єврейським жителям довго було заборонено працювати на землі і вони часто були бідними, оберталися навколо «молитви та релігійних досліджень», єврей міг «проводити цілий день, вивчаючи Талмуд та молитися», а вивчення біблійних текстів на гебрейській мові (івриті) було частиною освіти дитини. Він зауважував, що «дивовижно, як швидко гебрейська, мертва мова, була відновлена як розмовна

мова, і як спритно вони могли її передавати через літературу і поезію». Навіть коли Лемкін був відділений від своєї власної культури він зазначав, наскільки важливою є культура для ідентичності групи. Також він порівнював євреїв з вірменами, які в 1915 році втратили понад мільйон своїх людей через геноцид в Туреччині. Пізніше термін злочину проти людяності був включений до статей Версальського договору 1919 року [312], які передбачали покарання за злочини проти людяності. Це відкрило шлях до майбутнього використання цього поняття в міжнародному праві для засудження подібних злочинів, таких як геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. У середині 1940-х років він був першим, хто використав термін геноцид вірмен і оприлюднив цю концепцію в 1949 році в телевізійній програмі CBS [306].

У 1948 році Лемкін розробив свою ідею геноциду, розділяючи його на три основні сфери: фізичне існування, біологічну продовжуваність (через розмноження) та духовний або культурний вираз. Він розглядав атаки на ці три сфери як на фази життя етнічної групи, які можуть бути визнані як геноцид [214].

Пізніше, у 1948 році Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Конвенцію про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, де геноцид визнається злочином проти міжнародного права та людяності. Таким чином, геноцид вірмен та виникнення поняття «злочин проти людяності» мають важливе значення в історії міжнародного права та прав людини.

Важливо також зазначити, що у першому репрезентативному дослідженні демографічної спадщини вірменського геноциду та ставлення до нього, проведеному М. Шаубом, автор вказує, що близько половини громадян сучасної Вірменії походять від біженців геноциду, і принаймні третина має жертв геноциду серед своїх родичів. Також важливим є твердження, що геноцид ще досі впливає на політичні настрої в сучасній Вірменії. А особи, серед родичів яких є жертви геноциду, значно менш відкриті до представників не вірменської

громади. Також у роботі наведено численні докази того, що історична віктимізація пов'язана з меншою підтримкою мілітаризму відповідно до «гіпотези втоми від війни». Особи з сімей, які історично постраждали, однаково готові примиритися з Туреччиною як і решта населення, вони проти використання сили для повернення втрачених територій [274, с.168-169].

Тобто навіть через століття після закінчення геноциду, його відлуння ще досі відчувається його нащадками та має неабиякий вплив на вірменське суспільство, що на мою думку варте особливої уваги для дослідження в рамках цієї дисертаційної роботи.

Науковці Д. Саркіссіан та Ш. Джілл у своїй роботі досліджують, дуже важливий аспект, трансгенераційної травми серед тих, хто вижив від злочину геноциду та їх нащадків, зокрема дані в контексті вірменського геноциду.

Вони зазначають, що трансгенераційна травма - це передача емоційного, фізичного, психічного, духовного та соціального страждання, яке, якщо його не лікують, може накопичуватися на протязі поколінь серед індивідуальної родини або спільноти. Дослідження авторів включає мета-аналіз впливу на психічне здоров'я тих, хто вижив від Голокосту і їх нащадків та містить п'ятдесят п'ять досліджень з дітьми осіб, що вижили та сім досліджень з онуками врятованих. Вони виявили вищі рівні депресії, тривожності та параної у дітей і онуків тих, хто вижив в порівнянні з різними типами груп контролю, включаючи нащадків американських єврейських бабусь та дідусів іммігрантів до або після війни [163].

Автори зосереджують увагу на важливості таких аспектів, як міжнародне визнання геноциду, виплата репарацій та подальше переслідування винних. Сучасне заперечення геноциду турецьким урядом і сучасна дискримінація вірмен на їхній втраченій батьківщині підживлюють відчуття неоднозначної втрати у вірменській громаді. Ці уявні триваючі несправедливості можуть перешкодити одужанню громади [114].

Важливо нагадати, що Турецька республіка, заснована в 1923 році, відмовляється визнавати та рішуче заперечує, що події 1915 року були геноцидальними намірами чи діями Османської держави, натомість вірменська діаспора, навпаки, продовжує боротьбу за визнання геноциду [126, с.382].

Науковець Д. Бруян назвав це явище «історичним невіршеним горем», після того, як відзначив, що емоційна реакція на втрату життів, землі та культурних аспектів серед американських індіанців і корінних жителів Аляски подібна до почуттів, пов'язаних із горем, таких як почуття провини, гніву та безпорадності [159].

Інші науковці виявили шість основних реакцій тих, хто пережив геноцид вірмен і їх нащадків: 1) уникання; 2) обурення та гнів; 3) помста та реституція; 4) примирення і прощення; 5) покора і відчай; 6) пояснення та раціоналізація.

Цікаво, що нащадки осіб, які пережили геноцид вірмен у другому та третьому поколіннях, частіше повідомляли про гнів і розпач, тоді як ті, хто безпосередньо пережив геноцид, частіше повідомляли про почуття уникання, пригнічення та бажання прощення [127].

У своїх інтерв'ю ті, хто вижив, пов'язували заперечення геноциду як найважливішу перешкоду для їхнього примирення. Важливо те, що вони поділяли тему безсилля в нинішньому політичному контексті, зосереджену навколо невизнання, як безпосередньо пов'язаного з дегуманізацією та деградацією, з якою вони зіткнулися під час геноциду. Оскільки нинішні нащадки найбільше реагують гнівом та продовжують страждати від наслідків геноциду та нести відповідальність за геноцид, можна припустити, що відсутність визнання та відшкодування буде мати тривалий вплив на колективну психіку вірменської громади [163].

Щоб описати відчуття культурної втрати, М. Айзенбрух визначив культурну втрату як: «досвід вигнаної особи або групи, що є наслідком втрати соціальних структур, культурних цінностей і самоідентичності. Вона також

включає в себе почуття провини через відмову від культури та батьківщини; біль, якщо спогади про минуле починають зникати, та поява постійних образів з минулого (включаючи травматичні образи), що вриваються в повсякденне життя; прагнення виконати зобов'язання перед померлими; відчуття ураженості тривогою, хворобливими думками та гнівом, які псувають здатність продовжувати щоденне життя» [172].

Вірменська діаспора в три рази перевищує чисельність населення, що проживає у Вірменії зараз. Оскільки західновірменська мова продовжує втрачати носіїв через триваючий геноцид та асиміляцію, тепер вона офіційно визнана «мовою, що перебуває під загрозою зникнення» [319]. У цьому контексті вірмени відчують почуття відповідальності за збереження культурних і мовних коренів, а отже, колективно можуть відчувати те саме почуття культурної втрати.

чені А. Калайджян, М. Вейсберг вказують, що, незважаючи на існування понад одного мільйона вірмен в Сполучених Штатах, психологічна наука інвестувала недостатньо у дослідження для надання ефективного психічного лікування та психологічної підтримки американським вірменам. Дев'яносто відсотків з них є нащадками тих, хто пережив геноцид. І навіть 100 років після Вірменського геноциду колективна травма продовжує впливати на їх психічне здоров'я. Ті хто вижили після землетрусу в Вірменії у 1988 році часто повідомляли про кошмари з зображеннями, пов'язаними не лише з землетрусом, але й з Вірменським геноцидом, який пережили їхні предки [206]. Ці зв'язки ілюструють подібність обох цих випадків колективної травми, включаючи масові смерті, розрив зв'язку з спільнотою та втрату батьківщини.

А. Калайджян, М. Вейсберг. також говорять про важливість включення інформації про геноциди та інші важливі події політичних конфліктів в соціальний курс. Це сприяє тому, щоб учням ще в школі було відомо, що їхню історію визнають і їхня ідентичність важлива. Також обговорюється важливість

використання трансгенераційних оцінок та методів лікування при психічних проблемах. Зокрема, зазначається використання генограм (родинних дерев), які використовуються в терапії для розуміння трансгенераційних закономірностей щодо психічного здоров'я, травми і стійкості. Клініки можуть також використовувати генограми для оцінки впливу трансгенераційної травми та ідентифікації факторів стійкості на рівні індивіда, родини і спільноти. Також зазначається важливість застосування травматичного підходу, навіть коли терапія спрямована на тему, яка на перший погляд не пов'язана з травмою, наприклад, з ідентичністю.

Тож наука та науковці мають бути спрямованими на пошук істини. Наші слова сприяють спільній свідомості в сузір'ї вірувань, які суспільство формує у зв'язку з проблемами будь-якого роду. Внесок науковців у цю спільну свідомість стає особливо важливим у зв'язку з боротьбою суспільства з великими, тривожними та загрозливими історичними подіями. Наукові дослідження та коментарі ні в якій сфері не є більш значущими, ніж у зв'язку з геноцидом та злочинами проти людяності.

Деякі автори з приводу невизнання геноциду турецькою стороною зазначають, що там де вчені заперечують геноцид, незважаючи на переконливі докази того, що він мав місце, вони сприяють формуванню хибної свідомості, яка може мати найжахливіші відгомони. Їхнє повідомлення, по суті, таке: вбивці насправді не вбивали; жертви насправді не були вбиті; масові вбивства не потребують жодної конфронтації, жодних роздумів, їх слід ігнорувати та замовчувати. У такий спосіб вчені надають свій значний авторитет тому, щоб прийняти цей найвищий людський злочин. Більше того такими діями вони заохочують до повторення цього злочину практично з будь-якого джерела в найближчому чи віддаленому майбутньому [288].

Важливість досліджувати та пам'ятати про злочини майбутніми поколіннями прослідковується у кожній без винятку роботі дослідників

геноциду. Так наприклад В. Ерузіан у роботі «Чому вірменський геноцид живе в мені», де вона присвячує свій фільм: «Моїй бабусі Алісі та всім тим, хто загинув, і всім тим, хто вижив», вона зазначає, що назва її фільму «Хто пам'ятає» взята з цитати Адольфа Гітлера, який сказав: «Хто пам'ятає знищення вірмен?» Він сказав ці нав'язливі слова перед вторгненням у Польщу та вбивством тисяч євреїв. Автор висловлює глибоку надію, що: «Ми будемо пам'ятати. Я вважаю, що ми повинні» [175].

Іншим актом міжнародного злочину, що в подальшому вплинув на формування концепції злочинів проти людяності був Голокост.

Голокостом визнають жакхливий геноцид, який стався під час Другої світової війни, і був спрямований на масове винищення єврейського народу нацистським режимом та його спільниками. Загальновідомо, що під час Голокосту мільйони людей, включаючи членів інших меншинних груп (політичних опонентів, ромів, гомосексуалістів та інших), були вбиті у концентраційних таборах, розстріляні та піддані іншим формам масового вбивства.

Перші кроки розвитку поняття злочинів проти людяності у зв'язку з індивідуальною кримінальною відповідальністю також добре відомі. Під час Другої світової війни союзні держави усвідомили, що деякі з найгірших діянь, скоєних, зокрема, німецькими посадовими особами, насправді були скоєні не проти іноземних громадян, а проти власних громадян Німеччини з расових, політичних чи інших дискримінаційних мотивів. Тому ці злочини не могли вважатися злочинними згідно з тодішніми законами чи звичаями війни [135].

Розробники Нюрнберзької Хартії вперше побачили очевидні політичні та правові проблеми, пов'язані з визнанням таких діянь міжнародними злочинами [234]. Проте, замість розширення або переінтерпретації існуючого визначення воєнних злочинів, делегати вважали за можливе запропонувати криміналізацію цих нових злочинних дій, бо вони на їх думку входили в склад чи були тісно

пов'язані зі злочином агресії. Результатом створення законодавства у цій сфері стали різні інтерпретації злочинів проти людяності на Нюрнберзькому процесі, і це призводить до певної невизначеності вчених та практиків і до сьогоднішнього дня [108, с. 884].

В результаті, статут Нюрнберзького трибуналу включив в себе положення про злочини проти людяності, які були закріплені у статті 6 (с). Вважаю за доцільне навести дослівне цитування офіційною мовою статті статуту без авторського перекладу першого офіційного викладу злочинів проти людяності, а саме: «Crimes against humanity» - namely, murder, extermination, enslavement, deportation, and other inhumane acts committed against any civilian population, before or during the war, or persecutions on political, racial or religious grounds in execution of or in connection with any crime within the jurisdiction of the Tribunal, whether or not in violation of the domestic law of the country where perpetrated» [109].

Примітно, що згідно з цим положенням, такі злочини мали бути скоєні «у виконанні чи в зв'язку з будь-якими злочинами, підсудними юрисдикції трибуналу». Не дивно, що саме ця частина речення, була тригером для оскарженню цієї категорії злочинів під час Нюрнберзького процесу та в подальших роках на підставі того, що обвинувачених звинувачували в скоєнні дій, які на момент їх вчинення не були визнані злочинними. А також через те, що злочини проти людяності в основному ставили перед собою концептуальну проблему через їхню новизну в юридичному (кримінальному) контексті.

Занепокоєння щодо порушення принципу *nullum crimen*, у свою чергу, поставило під сумнів легітимність Нюрнберзького процесу в цілому, а отже, і його рішень, які значною мірою спиралися на правову характеристику нацистської агресії та звірств, скоєних Німеччиною та її союзниками в Європі під час Другої світової війни.

Аргументи, що базуються на принципі «Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege» (немає злочину без закону, немає покарання без закону), були повністю відкинуті Нюрнберзьким трибуналом. Тим не менш, у своєму рішенні трибунал заявив, що цей принцип є ключовим у правосудді [205].

Ілюструючим прикладом у цьому контексті слугує рішення Федерального конституційного суду Німеччини щодо перетину кордону між НДР та ФРН. Під час перетину кордону, солдати та члени Ради національної оборони НДР були засуджені за розстріл біженців, які переходили кордон. Національні суди відхилили аргументи захисту, які стверджували, що вони діяли відповідно до внутрішнього законодавства НДР, яке дозволяло застосування сили для того, щоб завадити біженцям перетнути кордон. Частина засуджених звернулася до Федерального конституційного суду з питанням про порушення конституційної заборони притягнення до кримінальної відповідальності за діяння, які не вважались злочинними на момент їх вчинення. В свою чергу Федеральний конституційний суд та Європейський суд з прав людини прийняли позицію, що «*Ex post facto*» не може служити захистом осіб, які вчинили дії, що порушують загальні принципи права, особливо якщо такі дії були скоєні в рамках законів, прийнятих недемократичним режимом, який не дотримувався принципів прав людини. Також було вказано, що вищі посадові особи не могли бути необізнаними з конституційними положеннями та позицією міжнародних організацій щодо прав людини і порушення цих прав в рамках системи охорони кордону.

Отже, суди визнали, що застосування таких законів і дій, що порушували права людини, не може бути виправданими «*Ex post facto*» [81]. Н. Зелінська зазначала у дослідженні принципу «*Ex post facto*», що не всі дії, які заборонені національним кримінальним законодавством, є злочинами, і навпаки, все що не заборонено або навіть рекомендовано національним правом, є злочинним. Також автор вказувала, що міжнародний злочин полягає в порушенні універсальної

етики і загальнолюдських цінностей і підлягає кримінальному переслідуванню глобальною спільнотою [33].

Також слід зазначити, що цей досвід Нюрнберзького процесу був врахований у Загальній декларації прав людини, а саме у статті 11, де зазначається, що: «Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вчинення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом. Не може також накладатися покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване на час вчинення злочину» [1]. Подібні формулювання також містяться в Конвенції про захист прав і основних свобод, а також у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Отже, досвід Нюрнберзького процесу, що ліг в основу зазначених конвенцій, підкреслив пріоритет загальних правових принципів, які визнала світова спільнота, над принципами правосуддя.

Питання про застосування принципу законності до Нюрнберзького процесу є дійсно складним і викликало жваві дискусії в академічних і політичних колах, які досі не вщухають. Залишаючи осторонь питання злочинів проти миру, варто згадати, що найбільш безпосередній аргумент на користь легітимності злочинів проти людяності знаходиться у тексті самої статті 6 (с) Нюрнберзького статуту, де, як зазначалося вище, була висловлена ідея про те, що злочини проти людяності будуть каратися трибуналом лише тоді, коли вони вчинені на виконання або у зв'язку з будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію трибуналу. Крім того, з самого початку серед практиків та науковців стало звичним відзначати, що злочини проти людяності - це майже всі звичайні злочини відповідно до муніципальних законів осіб, які підлягають обвинуваченню, що діяли на момент їх вчинення [208].

Підсумовуючи, можна констатувати, що з 22 обвинувачених у Нюрнберзі, 18 були звинувачені у злочинах проти людяності, а 16 фактично засуджені. Існують невеликі сумніви, що четвірка суддів - головуючий Д. Лоуренс (Велика

Британія), Ф. Біддл (Сполучені Штати Америки), А. Доннедьє де Вабр (Франція) та І. Нікітченко (СРСР), а також їхні заступники – Н. Біркетт, Д. Паркер, Р. Фалько та О. Волчков - спиралися на поняття злочинів проти людяності при винесенні своїх вироків [132].

Вчені відзначають, що Міжнародний воєнний трибунал часто сплутував поняття воєнних злочинів і злочинів проти людяності при винесенні вироків. Це можна підтвердити тим, що Міжнародний воєнний трибунал засудив лише двох обвинувачених, Ю. Штрайхера та Б. Фон Шіраха, за злочини проти людяності окремо від статті воєнних злочинів.

Також розбіжності в різних версіях Нюрнберзького вироку, що досліджує у своїй роботі Г. Аквавівіа виправдовують висновок, що судді мали різні погляди на те, чи злочини проти людяності можуть розглядатися як самостійні, чи вони повинні ґрунтуватися на одночасному визнанні вини за воєнні злочини. Важко позбутися враження, що принаймні деякі судді вважали, що злочини проти людяності є караними лише тому, що злочинні дії водночас розцінюються як воєнні злочини [132].

Надалі Голокост та Нюрнберзький процес спонукали світове співтовариство до створення Міжнародного кримінального суду, який був створений з метою розслідування і покарання осіб, відповідальних за важкі злочини проти міжнародного права, включаючи злочини проти людяності. Римський статут МКС був прийнятий у 1998 році, і він визначає злочини проти людяності та інші міжнародні злочини[80].

Отже, Голокост суттєво вплинув на розвиток міжнародного права і поняття злочинів проти людяності, що стало невід'ємною частиною міжнародного правознавства і прав людини, сприяючи зусиллям у запобіганні та покаранні подібних злочинів.

Ще одним злочином, який вплинув на формування концепції злочинів проти людяності, і в цілому є важливим в контексті дисертаційної роботи являється Волинська трагедія.

Волинська трагедія 1943 року – один із кривавих епізодів українсько-польського конфлікту часів Другої світової війни на Волині, який багатьма істориками, в першу чергу польськими, виокремлюється з загальної картини тогочасного міжнаціонального україно-польського збройного протистояння на території спільного проживання українців і поляків – Волині, Східній Галичині, Холмщині, Підляшші, Надсянні, Лемківщині. В історичному, політичному та соціальному контексті ця подія має дуже контраверсійні тлумачення та сприйняття. В польській історіографії волинські події 1943 року здебільшого трактують лише як антипольську акцію Української повстанської армії, а в українській натомість – наголошують на мотивах, що спонукали УПА до проведення такої акції, підбурювачів та свого роду організаторів з радянської та німецької сторони, а також приділяють значну увагу «діям у відповідь», у тому числі й проти цивільного українського населення, загонів Армії Крайової [37].

Український Інститут Національної пам'яті зазначає, що ці події були наслідком підігрівання нацистським та комуністичним тоталітарними режимами, що здійснювалися з метою послаблення польського й українського підпілля. Також, зазначається, що встановлено імена близько 30 тисяч польських жертв та близько 10 тисяч українських жертв. Польща зазначає в свою чергу про більше ніж 100 000 жертв.

Як зазначає Інститут Національної пам'яті: «Волинська трагедія – жахлива подія нашого минулого. Забуття чи приховування – неможливе і неприпустиме» [13].

Проте, що найбільш важливе у даному контексті - це історична правда та поширення такої правди серед населення, адже вона насправді має дуже велике значення у побудові здорових міжнародних відносин з сусідньою дружною

Україні Польщею, з якою у нас набагато більше спільного ніж ми раніше могли собі уявляти.

Про проблему яка існує у розумінні Волинської трагедії досить розгорнуто пише польська дослідниця Ю. Ришч-Шафранець у своїй роботі «Українське опрацювання минулого в контексті польсько-українського діалогу щодо Волині-43. Асиметрія пам'яті» [267].

Вона зазначає, що асиметрія найбільш помітна в політичних наративах, пов'язаних з темою Волинської трагедії і ґрунтується на різному розумінні та сприйнятті українців та поляків подій на Волині в 1943 році та вбивства польських цивільних осіб українськими націоналістами на територіях, які вони вважали етнічно українськими. В той же час, польська сторона стверджує, що масштаб та жах скоєних вбивств, кваліфікується як геноцид. Натомість, українська сторона схильна розглядати ці події як частину воєнних дій під час Другої світової війни та зазначати про розпалену ворожнечу між нашими народами радянськими та німецькими державами. Автор зазначає, що через змішані історичні оцінки обома сторонами, комунікаційний потенціал міждержавного діалогу в політичній сфері є невдалим. Ще одним важливим фактором цієї невдачі є політизація цієї конкретної історичної події внутрішніми ідеологічними і політичними діями як в Польщі, так і в Україні.

У більшості польських джерел ми можемо побачити приблизно наступну інформацію про цю подію. У польській пам'яті Волинь – 43 вважається актом геноциду, скоєним українськими націоналістами (а точніше - УПА) з 1941 по 1943 роки. Жертвами цих вбивств були поляки, кількість яких становила понад 100 000 осіб, які проживали на Галичині та Східній Меншій Польщі, включаючи Волинь. ОУН вважала ці території українськими і планувала їх очищення від національних меншин для створення моноетнічної української громади в майбутній незалежній українській державі після Другої світової війни.

А очищення цих територій призвело до етнічної чистки польських цивільних осіб, переважно здійсненого українськими націоналістами.

Також Ю. Ришч-Шафранець вказує, що кримінальний характер польських дій у відповідь існує в польській історичній пам'яті і осуджується польськими істориками, письменниками, журналістами, режисерами і висвітлюється деякими ЗМІ, але в офіційному політичному наративі описується як «односторонній акт». В праці зазначається, що в українській історичній пам'яті питання про відповідальність за скоєні злочини важко сприймати на широкому суспільному рівні, тому що українська історіографія, за деяких винятків, уникає термінів «різанина» або «геноцид», щоб описати події на Волині. Замість цього їх описують як «конфлікт» між УПА та Армією Крайова або як «війну» між польськими та українськими цивільними жертвами, кількість яких на обох сторонах важко визначити.

Розбіжність польських і українських поглядів на Волинь-43 стала особливо відчутною у 2003 році під час спільних святкувань 60-ї річниці трагедії. Президенти Польщі та України взяли участь у вшануванні польських жертв геноциду, після чого відбулася перша польсько-українська дискусія між істориками. Того ж року польські державні посадовці вперше вимагали односторонніх вибачень від України за етнічну чистку. З цього часу український наратив щодо Волині почав набувати свого характеру та українська громадськість висловлювала різні думки щодо цього питання, включаючи такі ідеї:

- Потрібно спочатку прояснити причини злочину та хід конфлікту, і тільки після цього можна вибачитися перед кимось [5; 8; 22;134].
- Слід визнати, що деякими підрозділами УПА справді було здійснено етнічні чистки, але також треба визнати участь УПА в боротьбі за незалежну Україну [133].

- Необхідно віднайти та розпізнати історичну правду, інакше ми розмиваємо історію у радянському стилі [12].

- Україна не має морального права визнавати вину, адже українці захищали власну землю, яку окупували поляки, і тепер вони відносяться до України з імперською надмірністю [143].

Тож, декілька з цих позицій після 15 років діалогу між Польщею та Україною, не тільки не зникли, але ще більше посилюються. Україна, прагнучи вирішити це питання, стикнулася з внутрішніми розбіжностями у суспільстві щодо ролі УПА у боротьбі за незалежність, а в 2015 році Верховна Рада України остаточно ухвалила закон, який вшанував пам'ять борців за незалежність України в ХХ столітті - ОУН та УПА [73].

Після спільних, але в той же час розбіжних святкувань Л. Кучми та О. Квасневського у 2003 році, лише у 2006 році президенти Польщі та України, відповідно Л. Качинський та В. Ющенко, все ж заговорили про Волинь під час церемонії відкриття пам'ятника на честь українським жертвам Павлокомської різанини.

У 2006–2008 роках спроби досягти згоди щодо встановлення інших меморіалів українським жертвам польських каральних акцій у деяких польських містах зазнали невдачі. Пам'ятник, споруджений у Сагрині у 2008 році, не мав спільної польсько-української церемонії відкриття, і, незважаючи на попередні домовленості, президенти В. Ющенко та Л. Качинський на ній не були присутні. Цей факт авторка Ю. Ришч-Шафранець пояснює мінливою східною політикою в Польщі, яка полягає у несприйнятті відмов України з односторонніми вибаченнями. Врешті, наслідком зміни політичного курсу стало голосування польським Сеймом на 66-ту річницю масових вбивств на Волині у 2009 році за резолюцію, яка вшановує трагічну долю поляків на східному порубіжжі та визнає дії УПА як «типові масові вбивства», «етнічні чистки» та «геноцид» [315].

Однак, руйнівним стало і звернення 148 українських народних депутатів України в липні 2013 року до Сейму Республіки Польща з проханням визнати Волинську трагедію геноцидом польського народу та засудити злочинні діяння українських націоналістів [57].

Вперше в історії депутати однієї країни висловили свої вибачення та прийняття факту геноциду, здійсненого УПА, законодавчому органу іншої країни, що є дискредитацією своєї держави та приниження її честі та гідності.

Важливо відмітити, що 148 із 450 депутатів Верховної Ради України, що підписали вищезгадане звернення були 119 депутатів від Партії регіонів, 23 – від Комуністичної Партії України та 6 позафракційних [32].

Згадане являється демонстративним прикладом втручання російських інтересів, розпалювання повторної ворожнечі між українським та польським народом, псування результатів будування відносин між державами у контексті подій на Волині.

Подальший курс польського Сейму був дзеркальною реакцією на українські закони, а саме у 2015 році польський Сейм проголосував за постанову, в якій звинуватив ОУН і УПА в етнічних чистках поляків на Волині у 1943 році. У 2016 році було встановлено 11 липня як державне свято - Національний день пам'яті жертв геноциду, вчиненого українськими націоналістами проти громадян Польської Республіки (Другої Речі Посполитої).

Тож очевидно, що після таких змін у польському суспільстві та найменування подій на Волині в 1943 році як геноциду, безповоротно визначило взаємну політику пам'яті між двома державами. Крім того, у 2018 році були прийняті зміни до Закону про Інститут національної пам'яті, які передбачили можливість притягнення до відповідальності за злочини УПА та українських націоналістів, а також продовження терміну відповідальності за злочини до 1925–1950 років, незважаючи на те, що винні в цих злочинах вже могли бути

притягнуті до відповідальності та засуджені довоєнною польською судовою системою [131].

Тут також важливо зазначити, що у відповідь ВРУ прийняла заяву у зв'язку з ухваленням Сенатом і Сеймом Республіки Польща постанов від 07 липня 2016 року та 22 липня 2016 року щодо оцінки польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни, де вказала, що Польщею надана політично та юридично некоректна оцінка трагічної сторінки українсько-польської історії, зокрема конфлікту між нашими народами в період Другої світової війни. Верховна Рада України заявила: «Необхідно з належною повагою і рівною турботою вшановувати пам'ять усіх жертв на території обох держав, та такі постанови є виявом політизації трагічних сторінок українсько-польської історії і ВРУ засуджує односторонні дії Сенату та Сейму Республіки Польща, спрямовані на перегляд позитивних результатів співпраці, які були досягнуті під час конструктивного українсько-польського діалогу за останні десятиліття» [71].

Під час вшанування пам'яті жертв Волинської трагедії у 2018 році, яке проводилося окремо Президентом П. Порошенком, який приїхав до Польщі, і Президентом А. Дудою, який приїхав до України, їхні промови чітко продемонстрували втрату співпраці в українсько-польському діалозі [32; 238].

У травні 2023 року речник польського МЗС заявив, що президент України має офіційно вибачитися перед польським народом за Волинську трагедію. Український посол в Польщі в свою чергу достатньо жорстко прокоментував [59] цю заяву. Після цього в адміністрації президента Польщі закликали припинити «твіттерну дипломатію», що свідчить про «відкриту рану» з приводу цього питання у наших державах [14].

У липні 2023 року відзначались 80-ті роковини Волинської трагедії, де Президенти України і Польщі В. Зеленський і А. Дуда 09 липня у Луцьку вшанували пам'ять жертв Волинської трагедії, взявши участь у богослужінні у кафедральному костелі святих Петра і Павла. Варто відзначити про ту

стратегічну далекоглядність щодо Волинської трагедії, які проявили обидва президенти, під час повномасштабного вторгнення росії. В. Зеленський написав у Telegram: «Ми цінуємо кожне життя, пам'ятаємо історію та разом відстоюємо свободу», а у канцелярії президента Польщі написали схожий допис: «Разом віддаємо честь усім невинним жертвам Волині. Пам'ять нас єднає. Разом ми сильніші». Науковці оцінили публікації президентів, як позитивну подію та символічний жест.

Однак питання Волинської трагедії надалі буде відкритим, особливо у Польщі, допоки не буде сказано правду по обидва боки кордону щодо цієї трагічної спільної сторінки в історії українців і поляків, які жили на одній волинській землі, вважають історики[84].

Професор Українського католицького університету Я. Грицак вважає ще одне покоління потрібне для того, щоб мати змогу говорити, бо: «ні Україна, ні Польща зараз не готові говорити відкрито про ці події».

Керівник польського уряду М. Моравецький наголосив, що росія намагатиметься використати Волинську трагедію, щоб розсварити українців і поляків, поки обставини тих подій не будуть повністю з'ясовані [97].

Підсумовуючи, обговорення Волинської трагедії вимагає особливої уваги та об'єктивності. Необхідно бути обережними та стриманими у висловленнях щодо Волинської трагедії, доки обставини тих подій не будуть повністю з'ясовані. Важливо, щоб обговорення історичних подій не призвело до погіршення відносин між нашими націями. Нам потрібно спільно долати виклики сучасності та працювати над зміцненням співпраці та взаєморозуміння між Україною та Польщею.

YouTube канал «ТГ Шевченко» братів Капранових поширює правду про цю трагедію підтверджуючи документами, фактами та роботами польських істориків - дослідників, в коментарях поляки підтверджують думку про те, що їх історія має тільки одну думку - це був геноцид зі сторони українських

націоналістів. Вони не знають про іншу сторону та дослідження навіть їх власних істориків, які спростовують факт того, що самі українці хотіли вбивати поляків та самі себе на це запрограмували без стороннього впливу [40].

Надзвичайно важливою є правда про волинську трагедію. Історично обгрунтовані дослідження, що підкріплені документами та висновки щодо правдивих подій 1943 року на Волині робить польський дослідник М. Чех у роботі «Як Москва розпочала пекло на Волині» [145]. На жаль, робота є малодоступною та більш того платним джерелом, що вказує на обмежене коло поширення таких праць серед населення.

Автор вказує, що фраза «Niestety, wygląda na to, że zamiast pojednania będziemy mieć kolejne spory w cieniu krzywdy» вказує на те, що історичні події, зокрема події на Волині під час війни, можуть продовжувати створювати розбіжності та конфлікти між поляками та українцями, замість того, щоб сприяти процесу помирнення. Він також закликає до докладних розслідувань і розуміння подій на Волині для того, щоб визначити правду і зменшити потенційний вплив цих подій на взаємовідносини між обома національностями.

У другій половині 1942 року під час Другої світової війни Радянський Союз став цікавитися трьома ключовими аспектами:

- Зростаючою антинацистською активністю українських груп, зокрема Організації Українських Націоналістів, через жорстку політику нацистської Німеччини на окупованій території України.
- Пропозицією від українського підпілля щодо співпраці з Радянським Союзом для спільної боротьби проти нацистської Німеччини.
- Переговорами з підпіллям польської опозиції, які вели ОУН та греко-католицький митрополит львівський Андрій Шептицький.

М. Чех зазначає, про діяльність радянських спецслужб, зокрема майора П. Судоплатова, який був експертом з українського націоналістичного руху та

здійснив організацію вбивств таких важливих постатей як Є. Коновалець та Л. Троцький.

09 грудня 1942 року Судоплатов писав заступнику начальника 3-го управління НКВС про те, що бандерівці пішли в підпілля по всій окупованій Україні, головним чином на Волині, де німці посилили свої репресії, оскільки натрапили на опір українців, особливо через відправлення українців на роботу до Німеччини. Бандерівці побачили, що населення починає підтримувати радянських партизанів, які діяли на Правобережній Україні і під впливом цих факторів бандерівці та частина українських націоналістичних партій, що залишилися в Західній Україні, вирішили налагодити контакти з СРСР і поляками для спільної боротьби проти німців. В анотації Ільюшина на документі було чітко написано: «Використовуючи всі орієнтовні матеріали, визнати за доцільне, зважаючи на протиріччя, розробити план наших оперативних заходів як на нашій території, так і в тилу ворога відповідно до лінії битви».

Контакти з українським підпіллям розпочав підполковник А. Брінський, розсекречено лише його доповідь, в якій він описав, що ОУН орієнтована на США, бо на її думку, Німеччина програє війну, Радянський Союз зазнає поразки, а Англія втратить своє значення. Перед подіями радянсько-німецької війни ОУН зберігає нейтралітет, бореться з німцями, але не вживає: «активних дій, незважаючи на те, що німці їх переслідують і палять їхні села».

Брінський мав підтримувати зв'язок з підпіллям і очолювати, його, щоб українці не втручалися в боротьбу радянських партизанів проти німців, а самі взялися за неї. З іншого боку, він мав діяти так, щоб знищити бандерівців і виловити їх як помічників нацистів. Треба зауважити, що він досяг вражаючих успіхів. Поліція, яка перебувала під впливом ОУН, припинила боротьбу з радянськими партизанами та перейшла на їх бік. Але найважливішим досягненням радянської влади став напад німців на українську поліцію.

Замість української поліції, яка втекла до лісу, німці завербували поляків (близько 1,5–2 тис. чол.), від Генерал-губернаторства було стягнуто шуцманшафт батальйон 202 (здебільшого поляки) та поліцейські частини з Великої Польщі та Сілезії.

Тож у квітні 1943 року лише за одну акцію в Луцькому районі німці спалили п'ять сіл: Костюхувку, Вовчиську, Яблонку, Довжицю та Загорівку. Крім німців в акції брали участь також поляки. Німці вбивали цілі родини, грабували і спалювали їх за списками, складеними поляками. Під час свого перебування в Горохові комісар Е. Кох покладав на поляків повну відповідальність за німецькі дії в селі Княже.

Можна представити звіт про діяльність одного з відділів УПА за червень у Луцькому районі: «Отримав наказ знищити два хутори Гіре Полонека і Городище. Повстанці захоплювали будівлю за будівлею. Вони витягували поляків з-під будівель і різали, кажучи: «Це за наші спалені села і родини». Поляки, крутячись на довгих радянських багнетах, благали: «Заради Бога, пожалійте нам життя, я невинний і ні в чому невинний». А зі спини кремезний О. з розбитою головою каже: «А наші діти, наші старі, чи вони винні, що ви їх живими у вогонь кинули?». Після короткого бою ми з ляхами підпалили будівлі, і вони згоріли».

Спіраль зростаючої ненависті та руйнування почала обертатися все швидше і швидше. Масла у вогонь підлило створення радянських партизанських загонів із поляків. У складі Українського штабу партизанського руху з'єднання ім. Тадеуша Костюшка під командуванням Р. Сатановського були видані також директиви щодо вербування поляків до партизанських загонів. У середині серпня була створена група у складі чотирьох підрозділів. Здебільшого їх формували польські бригади самооборони, створені для оборони від нападів УПА. Всього в польських радянських партизанських загонах

служило 5–7 тис. поляків. Частини Армії Крайової також співпрацювали з радянськими партизанами.

Польський звіт з квітня 1943 року натякає на те, що «совєти» були причетними до деяких найкривавіших дій на Волині. У своїй політиці проти українців і поляків німці також грали в гру «поділяй і володарюй», таким чином загострюючи уже й без того напружені взаємини між двома народами. Коли, наприклад, українські поліцейські відділи (приблизно 5000 чоловік), сформовані з місцевого населення, приєдналися до українського націоналістичного повстанського руху (19 березня – 14 квітня 1943), німці організували польські поліцейські відділи, угруповані з місцевого населення і з фольксдойчів (расових німців) з познанського регіону. Це саме ті відділи, які приєдналися до німецьких каральних операцій проти українського населення. Однак дуже важливо зазначити, що це не означає, що українські акти тероризму проти польського населення були виправданими [22].

Коло замкнулося.

У червні 1943 року командування УПА видало прокламацію «До українців»: «Поляки беруть участь у німецьких розправах і катуваннях українського населення. Шлях перекидання більшовицьких партизанських відділів з півночі на південь веде, згідно з документами, отриманими нами з більшовицького партизанського штабу, виключно через польські поселення в Сарненському, Костопольському, Рівному та Здолбуновському. Тому, якщо на українських землях спалахне нова гайдамаччина чи колійовщина, то відповідальність за це ляже виключно на ті кола, які довели польську визвольну політику до антиукраїнського табору московського та німецького імперіалізму і сьогодні діють на українській території як прислужники Москви і Берліна проти української нації».

Історик Т. Гунчак зазначає що, не було жодної реальної можливості, що поляки й українці зможуть дійти згоди, коли обидві сторони домагалися цілей,

які взаємно виключали одна одну. «Поляки прагнули відтворити незалежну Польську Республіку в межах кордонів, які існували до Другої світової війни, а метою українського націоналістичного руху було створення незалежної Української держави в межах етнографічної української території. В результаті поляки й українці воювали за ту саму територію; й ні поляки, ані українці не були готові добиватися компромісу в цій справі. Проведені розмови й конференції були важливим відходом від політики сили, але вони тільки обминали цю справу. Проблема залишилася невирішеною на час війни» [22].

Війна призвела до значних втрат з обох сторін, а скористався нею, як і передбачали керівники українського визвольного руху, російський імперіалізм. Він зумів відвернути енергію польського народу на боротьбу із своїм сусідом по неволі. В результаті польське підпілля виявилось фактично не здатним протистояти радянській тоталітарній системі і незабаром після війни припинило збройний опір, віддавши свою державу на поталу комуністам, що перетворили Польщу на вірного сателіта СРСР [144].

Незважаючи на результати будь-яких подальших досліджень, немає жодних виправдань для масового вбивства цивільного населення. Пам'ять та гідне поховання потребують тисячі вбитих польських і українських громадян.

За словами прем'єра Польщі, Волинська трагедія є «незагоєною раною» в історії обох народів, яку потрібно лікувати правдою, пам'ятаючи, хто був катом, а хто жертвою. Власне, про те, хто був «катом» або хто «жертвою» є різні тлумачення і позиції у Польщі та Україні. Жертвами стали волинські селяни, як поляки, так і українці.

Важливо поширювати правду про цю трагедію. Для того аби її знали поляки і українці та хто нас натравлював один на одного. Задля можливості об'єднатися та боротись разом проти спільного ворога.

Також необхідно надати питання трагедії на Волині повністю кваліфікованим історикам, які досліджують це питання доказово з документами

та не дозволяти політичним силам визначити від українського суспільства дії геноцидом та просити про пробачення в односторонньому порядку.

Український Інститут Пам'яті зазначає, що Україна відкрита до конструктивного та фахового вивчення історії Волинської трагедії і неодноразово демонструвала готовність до проведення відповідних досліджень та пошукових робіт відповідно до національного законодавства обох держав. Результати таких робіт не тільки мають бути відомі обом сторонам, але й ставати публічними та загальнодоступними [13].

Україна в свою чергу визнає внесок ОУН та УПА в боротьбу за незалежність України проте водночас зазначає, що ті хто брав участь у вбивствах цивільних, не можуть бути беззастережно героїзовані й уникнути осуду. У всіх нас сьогодні перед очима є приклад російського суспільства й до чого призвела інструменталізація історії в цій країні.

Як у 1940-х роках нацисти та комуністи, так сьогодні рашисти радо використовують польсько-українське протистояння на ґрунті минулого, щоб розділити нас і зробити слабшими. Під час та відразу після Другої світової війни їм вдалося роздмухати нашу ворожнечу та зрештою на тлі протиріч знищити українські й польські організовані сили спротиву, що послугувало платою нашим народам втрати свободи та великих людських жертв. Не можна дозволити, щоб це повторилося.

Верховна Рада України заявляє: «Єдиний шлях до примирення і поєднання між українським та польським народами лежить через спільне пізнання фактів і обставин історії та закликає нинішні та майбутні покоління українців і поляків продовжувати стратегічне партнерство й не піддаватися спробам окремих політичних сил маніпулювати чутливими сторінками історичного минулого всупереч інтересам українського та польського народів» [71].

Волинська трагедія мала серйозний вплив на формування концепції злочинів проти людяності і розуміння масових злочинів у міжнародному праві. Вона викликала велику увагу світового співтовариства і стала об'єктом міжнародного осуду. Велика кількість польських цивільних осіб стала жертвою насильств і вбивств, що привернуло увагу до цього конфлікту і його жахливого характеру. Ця ситуація також спонукала до розуміння необхідності міжнародного правового реагування на подібні злочини та підкреслила важливість запобігання та покарання масових злочинів, включаючи злочини, які супроводжуються етнічною чи расовою ненавистю.

Отже, Волинська трагедія вплинула на розвиток міжнародного права і концепцію злочинів проти людяності, підкресливши важливість захисту прав людини та засудження подібних жахливих подій у міжнародному контексті.

2.2. Проблеми кваліфікації операції «Вісла» 1948 року як злочину проти людяності

Операція «Вісла» є болючою темою для українського народу та особисто для родини автора, адже дідусь та бабуся автора, окремо, ще маленькими, разом із своїми сім'ями були примусово депортовані з мальовничої Лемківщини до центральної України, та замість господарювання на власній землі вони потрапили в колгоспи, бідність та виживання, не говорячи про психологічні страждання на все життя.

28 березня 1947 року почалась жахлива депортація українців з їхніх етнічних територій польською комуністичною владою в ході операції «Вісла». 150 тисяч українців змушені були виживати, розкидані по всьому світу. Був скоєний міжнародний злочин, зруйновано сотні людських долей, що змусило людей страждати все життя, понесено величезні матеріальні та духовні втрати. Проте й досі немає чіткого визначення наслідків і юридичної кваліфікації події.

Уявні триваючі несправедливості, які науковець Д. Бруян називає «історичним невіршеним горем» [159], створюють складну психологічну та соціокультурну динаміку всередині громади. Вони можуть перешкодити процесу одужання та відновленню ідентичності після трагедії.

Верховна Рада України пропонувала визнати злочин етнічними чистками з ознаками геноциду щодо українців; у проєкті іншої постанови - кваліфікувати як геноцид; О. Панькевич пропонував визнати етноцидом; А. Ліпкан охарактеризував акцію як депортацію; Я. Дашкевич кваліфікував події як етнічну чистку; Г. Мотика охарактеризував акцію «щонайменше типовим комуністичним злочином». Тож постає питання як кваліфікувати даний злочин? Можливо злочин проти людяності?

На прикладі одного злочину можна досягнути проблеми у глобальному плані, адже і зараз у світі відбуваються подібні злочини, навіть більше - в Україні.

Згадані злочини являються найбільш тяжкими злочинами, тому що уособлюють: «серйозний та руйнівний вплив на людську гідність, принижують та спричиняють деградацію особистості, можуть призвести до світової катастрофи. Такі злочини несуть загрозу не лише конкретній особі, а людській спільноті. Тому вони повинні каратися не тільки законами певної країни, але й засуджуватися світовою спільнотою в цілому» [85].

Операція «Вісла» є предметом дискусій в міжнародному праві та історичних дослідженнях. Ця страшна подія, яка відбулася після Другої світової війни у 1947–1948 роках, включала в себе насильницьке переміщення українського корінного населення зі східних регіонів Польщі до західних. На цей об'єкт спору дивляться з різних точок зору в міжнародному праві. Один підхід полягає в кваліфікації операції «Вісла» як злочину проти людяності, адже деякі дослідники стверджують, що насильницьке переміщення великої кількості населення з використанням примусу та обмеження їхніх основних прав

відповідає критеріям злочину проти людяності, що характеризується також систематичністю та масовістю. Інший підхід вбачає можливість кваліфікації операції «Вісла» як злочину геноциду. Висловлюється думка, що дії, спрямовані на переміщення та зміну складу населення, можуть відповідати критеріям геноциду, якщо включають намір знищити групу національного населення.

Важливо підкреслити, що кваліфікація операції «Вісла» у науковому колі є предметом активних дебатів, проте наукових досліджень не багато. Ця тема продовжує вимагати подальших досліджень та аналізу в контексті міжнародного права та прав людини.

Цю тему досліджував Н. Девіс, американський історик, який відомий завдяки своїй книзі «Історія Вісли: Акція проти українського національного руху в Польщі, 1947-1948 років, де він глибоко досліджує операцію «Вісла» та її віддалені наслідки. Також не можна не відзначити вклад Є. Місила і його дослідження, аналізи документів, які стосувалися цієї операції. Його чисельні роботи містять архівні дослідження, збір та систематизацію матеріалів, що стосуються подій «Вісла» та їх наслідків.

Науковий доробок Р. Дрозда вважається на сьогодні найбільш ґрунтовним у польській історіографії дослідженням, присвяченим повоєнній історії української меншини. Автор систематизував максимальну кількість джерел і приділив особливу увагу тим подіям, які докорінно змінили долю польських українців. Досліднику вдалося розшукати таємну інструкцію, за якою основною метою переселення українців у акції «Вісла» була асиміляція їх у польському середовищі [168, с. 81]. В. Шост в свою чергу досліджував та описував важливий аспект історії лемківської громади після Акції «Вісла» і підкреслив бажання українців зберегти свою національну самобутність та ідентичність в умовах відновлення соціокультурного життя, хоча це було не просто.

Одним із перших досліджень, присвячених українському питанню у Польській Народній Республіці стала праця В. Сергійчука «Трагедія українців у

Польщі» [90]. Спираючись на джерела вітчизняних архівів, автор представив історію українців від часу розселення на території Польщі. І. Галагіда у своїй роботі спираючись на архівні джерела доводить, що переселення на землі, які відійшли до Польщі після Другої світової війни, не принесло українцям цивілізаційного піднесення. Поселяючись у знищених господарствах, представники української національної меншини мріяли про повернення у рідні місця і не дбали про господарювання, що призводило до їх повного зубожіння [190, с. 129–131].

Публікації робіт присвячених висвітленню становища української меншини у Польщі такі як «Українці у Польщі. 1944–1989. Боротьба за ідентичність» [170] за редакцією Р. Дрозда та І. Галагіди, «Репатріація чи депортація: переселення українців з Польщі до СРСР. 1944–1946» [245] та «Акція Вісла. Документи» [50; 112] за редакцією Є. Місило однозначно пролили світло та донесли до широких мас суспільства події страшних років переселення.

Особливу увагу привернула робота «Ці малі українці: про травму виселення, стигматизацію та її наслідки в уявленнях нащадків українців, що були виселені в рамках операції «Вісла»» О. Солар, де вона звертає увагу на психологічні та соціокультурні аспекти травм та стигматизації, які пережили нащадки українців, що були виселені в рамках операції «Вісла» в Польщі.

Однак Д. Варшавський (псевдонім), підкреслює, що операція «Вісла» є відносно забутою та мало обговорюваною темою в історії Польщі. Її зазвичай не включають в уроки історії, а коли згадують, то часто прикривають кліше [303]. Ситуація в освітній програмі України, на жаль, не краще. Навряд чи можна знайти багато школярів чи студентів, які зможуть відповісти на запитання: «Чим була операція «Вісла» в історії України?». Більш того, досліджень з точки зору класифікації цього злочину в літературі зустрічається дуже мало, а значить потребує додаткового аналізу та дослідження.

Тема кваліфікації операції «Вісла» має важливість для міжнародного співтовариства та правознавців через декілька ключових аспектів. По-перше, ця тема стосується прав людини, адже ця операція призвела до насильницького переміщення великої кількості осіб із східних регіонів Польщі на Захід, порушуючи їхні права. По-друге, кваліфікація операції Вісла важлива з погляду міжнародного права, зокрема понять злочину проти людяності та геноциду. Та врешті, кваліфікація впливає на історичну правду та пам'ять. Дослідження цієї теми сприяє розкриттю історичних фактів та підкресленню подій, які мають велике значення для національної та міжнародної пам'яті. Що найважливіше, це має велике значення для самих переселенців та їх нащадків, що не раз автору доводилось чути будучи присутньою на багатьох конференціях присвячених цій темі за участю постраждалих у депортації.

Звичайно, вивчення деталей операції «Вісла» і аналіз її наслідків може сприяти запобіганню подібним подіям у майбутньому шляхом виявлення інструментів та механізмів, які сприяли порушенням прав людини. І на кінець, розуміння та кваліфікація подій операції Вісла впливає на відносини між різними етнічними та національними групами в регіоні та між державами. Дуже важливо завжди працювати над зміцненням міжетнічної та міждержавної гармонії на основі правових принципів.

Ураховуючи всі ці аспекти, тема кваліфікації операції Вісла залишається актуальною і важливою для міжнародного співтовариства. Її дослідження цієї сприятиме сприяти захисту прав людини, забезпеченню справедливості та встановленню історичної правди.

Тож, 28 квітня 1947 року, о четвертій годині ранку, понад 20 000 силовиків Польщі оточили українські села. Жителям цих сіл надавали лише 2-3 години на те, щоб зібрати свої речі, а далі їх перевозили або примушували йти пішки до найближчої залізничної станції, де відправляли у товарних вагонах на інший край Польщі. Тих, хто намагався чинити опір, затримували або навіть вбивали.

Таким був початок масштабної операції, яку назвали «Вісла» і яка призвела до примусового вигнання українців з їхніх традиційних земель.

Свідчення очевидців, таких як дідусь автора, є надзвичайно важливими для глибшого розуміння подій, адже особи, які пережили ці події або були їхніми свідками, можуть надати цінні свідчення та поділитися цим сумним досвідом і розповісти про той вплив, який ця подія мала на їхнє життя.

Передували операції «Вісла» події середини 1940-х років, які власне стали найбільш драматичними моментами в історії населення регіонів Холмщини, Підляшшя, Надсяння, Лемківщини та Західної Бойківщини в контексті встановлення кордонів СРСР після Другої світової війни.

Цей період історії СРСР найчастіше описують як епоху агонії сталінізму, коли відбувалися репресії і збройний опір тоталітарному режиму як із боку українців, так і поляків. Трагедія обох народів полягала в тому, що після того, як вони зазнали найбільших людських і матеріальних втрат протягом Другої світової війни, їх було втягнуто в геополітичні ігри СРСР та суперництво «холодної війни».

Під час завершального етапу Другої світової війни Радянський Союз ставив перед собою декілька конкретних військово-стратегічних завдань. Першим із них було поширення радянського впливу на території, що визволилися з-під нацистської окупації, особливо на Заході. Також, радянська влада активно пропагувала ідею світової пролетарської революції та розширення соціалістичної системи за межі СРСР.

З іншого боку, Радянський Союз вів політику придушення будь-якого національного спротиву в українських та інших союзних республіках. Особлива увага була приділена Україні, де ліквідація будь-яких сил, які могли б протистояти радянському режиму, стала пріоритетною метою.

З приходом Червоної армії до Польщі, радянська влада використовувала польську поліцію не лише для охорони стратегічних об'єктів, але здебільшого

для спровокування польського населення для боротьби проти українських націоналістів [24].

В архівних фондах збереглися документи, які підтверджують використання місцевих поляків в операціях НКВС проти УПА і українського підпілля. Так, з повідомлень командування АК щодо ситуації в місті Кременці, що на Тернопільщині в липні 1944 року чітко видно, що радянська адміністрація та підрозділи НКВС «ставилися прихильно до поляків, зневажливо до євреїв і вороже до українців» [120, с. 219–220].

Інформація із звітів держбезпеки УРСР, наданих С. Савченком М. Хрущову у серпні 1944 року, вказує на негативне ставлення багатьох поляків до Польського комітету національного визволення та його членів. Зокрема, жителі Львівського заводу «Червоний миловар» та інші поляки висловлювали сумніви та опозицію щодо комуністичного характеру Польського комітету національного визволення. Це створило певну напругу серед політичних настроїв у польському населенні після приходу Червоної армії [89, с. 504–506]. Подібні висловлювання, очевидно, можливі, проте саме на них акцентували увагу радянські спецслужби. Це було зроблено з метою формування ворожого ставлення до національно свідомого українства та підтримання антипольських настроїв. Такі дії спрямовувалися на поглиблення конфлікту та підігрівання антипольських виступів.

09 вересня 1944 року в Любліні була укладена важлива угода між урядом УРСР, очолюваним М. Хрущовим, і Польським комітетом національного визволення, яким керував Е. Осубка-Моравський, з погодженням Й. Сталіна. Ця угода стала рубіжним моментом у долі поляків в УРСР і українців в Польщі. Вона передбачала взаємний обмін населенням між обома країнами. Сторони домовились почати зазначену вище евакуацію з 15 жовтня 1944 року і закінчити її 01 лютого 1945 року.

Звертає увагу на себе рядок з угоди про те, що евакуація є добровільною і тому примус не може бути застосований ні прямо, ні посередньо. Бажання евакуйованих може бути висловлено як усно, так і подано на письмі [99]. Але, насправді, цей обмін швидко перетворився на військову операцію проти цивільного населення та на примусову депортацію. А термін її завершення декілька разів переносився і фактично вона тривала до вересня 1946 року.

Згідно Є. Місило, польського історика українського походження, депортації відбувались у чотири етапи. Перший етап розпочався у жовтні 1944 року і тривав до грудня 1944 року. На цьому етапі депортація була відносно добровільною і багато людей самі вирішували поїхати. Другий етап депортації, який тривав із січня по серпень 1945 року, розпочався після вигнання нацистів та їхніх союзників із західної Лемківщини. На цьому етапі вже не було добровільних учасників і багато українців виїжджали, намагаючись уникнути тиску польського підпілля. Однак їм часто надавали помилкові обіцянки щодо умов нового поселення. Зрештою, події цього періоду призвели до масової міграції українців назад на захід, оскільки умови життя на нових місцях виявилися неприйнятними.

Саме в цей період, 25 травня 1945 року було депортовано родину бабусі автора з села Перунка (Новосендський повіт, Малопольське воєводство, Польща) в село Красновершка (Компаніївський район, Кіровоградська область, УРСР), більше ніж за 1000 км від рідних земель [*Додаток Б. Евакуаційний лист Ругало Й.П. від 25 травня 1945 року*].

Третій етап депортацій тривав з вересня по грудень 1945 року, тоді польське військо використовувало три дивізії піхоти для депортацій. Головними об'єктами були польські повіти такі як Ліський, Любачівський, Перемишльський і Сяноцький, звідки примусово виселяли українців. З іншого боку, з Західної України депортували польське населення, тому було обрано західний регіон для розселення українців у зв'язку з вільним житловим фондом.

Більш того в той час перевезення в інші віддалені регіони були проблематичні через обмеженість транспорту.

На четвертому етапі, що тривав з січня по 15 червня 1946 року відбулися масштабні депортації, особливо з Закерзоння, де більше 250 тисяч людей було виселено до західного регіону. Виконавці діяли особливо жорстоко, руйнуючи українські села. До прикладу у селі Завадці Морохівській Сяноцького повіту 25 січня 1946 року солдати 2-го батальона 34-го піхотного полку ВП вбили 56 мешканців [51].

Ці спільні дії СРСР та радянської Польщі в рамках депортацій передували події «Операції Вісла» і стали насильницькою схемою виселення. Після завершення цих етапів, поляки продовжили складати списки українців, що залишилися в Польщі, з метою повного очищення території.

Польське політичне керівництво мало кілька мотивів для згоди на обмін населенням, які були як відкритими, так і схованими. По-перше, це відповідало концепції мононаціональної Польщі. По-друге, воно сприяло усуненню етнічного фактору у польсько-українському протистоянні, зміцненню польської ідентичності на Холмщині, Перемишльщині та Лемківщині, а також припиненню діяльності Організації Українських Націоналістів (ОУН) та Української Повстанської Армії (УПА) на цих територіях.

Також важливо зауважити, що ідеї щодо примусового виселення українців з Польщі висувалися польськими націоналістичними партіями, такими як «Стронніцтво народове», «Стронніцтво людове» і «Стронніцтво праці», ще до встановлення нових кордонів. Це може бути розглянуто як компроміс між ліворадикальним прокомуністичним урядом та правонаціоналістичними силами з метою консолідації суспільства [23, с. 84].

Документальні дослідження науковців підтверджують, що проєкт «обміну населенням» був заздалегідь узгодженим між радянським та польським ліворадикальним керівництвом і піддавався їх координації та контролю.

У результаті «обміну» населенням до УРСР було евакуйовано понад 482 880 осіб [53, с. 214.] (за підрахунками Є Місила – 482 661 українця) [229, с. 14]. З українських переселенців 322 868 осіб оселилися в західних і 159 241 особа в східних областях України. Згодом частина переселенців самостійно переїхала до Західної України через близькість культури, мови, віри на тих територіях. Важливо відзначити, що до Білоруської РСР було переселено приблизно 36 тисяч осіб і найменша кількість переселених відносилася до литовців – 14 осіб.

На розширеному засіданні Української Всесвітньої Координаційної Ради в Києві 22 серпня 1996 року було відзначено, що до вересня 1946 року з території Польщі було виселено в Україну 488 662 особи. Незважаючи на це, на цих землях ще залишилося близько 200 000 осіб, які саме і стали жертвами кривавої акції «Вісла» [44].

У зв'язку з припиненням Договору про переселення українців і поляків між ПНР і УРСР, а також з урахуванням того, що Уряд УРСР не бажав його продовжувати, стало очевидним, що потрібно знаходити альтернативні шляхи для виконання планів з ліквідації української меншості на території Польщі.

Вже в листопаді 1946 року були представлені перші проекти щодо переселення залишкового українського населення на території так званих «одзисканих» земель, які раніше належали Польщі, але були залишені німцями після Другої світової війни (землі на Одері та в Східній Пруссії, які раніше входили до складу Німеччини). У лютому 1947 року заступник начальника Генерального штабу Польського війська генерал С. Моссор висловив думку, що весною потрібно провести енергійну акцію переселення цих людей поодинокими сім'ями на ці землі, де вони швидко асимілюються. Таким чином, акція «Вісла» не була безпосередньо пов'язана з убивством віце-міністра оборони Польщі генерала К. Свєрчевського 28 березня 1947 року, але ця подія сприяла прискоренню реалізації акції, оскільки вже наступного дня Політбюро ЦК ПОРП прийняло рішення про швидке переселення українців і сімей зі

змішаним складом населення на землі, які були повернені до Польщі, зокрема до Південної Пруссії, не формуючи груп і розташовуючи їх не ближче, ніж за 100 км від кордону [180].

Під час остаточного вирішення українського питання у межах операції «Вісла» владою було прийнято рішення переселити «всі групи української національності з лемками включно» [58, с. 66]. Представники регіональної влади усвідомлювали, що переважна більшість лемківського населення не належала до прихильників ідеї українського націоналізму, а їх поселення не були тилом для вояків УПА. Втім, одним з перших транспортів з депортованим населенням був саме потяг з лемками [169, с. 140].

«28 квітня 1947 року оперативна група «Вісла», що налічувала близько 20 тисяч солдатів, функціонерів управління громадської безпеки і громадської міліції, розпочала виселення українців» [301]. Операція тривала понад три місяці, до 29 липня. Українців було примусово виселено з їхніх етнічних територій і розпорошено по північній і західній частині Польщі. Під час цієї акції військові підрозділи застосовували насильство, палили українські будинки, руйнували церкви і українські цвинтарі. Також, підрозділи НКВС та чехословацької прикордонної сторожі заблокували кордони на сході і півночі.

Акція, яка не залишала жодного простору для людської гідності, мала на меті повне виселення українського народу з їх історичної батьківщини. Цей жахливий процес охопив територію площею 19500 квадратних кілометрів, яка включала Лемківщину, Надсяння, Холмщину та Підляшшя, де українці проживали разом із своїми духовними коренями, передаваними з покоління в покоління з часів Київської Русі [34].

Операція розпочалася в самий невідповідний момент, коли люди вже засіяли свої поля, але ще не зібрали нового врожаю. Усе, що можна було, треба було залишити залишити, і виїжджати з тим, що можна було покласти на візи. Однак найчастіше доводилося нести з собою все власноруч, тримаючи в руках.

По прибуттю на нове місце, колишні німецькі області, українці зіткнулися з руїнами, залишеними війною [103].

Протягом цього періоду оперативна група «Вісла» провела 357 бойових акцій, ліквідувала 1509 повстанців, знищила 1178 бункерів і приховані укриття, а також арештувала майже 2800 осіб із цивільної мережі ОУН і УПА на Закерзонні. 3936 осіб, яких підозрювали у співпраці з УПА, були ув'язнені в концтаборі Явожно, серед них були 823 жінки та 27 священників. Внаслідок катувань загинуло близько 200 затриманих осіб. За ці три місяці втрати малої батьківщини становили від 137 до 150 140 тисяч осіб. Урядовим декретом від 27 серпня 1949 року українцям було позбавлено права на господарства, з яких їх виселили, і на залишене там нерухоме майно [55].

Репресії спостерігалися відносно священників обох головних релігійних спільнот - православної та греко-католицької церков. Значна кількість духовенства була арештована і позбавлена волі на строк від 4 до 10 років [292]. Крім цього, понад 300 греко-католицьких священників були виселені до УРСР [52]. Багато храмів були передані у власність римо-католицької церкви, в той час як інші були зруйновані та зруйновані [25].

Ці репресивні заходи відобразилися на релігійних громадах та духовному житті населення, і мали серйозні наслідки для церков та священників обох конфесій. Відтак існуючий тоді уряд Польщі, при заохоченні Радянського Союзу, провів жорстоку та нелюдську операцію з депортації населення українців, порушивши всі можливі загальнолюдські права на життя [105].

Говорячи про комуністичну владу та її вплив, часто прослідковується думка, що від часу татарських нападів в Україні не зазнавали таких знущань, грабунку та лиха як після Другої світової війни від комуністичної влади.

Досліджуючи питання Операції «Вісла» та переглядаючи відео матеріали, розслідування та проєкти журналістів на платформі YouTube, про людські страждання та біль нічого краще не скаже ніж коментарі самих переселенців чи

спогадів їх нащадків. Аналізуючи коментарі під відео присвяченому питанню депортації 1947-1948 років [39], хочеться виокремити деякі спогади та підкреслити емоційну складову трагічних подій для людей. Користувач @user-yv4kc7gj6u згадує, що її мама і батько із старшими дітьми пережили переселення ... «два тижні голоду і холоду, грабежів, принижень, хвороби і навіть смерті. Переселені були з прекрасних лемківських земель на кордоні з Чехословачією в Донецьку область, Іловайськ. Потім вони втекли на Галичину. Все мали - і ліси, і землі, і будівлі, а знайшли голод, тиф і приниження».

Користувач @Cikava_Istoriја сумно згадує, що в 1944 році її родину по бабусиній лінії було виселено зі села Улазів неподалік Жешува. «Чимало розповідали, багато залишилось там і прапрабабуся та прапрадідусь від цього не оправились, померли через рік-два після переселення». Користувач @user-dx5gr9ql1l розповідає, що родина її батька походить з села Зімно на Холмщині. «Прадід був війтом в селі. Вони були багатими: мали багато орної землі, худоби, сільськогосподарських механізмів, будинків... Кілька разів намагалися відкупитися і повернутися, але все ж опинилися на Львівщині без нічого і хворі на тиф!». Користувач @vitaliysnail4445 зазначає, що її прадіда переселили, обіцяли золоті гори, а коли приїхали в товарняках, то це були спалені села де ніхто не жив. А в Польщі в них було велике господарство». Користувач @user-rt2сі6vx9v розповідає, що батько був талановитий коваль «у нас була заможна родина, у нас забрали майже все, нічого не давши взамін. Коня забрали в колгосп, в будинку який нам дали була одна житлова кімната, де нас проживало семеро чоловік, це при тому, що у нас забрали будинок на 120 м², а мама все надіялась, що повернеться на свою батьківщину. Так і не дочекалась і померла».

Питанням наслідків депортації українців з їх історичних земель якісно займалась О. Соларж, представниця української громади у Польщі. У її роботі «Ці малі українці: про травму виселення, стигматизацію та її наслідки в уявленнях нащадків українців, що були виселені в рамках операції «Вісла»

автор аналізує вплив операції «Вісла» на українське покоління, яке було виселене з Польщі. Основний акцент роботи приділяється дослідженню травматичного досвіду цих людей та його наслідків для їхніх нащадків. Важливо, що дослідження ґрунтується на обширному обсязі співбесід із представниками виселеного покоління українців, а також на аналізі їхньої ідентичності та спільного досвіду. Автор вказує на важливість розуміння цієї проблеми з погляду осіб, що належать до спільноти, оскільки це дає глибоке розуміння травматичного досвіду [290].

Не можна не погодитись з думкою О. Соларж, що травми історичної пам'яті не обмежуються лише фізичними чи психологічними травмами, вони охоплюють постійні обговорення та переосмислення травматичних досвідів через образи та викладення фактів та подій. В роботі зазначено, що під час операції «Вісла» було виселено майже 150 тисяч осіб, та однак значна частина з них піддалася процесу асиміляції, і тепер вони не визнають себе українцями.

Дослідниця вказує, що асиміляція може бути однією зі стратегій, якою люди намагаються впоратися з травмою виселення та стигматизацією, з якою вони стикаються у своєму новому оточенні. Цей процес асиміляції та безперервних обговорень щодо ідентичності може тривати десятиліття і не завжди завершуватися успішно. Таким чином, травматичний досвід виселення має глибокий і тривалий вплив на життя і психіку людей, які були йому піддані, а також на їхніх нащадків [290, с. 32].

Дійсно після прибуття на нові території, українці переживали глибоку дезорієнтацію, тому що їх розселяли хаотично, вони були розірвані з своїми рідними, часто позбавлялись своїх громадянських прав. Процес адаптації до цього нового оточення призводив до поступової втрати архаїчних аспектів своєї культури і змін у їхньому способі життя. Крім того, вони стикалися з небезпекою втрати поваги та справедливості.

Представлені в роботі О. Соларж інтерв'ю з лемками-переселенцями на Західні території Польщі та особиста оцінка автора свідчень лемків-переселенців на території сучасної України та свідчень дідуся автора є дійсно лише вершиною айсбергу проблеми травми, яку пережили виселенці під час операції «Вісла», більш того її вплив на покоління дітей і онуків. Нове покоління, яке вже підростало на нових землях чи народжувалось формувало свій світогляд та світосприйняття в залежності від їх першої соціальної системи – сім'ї, яка і визначає процес формування їхньої ідентичності. Таким чином, травма та стреси, пов'язані зі стигматизацією, вплинули на формування ідентичності та спричинили потребу в безпеці та можливості відкрито висловлювати свої думки і переконання.

Отже, середина і друга половина 1940-х років стали трагічними сторінками історії поляків та українців, які стали жертвами антигуманної політики тоталітарних режимів стосовно національних меншин та ігнорування загальнолюдських цінностей.

Стаття 7 (2)(d) статуту МКС визначає, що депортація або насильницьке переміщення населення означає насильницьке переміщення відповідних осіб шляхом виселення або інших примусових дій з території, на якій вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом [80].

Досліджуючи окремі діяння злочинів проти людяності М. Гнатовський зазначає, що «відмінність між депортацією та насильницьким переміщенням полягає в тому, що під депортацією розуміють насильницьке переміщення особи за межі держави, в якій вона перебувала, а у другому державний кордон не перетинається. Переміщення жертв злочину повинно здійснюватися з використанням тих чи інших актів насильства. Зокрема, цей термін не обмежується застосуванням фізичної сили та може включати погрозу силою або примус, викликаний, наприклад, страхом перед насильством, грубим

примушуванням, затриманням, психологічним тиском або зловживанням владою стосовно такої особи або осіб або іншої особи, або використанням становища, яке характеризується примусом. Головним чинником при визначенні насильницького характеру переміщення осіб є недобровільність залишення особою території. Суб'єктивна сторона депортації як злочину проти людяності відповідає вимогам статті 30 статуту МКС. Крім того, як зазначила Судова палата МКТЮ у справі Налетича та Мартиновича (2003 р.), виконавець злочину повинен прагнути, щоб жертва не повернулася до місця свого перебування» [16].

Злочини проти людяності визначаються за допомогою ряду конкретних ознак, які допомагають зрозуміти його характер. По-перше, це систематичність, коли діяння входять в складну систему або організовану практику, спрямовану на масове порушення прав людини. По-друге, ці злочини відзначаються масштабністю, тобто великою кількістю жертв та охоплення великих територій. По-третє, такі злочини часто включають напади на цивільне населення або систематичне насильство проти беззахисних осіб. Та на останок, часто ці злочини вчиняються з політичними, расовими, релігійними або ідеологічними мотивами, спрямованими на знищення або пригнічення певних груп населення.

Відповідно до статті 6 Римського статуту, «геноцид» означає будь-яке з наступних діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку, а саме вбивство членів такої групи; заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення; впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародження всередині такої групи; насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи [80].

Своєю чергою стаття 2 Конвенції щодо геноциду визначає злочин геноциду дуже точно, включаючи два ключові елементи. Психічний елемент, що

вимагає наявності наміру знищити повністю або частково національну, етнічну, расову або релігійну групу в її цілості. Та фізичний елемент, що включає в себе п'ять конкретних дій, а саме, вбивство членів групи, спричинення серйозних фізичних чи психологічних ушкоджень членам групи, створення умов життя для групи, які призводять до її фізичного знищення повністю або частково, здійснення заходів з метою обмеження народжуваності в групі, примусове переміщення дітей групи в іншу групу [64].

В історії визнання геноциду компетентними органами, крім геноциду вірмен (1915-1923) та Голокосту (1941–1945) виявляється не так багато справ, а саме геноцид у Руанді (1994 рік), що був засуджений спеціально створеним Міжнародним трибуналом щодо Руанди та Трагедія в Сребрениці (1995 рік), яку розглядав Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії та Міжнародний суд ООН в окремих провадженнях. У деяких справах щодо звинувачень у геноциді розслідування ще тривають. Наприклад, справа Омара Хассана Ахмад аль-Башира, яка розглядається в Міжнародному кримінальному суді, стосується подій у Дарфурі (Судан) ще не завершена, і вона піднімає питання про можливий геноцид у регіоні.

Ці приклади демонструють наскільки є складним і важливим процес розслідування та визнання геноциду в сучасному світі. Основним викликом є встановлення наміру, бо для того, щоб дія була класифікована як геноцид, необхідно довести намір злочинців знищити національну, етнічну, расову або релігійну групу. На жаль, культурне або просте розпорошення групи не вважається достатнім для геноциду. Цей спеціальний намір і робить злочин геноциду особливим і важким для встановлення.

Кваліфікація операції «Вісла» як злочину проти людяності дуже суперечлива та обговорювана тема на багатьох конференціях, присвячених цій темі, та однозначно вимагає якісної правової оцінки. Адже самі лемки-науковці часто стверджують, що був вчинений геноцид, юристи стверджують, що це був

злочин проти людяності. Аргументами, які підтримують кваліфікацію подій як злочин проти людяності є по-перше, те що операція «Вісла» була частиною широкомасштабної кампанії проведеної націонал-соціалістичним режимом. Це було сплановано, систематично і спрямовано на депортацію великої кількості людей, що є характеризуючою ознакою злочину проти людяності. По-друге, те що архівні документи свідчать і про вбивства людей у ході операції, а також заслання їх до табору Явожна. По-третє, примус групи людей, а саме українців на території Закерзоння жити в недостойних умовах, спочатку у товарних вагонах по декілька місяців, що призводили до фізичного погіршення якості життя та позбавлення доступу до їжі чи води, а куди більше - нелюдські умови проживання на нових землях, куди їх депортували, часто без даху над головою. По-четверте, примусове переселення групи з їх історичних земель проти їх волі, що належало їм віками, де стоять їх церкви та де захоронені їх предки, порушило численні норми міжнародного права, включаючи Загальну декларацію прав людини 1948 року [7] та Женевські конвенції 1949 року [69].

Однак операцію Вісла кваліфікувати як злочин геноциду дуже важко, адже потрібно довести умисел в організованих і послідовних діях, що були спрямовані на знищення захищеної групи, а вивчення офіційних заяв, прийнятих законодавчих актів та в загальному політики недостатньо для такої кваліфікації. Хоча деякі аспекти операції Вісла можуть нагадувати геноцид, існують аргументи, які не дозволяють її чітко кваліфікувати як геноцид. Для того, щоб злочин був кваліфікований як геноцид, повинні бути відповідні докази, що відповідають таким ключовим критеріям, які були визначені в Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього Організації Об'єднаних Націй [8].

У зв'язку з постійним замовчуванням та відносного забуття цієї теми, а також той факт, що депортовані люди, яких найбільше торкнулось це велике горе, вже здебільшого померли, питання судового розгляду у міжнародних

судових інстанціях мало ймовірно. Але все ж аргументи, які наводяться на рахунок кваліфікації операції «Вісла» як злочину проти людяності, можуть служити основою для такої класифікації.

Проблема кваліфікації операції «Вісла» як міжнародного злочину є складною і вимагає ретельного розгляду. Хоча в операції «Вісла» можуть спостерігатися елементи, які нагадують геноцид, існують аргументи, які не дозволяють її чітко кваліфікувати як геноцид. Для кваліфікації злочину як геноциду потрібно довести умисел в організованих і послідовних діях, спрямованих на знищення захищеної групи. Наявність та вивчення офіційних заяв Польського комуністичного уряду та радянського, прийнятих законодавчих актів та загальних політик не дозволяють її чітко кваліфікувати як геноцид.

Проте операцію «Вісла» можна кваліфікувати як злочин проти людяності, який приніс багато страждань та горя українцям. Ознаками, що дозволяють кваліфікувати операцію «Вісла» як злочин проти людяності, є те, що вона була частиною широкомасштабної кампанії проведеної націонал-соціалістичним режимом, була спланованою, систематичною і спрямованою на депортацію великої кількості людей, що є характеризуючим ознакою злочину проти людяності.

Урок, який можемо зробити з цього історичного періоду в житті української нації, полягає в тому, що не можна очікувати добра від комуністичних режимів та їх нащадків, зокрема російської федерації. Ця історія нагадує нам про трагічні наслідки тоталітарних режимів і важливість захисту прав людини та гідності кожної нації. Проте на зараз достатньо доказів аби звинуватити її в геноциді українського народу та притягнути до відповідальності. В Україні і Польщі треба більше говорити про такі події, бо щоб йти у світле майбутнє треба згадати про темне минуле, без прикрас і фальсифікацій! Історична правда є також нашим захистом.

М. Грушко та К. Мануїлова у своєму дослідженні концепції перехідного правосуддя зазначають, що одним із елементів національної концепції перехідного правосуддя в Україні є «реалізація права знати правду про перебіг подій конфлікту, а встановлення правди є частиною концепції і має на меті забезпечення права потерпілих та їхніх родин знати правду про обставини скоєння порушень та долю осіб, що загинули. Організація і діяльність комісії з розслідування та встановлення правди, а також забезпечення доступу до архівів є реалізацією права на інформацію, яке є одним з основоположних прав людини, що на думку, авторів стане гарантією запобігання безкарності» [21]. Своєю чергою, А. Кориневич. зазначає, що «перехідне правосуддя зосереджено не тільки на юридичних процесах і кримінальному праві, але і на відновлення історичної справедливості після закінчення конфлікту» [45].

Концепція перехідного правосуддя у контексті відновлення історичної правди впроваджувалася в різних країнах, особливо після переходу від авторитарних режимів до демократії або після періодів масових порушень прав людини. Цей підхід спрямований на розкриття правди про минулі події, відшкодування жертвам, та підтримку процесу національного примирення. Конкретні приклади країн, що впроваджували концепцію перехідного правосуддя у контексті відновлення історичної правди, включають:

Південно-Африканську Республіку: Комісія правди і примирення яка після закінчення апартеїду ставила перед собою завдання розкриття правди про злочини, спричинені системою апартеїду, та допомоги жертвам отримати компенсацію та відшкодування.

Аргентину: Після періоду військової диктатури 1976–1983 років, були прийняті заходи для розкриття правди про «Брудну війну» (війну проти підпільних груп) і відшкодування жертвам.

Іспанію: Іспанія стала свідком багатьох спроб розкриття правди та відшкодування жертвам Франко-режиму після диктатури.

Ці приклади демонструють спроби країн впроваджувати концепцію перехідного правосуддя з метою відновлення історичної правди, розкриття та врегулювання минулих подій, а також відшкодування жертвам за порушення прав людини та злочини, скоєні у минулому. Тож така концепція повинна впроваджуватись і в Україні, оскільки, на жаль, наша держава дуже часто потерпала і потерпає від міжнародних злочинів. Відновлення історичної справедливості та правди є вкрай важливим, як для жертв та їх нащадків, так і для державної політики загалом.

2.3. Міжнародна правова оцінка злочинів, що вчиняються в Україні з 2014 року

З 2014 року і до сьогодні в Україні відбулася низка важливих історичних подій, які, безперечно, вплинули на її політичний, економічний та соціокультурний ландшафт. Проте серед цих подій одними з найважливіших є Антитерористична операція на Сході України (14 квітня 2014 – 30 квітня 2018), Операція Об'єднаних Сил (30 квітня 2018 – 24 лютого 2022) та вторгнення росії в Україну (з 24 лютого 2022 року і до теперішнього часу). Ці події супроводжуються численними серйозними порушеннями прав людини, включаючи злочини проти людяності.

Злочини проти людяності, які сталися в Україні з 2014 року і до сьогоднішнього часу, привернули світову увагу та викликали міжнародне обурення. До цих злочинів відносять масові вбивства, знищення власності, насильство, примусове переміщення, систематичну дискримінацію, погрози та інші форми жорстокості, спрямовані проти цивільного населення. Вони порушують основні принципи гуманітарного права та прав людини, такі як принципи недоторканності особи, захисту цивільного населення під час

військових конфліктів і заборони вчинення жорстоких, протиправних дій проти будь-якої особи.

Проблема злочинів проти людяності в Україні стає все більш актуальною з точки зору міжнародного права, ЗМІ та громадянського суспільства. Питання виявлення винних, притягнення їх до відповідальності та забезпечення справедливого розслідування цих злочинів стає дуже багатограним завданням. Дослідження злочинів проти людяності в Україні з 2014 року до сьогодні потребує глибокого аналізу подій, визначення їх причин і наслідків, а також розгляду можливих шляхів вирішення конфлікту та забезпечення справедливості для жертв цих злочинів. Такі дослідження є вагомим внеском у розуміння цієї проблеми, а також у забезпечення захисту прав людини та міжнародного гуманітарного права в Україні.

Тема злочинів проти людяності в Україні є мало дослідженою, проте деякі вчені та дослідники вже звернули на неї увагу та провели певні дослідження, серед них виділимо В. Пилипенко, К. Громовенко, О. Виговська, Д. Гаріна, С. Гельдт, Я. Єрмоєнко [29] Ю. Комісарчук, Ю. Онищенко, Т. Романюк, В. Черевко та ін. Серед документів можна виокремити звіти ОБСЄ та ООН, особливо слідкуємо за діяльністю МКС та його співпраці з українськими державними органами у ході розслідування.

Війна на сході України, яка почалася у 2014 році, призвела до низки тяжких злочинів проти людяності. До них відносяться масові вбивства, заподіяння шкоди цивільному населенню, сексуальне насильство, примусове переміщення населення та інші форми систематичної жорстокості. Міжнародна спільнота активно реагує на злочини проти людяності в Україні, зокрема шляхом запровадження санкцій та підтримки міжнародних механізмів розслідування. Проте питання притягнення винних до відповідальності та забезпечення справедливого суду залишаються актуальними і сьогодні.

«Вже з перших днів повномасштабного вторгнення світ був шокований звірствами російських окупаційних військ в Україні. Зокрема, у Бучі, Ірпені і Бородянці та інших населених пунктах Київщини росіяни чинили масові вбивства, катували та гвалтували мирних мешканців. Під час боїв за Маріуполь російські війська цілеспрямовано бомбардували лікарню та пологовий будинок, де перебували люди. Потужного обстрілу зазнав Маріупольський театр, підвал якого містяни використовували як бомбосховище. У результаті такого обстрілу відразу загинуло декілька сотень людей. Загалом же, під час захоплення Маріуполя росіянами було вбито більше десяти тисяч мирних мешканців. На початку березня російські війська обстріляли найбільшу в Європі Запорізьку атомну електростанцію. А окупувавши населені пункти, вони викрадають і катують представників місцевої влади» [56, с.70].

Так, учасники Загальних зборів НАПН України, зазначають, що: «внаслідок військової та інформаційної агресії російської федерації проти України склалася ситуація, коли на тимчасово окупованій території грубо порушуються права людини та права дитини, закріплені в міжнародних і вітчизняних правових документах: Загальній декларації прав людини (1948), Декларації прав дитини (1959), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966), Конвенції ООН про права дитини (1989), Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950), Конституції України (1996), Закон України «Про охорону дитинства» (2001) та ін.». [9, с.7]. У випадках злочинів проти людяності в Україні, порушується значна кількість міжнародно-правових та нормативно-правових актів, які охоплюють міжнародне право та права людини.

Ці міжнародно-правові та нормативно-правові акти встановлюють зобов'язання держав перед міжнародним співтовариством попереджати та припиняти злочини проти людяності, а також притягувати до відповідальності осіб, винних у вчиненні таких злочинів. Порушення цих норм тягне за собою

серйозні міжнародні наслідки, у тому числі можливість міжнародного судового переслідування та санкцій.

Злочини проти людяності, скоєні в Україні з 2014 року і по сьогодні, стали об'єктом зацікавлення та фіксації спостерігачів Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), як важливого міжнародного механізму моніторингу та документування подій в регіоні. Слід зазначити, що ОБСЄ відіграло суттєву роль у спостереженні за розвитком ситуації, виявленні можливих правопорушень та гуманітарних проблем, пов'язаних із злочинами проти людяності на території України, зокрема у зоні АТО та ССО. Відтак, ОБСЄ оприлюднила Звіт про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини та злочини проти людяності, скоєні в Україні з 24 лютого 2022 року, місію ОБСЄ не просили досліджувати правомірність самого російського вторгнення. Все ж у доповіді категорично зазначається, що росія є агресором і, отже, несе відповідальність за всі людські страждання в Україні, незалежно від того, чи є вони результатом порушень міжнародного гуманітарного права чи ні [308]. Звіт посилається на загальнодоступну інформацію, яка є загалом відомою всім. Експерти не мали можливості виїхати в Україну, і росія відмовила у співпраці з ними. Однак, незважаючи на те, що обставини не дозволили місії ОБСЄ представити багато нових доказів, звіт вражає об'єднанням наявних фактів і їхнім подальшим юридичним аналізом.

Серед найбільш відомих злочинів проти людяності в Україні, починаючи з 2014 року і по сьогодні, є Трагедія на Майдані, основні події якої відбулися під час Євромайдану в Києві, де сталося масове вбивство мирних протестувальників. Подія, відома як «Трагедія на Майдані» або «Небесна сотня», відбулася в лютому 2014 року під час масових протестів, що тривали на Майдані Незалежності в Києві. Ця подія має важливе місце в історії України, на фоні протестів, спрямованих на підтримку європейської інтеграції України, влада вирішила вжити різких заходів для придушення протестів.

Найвідомішими подіями цього часу стали масові сутички між протестувальниками і силами правопорядку. Ввечері 18 лютого 2014 року і вранці 20 лютого силовики використовували гранати та стрільбу проти мирних протестувальників, що призвело до смерті численних людей. Більшість жертв були мирними цивільними громадянами, які виступали за демократичні реформи та захист прав людини. Спеціалісти з прав людини, історики та політологи продовжують досліджувати цю трагедію, а також її наслідки, як важливий етап в історії України та в контексті міжнародних стандартів прав людини і політичної науки.

Окупація росією Криму у 2014 році потягнула за собою безліч випадків вчинення злочинів проти людяності, що було засуджено міжнародним співтовариством. Були задокументовані порушення прав людини, зокрема репресії проти кримських татар та інших місцевих жителів. Анексія Криму росією в 2014 році є серйозною міжнародною проблемою, яка порушила багато питань в міжнародному праві та галузі міжнародного захисту прав людини. Після того, як росія провела контрольований референдум та окупувала Крим військовим шляхом, оголосивши про його анексію, цей акт був засуджений багатьма країнами та міжнародними організаціями. Ця подія має політичний та геополітичний контекст і призвела до засудження росії та введення санкцій з боку багатьох країн. Вона також стала предметом дослідження багатьма експертами, які вивчають її наслідки та вплив на світову політику.

О. Мережко у ґрунтовному дослідженні цієї теми зазначає, що: «у кінцевому результаті в цій боротьбі росії проти міжнародного права останнє слово і перемога буде за міжнародним правом, лише тому, що в міждержавних відносинах немає розумної альтернативи міжнародному праву. А також автор зазначає, що росія повинна виплатити репарації Україні за шкоду, завдану внаслідок анексії Криму, усі винні особи, незалежно від посад і статусу в російській федерації мають бути притягнуті до кримінальної відповідальності,

росія має виплатити справедливую та адекватну компенсацію родичам українців, убитих російськими військами та російськими терористами на сході України, а також переселенцям, які були змушені покинути Крим та райони Східної України, де Росія розв'язала агресію. війни. А також росія має виплатити адекватну компенсацію кримським татарам, права яких були брутально порушені російською окупаційною владою під час анексії Криму» [226, с. 86].

З початку 2014 року на сході України тривав збройний конфлікт між українськими силами та збройними формуваннями, які підтримуються росією, що у подальшому переросло у повномасштабне вторгнення на територію України. У ході цієї війни були фіксовані масові вбивства, пожежі, знищення інфраструктури та масові порушення прав людини, зокрема використання цивільних жителів в якості живих щитів, сексуальне насильство та зґвалтування. Ці події вимагають докладного дослідження та осуду з боку міжнародного співтовариства. Під час війни були документовані випадки сексуального насильства та зґвалтування, які стали жахливими проявами фізичного та психологічного насильства. Жертвами ставали як жінки, так і чоловіки, і ці страшні події призвели до серйозних травм та трагічних наслідків для постраждалих осіб. Сексуальне насильство та зґвалтування під час війни є порушенням прав людини та міжнародного гуманітарного права. Вони завдають незворотної шкоди жертвам і потребують судового переслідування та покарання винних осіб. Ці злочини розглядаються як серйозні порушення норм міжнародного права і мають місце в міжнародних зусиллях з притягнення винних до відповідальності перед судом.

Під час війни в Україні, починаючи з 2014 року і по сьогоднішній день, відбувається масове переселення населення та примусове виселення мешканців із своїх домів на тимчасово окупованих територіях. Це є наслідком військових дій, а також репресій і переслідувань. Цивільні жителі, у тому числі жінки, діти та люди похилого віку, були змушені покинути свої домівки, залишивши свої

речі та зіткнувшись із невизначеністю та небезпекою. Примусові депортації та переміщення населення порушують принцип невтручання в проживання та принцип захисту цивільного населення під час конфлікту. Ці дії є порушенням норм міжнародного права.

В окремих районах Донецької та Луганської областей було багато свідчень про злочини, які можна кваліфікувати як злочини проти людяності. «До категорії злочинів проти людяності або воєнних злочинів належать обстріл із реактивних систем залпового вогню БМ-21 «Град» рейсового автобуса під Волновахою 13 січня 2014 р., обстріл з такого самого виду зброї житлового мікрорайону Східний у м. Маріуполь 24 січня 2014 р. та збиття авіалайнера Боїнг-777 рейсу МН-17 17 липня 2014 р. Жертвами цих нападів стали винятково мирні громадяни, тобто цивільне населення. Обидва напади - і під Волновахою, і на Маріуполь - можуть бути підставою для судових процесів на міжнародному рівні, адже свідомі напади на цивільне населення в межах спеціальної політики або широкомасштабного чи систематичного плану можуть становити воєнні злочини або злочини проти людяності. Незважаючи на те, якою була справжня мета збиття літака рейсу МН-17, можна стверджувати, що наслідки цих подій надають йому ознак, за якими вони належать до злочинів проти людяності або воєнних злочинів» [11].

З початку повномасштабного вторгнення росії на територію України, зафіксована значна кількість скоєних злочинів проти українців. Так, за даними Генеральної прокуратури України, станом на кінець лютого 2023 року зареєстровано: «понад 68 тисяч злочинів російських військових та 952 факти застосування заборонених засобів ведення війни. Загалом зареєстровано понад 2600 воєнних злочинів проти дітей, серед яких їхня загибель або поранення, факти збройного нападу на установи та заклади для дітей, а також факти примусової депортації або викрадення. На Херсонщині розслідують понад 11

тисяч воєнних злочинів» [60]. Більша частина цих злочинів є злочинами проти людяності.

Незалежна комісія ООН підтвердила, що росія скоїла злочини проти людяності в Україні, вона опублікувала звіт про розслідування порушень міжнародного права під час повномасштабної війни в Україні, де дійшла висновку, що низку дій росії можна кваліфікувати як злочини проти людяності. До злочинів належать напади на цивільне населення та об'єкти енергетичної інфраструктури, умисні вбивства, незаконне позбавлення волі, тортури, зґвалтування та інше сексуальне насильство, а також незаконне переміщення та депортація дітей. Зібрані Комісією докази свідчать, що на територіях, які опинилися під контролем РФ, російська влада вчиняла умисні вбивства цивільних і людей, які не брали участі в бойових діях. Крім того, російські війська здійснювали невибіркові й непропорційні атаки із застосуванням вибухової зброї в населених пунктах, явно ігноруючи можливу шкоду і страждання для цивільного населення [28].

Окрім того у звіті Комісія дійшла висновку, що: «атаки на українську енергетичну інфраструктуру та катування мають ознаки вчинення російською владою саме злочинів проти людяності. Злочини проти людяності можуть бути вчинені лише щодо цивільного населення. На відміну від воєнних злочинів, для них не важливий контекст збройного конфлікту. Встановленню підлягають систематичність та широкомасштабність нападів проти цивільного населення. Систематичність тут означає вчинення нападів переважно за однаковою схемою, а широкомасштабність – спрямованість нападів проти щонайменше сотень тисяч людей та їхнє здійснення на значних територіях держави» [36].

04 березня 2022 року було проголошено Декларацію про створення Спеціального трибуналу для покарання злочину агресії проти України, персональне кримінальне переслідування вищого керівництва РФ передбачається найбільш ефективним та швидким інструментом, адже воно

узагальнює всі інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного та кримінального права, а також грубі порушення прав людини [198].

Директор з питань Європи та Центральної Азії міжнародної правозахисної організації Human Rights Watch (HRW) Г. Вільямсона, зазначив, що випадки, які вони задокументували, є невимовною, навмисною жорстокістю та насильством щодо цивільного населення України. Зґвалтування, вбивства та інші насильницькі дії проти людей, які перебувають під вартою російських військ, слід розслідувати як злочини проти людяності [236].

На думку Ю. Комісарчук та В. Черевко основним завданням правоохоронних органів є збирання доказів та будь-якої інформації про злочини, які вчиняють військові росії. Звісно, інформація про злочини не завжди потрапляє в мережу Інтернет. На територіях, які перебувають під окупацією така інформація достатньо прихована. Однак документування в будь-якому випадку буде недостатньо ефективним, якщо будуть відсутні свідчення потерпілих осіб. Одним з інструментів для збирання інформації є методи OSINT (Open-Source Intelligence) – це збирання інформації з відкритих джерел, спілкування з потерпілими, відеозапис свідчень та інтерв'ю потерпілих (наприклад, діяльність громадської організації Євромайдан SOS)» [42, с. 451].

В. Х. Лі, М. В. Юн, Дж. С. Парк зазначають, що OSINT є найбільш базовим методом збору інформації, який є формою збору даних через відкриті джерела (інтернет, мовлення, папери тощо) та їх обробки [212].

Метод OSINT є дійсно ефективним при збиранні інформації про злочини проти людяності в Україні з 2014 року і по сьогодні. Цей метод є корисним у контексті виявлення і документування злочинів, адже відкриває доступ до великої кількості джерел, цей метод дозволяє використовувати велику кількість відкритих джерел інформації, таких як медіа, соціальні мережі, громадські звіти, документи та звіти міжнародних організацій, що дозволяє збирати різноманітну та достовірну інформацію. OSINT дозволяє отримувати інформацію майже в

реальному часі, що важливо для виявлення та реагування на надзвичайні події та злочини проти людяності. Оскільки війна в Україні з 2014 року має велику кількість подій та фактів, метод OSINT допомагає в аналізі великих обсягів даних та виявленні зв'язків і закономірностей. Збирання інформації за допомогою OSINT може бути проведено анонімно, що важливо для безпеки осіб, які вивчають ці злочини. Важливою перевагою OSINT є те, що інформація зазвичай публічно доступна і може бути використана в міжнародних судових процесах та документації злочинів [82].

Розробка нової методології для дослідження злочинів проти людяності в Україні важлива. Злочини проти людяності часто є складними та масштабними подіями, які вимагають глибокого розуміння та аналізу. Розробка нових методів дослідження допоможе поліпшити ефективність та точність розслідування цих злочинів. Вони нададуть структурований підхід до збору та аналізу даних, допомагаючи робити розслідування більш системним та комплексним. Сучасний світ постійно змінюється, і разом з ним змінюються і методи скоєння злочинів. Наприклад, злочини проти людяності можуть бути скоєні за допомогою нових технологій, і вони можуть бути більш субтильними та складними для виявлення. Розробка нових методів дослідження дозволить адаптуватися до цих змін та використовувати сучасні інструменти для виявлення та документування злочинів. Розслідування таких злочинів є головним елементом підвищення свідомості про серйозність цих подій та важливості їхнього припинення. Вони також сприяють міжнародній відповідальності та можуть призвести до судового переслідування винних осіб перед міжнародними трибуналами. Розслідування злочинів проти людяності є головним елементом справедливості та примирення в постконфліктних ситуаціях. Вони допомагають відновлювати правопорядок, визнавати права жертв, і забезпечувати відповідальність винних за їхні дії.

О. Червякова говорить про те, що: «серед причин незадовільного стану притягнення до відповідальності за злочини, вчинені в Україні в рамках

збройного конфлікту, є, серед всього, недосконалість чинного законодавства України щодо регулювання відповідальності за міжнародні злочини, брак досвіду правоохоронців та суддів у притягненні до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права, відсутність доступу до території, що ускладнює процес збору доказів [102, с. 164]. Також К. Громовенко зазначає що: «існують проблеми зі збором достатніх і достовірних доказів через руйнування інфраструктури, відсутність документації, а також труднощі з ідентифікацією та збереженням доказів. А для МКС складним завданням є доведення безпосередньої участі та відповідальності конкретних осіб у злочинах проти людяності [18, с. 269].

Злочини проти людяності, які відбулися в Україні з 2014 року і по сьогоднішній день, потребують більш широкого та глибокого дослідження. Саме воно є важливою передумовою для забезпечення справедливості та покарання винних осіб. Дослідження і розслідування злочинів проти людяності допоможе виявити фактори, які призвели до цих злочинів, і розробити стратегії для їх запобігання у майбутньому. Злочини проти людяності мають міжнародний аспект, і їх дослідження має значення для встановлення відповідальності перед міжнародними судами та організаціями. Також детальне дослідження дозволяє отримати більше інформації про природу, обсяг і контекст злочинів, що є важливим для розуміння та вирішення цих проблем.

Усі ці аспекти свідчать про те, що розробка нових методологій дослідження злочинів проти людяності в Україні є важливою для забезпечення правосуддя, захисту прав людини та попередження подібних злочинів у майбутньому, особливо в умовах повномасштабної війни в Україні.

Тож, злочини проти людяності в Україні, спричинені збройними конфліктами та кризами спочатку на сході країни, а потім під час повномасштабного вторгнення, становлять серйозну загрозу правам людини та міжнародній стабільності. Цей вид злочинів передбачає різні форми насильства,

такі як примусові депортації, сексуальне насильство, фізичні тортури, масові вбивства, терор і репресії проти різних етнічних, релігійних і соціальних груп. Римський статут та Женевські конвенції є основними міжнародними документами, що регулюють злочини проти людяності та воєнні злочини. Вони створюють підґрунтя для розпізнавання цих злочинів, їх розслідування та притягнення винних до відповідальності. Для ефективного розслідування та притягнення винних до відповідальності необхідно зібрати докази. Використання сучасних методів розслідування, таких як відкриті джерела та OSINT, може значно полегшити цей процес. Підтримка та захист прав постраждалих є головним пріоритетом у вирішенні цього питання. Сюди відносимо доступ до медичної допомоги, психологічної підтримки та компенсації заподіяної шкоди. Україна має продовжувати активну співпрацю з міжнародним співтовариством та міжнародними організаціями для забезпечення підтримки та координації у боротьбі зі злочинами проти людяності. Крім розслідування та покарання винних, важливо розглянути заходи щодо запобігання подібним злочинам у майбутньому. Це і політичні ініціативи, і освітні програми, і міжнародна співпраця.

Злочини проти людяності в Україні є проблемою, вирішення якої потребує спільних зусиль регіональних та міжнародних організацій, збору доказів, захисту прав потерпілих та запобігання подібним злочинам у майбутньому.

РОЗДІЛ 3

ЗАПОБІГАННЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

3.1. Міжнародно-правові засади взаємодії держав у боротьбі та запобіганні вчинення злочинів проти людяності

Злочини проти людяності сьогодні є найбільшим викликом для міжнародної спільноти і є серйозною проблемою для знищення всіх досягнень людської цивілізації. Це одні з найважчих форм злочинності, які викликають надзвичайне хвилювання суспільства та страхи звичайних людей, які йдуть пліч-о-пліч із технічним і технологічним розвитком та іншими благами сучасного світу, такими як відкритість кордонів, вільний рух товарів, людей і капіталу.

Злочини проти людяності, поруч з агресією, геноцидом і військовими злочинами, входять до категорії «основних» та «ключових» міжнародних злочинів «*core crimes*», щодо переслідування яких існує юридичний інтерес у всій міжнародній спільноті [188, с. 237].

Міжнародно-правові засади боротьби зі злочинністю – це галузь, яку можна охарактеризувати як норми, принципи та рекомендації в галузі спеціального попередження злочинів, діяльності системи кримінальної юстиції, міждержавного співробітництва у боротьбі зі злочинністю, поводження зі злочинцями та захисту жертв злочинів. Злочини проти миру та безпеки людства характеризуються великою суспільною небезпекою та визнаються міжнародними злочинами. Особливістю зазначених груп злочинів є боротьба з ними, яка ведеться на основі двосторонніх та багатосторонніх міжнародних угод. Держави-учасниці цих угод приймають на себе зобов'язання встановлення

кримінально-правових заборон та покарань за вказані злочинні діяння у національному кримінальному законодавстві своїх країн.

Взагалі, слід зазначити, що діяльність в галузі боротьби з та запобіганні злочинів є предметом переважно внутрішньої компетенції держав, виступаючи яскравим проявом державного суверенітету. Тому провідна роль у криміналізації та пеналізації (тобто покарання) суспільно небезпечних діянь, у здійсненні кримінальної відповідальності приділяється національним судам держав, на території яких були скоєні злочини. Однак історія та практика переконливо свідчать, що одних внутрішньодержавних заходів у боротьбі зі злочинами нерідко виявляється явно замало, особливо, коли вони стосуються таких суспільно небезпечних злочинів, як злочини проти людяності.

Досвід Нюрнберзького трибуналу показує, що співпраця держав у боротьбі зі злочинами в першу чергу, безумовно, потрібна, коли вони загрожують міжнародній безпеці і навіть самому існуванню окремих народів і всього людства. Потреба в тісній міжнародній взаємодії визначається і загально-гуманітарними факторами, що пов'язані з необхідністю єдиного мінімального рівня забезпечення загальновизнаних прав і свобод людини та громадянина, у тому числі щодо окремих, найуразливіших груп населення.

Прагнення держав об'єднати зусилля у протидії найбільш небезпечним злочинам, максимально скоординувати кримінальну політику, полегшити взаємодію в галузі боротьби зі злочинністю, гарантувати мінімальні стандарти поведінки зі злочинцями та забезпечити захист жертв злочинів у дусі загальновизнаних гуманістичних принципів, зокрема, забезпечення міжнародного публічного права – міжнародно-правових засад боротьби зі злочинністю чи міжнародного права боротьби зі злочинністю. Враховуючи вищесказане, можна визначити їх як узяті на міжнародному рівні стандарти, принципи та рекомендації у сфері спеціального запобігання злочинам, функціонування системи кримінальної юстиції, міждержавного співробітництва

у протидії злочинності, поводження з злочинцями та захисту постраждалих від злочинів.

Основами та обставинами, які визначають необхідність у міжнародному співробітництві держав у боротьбі зі злочинністю проявляються у:

- схожості загальних кримінальних злочинів у всіх країнах світу, незалежно від їх державного та соціокультурного контексту, економічних, географічних, політичних, релігійних та етнічних умов;

- однотипності структури їхнього законодавства про боротьбу зі злочинністю, що включає принаймні кримінальні закони (або інші нормативно-правові акти), законодавство про кримінальне судочинство (у широкому розумінні слова); законодавство про виконання кримінальних покарань; нерідко – спеціальне законодавство щодо протидії окремим видам злочинів (тероризму, корупції тощо);

- схожості систем органів та установ кримінальної юстиції у всіх країнах, які включають, з деякими відмінностями, поліцію, органи дізнання та попереднього розслідування, судові органи, прокуратуру та кримінально-виконавчу систему;

- єдності основоположних вимог до персоналу установ та органів системи кримінальної юстиції, у тому числі в галузі його професійної підготовки;

- важливості подібних засобів та підходів у запобіганні злочинам та боротьбі зі злочинністю, у тому числі наявність спільних принципів систем кримінально-правових санкцій та їхнього застосування;

- єдності людської сутності та спільність «природних» прав усіх осіб, які піддаються кримінальній відповідальності та покаранню, визнання переважною більшістю держав основоположних гуманітарних норм.

Основним міжнародно-правовим документом, який регулює міжнародне співробітництво у галузі захисту прав людини, що попереджає, запобігає та регулює притягнення до відповідальності за такі важкі злочини, як злочини

проти людяності є Загальна декларація прав людини, яка була прийнята на третій сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй у 1948 році [322].

Вже з початку свого існування Організація Об'єднаних Націй брала активну участь у розробці та включення у міжнародне право визнаних на міжнародному рівні принципів, що регулювали б галузь запобігання злочинності. Організацією Об'єднаних Націй було прийнято велику кількість стандартів та норм, що охоплюють широкий діапазон щодо таких питань як доступ до правосуддя, поводження з правопорушниками, захист жертв та ін. Дані стандарти та норми, які була запроваджені Організацією Об'єднаних Націй служать, так би мовити, довідковим керівництвом для проведення реформ з урахуванням відмінностей у правових традиціях, системах та структурах та відображають при цьому колективне подання про належні структури системи кримінального правосуддя. Так як ми знаємо, національні системи кримінального правосуддя мають відмінності та не завжди однакові.

Організація Об'єднаних Націй у 2016 році створила «Збірник стандартів та норм Організації Об'єднаних Націй у галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя», який є істотним внеском у сфері міжнародного співробітництва щодо запобігання вчинення злочинів, а також регулювання покарання за злочини. Також даний збірник сприяє створенню ефективних та справедливих структур кримінального правосуддя [151]. Не менш важливу та провідну роль у розробці та оновленні стандартів, які були описані вище відіграє Комісія із запобігання злочинності та кримінальному правосуддю, яка була створена в 1992 році. Комісія виступає як головний політичний орган ООН у сфері запобігання злочинності та кримінального правосуддя. Економічна та соціальна рада визначила повноваження та пріоритети Комісії із запобігання злочинності та кримінальному правосуддю у резолюції 1992/22, які включають удосконалення міжнародних дій у боротьбі з національною та

транснаціональною злочинністю та ефективність і справедливість систем адміністрування кримінального правосуддя [262]. Комісія із запобігання злочинності та кримінальному правосуддю також пропонує державам-членам форум для обміну знаннями, досвідом та інформацією з метою розробки національних і міжнародних стратегій, а також для визначення пріоритетів у боротьбі зі злочинністю.

Генеральна Асамблея, посилаючись на свої резолюції 2583 (XXIV) від 15 грудня 1969 року, 2712 (XXV) від 15 грудня 1970 року, 2840 (XXVI) від 18 грудня 1971 року та 3020 (XXVII) від 18 грудня 1972 року, беручи до уваги особливу потребу в міжнародних діях з метою забезпечення судового переслідування та покарання осіб, які визнані винними у військових злочинах та злочинах проти людяності та розглянувши проєкт принципів міжнародного співробітництва у виявленні, арешті, екстрадиції та покаранні осіб, винних у військових злочинах і злочинах проти людяності проголосила, що Організація Об'єднаних Націй, відповідно до принципів і цілей, викладених у статуті, щодо сприяння співробітництву між народами та підтримки міжнародного миру та безпеки.

Відповідно до резолюцій були проголошені наступні принципи міжнародного співробітництва у виявленні, арешті, екстрадиції та покарання осіб, винних у воєнних злочинах і злочинах проти людяності:

— воєнні злочини і злочини проти людяності, де б вони не були скоєні, підлягають розслідуванню, а особи, проти яких є докази, що вони скоїли такі злочини, підлягають розшуку, арешту, суду і, в разі визнання їх винними, покаранню;

— кожна держава має право судити своїх громадян за злочини проти людяності;

— держави співпрацюють одна з одною на двосторонній і багатосторонній основі з метою припинення і запобігання воєнним злочинам і злочинам проти

людяності та вживають необхідних для цього національних і міжнародних заходів;

– держави надають одна одній допомогу у виявленні, арешті та притягненні до суду осіб, підозрюваних у вчиненні таких злочинів, а в разі визнання їх винними - у покаранні;

– особи, проти яких є докази вчинення ними воєнних злочинів і злочинів проти людяності, підлягають суду і, в разі визнання їх винними, покаранню, як правило, в країнах, в яких вони вчинили ці злочини. У зв'язку з цим держави співпрацюють у питаннях видачі таких осіб;

– держави співпрацюють одна з одною у збиранні інформації та доказів, які допоможуть притягнути до кримінальної відповідальності осіб, які скоїли такі злочини, та обмінюються такою інформацією;

– згідно зі статтею 1 Декларації про територіальний притулок від 14 грудня 1967 року держави не надають притулку жодній особі, щодо якої є серйозні обґрунтовані підозри в скоєнні злочину проти миру, воєнного злочину або злочину проти людяності [160];

– держави не вживають жодних законодавчих або інших заходів, які можуть завдати шкоди міжнародним зобов'язанням, які вони взяли на себе щодо виявлення, арешту, видачі та покарання осіб, винних у воєнних злочинах і злочинах проти людяності;

– співпрацюючи з метою виявлення, арешту та видачі осіб, проти яких є докази вчинення ними воєнних злочинів і злочинів проти людяності, і, у разі визнання їх винними, їх покарання, держави діють відповідно до положень статуту Організації Об'єднаних Націй і Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до статуту Організації Об'єднаних Націй [240].

Міжнародне співробітництво спрямоване на узгодження системи законів усіх держав, яка приділятиме особливу увагу загальним положенням

кримінальних кодексів і визначенням найтяжчих злочинів, направлених на визначення сфери кримінальних злочинів людяності з тим, щоб через міжнародні угоди запровадити надійну та ефективну систему кримінального переслідування за тяжкі злочини, а також регулювання юрисдикційних конфліктів з єдиним положенням про злочини проти людяності, які не завжди «захищені» та передбачені національними системами кримінального правосуддя.

Наразі можна виділити чотири форми міжнародної співпраці, такі як екстрадиція, взаємодопомога, передача кримінальних проваджень та виконання іноземних судових рішень. Норми, що регулюють міжнародне співробітництво, можна знайти як у міжнародному праві, яке встановлює правила, застосовні до міжнародних відносин, так і у внутрішньому законодавстві окремої держави, що визначає заходи, умови та способи, які держави сприймають як співробітництво.

Результати регуляторних процесів, що розроблені на державному та наднаціональному рівнях, відрізняються за обсягом і технікою регулювання, їм бракує узгодженості та конкретності, таким чином, ці недоліки вказують на необхідність інтеграції судового співробітництва шляхом взаємної допомоги, спрямованої на глобальну кодифікацію, яка дозволить державам бути кумулятивними та альтернативними для забезпечення їх ефективності. Законодавчі підходи, за допомогою яких держави приймають різні форми міжнародного судового співробітництва, ще не в змозі гарантувати ефективне, надійне та скоординоване забезпечення судового співробітництва.

Вираз «судова співпраця» стосується та включає заходи, які судові органи держави здійснюють у зв'язку з кримінальною справою, яка знаходиться на розгляді, або вже відкрита в іноземній країні. У цьому сенсі формула також видається синонімом поняття судової допомоги, яке стосується виконання дій, спрямованих на полегшення здійснення судової діяльності третьою стороною, а також передачі провадження та виконання іноземних санкцій. Юрисдикція

Міжнародного кримінального суду базується на принципі субсидіарності та/або комплементарності з метою винесення судових рішень щодо «найсерйозніших злочинів міжнародного масштабу».

Можлива відсутність спеціального національного законодавства, яке б регулювало судову співпрацю на міжнародному рівні і особливо в контексті міжнародних кримінальних судів, зараз обговорюється зокрема прецедентним правом судів.

За словами Дж. Стромсета, є три елементи, які регулюють співпрацю Міжнародного кримінального суду з державами, що беруть участь у системі судової співпраці. До цих елементів Стромсет відносить:

– глибше та повніше зрозуміти місцеві реалії: « (...) особливо те, чи користуються національні системи правосуддя хоч якоюсь мірою місцевої легітимності (або, навпаки, глибоко дискредитовані), а також цілі та надії місцевого населення, яке пережило звірства і тепер має будувати нове майбутнє, будуть надзвичайно важливими як для формування конкретних можливостей постконфліктного кримінального правосуддя, так і для впливу на ставлення громадськості та її довірі до цих зусиль»;

– систематично думати про демонстраційні ефекти трибуналу. У цьому випадку: « (...) шляхом притягнення окремих винуватців до відповідальності за їхні дії, судові процеси демонструють, що певна поведінка є поза межами, неприйнятною та загальним засудженням. Судові процеси за жорстокі злочини також мають на меті продемонструвати та запевнити людей у тому, що правосуддя може бути процесуально справедливим як з точки зору належного процесу, так і, по суті, з точки зору рівноправного ставлення до подібних дій, незалежно від того, хто їх вчинив (...)» ;

– бути активним щодо нарощування потенціалу та шукати синергію. Цей тип синергії, який фактично стосується національного законодавства: « (...) може бути стороною пропозиції правосуддя на місцях. Міжнародні та змішані

кримінальні трибунали, як правило, користуються міжнародною підтримкою, про яку національні системи правосуддя після конфлікту можуть лише мріяти. Зрозуміло, що ці міжнародні ресурси зосереджені на складному завданні переслідування винних у звірствах у справедливих судах, які відповідають міжнародним стандартам правосуддя. Міжнародні та змішані трибунали мають можливість зробити конкретний внесок у національну правоздатність, одночасно виконуючи власну важливу роботу для просування справедливості» [300. с. 87–97.].

Не менш важливим є стаття 73 статуту Міжнародного кримінального суду, що демонструє перевагу зобов'язання, яке випливає з міжнародної угоди між державою-учасницею та третьою державою про зобов'язання співпрацювати з Судом, оскільки якщо Суд просить договірну державу надати документ або інформацію, розкриту третьою стороною, якщо остання не є державою-учасницею «і відмовляється надати згоду на розкриття, держава повідомляє Суд, що вона не може надати документ або інформацію шляхом існуючого зобов'язання щодо конфіденційності порівняно з тим, яке воно має».

Початкове положення статті 86 статуту встановлює принцип загального зобов'язання держав-учасниць співпрацювати з Міжнародним кримінальним судом. Зобов'язання та важливе підтвердження функціонування Суду та, зокрема, «інтернаціоналізації» національного права (у тому сенсі, що репресивні засоби виступають як носій національного права для наднаціональних інтересів, інструменти *rectius* для застосування децентралізованого міжнародного права та права Співтовариства) не виключають повної співпраці Міжнародного кримінального суду з установами Європейського Союзу [80].

Задля регулювання співпраці між державами, щодо таких видів злочинів, як злочини проти людяності Рада Безпеки у своїй Резолюції № 955 1994 року ухвалила, що всі держави мають повною мірою співпрацювати з Міжнародним

трибуналом та його органами [320]. Крім того, у статутах Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії та Руанди передбачено положення про співпрацю та судову допомогу (стаття 29 та стаття 28, відповідно), згідно з яким, держави взаємодіють з Міжнародним трибуналом у проведенні розслідувань та судового переслідування осіб, які звинувачуються в скоєнні серйозних порушень міжнародного гуманітарного права. Крім того, держави повинні негайно виконувати будь-які запити про надання допомоги або розпорядження Судової камери, включаючи різноманітні заходи, які не є вичерпними: упізнання та встановлення місцезнаходження осіб; зняття свідків показань та провадження дій зі збирання доказів; вручення документів; арешт чи затримання осіб; видача або передача обвинувачених відповідному міжнародному військовому трибуналу.

На думку автора однією з основних форм співпраці між державами в боротьбі з міжнародними злочинами є співробітництво через міжнародні органи, тобто, співпраця на інституційному рівні. На засіданнях Генеральної Асамблеї ООН та в контексті роботи ЕКОСОР розглядаються різноманітні питання, що пов'язані з протидією злочинності. В рамках системи ЕКОСОР існує Комітет, призначення якого є запобігання злочинності та боротьби з нею [261]. В рамках діяльності Організації Об'єднаних Націй проводяться спеціалізовані конференції, такі як конгреси, що зосереджені на запобіганні злочинності та поводженні з правопорушниками, що організовуються та проводяться один раз кожні п'ять років.

Слід відзначити, що значну роль у координації дій держав, їхніх правоохоронних органів відіграє Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол). Діяльність Інтерполу зосереджується та обмежується на реєстрації злочинців та організує міжнародний розшук. Головне завдання працівників Інтерполу полягає в забезпеченні співпраці між кримінальними поліцейськими відомствами різних країн та забезпеченні їх необхідною інформацією для

своєчасного розкриття, розслідування та запобігання злочинам. Важливо відзначити, що вони не виконують виключно поліцейських функцій [201].

У рамках Європейського Союзу з 1 липня 1999 року також діє Європейське поліцейське відомство, яке скорочено називається Європол. З одного боку, Європол є органом Європейського Союзу, але з іншого - має власний юридичний статус. Згідно зі статтями 10, 26 і 42 Конвенції про Європол: «Європол має право на встановлення відносин з Інтерполом та державами, які не є членами Європейського Союзу». Серед основних напрямів діяльності Європолу у сфері протидії злочинності доцільним є виділити науково-технічне обслуговування та координація роботи національних слідчих органів, а також надання інформаційної підтримки державам-членам у проведенні розслідувань злочинів [176].

Однією з основних форм міжнародної співпраці у сфері протистояння злочинності є запобігання злочинності, у тому числі і злочинів проти людяності. Як зазначає Вільям Шабас у своїй праці «Запобігання злочинам проти людяності», проекти статей про злочини проти людяності, які ми детально розглянемо у підрозділі 3.3., не обмежуються тільки питаннями покарання. Вони також у преамбулі та особливо у статті 4 накладають обов'язок запобігання. Обов'язок запобігання ґрунтується головним чином на рішенні Міжнародного суду ООН 2007 року, а також на прецедентному праві міжнародних трибуналів з прав людини. Це зобов'язання має внутрішній вимір, за допомогою якого держави повинні запобігати злочинам проти людяності в межах своєї власної юрисдикції. Але він також має зовнішній вимір, який вимагає міжнародної співпраці та навіть втручання, яке неодмінно має бути сумісним із статутом Організації Об'єднаних Націй [271, с. 705–728]. Запобігання злочинності є ефективним підходом (засобом), який включає в себе стратегії і заходи, спрямовані на зниження ризику вчинення злочинів і їх потенційно негативного впливу на окремі особи і суспільство в цілому. Це

включає в себе не лише зниження страху перед злочинами, але й активну інтервенцію з метою впливу на різноманітні причини злочинності.

Співпраця у галузі запобігання злочинами потребує комплексного підходу, що враховує юридичні, політичні, соціальні та освітні аспекти як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Нижче ми розглянемо кілька основних, на думку автора заходів та інструментів, які можна застосувати для запобігання вчиненню злочинів проти людяності:

- основним є міжнародні конвенції та договори. Необхідно ратифікувати та дотримуватись міжнародних угод та конвенцій, що стосуються прав людини, наприклад, як Римського статуту Міжнародного кримінального суду та Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Ці документи становлять основу для юридичного переслідування осіб, винних у злочинах проти людяності та є договорами, які складають основу по запобіганню вчиненню злочинів проти людяності;

- зміцнення національного законодавства є ще одним ключовим фактором задля успішного запобігання злочинів проти людяності, а саме, прийняття та гарантування виконання внутрішніх правових норм, які забороняють дії, що складають злочини проти людяності, відповідно до міжнародних стандартів. Забезпечити відповідні санкції для осіб, що здійснюють ці злочинні діяння, та забезпечити ефективну реалізацію правових норм;

- наступним та не менш важливим є освітні ініціативи. Проте вони є часто недооцінені, як засіб по запобіганню злочинів проти людяності. Також є необхідним сприяння освіті та обізнаності щодо прав людини, наслідків злочинів проти людяності та важливості толерантності, різноманітності та інклюзії. Дані теми повинні бути інтегровані в навчальні програми шкільної освіти, а також у заходах з підвищення обізнаності громадськості;

В даному контексті розроблено освітній курс для учнів старшої школи. «Міжнародні злочини: розуміння та реагування на глобальні виклики людства».

Курс пропонує комплексне вивчення міжнародних злочинів з їх детальними поясненнями, прикладами, функціями та особливостями діяльності Міжнародного кримінального суду. Основною метою курсу є розширення уявлення школярів про глобальні проблеми, підвищити свідомість про значення справедливості та прав людини. Він спрямований на активне навчання шляхом використання інтерактивних вправ, візуальних матеріалів, історичних прикладів, рольових ігор та обговорення етичних аспектів міжнародної юстиції. Це дозволяє школярам розвивати вміння аналізувати етичні аспекти та гуманітарні наслідки міжнародних злочинів, а також розуміти способи їх вирішення. По завершенню курсу школярі зможуть використовувати набуті знання для реагування на глобальні виклики та формування власних обґрунтованих позицій щодо міжнародних прав людини та справедливості. Такий підхід сприяє формуванню відповідального глобального громадянина, який здатний працювати над побудовою мирного та справедливого світу [Додаток В. Освітній курс «Міжнародні злочини: розуміння та реагування на глобальні виклики людства】.

– створення системи раннього попередження, як виявлення для моніторингу та виявлення можливих ситуацій, які можуть призвести до вчинення злочинів проти людяності є потрібним створення та використання системи передчасного виявлення. Це може включати в себе, наприклад, збір та аналіз даних про порушення прав людини, дискримінацію та злочини на ґрунті ненависті;

– використання сучасних інструментів задля запобігання злочинам наприклад, використовувати відкриті джерела інформації, цифрові техніки розслідування, розпізнавання обличчя, прогностичні алгоритми, поведінкову біометрію, спеціалізовані мобільні додатки для аутентифікації цифрових зображень і відео, високороздільні комерційні супутникові знімки [177], та навіть дрони, які стають все більш поширеними серед слідчих. У роботі С. Сон

«Спостерігаючи за Північною Кореєю з неба: дистанційне зондування та документування прав людини в Корейській Народно-Демократичній Республіці» [291] обговорюється проблема збирання даних для документування порушень прав людини в Північній Кореї, де доступ до країни обмежений та існують проблеми перевірки свідчень біженців з Північної Кореї, деякі організації використовують гібридні методи, комбінуючи технології дистанційного зондування (Remote Sensing) зі свідченнями, щоб краще розуміти людей, місця та установи, пов'язані з порушеннями прав людини. У контексті злочинів проти людяності, необхідно звернути більше уваги на потенціал даних дистанційного зондування як інструменту, що може допомогти в отриманні інформації під час дослідницьких інтерв'ю, а також для збору даних, які можуть бути використані для як для попередження злочинів так і для підтримки переслідування за порушення міжнародного права;

– так як як існує потреба для міжнародних слідчих відповідати викликам новим технологіям, важливі стратегічні партнерства із технологічними компаніями, переконання держав в необхідності інвестування у інновації та розмірковувати про підготовку до майбутніх викликів, а не реагувати на них після факту. Нерозуміння нових технологій може призвести до розширення прогалини безкарності;

– вживання заходів слідчими для встановлення правди та забезпечення громадської довіри у зв'язку зі зростанням негативного впливу на суспільство deepfakes та іншої дезінформації;

– визнання слабких місць і потенціалу упередженості в цифровій інформації з відкритих джерел, який може впливати на збір та аналіз інформації про потенційні злочини проти людяності. Ключові технічні та когнітивні упередження, які можуть вплинути на цифрові розслідування з відкритими джерелами є ризик упередженості щодо доступу, який визначає, звідки і від кого надходить цифрова інформація з відкритих джерел;

алгоритмічна упередженість, що формує результати пошуку, а також аналіз і фільтрацію зібраної інформації; когнітивні упередження, що призводять до систематичних помилок при зборі або інтерпретації інформації. Ці висновки стосуються будь-кого (наприклад, журналістів, академічних дослідників чи слідчих, які розслідують міжнародні злочини), хто прагне використовувати цифрову інформацію з відкритих джерел для встановлення та доведення відповідних фактів [224];

– забезпечення механізмів запобігання конфліктам і залучення до превентивної дипломатії для усунення потенційних джерел конфліктів до того, як вони переростуть у масове насильство чи звірства є дієвим запобіжним заходом. Як приклад, можна заохочувати мирний діалог, переговори та посередництво для вирішення суперечок;

– сильні правові інститути відіграють центральне місце у системі запобіжних заходів щодо злочинів проти людяності. Для успішного використання цього запобіжного заходу потрібно посилити незалежність, компетенцію та спроможність правових установ, включаючи судову систему, для ефективного розслідування, судового переслідування та покарання осіб, винних у злочинах проти людяності та забезпечити справедливий і неупереджений судовий процес;

– слід підтримувати міжнародні механізми притягнення до відповідальності, такі як Міжнародний кримінальний суд, та співпрацювати з цими установами у розслідуванні та переслідуванні осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів проти людяності;

– створення надійних системи ведення спостережень та подання звітів щодо порушень прав людини, допоможе більше детально зрозуміти причини вчинення таких злочинів, та в майбутньому попередити їх вчинення. Забезпечити незалежним правозахисним організаціям, журналістам і

міжнародним спостерігачам можливість проводити розслідування та реєструвати можливі злочини проти людяності;

– видається необхідним вжити спрямовані санкції, обмеження щодо поїздок, замороження активів та інші заходи для притягнення до відповідальності осіб та організацій, які беруть участь у злочинах проти людяності або їх підтримці. Така санкційна дія може виступати як засіб обмеження та тиску на тих, хто здійснює такі дії;

– активне заохочення організацій громадянського суспільства у просуванні прав людини, відстоюванні справедливості та притягненні як урядів, так і недержавних організацій до відповідальності за їхні дії. Потрібно підтримувати ініціативи громадянського суспільства, що спрямовані на запобігання злочинам проти людяності;

– також не менш важливим є сприяння міжнародній співпраці та наданні технічної та фінансової допомоги державам, які потребують зміцнення їхньої спроможності запобігати, розслідувати та ефективно реагувати на злочини проти людяності.

Проте, слід пам'ятати, щоб запобігти жорстоким злочинам, надзвичайно важливо розуміти корінні причини цих злочинів. Жорстокі злочини, особливо геноцид і злочини проти людяності, не є спонтанними діями. Натомість вони розвиваються як процес з часом, у результаті чого можна визначити попереджувальні ознаки того, що вони можуть виникнути. Запобігання жорстоким злочинам означає усвідомлення цих ризиків і вжиття заходів для їх усунення та зменшення або, в ідеалі, їх викорінення. Запобігання геноциду, воєнним злочинам, етнічним чисткам і злочинам проти людяності є постійним процесом, який вимагає постійних зусиль протягом тривалого часу, щоб створити стійкість суспільства до жорстоких злочинів шляхом забезпечення дотримання верховенства права та захисту всіх прав людини без дискримінації, особливо шляхом створення законних і підзвітних національних інституцій,

шляхом усунення корупції, конструктивного управління різноманітністю, а також шляхом підтримки сильного та різноманітного громадянського суспільства та плюралістичних ЗМІ.

Як ми вже зазначали вище, згідно з міжнародним правом, основне зобов'язання запобігати жорстоким злочинам лежить на окремих державах. Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього, Женевські конвенції 1949 року та загальні міжнародні угоди про права людини містять положення, які зобов'язують держави-члени запобігати цим злочинам або порушенням, у тому числі шляхом забезпечення поваги до норм, які містяться в них.

На Всесвітньому саміті 2005 року держави-члени прийняли принцип відповідальності за захист, який підтверджує головну відповідальність держави захищати своє населення від жорстоких злочинів, а також від підбурювання до них. Ця міжнародна норма спрямована на те, щоб міжнародне співтовариство ніколи більше не було нездатним зупинити масові злочини геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток і злочинів проти людяності. Концепція виникла у відповідь на нездатність міжнародної спільноти адекватно відреагувати на масові звірства, скоєні в Руанді та колишній Югославії в 1990-х роках. Однак цей принцип також підкреслює відповідальність міжнародної спільноти за запобігання жорстоким злочинам шляхом надання допомоги державам у розбудові потенціалу для захисту свого населення та надання допомоги державам у стресовому стані «до того, як спалахнуть кризи та конфлікти» [107].

У Підсумковому документі 2005 року дана концепція «відповідальності за захист» розглядається як сукупність зобов'язань кожної суверенної держави та міжнародної спільноти загалом. В першу чергу закріплено обов'язок кожної країни: «забезпечувати захист свого населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток і злочинів проти людяності... та уживати заходів для запобігання таким злочинам». По-друге, міжнародне співтовариство має

обов'язок використовувати дипломатичні, гуманітарні та інші мирні засоби, як визначено в розділах VI і VIII статуту ООН, з метою сприяти захисту населення від вказаних злочинів. У разі, коли мирні засоби виявляються недостатніми, а національні владні органи не здатні ефективно захищати своє населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності, міжнародному співтовариству слід приймати колективні заходи через Раду Безпеки відповідно до положень статуту ООН, включаючи можливість застосування Розділу VII, і при цьому враховувати конкретні обставини, співпрацюючи за необхідності з регіональними організаціями.

У своєму рішенні Всесвітній саміт 2005 року зазначив такі основні компоненти, що стосуються відповідальності за захист:

- держава несе основну відповідальність за забезпечення захисту населення від геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності, етнічних чисток і пропаганди їх, відповідальність за це випливає з її суверенітету та міжнародних зобов'язань;

- міжнародна спільнота повинна надавати всебічну підтримку країнам у виконанні цієї обов'язкової функції;

- міжнародне співтовариство має використовувати відповідні дипломатичні, гуманітарні та інші засоби з метою захисту населення від вказаних злочинів. У випадку, коли держава не може забезпечити захист свого населення, міжнародна спільнота повинна бути готовою вжити спільних дій для захисту людей відповідно до статуту ООН.

З моменту схвалення концепції «відповідальність за захист» у 2005 році застосування цієї концепції викликало неоднозначну реакцію держав-членів. Більшість приймає фундаментальну ідею, що лежить в основі норми, але має оперативне занепокоєння щодо можливого її неправильного використання, і особливо сумнівається, коли виникає питання про військове втручання, складову третьої опори. Тому, для ефективного функціонування даної концепції є

необхідним перегляд принципу суверенітету. У своєму звіті, яка має назву «Відповідальність за захист», Комісія з питань втручання та державного суверенітету висловила думку: «що суверенітет надає державам не лише право контролювати внутрішні справи, а також покладає на них обов'язок захищати людей, які проживають в межах їх території». В доповіді також вказано, якщо держава не в змозі захистити людей, то відповідальність переходить до міжнародного співтовариства. Відмічається також, що концепція «відповідальність по захисту» включає в себе ряд певних зобов'язань, які повинна виконувати держава, в тому числі, відповідальності по запобіганню вчинення таких злочинів, відповідальність за реагування у випадках вчинення таких злочинів та відповідальність за відновлення суспільного ладу після вчинення таких злочинів.

У доповіді Міжнародної комісії з питань втручання та державного суверенітету 18 грудня 2001 року зазначалося, що, якщо сама держава не в змозі запобігти або припинити страждання людей, то в дану ситуацію зобов'язано втручатись міжнародне співтовариство. Концепція «відповідальності за захист» наголошує, що міжнародне втручання можливе лише за обставин, коли уряд держав не спроможний або не бажає захистити своє населення від тяжких порушень прав людини. Іншими словами, країни, що діють під егідою ООН, можуть використовувати всі необхідні засоби, включаючи військове втручання, щоб запобігти масштабним жертвам. Проте, щоб це було реалізовано, потрібно ввести корегування цього принципу шляхом внесення змін та доповнення в принцип суверенітету, який закріплений в статуті ООН та інших міжнародних актах. Необхідно визначити, що у держави є обов'язок гарантувати повагу та захист прав людини, проте, якщо в державі мають місце систематичні порушення прав людини і держава не в змозі вирішити ці питання, то відповідальність за це покладається на міжнародне співтовариство.

Ще однією причиною розбіжностей щодо концепції «відповідальність за захист» пов'язаною з конкретним аспектом «застосування примусової (військової) сили для захисту цивільного населення». Хоча це лише один з багатьох видів політики в рамках цього компоненту, йому приділяється багато уваги, і найчастіше його неправильно розуміють, ототожнюючи з «гуманітарною інтервенцією». Законне застосування примусової (військової) сили має низку обмежень, таких як:

- воно повинно мати вагому причину; такою причиною може бути те, що держава повинна явно не виконувати свій обов'язок щодо захисту цивільного населення від масових злочинів;

- щоб застосування сили було виправданим, воно повинно бути належним чином санкціоноване Радою Безпеки;

- воно повинно застосовуватися тільки після того, як були вичерпані всі доступні ненасильницькі варіанти;

- воно повинно спричиняти якомога менше насильства;

- воно повинно приносити більше користі, ніж шкоди та воно повинне мати розумні шанси на успіх.

Однак Раді Безпеки ООН важко домовитися про ці обмеження на практиці. Нагальними питаннями є: на якому етапі розглядаються всі ненасильницькі варіанти? Якщо військові дії санкціоновані, які параметри визначатимуть, коли і як можна застосовувати силу? Не існує формули для передбачення жахів геноциду, а це означає, що відповідь не може бути просто переліком того, що потрібно робити: вона має бути адаптована до кожного окремого випадку. Звичайно, запобігання - це завжди найкраща політика, і концепція «відповідальності за захист» підкреслює важливість раннього моніторингу та оцінки країн, що знаходяться в зоні ризику, оскільки міжнародне співтовариство повинно діяти до того, як виникне необхідність у військовому

втручанні. Як дуже чітко продемонстрував геноцид в Руанді, час - це все, і часто, чим раніше міжнародне співтовариство діє рішуче, тим краще [309].

Запобігання жорстоким злочинам має бути пріоритетом для кожного. Перш за все, профілактика - це єдиний спосіб уникнути людських втрат, травм і фізичних ушкоджень. Однак є й інші важливі причини зосередитися на профілактиці. Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй у кількох своїх резолюціях зазначила, що серйозні та грубі порушення міжнародних прав людини та гуманітарного права становлять загрозу міжнародному миру та безпеці. Таким чином, запобігання не тільки сприяє національному миру та стабільності, але також служить ширшому порядку денному регіонального та міжнародного миру та стабільності. Запобігання жорстоким злочинам також обходиться набагато дешевше, ніж втручання з метою припинення цих злочинів або усунення їх наслідків.

Нарешті, вживаючи заходів для запобігання жорстоким злочинам і виконуючи свій головний обов'язок щодо захисту, держави зміцнюють свій суверенітет і зменшують потребу в більш агресивних формах реагування з боку інших держав або міжнародних акторів.

3.2. Міжнародний кримінальний суд як основний постійно діючий орган з розгляду злочинів проти людяності та особливості міжнародної відповідальності за злочини проти людяності

Як свідчить минулий досвід та навіть сучасні події в Україні, захист прав людини від надзвичайно тяжких міжнародних злочинів є безсумнівно актуальним та важливим питанням. У своїй домінуючій більшості випадків міжнародна спільнота реагує на зазначені міжнародні злочини через використання системи міжнародної відповідальності, яка застосовується до осіб, які скоїли такі злочини. Один з символів цієї реакції полягає у переслідуванні індивідів шляхом міжнародних кримінальних судів і національних судових

органів, які часто вважаються найбільш важливими виявами турботи про основні цінності, які об'єднують міжнародне співтовариство. Спроба створити юридичний фундамент для боротьби з цими серйозними правопорушеннями, яку можна назвати «конвенціоналізацією», є виявом необхідності подолання імунітету від кримінальної відповідальності за важливі злочини на світовому рівні. У зв'язку з цим, у міжнародному кримінальному праві існує суттєвий пробіл щодо злочинів проти людяності, оскільки вони, на відміну від геноциду та військових злочинів, не мають всесвітнього договору, що регулює їхню відповідальність.

Міжнародно-правова відповідальність базується на чотирьох основних принципах, визначених світовим спів. товариством. Комісія міжнародного права так сформулювала ці принципи: 1) принцип відповідальності стосовно всіх міжнародно-правових діянь держави; 2) принцип, який визначає суб'єктів таких діянь; 3) принцип, що визначає умови наявності міжнародно-правових діянь; 4) принцип незастосування внутрішнього права для визначення наявності цих діянь [6, с.463].

Питання про притягнення винних до відповідальності, має вирішувати одна із найважливіших інституцій у нашому світі - Міжнародний кримінальний суд, з самого початку заснування він піддавався критиці та мав безліч противників, однак 17 липня 1998 року був підписаний Римський статут, який проголосив у статті 1 заснування Міжнародного кримінального суду [80].

Слід згадати про попередника цієї організації, коли задля забезпечення міжнародного правосуддя, в тому числі за злочини проти людяності у 1919 році Ліга Націй вирішила заснувати універсальний орган – Постійну палату міжнародного правосуддя. Прагнення міжнародного співтовариства зобов'язати всіх взаємною відповідальністю та вирішувати конфлікти мирним шляхом стали головними причинами створення Постійної палати міжнародного правосуддя. Початкова ідея полягала в тому, що Постійна палата міжнародного правосуддя

розробить свою власну судову процедуру та буде відповідальна за розгляд справ щодо злочинів проти публічного міжнародного порядку і міжнародного права [104, с. 106–109.]. Була потреба поставити держави в рамки залежності одна від одної. Оскільки питання міжнародної відповідальності є однією з найбільш складних проблем у сфері міжнародного права і не має однозначного рішення або у теорії, або у практиці міждержавних відносин, воно є важливим основоположенням для забезпечення міжнародного правопорядку. О. Спірмен писав: «володіючи своїм статутом та постійним компетентним суддівством, Постійна палата міжнародного правосуддя стала першим значним судом на міжнародній арені» [293].

Тож, починаючи з 2002 року, після вступу у силу статуту, МКС є постійним органом, уповноваженим здійснювати юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за найсерйозніші злочини, що викликають заклопотаність міжнародного співтовариства, а саме: геноцид; злочини проти людяності; воєнні злочини; агресію, і доповнює національні системи кримінального правосуддя [80].

Відповідно до статті 5 статуту визначається перелік найсерйозніших злочинів, на які розповсюджується юрисдикція МКС та які викликають заклопотаність всього міжнародного співтовариства. Ними являються:

- a) злочин геноциду;
- b) злочини проти людяності;
- c) воєнні злочини;
- d) злочин агресії [80].

Як передбачає Римський статут Міжнародного кримінального суду, такі кримінальні порушення, як злочини проти людяності, не повинні залишатися безкарними, і їхнє ефективне переслідування має бути забезпечене як на національному рівні, так і шляхом підсилення міжнародної співпраці [80]. У досягненні цього завдання істотну роль може відіграти прийняття Конвенції

про запобігання та покарання злочинів проти людяності, яка може поширити принцип верховенства права щодо злочинів проти людяності за межі норм Римського статуту. Даний документ розкриється більш детально у підрозділі 3.3. Проте важливо відзначити, що злочини проти людяності містяться в статуті Римського статуту Міжнародного кримінального суду в статті 7, і їх перелік, незважаючи на певну схожість з тим, що було запропоновано у проєкті Кодексу, має свої особливості. У статті 7 Римського статуту викладено більш детальний перелік злочинів проти людяності, порівняно з проєктом Кодексу. Однак, відповідно до пункту «к» статті 18 проєкту Кодексу, його дія поширюється на: «інші нелюдські дії, які завдають серйозної шкоди фізичній чи психічній недоторканності, здоров'ю чи гідності людини...», що вказує на можливість розширення тлумачення цієї статті. Відмінність полягає також у тому, що положення проєкту Кодексу передбачають: «що злочини проти людяності вимагають широкого і систематичного характеру вчинених дій, і як додаткова характеристика таких злочинів вказується, що вони повинні бути інспірованими або спрямованими урядом, організацією або групою». Римський статут не включає подібного загального формулювання, однак він містить, наприклад, окремі положення, які стосуються злочинів проти людяності, таких як насильницьке зникнення людей «Елементами злочинів» передбачається: «що арешт, затримання або викрадення має бути здійснене державою або політичною організацією, або за їхнім дозволом, з підтримкою або за їхньою згодою, і випадки відмови визнати факт позбавлення волі або надати інформацію про місцезнаходження такої особи виражаються такою державою або політичною організацією, або за їхнім дозволом, або з їхньою підтримкою». По суті, таким чином, ця вимога подібна до положень, які були закріплені у статті 18 проєкту Кодексу 1996 року.

На даний момент Міжнародний кримінальний суд має компетенцію у справах про міжнародні злочини, такі як геноцид, воєнні злочини, агресія та

злочини проти людяності. Перші два типи злочинів були офіційно визначені та нормативно закріплені шляхом ухвалення спеціальних конвенцій у 1948 та 1949 роках, незабаром після завершення Другої світової війни. На відміну від геноциду та воєнних злочинів, норми, що стосуються злочинів проти людяності, формувалися через поступову еволюцію міжнародного звичаєвого права. Проте той факт, що починаючи з 1919 року не було прийнято конвенцію про злочини проти людяності, свідчить про серйозний недолік в сучасному міжнародному праві.

Міжнародний кримінальний суд має повноваження звинувачувати осіб у злочинах проти людяності, і він неодноразово використовував свої повноваження. Міжнародний кримінальний суд видав ордери на арешт, виклики до суду, а судді виносили вироки по справам. Наприклад, Міжнародний кримінальний суд виніс вирок Л. Гбагбо, колишньому президента Кот-д'Івуару, в індивідуальній кримінальній відповідальності за злочини проти людяності, включаючи вбивства, зґвалтування та інші форми сексуального насильства, переслідування та інші нелюдські дії [183]. 2 грудня 2011 року Міжнародний кримінальний суд запросив ордер на арешт А. Хусейна, міністра оборони Судану, щодо злочинів проти людяності та військових злочинів, скоєних у Дарфурі з серпня 2003 року по березень 2004 року [195]. Президент Судану О. Хасан аль-Башир також був арештований та визнаним винним судом у геноциді в Дарфурі в березні 2009 року [113]. І таких прикладів, де Міжнародний кримінальний суд виносить звинувачення та рішення у злочинах проти людяності досить багато.

Загальним наслідком кваліфікації серйозних порушень прав людини, особливо таких як злочинів проти людяності є міжнародне зобов'язання держави застосовувати санкції до осіб, відповідальних за злочини проти людяності, незалежно від того, хто їх вчинив, проти кого та де ці злочини були вчинені, тобто через здійснення універсальної юрисдикції. Таким чином, коли

йдеться про міжнародні злочини, такі як злочини проти людяності, будь-який національний кримінальний суд може здійснювати юрисдикцію без наявності традиційних юрисдикційних зв'язків. Відповідно, немає необхідності в тому, щоб злочин було вчинено громадянином держави, яка має намір здійснювати юрисдикцію (активний зв'язок особистості), або що злочин було вчинено на території держави, яка прагне здійснювати юрисдикцію (територіальний зв'язок), або проти громадянина держави, яка розглядає можливість здійснення юрисдикції (пасивний правосуб'єктний зв'язок).

Женевські конвенції 1949 року розширили юрисдикцію національних систем правосуддя щодо таких злочинів, навіть якщо вони вчинені в іншій державі, затверджуючи принцип універсальної юрисдикції. Відповідно до цього принципу всі держави зобов'язуються переслідувати та судити винуватців серйозних злочинів, зокрема воєнних злочинів та злочинів проти людяності, навіть якщо держава ніяк не пов'язана з обвинуваченим, потерпілим чи скоєними діями. Для використання цієї юрисдикції необхідно, щоб держави включили цей принцип до свого національного законодавства.

Будь-яка держава-учасниця, прокурор Міжнародного кримінального суду та Рада Безпеки ООН мають лише право передати справу до суду. Міжнародний кримінальний суд має право розглядати справу, лише якщо:

- країна, де було скоєно правопорушення, є учасником Римського статуту, або країна походження злочинця є учасником Римського статуту;
- якщо національний суд не може або не бажає цього зробити;
- Міжнародний кримінальний суд має юрисдикцію лише щодо злочинів, скоєних після набрання чинності статутом 1 липня 2002 року».

Судді Міжнародного кримінального суду здійснюють судові розгляди та гарантують справедливість розгляду справ, а Офіс прокурора є незалежним органом Міжнародного кримінального суду. Обов'язком прокурора є проведення попередніх перевірок, розслідування та передача справ до суду після належного

розслідування. Стаття 15 Римського статуту передбачає, що Прокурор є головним елементом Міжнародного кримінального права, що визначає його величезні повноваження, а Суд повинен залежати від Прокурора. Римський статут визначив: «Прокурор може розпочати розслідування *proprio motu* за відомостями про злочин, підсудний суду». Він передбачає, що прокурор може призупинити розслідування з їхньої ініціативи. Крім того, прокурор може розпочати попередню перевірку отриманої інформації про підозрювані злочини, отримати інформацію від органів ООН, держав, неурядових організацій та інших надійних джерел відповідно до статті 15(2) цього ж статуту, проаналізувати серйозність і розпочати розслідування щодо цього. Прокурор має повноваження лише подати заяву до Міжнародного кримінального суду і лише після того, як судді зможуть оцінити цю інформацію [80]. Наприклад, офіс прокурора Міжнародного кримінального суду вимагав дозволу на відкриття розслідування передбачуваних злочинів проти людяності та військових злочинів, які були скоєні в Грузії під час збройного конфлікту між липнем і жовтнем 2008 року, 31 жовтня 2015 року Палата попереднього провадження 27 січня 2016 року та Міжнародний кримінальний суд виніс рішення щодо цього [184]. Це підкреслює затримки правосуддя через згадану процедуру. Таким чином, можна стверджувати, що будучи дуже залежним від успіху обвинувачення, Міжнародний кримінальний суд може витрачати ресурси та бути упередженим на основі поведінки конкретного прокурора в деяких справах.

У процедурі розгляду справи Міжнародним кримінальним судом передбачено кілька ключових етапів. Першою передумовою для можливості розгляду справи МКС є ратифікація Римського статуту МКС державою-учасницею. Держава-учасниця може також подавати заяви про визнання юрисдикції МКС для конкретних справ або категорій злочинів.

Яскравим прикладом слугує подання таких заяв Україною. Наша держава ініціювала розгляд справи у Суді як країна, яка його не ратифікувала і визнала юрисдикцію МКС над конкретною ситуацією, прийнявши дві декларації. Обидві декларації були прийняті ВРУ незважаючи на Висновок КСУ від 11 липня 2001 р. Прокурор МКС, на підставі першої декларації України [61] про визнання юрисдикції МКС відкрив попередню перевірку ситуації в Україні (події Майдану) 07 квітня 2014 р. Пізніше, 29 вересня 2015 року на підставі другої декларації України [70], оголосив про розширення попередньої перевірки, включивши можливі злочини вчинені після 20 лютого 2014 року в Криму та на сході України. Тобто декларації про визнання юрисдикції МКС були прийняті до прийняття доповнень до статті 124 Конституції України.

Додатково, Рада Безпеки ООН може передавати ситуації МКС для розгляду, особливо у випадках, коли справа стосується міжнародного миру і безпеки. Підстави для початку розгляду справи МКС включають передачу відповідної ситуації державою-учасницею МКС або передачу ситуації Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй. Якщо одна з цих умов виконується то справа може бути розглянута МКС.

Процедура попереднього вивчення передбачає аналіз усіх наявних фактів та матеріалів, включаючи питання про юрисдикцію МКС, прийнятність справи для розгляду, а також відповідність проведеного розслідування інтересам правосуддя. На цьому етапі МКС може прийняти рішення про відмову від розгляду справи або про перехід до повноцінного розслідування, яке може включати збір додаткових доказів чи інформації.

Повноцінне розслідування справи Міжнародним кримінальним судом має наступні етапи. По-перше, розглядається питання, чи існують підстави вважати, що були скоєні злочини, які підпадають під юрисдикцію МКС. Якщо такі підстави існують, обвинувачений постає перед судом, і справа переходить до наступного етапу.

Перший етап повноцінного розслідування передбачає подачу заяви, у якій обвинуваченому повідомляється про причину його явки до Суду та про його законні права, включаючи право на клопотання про звільнення.

Наступним етапом є слухання щодо підтвердження обвинувачень, під час якого обвинуваченому зачитуються обвинувачення, надається право на спростування або представлення власних доказів. Прокурор МКС також представляє свої обвинувачення.

Після слухання розглядається питання, чи надав Прокурор МКС достатні докази наявності «вагомих підстав» вважати, що обвинувачений скоїв інкримінований(-і) злочин(-и). Якщо немає достатніх підстав, обвинувачення знімаються або справа відкладається.

Якщо підтвердження обвинувачень є достатнім, справа переходить до повноцінного судового розгляду. Цей етап включає проведення допиту і перехресного допиту свідків, виступи представників сторони обвинувачення і сторони захисту, а також виступи з прикінцевими заявами.

Після завершення слухань настає етап наради, під час якого члени Палати відлучаються для оцінки доказів та аргументів, які вони заслухали протягом усього провадження у справі.

За результатами наради вирішується, чи сторона обвинувачення довела кримінальну відповідальність обвинуваченого, забезпечивши відсутність обґрунтованого сумніву. Якщо так, справа переходить до етапу призначення покарання.

Судова палата слухає будь-які додаткові докази чи подання стосовно призначення покарання і має повноваження призначити покарання, таке як позбавлення волі чи грошовий штраф з позбавленням волі, в залежності від обставин справи.

Питання про апеляцію може виникнути після призначення покарання. Сторони мають право подати апеляцію на рішення, вирок або покарання, які

ухвалила Судова палата. Апеляційний процес включає подання апеляції та доведення, що були допущені процедурні помилки, помилки у фактах або у праві. Після розгляду апеляції Судова палата може вирішити покарання змінити, виправдати обвинуваченого, скасувати вирок або розпочати повторний розгляд справи, в залежності від результатів апеляційного процесу.

Говорячи про затвердження в сучасному міжнародному праві інституту міжнародної кримінальної відповідальності фізичних осіб, не підлягає сумніву, що однією з головних частин юридичних джерел цієї відповідальності є міжнародні договори та угоди у галузі міжнародного гуманітарного права. До таких договорів можуть бути віднесені насамперед Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року [80] та Рішення Нюрнберзького та Токійського військових трибуналів, Женевські конвенції 1949 р. про захист жертв війни [69] та додаткові протоколи до них, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [72] Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів 1968 року [153], Конвенція про припинення апартеїду та покарання за нього 1973 року [200].

Найважливішою подією на порозі XXI століття у розвитку та закріпленні інституту кримінальної відповідальності фізичних осіб стало створення Радою Безпеки ООН двох трибуналів *ad hoc* – югославського та руандійського та створення постійного Міжнародного кримінального суду. При цьому слід зазначити, що з міжнародних договорів, спрямованих на захист жертв збройних конфліктів та на обмеження методів та засобів війни, однозначно впливає, що серйозні порушення підлягають покаранню. Проте самі собою ці договори не визначають конкретних заходів покарання та не передбачають безпосередньої установи трибуналу для судового переслідування правопорушників.

Якщо розглядати договірну основу для здійснення універсальної юрисдикції, то не існує міжнародного багатостороннього договору про злочини проти людяності, і, отже, в принципі не існує договірної основи для здійснення цього типу юрисдикції щодо злочинів проти людяності. Незважаючи на це, переважна більшість держав-членів міжнародного співтовариства є державами-учасниками міжнародних та/або регіональних договорів, що стосуються конкретних злочинних дій, що лежать в основі злочинів проти людяності. Зокрема, регіональні та/або міжнародні договори проти катувань, насильницького зникнення та апартеїду включають принцип *aut dedere aut iudicare*, і, таким чином, ці держави зобов'язані судити або екстрадувати підозрюваних у цих серйозних злочинах. Якщо держава вирішить продовжити кримінальне переслідування, традиційні юрисдикційні зв'язки, тобто територіальні та персональні зв'язки, не мають значення. Іншими словами, ці договори дають можливість національним судам здійснювати універсальну юрисдикцію щодо основних злочинів, які є злочинами проти людяності. Конвенція ООН проти апартеїду дозволяє універсальну юрисдикцію [230]. Своєю чергою, Конвенція ООН проти тортур визначає, що:

– «кожна держава-учасниця також вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для встановлення її юрисдикції щодо таких злочинів у випадках, коли ймовірний злочинець перебуває на будь-якій території під її юрисдикцією, і вона не видає його;

– дана Конвенція не виключає будь-якої кримінальної юрисдикції, яка здійснюється відповідно до внутрішнього права» [152].

Використовуючи досить подібне формулювання, Конвенція ООН проти насильницьких зникнень осіб 2010 року також дозволяє здійснювати універсальну юрисдикцію. Таким чином, тут стверджується, що якщо один акт основної поведінки, що становить злочини проти людяності, такі як катування або насильницьке зникнення, особи викликають універсальну юрисдикцію,

вчинення одних і тих же основоположних дій широкомасштабним або систематичним чином, тобто злочинів проти людяності, а *fortiori* повинно дозволити національним судам здійснювати універсальну юрисдикцію [199].

Щодо злочинної поведінки, яка стоїть за злочинами проти людяності і не охоплена договорами, що прямо передбачають універсальну юрисдикцію, а також відносно злочинів проти людяності загалом, можна посилатися на загальноприйняті принципи міжнародного права або практику. Отже, згідно з цими двома джерелами міжнародного права можна стверджувати, що національні суди можуть мати юрисдикцію щодо злочинів проти людяності та/або що національні суди повинні мати юрисдикцію у відношенні цих серйозних правопорушень, якщо вони вирішують не видавати підозрюваних правопорушників. Справді існує важлива практика, яка демонструє застосування універсальної юрисдикції щодо серйозних порушень прав людини, що вважаються злочинами проти людяності. Наприклад, як наслідок злочинів, скоєних у колишній Югославії та Руанді, кримінальне переслідування громадян Боснії та Руанди відповідно було розпочато у Франції і Швейцарії [237, с. 145-186].

Отже, покарання за воєнні злочини та злочини проти людяності на практиці спирається на міжнародний судовий розгляд та співробітництво, а також на роботу міжнародних карних трибуналів. Щоб уникнути повної безкарності цих злочинів правом передбачено, що у них поширюється термін давності. Це означає, що не існує терміну для їх розгляду в суді, і що переслідування може бути розпочате будь-якої миті, навіть через багато років після скоєння злочинів, коли політична або військова обстановка, що змінилася, дозволить порушити кримінальну справу.

Визначення серйозних порушень у Женевських конвенціях 1949 року, на які поширюється загальна юрисдикція, частково відрізняється від прийнятих міжнародними судовими трибуналами визначень військових поступків і позовів

проти громадянства. Існує кілька міжнародних механізмів покарання за такі злочини:

– знадобилося п'ятдесят років, щоб ООН змогла нарешті скласти Кодекс злочинів проти миру і безпеки людяності. Перелік злочинів постійно збільшувався, включно з геноцидом, тероризмом тощо. Проте до 1998 року Організації не вдавалося ні затвердити його, ні створити постійний компетентний міжнародний суд для засудження подібних злочинів. Розгляд цих злочинів міжнародним співтовариством здійснюється в особливих випадках, шляхом створення спеціальних трибуналів *ad hoc*, спочатку в Нюрнберзі та Токіо, пізніше - для колишньої Югославії та Руанди;

– статут Міжнародного кримінального суду було ухвалено в Римі 18 липня 1998 року. До його юрисдикції, за дотримання певних умов, належить засудження осіб, винних у скоєнні злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів у тих випадках, коли зацікавлені держави не змогли або не захотіли самостійно порушити переслідування.

Важливо зауважити, що основною метою Міжнародного Кримінального Суду є доповнення, а не заміщення національної системи правосуддя. Відповідно до принципу комплементарності, що передбачений статтею 17 Римського статуту, головна відповідальність за розслідування найтяжчих міжнародних злочинів покладена на національні суди. МКС може втручатися лише тоді, коли національні суди не можуть або не хочуть виконувати свої функції.

М. Гнатовський, О. Кучер та А. Кориневич у своїй роботі зазначають, що: «докорінно неправильно тлумачити принцип комплементарності як такий, що порушує суверенітет держави. Навпаки, його основною метою є забезпечення повної поваги до суверенітету держави та, зокрема, її судової влади. Проте суверенітет держави згідно з міжнародним правом не є абсолютним, і його обсяг у кожному конкретному випадку залежить від дотримання державою її

міжнародних зобов'язань у відповідній сфері. У випадку Римського статуту йдеться про зобов'язання всіх без винятку держав світу боротися з найтяжчими злочинами проти міжнародного права, що порушують цінності, спільні для всього міжнародного співтовариства» [17, с. 98].

Раціональною є точка зору, яка полягає в тому, що держава, беручи на себе зобов'язання за міжнародним правом, таким чином, виявляє свій суверенітет, тобто обмежує його по своїй волі [74, с.10–11].

Наразі на стадії попереднього розслідування МКС знаходяться такі справи:

Нігерія: Попереднє розслідування завершено; було встановлено, що існує підстава вважати, що були скоєні воєнні злочини та злочини проти людяності. Офіс Генерального прокурора подає запит на авторизацію для відкриття розслідування щодо ситуації в Нігерії [233].

Венесуела: Отримано звернення від уряду Венесуели щодо можливих злочинів проти людяності, вчинених на її території. Рішення про відкриття розслідування буде прийматися після ретельного аналізу і оцінки усієї доступної інформації [325].

Демократична Республіка Конго: Отримано другу вимогу від уряду Демократичної Республіки Конго щодо можливих злочинів, що входять у юрисдикцію МКС та були вчинені в північній частині країни. Попереднє розслідування знову проводиться для визначення можливого відкриття формального розслідування [161].

Аналізуючи дані справи, можна стверджувати, що у всіх цих випадках рішення щодо відкриття розслідування буде прийматися після оцінки юрисдикції, прийнятності та інтересів правосуддя відповідно до положень Римського статуту МКС. Попередні розслідування спрямовані на визначення наявності достатніх підстав для розпочаття формального розслідування.

На стадії розслідування у МКС перебувають справи наступних країн:

Демократична Республіка Конго: Ведеться розслідування щодо можливих воєнних злочинів та злочинів проти людяності, які були вчинені в контексті збройних конфліктів у Конго з 1 липня 2002 року [162].

Уганда: Розслідування щодо можливих воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених у контексті конфлікту між армією Лорда Опору та національними владами в Уганді з 1 липня 2002 року [286; 316].

Дарфур, Судан: Розслідування щодо можливих злочинів геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених у Дарфурі, Судан, з 01 липня 2002 року [158].

Центральноафриканська Республіка: Розслідування щодо можливих воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених в контексті конфлікту в Центральноафриканській Республіці з 01 липня 2002 року [146].

Кенія: Розслідування щодо можливих злочинів проти людяності, вчинених у контексті насильства після виборів в Кенії в 2007/2008 роках [209].

Лівія: Розслідування щодо можливих злочинів проти людяності та воєнних злочинів, вчинених в контексті подій в Лівії з 15 лютого 2011 року [216].

Кот-д'Івуар: Розслідування щодо можливих злочинів проти людяності, вчинених у контексті насильства після виборів в Кот-д'Івуарі в 2010/2011 роках [141].

Малі: Розслідування щодо можливих воєнних злочинів, вчинених у Малі з січня 2012 року [221].

Грузія: Розслідування щодо можливих злочинів проти людяності та воєнних злочинів, вчинених у контексті міжнародного збройного конфлікту в Грузії з 01 липня до 10 жовтня 2008 року [184].

Бурунді: Розслідування щодо можливих злочинів проти людяності, вчинених в Бурунді або бурундійськими громадянами за межами Бурунді з 26 квітня 2015 року до 26 жовтня 2017 року [140].

Палестина: Розслідування щодо можливих злочинів, які були вчинені в на території Палестини з 13 червня 2014 року [294].

М'янма: Розслідування щодо можливих злочинів, включаючи злочини проти людяності, вчинені проти рохінджа, які були вчинені частково на території Бангладеш, а частково на території інших держав-учасниць Римського статуту [125].

Афганістан: Розслідування щодо можливих злочинів проти людяності та воєнних злочинів, вчинених в Афганістані з 01 травня 2003 року [203].

Філіппіни: Розслідування щодо можливих злочинів проти людяності, вчинених на території Філіппін з 01 листопада 2011 року по 16 березня 2019 року в контексті так званої «війни з наркотиками» [259].

Венесуела: Розслідування щодо можливих злочинів, вчинених в Венесуелі, в результаті посилення декількох держав-учасниць МКС [137].

Україна: Розслідування щодо можливих злочинів, вчинених в Україні з 21 листопада 2013 року [317].

Проте, неоднозначним є те, наскільки Міжнародний кримінальний суд з початку свого утворення й дотепер відповідає викликам, пов'язаним з його нормативною силою та міжнародним авторитетом, і наскільки успішно він доводить кримінальні справи до логічного завершення в умовах глобалізації. Багато дослідників підтримують ідею створення суду та його потенціал у стримуванні потенційних злочинців шляхом притягнення правопорушників до кримінальної відповідальності. Але деякі висловлюють сумнів щодо того, чи спроможний МКС запобігти подібним злочинам, враховуючи обмежені законні повноваження та можливості правоохоронних органів для затримання та арешту розшукуваних осіб.

Оцінити результативність притягнення до відповідальності злочинців за весь період своєї діяльності МКС є можливим через аналіз письмової щорічної

доповіді суду ООН про результати роботи та ефективність у боротьбі з найтяжчими міжнародними злочинами [86].

Вивчивши всі доступні доповіді, слід відмітити, що перший рік роботи, а саме 2003 рік, був суто організаційним та логістським. У 2004 році до суду передали перші справи країни ДР Конго, Уганда, Дарфур (Судан). У 2005-2006 роках суд роздрукував свої перші ордери на арешт п'яти лідерів «Армії опору Бога» (Судан), що звинувачувались в злочинах проти людяності і воєнних злочинах. Жоден з п'яти лідерів не був заарештований або переданий Суду.

У своїй доповіді Суд пояснював, що не має своєї власної поліції для їх арешту. Він покладається на взаємодію з боку інших держав і міжнародних організацій. Першу особу, яку було взято під варту за ордером, виданим Судом, (пана Лубанго) було передано в розпорядження Суду в березні 2006 року [248].

У наступних звітних періодах Суд також наголошує на посиленні співпраці з іншим країнами та організаціями, адже у 2006-2007 роках не було виконано шість ордерів на арешт: два по справі в Дарфурі і чотири в Уганді. У 2007-2008 роках. Суд видав чотири нових ордера на арешт, три з них були виконані. Проте на той час не виконано сім ордерів на арешт [249]. За 2008–2009 роки. Суд видав ордер на арешт президента Судану, однак вісім ордерів на арешт на той час виконано не було [250]. За 2009-2010 звітний період невиконані дев'ять ордерів на арешт [251], а за 2010–2011 роки – одинадцять [252].

У всіх доступних звітах МКС ООН ключовим аспектом виділялась співпраця між державами в залученні винних осіб до судової відповідальності і вона була і залишається головною умовою для ефективного виконання роботи Суду.

Також розглядаючи справи (under investigation) та (preliminary examinations), які розміщені на офіційному сайті МКС можна прослідкувати ефективність притягнення винних до відповідальності за конкретними країнами.

По Конго видано два обвинувачувальних вироки, один виправдовувальний, суд над Нтагандой продовжується і 1 підозрюваний на волі. До тих пір, поки пан Мудакумура не буде заарештований і переданий в місце знаходження суду в Гаазі, справа буде залишатися на стадії попереднього слухання. МКС не судить окремих осіб, якщо вони не присутні в залі суду [280]. У справі по Уганді всі підозрювані залишалися на волі протягом десятиліття, поки один з членів ЛРА Д. Онгвен не здався в січні 2015 року. Суд над ним ще триває [285]. По Дарфуру колишньому президенту Судану О. Аль-Баширу жоден з двох ордерів на його арешт не був виконаний [287]. По ЦАР маємо апеляційний виправдовувальний вирок [285]. По Кенії суд закрит дві справи з ув'язненням обвинувачених. По двох справах видані ордера на арешт, які досі не виконані [283]. Справа Лівії містить ордер на арешт С. аль-Іслама Каддафі який досі не виконаний. По справі Халеда ордер на арешт не виконаний [278]. Злочин скоєний у Кот-Д'івуарі також має не виконаний ордер на арешт С. Гбагбо [278]. По Малі двоє обвинувачених приведені до суду [284], також по справі ЦАР №2. г-н Кате і Нгаїсона знаходяться під вартою Суду [279]. По Грузії [276, 277], Бурунді [282] та Бангладеш [281] ведеться розслідування. У справі по Україні 28 лютого 2022 року Головний Прокурор МКС оголосив про намір подати запит на отримання дозволу на відкриття розслідування в справі України на підставі результатів попереднього розслідування, що включає злочини, які підпадають під юрисдикцію МКС.

Розслідування охоплює будь-які минулі та сучасні звинувачення в скоєнні воєнних злочинів, злочинів проти людяності чи геноциду на будь-якій частині території України від 21 листопада 2013 року без визначення кінцевої дати.

Більш того, 17 березня 2023 року Судова Палата МКС видала накази про арешт двох осіб: в.в.путіна, президента російської федерації, та м.о. льової-бєлової, уповноваженої з прав дитини в уряді президента російської федерації. Ці накази були видані на підставі поданих Прокуратурою заяв від 22 лютого

2022 року та стосуються воєнного злочину незаконного переміщення населення (дітей) з окупованих територій України до російської федерації [252].

Є. Стрельцова також зазначає, що: «діяльність Міжнародного кримінального суду не можна визнати ідеальною, оскільки терміни розгляду справ у суді розтягуються на багато років, а чіткий механізм відбування покарань не розроблено. Необхідно подальше вдосконалення правових стандартів у сфері кримінального судочинства, розробка та прийняття нових міжнародно-правових актів щодо запобігання злочинності та поводження з правопорушниками. Проте в цілому створення та функціонування МКС означає певний прогрес у правовому регулюванні та координації взаємодії у боротьбі зі злочинністю» [299].

Н. Мирошніченко, Д. Бараненко, А. Мурзановська, З. Дільна та С. Сулейманова у своєму дослідженні судової практики щодо притягнення до відповідальності за злочини проти людяності узагальнюють, що: «на сьогоднішній день практика притягнення до відповідальності показує недостатню ефективність кримінальних покарань за злочини проти людяності та інших серйозних порушень міжнародного права і вимагає удосконалення механізму як розслідування злочинів, так і виконання прийнятих рішень» [232, с. 17].

Також більше детально хочемо зупинитись на засобах правового захисту у разі вчинення злочинів проти людяності, серйозних та грубих порушень гуманітарного права, воєнних злочинів, та геноциду. Перш за все слід вказати, що, взагалі, жертви серйозних порушень міжнародного права можуть подавати скарги в будь-які зарубіжні національні суди в силу принципу універсальної юрисдикції, передбаченого чотирма Женевськими конвенціями 1949 року. Проте такі скарги можуть залишитися безрезультатними, якщо держави не приведуть своє законодавство у відповідність до цього міжнародного зобов'язання. Жертви порушень міжнародного гуманітарного права не можуть звертатися

безпосередньо до Міжнародної гуманітарної комісії щодо встановлення фактів, якій доручено встановлення фактів серйозних та грубих порушень гуманітарного права. Вони мають звертатися до держав-учасниць – лише ці останні мають право передавати справи на розгляд Комісії.

Наступним способом, яким можуть скористатися жертви злочинів проти людяності, можна виділити можливість передавати повідомлення Прокурору Міжнародного кримінального суду, проте вони не можуть вплинути на порушення судового переслідування. Класичним способом у разі таких порушень у розпорядженні жертв є засоби правового захисту на національному рівні. На міжнародному рівні для жертв серйозних порушень прав людини передбачено також регіональні та позасудові засоби правового захисту. Такі засоби правового захисту не належать до кримінальних і, отже, можуть спричинити лише відповідальність держави.

Тож, чітко прослідковується найбільша проблема - відсутності максимальної підтримки МКС державами як учасниками так і іншими впливовими державами, наприклад як США, яка завжди висловлювала заперечення та сумніви щодо участі в МКС. Суд наразі не має потужного нормативного впливу на держави, країни-учасниці просто достатньо односторонньо вийти із угоди про приєднання (як ми можемо спостерігати наразі на прикладі російської федерації), і положення Римського статуту перестають бути обов'язковими.

Також у Суду немає своєї поліції, яка б забезпечувала виконання його рішень або наказів. Тому Суд потребує в сприянні з боку держав у багатьох питаннях, в тому числі в зборі доказів, арешт осіб і направлення їх в Суд і забезпеченні виконання вироків. Він потребує допомоги інших держав, особливо держав-учасниць Римського статуту, а також міжнародних і регіональних організацій і неурядових організацій [247].

МКС стикається з різноманіттям функціональних, політичних та безпекових викликів, і його нормативна сила потребує подальшого удосконалення та зміцнення взаємодії з іншими учасниками міжнародного права. Щоб забезпечити проведення судових процесів, країни та міжнародні організації повинні надавати суду максимальну підтримку у затриманні та передачі цих осіб, а також осіб, стосовно яких можуть бути видані ордери на арешт у майбутньому.

В. Антипенко вказував, що: «забезпечення міжнародної безпеки і протидія міжнародним злочинам все частіше реалізується стихійно. Парадокс, на думку вченого, полягає в тому, що сам цей процес має всі підстави бути кваліфікованим як злочин з боку держав-ініціаторів санкцій. Нерідко в результаті таких «ручних» санкцій закладається основа для конфліктів геополітичного масштабу, хоча самі санкції не завжди є достатньо ефективними з різних причин. Однак саме інститут кримінальної відповідальності за міжнародні злочини покликаний вивести цю небезпечну тенденцію із зони стихійності, завадити поширенню права сили у міжнародних відносинах [3, с. 103–104].

МКС має потенціал сильної та впливової міжнародної організації. Міжнародна спільнота може й повинна посилити ефективність суду шляхом збільшення внутрішніх та міжнародних санкцій. Наприклад шляхом відмови від міжнародної співпраці з державами, які відмовилися в екстрадиції обвинувачених осіб; застосування економічних та політичних санкцій або іншим чином.

Цікавим та актуальним питанням в сучасному світі є питання територіальної юрисдикції МКС відносно основних злочинів вчинених через мережу Інтернет. Важко не погодитися, що в сучасному світі мережа Інтернет - це надпотужний засіб обміну інформацією, який за допомогою одного кліку охоплює мільйони людей, і багато людей цим користуються незаконно. Також

Інтернет забезпечує анонімність у поєднанні з передовими технологіями, що робить злочини в мережі Інтернет простими та зручними.

Показовий вигаданий приклад був розглянутий у роботі « Територіальна юрисдикція МКС щодо основних злочинів, скоєних через Інтернет» дослідника М. Вагіаса. Він навів ситуацію, яка, на думку автора, з великою ймовірністю може статися в наші дні, навіть більше – уже ставалась. Тож нібито російський блогер з Москви, підбурював людей до вчинення злочину геноциду (що передбачений ст 25 (3) (е) Римського статуту) проти грузинів в Південній Осетії через коментарі опубліковані англійською мовою на веб-сайті розміщеному на російському сервері. Прокурор МКС запросив ордер на арешт відповідної особи, яка знаходилась в Нідерландах.

Постає важливе питання, як МКС визначити юрисдикцію з приводу даного випадку? Або й взагалі щодо інших злочинів скоєних через мережу Інтернет, наприклад злочину проти людяності, можливість вчинення якого за використання мережі Інтернет видається дуже реалістичним.

Починаючи з дати прийняття Римського статуту та заснування МКС (з 1998 року) перші зусилля держав, були направлені на боротьбу зі злочинами, що вчинялись через мережу Інтернет. Проте, питання юрисдикції у Римському статуті регулюються тільки статтями 12, 13, що провадять територіальну і національну юрисдикцію (стаття 12 (2), 12 (3), 13 а, 13 с) та універсальну юрисдикцію, що передається Прокурору Радою Безпеки ООН (стаття 13 b Римського статуту).

Тож, крім вищезгаданих норм Римський статут немає ніяких інших вказівок на вирішення питання юрисдикції щодо основних злочинів вчинених в мережі Інтернет.

Однак слід зазначити що, МКС та офіс Прокурора с своїх доповідях почали неодноразово згадувати про важливість прийняття на себе нового вектору джерела вчинення злочинів. Так, наприклад у Стратегічному плані на

2016-2018 роки серед стратегічних цілей виділяли наймання кіберслідчих та аналітиків, що мають досвід проведення онлайн-розслідувань та телефонних зв'язків, що вже дозволило вдосконалити здатність ідентифікувати, збирати та обробляти нові докази в мережі Інтернет [297].

Також можливість збирати докази зросла завдяки створенню кібервідділу та консультативної ради з питань технологій, підготовці слідчих з онлайн-розслідувань та збільшенню криміналістичних можливостей [271].

При цьому аналізуючи Стратегічний план на 2019–2021 роки слід відмітити, що в ньому зазначається про продовження попередніх планів без уточнення та більше робиться акцент на співпрацю з країнами і національним розслідуванням, подальше сприяння політичній підтримці та розробці методів співпраці та оперативної підтримки всіх сторін щодо попередніх допитів, розслідування, захисту свідків, реалізації ордерів на арешт та судового розгляду [298].

Повертаючись до вищезгаданого прикладу та виходячи з положень статуту та судової практики при вирішенні питання територіальної юрисдикції щодо злочинів вчинених через мережу Інтернет та при вирішенні питання видачі ордеру Прокурору на арешт особи, що вчинила злочин підбурювання через Інтернет Досудова Палата МКС повинна в'яснити:

- 1) склад злочину;
- 2) до якої міри онлайн підбурювання були вчинені на території держави-учасниці для того аби встановити свою юрисдикцію відповідно до статті 12.

В Римському статуті не аналізуються об'єктивні та суб'єктивні елементи підбурювання до геноциду. Таким чином Суд швидше за все буде звертатися до міжнародної судової практики [324].

Трибунал по Руанді об'єктивним елементом правопорушення визначає - як пряме і публічне підбурювання до скоєння геноциду, безпосереднє провокування злочинця до вчинення геноциду, будь-то через виступи, крики або

погрози, виголошені в громадських місцях або на публічних зборах, або через продаж або розповсюдження, пропозицію на продаж або показ письмових матеріалів або друкованих матеріалів в громадських місцях або на публічних зборах, або через публічне демонстрування плакатів, або через будь-які інші засоби аудіовізуального спілкування [241].

Врешті, підбурювання до вчинення геноциду є незакінченим злочином [272]. Тому, публічна демонстрація письмових матеріалів, що безпосередньо провокують винних до вчинення геноциду шляхом аудіовізуальних засобів є достатньою для порушення кримінальної відповідальності, незалежно від того чи хтось дійсно був спровокований.

Звертаючись до прикладу про блогера для цілей встановлення територіальної юрисдикції кваліфікація публічності та безпосередності є важливою.

Перш за все повідомлення має бути передане широкій громадськості за допомогою будь яких технологічних ЗМІ [167]. Кваліфікація мережі Інтернет як засобу масової комунікації і специфічна дія публікації (відтворення) вимагає певної деталізації. В принципі, важко заперечити, що Інтернет кваліфікується як інструмент масової комунікації, враховуючи його широке охоплення у всьому світі. Ця позиція має значну підтримку в літературі [150, 310]. Як публічний простір чи масмедіа можуть бути кваліфіковані онлайн блоги і пости в мережі «Twitter» .

Однак, окрім природи документа, важливо дослідити конкретний акт оприлюднення заяви. Враховуючи, що сам набір тексту не є злочинним, акт «демонстрації» може трактуватися як надання інформації на екранах комп'ютерів у будь-якій точці світу. У такому випадку, коли заява, про яку йдеться, була доступна на території держави-учасниці, об'єктивна територіальність застосовувалася б у досить класичному формулюванні комісії складової частини.

Електронне спілкування стає доступним через поєднання місцезнаходження постачальника вмісту, хост-сервера, сервера користувача та іншого користувача [136].

Таким чином, існування будь-якого посилання / сервера на території держави-учасниці виступало б на користь територіальної юрисдикції Суду. З іншого боку, якщо «демонстрація» означає завантаження заяви та ведення веб-сайту на території держави, яка не є стороною МТП, незалежно від її візуалізації (на території держави-учасниці) тоді більшість елементів правопорушення мали б місце на території тієї країни яка не є учасницею. Це, швидше за все, виключало б територіальну юрисдикцію МКС.

Інколи існує думка, що Суд може затвердити територіальну юрисдикцію лише за умови, що «цільова» аудиторія повідомлення була розташована на території держави-учасниці. Прихильники цієї точки зору стверджують, що лише держава походження або держава цільового призначення Інтернет-повідомлення законно затверджує територіальну юрисдикцію.

Отже, якщо цільова аудиторія не знаходиться на території держави-учасниці, Суд повинен утриматися від затвердження територіальної юрисдикції. Незалежно від його значення відповідно до звичаєвого права, ця позиція здається несумісною з конкретною системою Римського статуту.

Згідно зі статтею 12 (2) (а) територіальна юрисдикція Суду залежить від вчинення «відповідної поведінки» на території держави-учасниці. Тобто, чи справді винний передбачав, що його поведінка відбуватиметься на цій території. Крім того, сфера повноважень Суду щодо території є явно юрисдикційним питанням.

Звідси виникає окреме питання, чи зможе прокурор довести, що заява могла «безпосередньо підбурювати». Неможливість довести, що заява є «прямим» підбурюванням, призведе до провалення звинувачення.

Думка, що територіальна юрисдикція Суду у справах про підбурювання до геноциду залежить від розташування цільової аудиторії має свої недоліки. Основна складність полягає у визначенні місця розташування цільової аудиторії. Конкретно, у нашому прикладі, як хтось може розрізнити, чи має публікація в блозі англійською мовою підбурювати в Осетії, Грузії чи Лондоні?

Підсумовуючи зробити акцент на тому, що формулювання правопорушення, а також стаття 12 (2) (а) Римського статуту відіграватимуть важливу роль у майбутньому вирішенні таких цікавих питань. Можна стверджувати, що МКС мав би отримати значні переваги, розтлумачивши злочин спочатку і звернувшись до більш прийнятої юрисдикційної конструкції згодом.

Тож, мережа Інтернет створює справжню всесвітню павутину одночасних юрисдикційних вимог та відповідних юрисдикційних конфліктів. Стаття 12 (2) (а) Римського статуту відіграватиме важливу роль у майбутньому для вирішення таких цікавих питань. Але, щоб уникнути створення лазівки в питанні юрисдикції для злочинів вчинених через мережу Інтернет МКС, можливо, необхідно стати більш гнучкими в питаннях її визначення та окреслити конкретні правила її визначення в таких випадках.

Перспектива розвитку Міжнародного Кримінального Суду у контексті відкриття офісу у Києві для України може мати важливі наслідки та перспективи. Польовий офіс МКС, який став найбільшим представництвом цього органу поза Гаагою, підкреслює зростаючу важливість співпраці з Україною у сфері міжнародного правосуддя. Прокурор МКС зазначав важливість розбудови партнерства з Україною, іншими державами-членами ООН та громадянським суспільством [318]. Це відкриває перспективи для подальшого розвитку судової системи, зміцнення прав людини та забезпечення справедливості в Україні.

Що більш важливо, це відкриває шлях для більш активної участі України у міжнародному правосудді та допомагає забезпечити підтримку та ресурси для боротьби зі злочинами проти людяності. Забезпечення доступу до доказів та інформації, співпраця у розслідуванні конфліктів можуть підвищити ефективність судового переслідування. Україна також може сприяти підвищенню свідомості громадськості про функції та завдання МКС. Це може включати інформаційні кампанії, семінари, роз'яснення ролі МКС у забезпеченні справедливості та важливості співпраці з цим органом для ефективного переслідування злочинів.

Важливим є підвищення правової адаптації, де Україна повинна вдосконалити внутрішні закони та систему правосуддя для кращої взаємодії з МКС. Про цей аспект ми поговоримо у підпункті 3.3. щодо ратифікації Римського статуту та внесення змін до законодавства в Україні.

Україна також може активніше взаємодіяти з іншими державами для спільного сприяння цілям МКС. Це може включати обмін інформацією, спільне розслідування, і підтримку міжнародних зусиль щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні серйозних злочинів.

Загалом, розвиток співпраці України з Міжнародним Кримінальним Судом може сприяти забезпеченню справедливості та притягненню винних осіб до відповідальності за злочини проти людяності, сприяючи зміцненню міжнародної правової системи та гарантуючи захист прав людини.

3.3. Ратифікація Україною статуту Міжнародного кримінального суду задля доступу до правосуддя

Ще одним хвилюючим питанням є те, що хоч багато країн є сторонами Римського статуту, існують кілька країн, включаючи Сполучені Штати, Китай, росію, Сирію та Ірак, які не ратифікували цей договір або вийшли з нього.

Сполучені Штати підписали Римський статут за президентства Білла Клінтона, але ніколи його не ратифікували.

У 2002 році США прийняли закон «Закон про захист американських військовослужбовців 2002 року» [115], також відомий як «Закон про захоплення Гааги», який спрямований на захист військового персоналу США від юрисдикції МКС. В даному документі ньому, наприклад зазначається про заборону надання допомоги МКС у справах, які стосуються американських громадян. Також надається владі США повноважень вжити «всі необхідні заходи» для звільнення американських громадян, які перебувають у в'язницях МКС, навіть до вживання військової сили або інших заходів для досягнення цієї мети. Станом на сьогоднішній день Сполучені Штати зберігають політику «залучення без участі» в МКС, що означає, вони співпрацюють з Судом щодо конкретних питань, але залишаються поза його юрисдикцією.

Китай в свою чергу підписав Римський статут у 2000 році, але не ратифікував його, що означає, що він теж не є стороною угоди.

росія також підписала Римський статут у 2000 році, але не ратифікувала його. Після видання МКС ордерів на арешт в. в. путіна та м. л. білової у відповідь на новину про видання ордерів Міжнародним кримінальним судом, представниця міністерства закордонних справ росії м. захарова зазначила, що рішення МКС не мають для росії значення, включаючи правове. Вона наголосила, що росія не є учасником Римського статуту МКС і не несе жодних зобов'язань перед цим судом. Прес-секретар президента росії дмитро пєсков також підкреслив, що росія не визнає юрисдикцію МКС і, відповідно, будь-які рішення цього суду не мають юридичної сили для росії і є недійсними з юридичної точки зору. Проте Президент України В. Зеленський назвав рішення Міжнародного кримінального суду «історичним рішенням», з якого починається історична відповідальність. Генеральний прокурор України А. Костін відзначив, що це рішення МКС є важливим сигналом для світу про те, що російський

режим вчинив злочини, і його лідери і союзники будуть притягнуті до відповідальності. Він також підкреслив, що це рішення є історичним для України і для всієї системи міжнародного права [15]. Більше того, Посол з особливих доручень МЗС А. Кориневич заявив про те, що Україна реалістично оцінює ситуацію і розглядає можливість запровадити процедуру заочного судочинства – *in absentia* для спеціально створеного трибуналу щодо злочинів росії для притягнення до відповідальності за злочин агресії [35].

М. Смирнов зазначає, що «довести злочин агресії проти України простіше, ніж, наприклад, злочин геноциду. Агресія проти України очевидна. У відкритих джерелах є всі докази того, що агресію було здійснено країною-агресором за вказівкою путіна. Пропонуються дві альтернативні можливості створення спеціального міжнародного трибуналу, зокрема: 1) внаслідок об'єднаної універсальної юрисдикції держав; 2) внаслідок територіальної юрисдикції та згоди України, де агресія заборонена стаття 437 Кримінального кодексу України. СМТ буде мати юрисдикцію лише щодо злочину агресії проти України, а за допомогою МКС можливо буде провести розслідування та притягнути до кримінальної відповідальності винних за геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини тих, хто віддавав злочинні накази. СМТ буде підтримувати та доповнюватиме роботу МКС, уникаючи будь-якого дублювання його функцій та юрисдикції» [92].

Сирія також не є стороною Римського статуту, і МКС не має юрисдикції щодо злочинів, скоєних на її території. Юрисдикція МКС стосовно ситуації в Сирії потребувала посилення Ради Безпеки ООН або заяви Сирії про визнання юрисдикції Суду, і жодна з цих умов не була виконана. Ірак теж не є стороною Римського статуту, але надав МКС юрисдикцію щодо злочинів, скоєних на його території шляхом надання дозволу на використання юрисдикції МКС у кожному окремому випадку. Юрисдикція МКС в Іраку, в основному, стосується злочинів, скоєних після липня 2002 року.

Не менш важливою та актуальною є проблема співвідношення національного законодавства України з міжнародними та європейськими стандартами.

На сьогодні в державах діють різні моделі співвідношення норм міжнародного і національного права. Т. Сироїд наводить пояснення моноістичних та дуалістичних теорій співвідношення міжнародного публічного і національного права. «Вибір тієї чи іншої моделі є суверенним правом кожної держави та зумовлений різноманітними факторами: видом правової системи та її специфікою, історичними правовими традиціями, станом розвитку законодавства і права тощо. Проте яким би не було ставлення держави до конкретної концепції та її закріплення на законодавчому рівні, головним є результат такої взаємодії – забезпечення належного, сумлінного виконання і дотримання міжнародних зобов'язань, міжнародного правопорядку, режиму законності та реалізації принципу верховенства права. Як саме досягти такого результату залишається на розсуд держав, що мають у своєму арсеналі широкий спектр відповідних внутрішньодержавних процедур» [91, с. 13].

У зв'язку з рішучими планами ООН прийняття нової Конвенції про злочини проти людяності та розгляду МКС українського питання, важливо розуміти прогалини та неточності в цій сфері і важливість створення ґрунтовної правової основи для ефективної співпраці України та МКС. До того ж Україна стала першою країною у світі, куди Прокурор Міжнародного кримінального суду приїхав для фіксації воєнних злочинів ще до завершення конфлікту. Також до спільної слідчої групи з розслідування злочинів рф в Україні долучився Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду [7].

Україна не ратифікувавши Римський статут МКС від 17 липня 1998 року (проте підписавши його 20 січня 2000 року), зіштовхнулась з питанням необхідності захисту власних інтересів у вищезгаданому суді.

Нератифікація статуту була пов'язана з тим що, у 2001 році за конституційним поданням Президента України до Конституційного Суду України щодо надання висновку з приводу відповідності Конституції України міжнародним договорам, які вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, Конституційний Суд України дійшов висновку, що положення Римського статуту (абзац десятий преамбули і стаття 1) не відповідають положенням Конституції України (частинам першій, третій статті 124) [43].

Можна зазначити, що на думку Представника Міністерства закордонних справ України, навпаки, положення статуту не суперечать Конституції України, а тому він може бути ратифікований Верховною Радою України без внесення змін до Основного Закону України.

Сумніву також піддавались положення щодо однакового застосування статуту до всіх осіб, незалежно від їх посадового становища, передачі осіб до МКС і передачі вироків третім державам для подальшого переслідування, ніби вони не узгоджуються з конституційними положеннями, що забороняють видавати громадян України іншим державам, також участь МКС на території будь-якої держави та передачу йому функцій і повноважень, що теж ніби суперечать конституційному принципу незалежності судів та влади народу, а також дозвіл Асамблеї держав-учасниць визначати елементи злочинів та вносити до них поправки, що на думку Президента суперечило б принципам конституційного регулювання визначення злочинів та покарань, а також те, що статут розширює дію законів інших держав на громадян України під час відбування покарання, що начебто суперечить конституційним правам та свободам громадян, а також порушує принципи розподілу влади та незалежності судів в Україні.

Проте Конституційний суд погодився лише у частині доповнення МКС національних органів кримінальної юстиції, тому що можливість такого

доповнення судової системи України не передбачена розділом VIII «Правосуддя» Конституції України (рішення у справі No 1-35/2001) [10] та визнав Римський статут таким, що не відповідає Конституції України. Через це, приєднання України до цього статуту можливе лише після внесення до Конституції відповідних змін.

Врешті, 02 червня 2016 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», зокрема, статтю 124 Конституції України було доповнено новою частиною (шостою), про те, що Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Однак чинності це положення набрало в червні 2019 року [62].

Проте, Україна ініціювала розгляд справи у Суді як країна, яка його не ратифікувала і визнала юрисдикцію МКС над конкретною ситуацією, прийнявши дві декларації. Такий процес передбачений Римським статутом, однак обидві декларації були прийняті ВРУ незважаючи на Висновок КСУ від 11 липня 2001 р. Прокурор МКС, на підставі першої декларації України про визнання юрисдикції МКС відкрив попередню перевірку ситуації в Україні (події Майдану) 07 квітня 2014 р. Відповідно 29 вересня 2015 р. на підставі другої декларації України, оголосив про розширення попередньої перевірки, включивши можливі злочини вчинені після 20 лютого 2014 р. в Криму та на сході України [116].

Таким чином Україна взяла на себе лише обов'язки перед МКС, а переваги ратифікації Римського статуту для України мали би дати їй права. Також це було б підтвердження того, що Україна є відповідальним і надійним партнером на міжнародній арені, який виконує свої міжнародні зобов'язання.

Без ратифікації, Україна не зможе скористатися усіма наявними міжнародними інструментами для ефективного протистояння безкарності за серйозні злочини, брати участь у виборі суддів та Прокурора МКС,

затверджувати бюджет організації та приймати участь у роботі Асамблеї країн-учасниць МКС.

Більше того, планується прийняття Конвенції про злочини проти людяності і за чинним законодавством такі порушення кваліфікуватимуться швидше як загальнокримінальні злочини, тому що чинний Кримінальний кодекс України не передбачає суттєвих елементів злочинів проти людяності, зазначених у Римському статуті. Зокрема, в українському законодавстві відсутні кваліфікаційні вимоги щодо систематичності, широкомасштабності порушень та їх підтримки державою чи організацією. Таким чином, діюча редакція Кримінального кодексу України дозволить організаторам і виконавцям державної політики «терору» проти цивільного населення уникнути обвинувачення в одному з найтяжчих злочинів за міжнародним правом [287].

Варто зазначити, що Комісія міжнародного права при створенні проекту Конвенції зосереджувалася крім питання визначення злочинів проти людяності, на обов'язку держав криміналізувати такі злочини в своєму внутрішньому законодавстві та обов'язку співпрацювати у розслідуванні, переслідуванні та покаранні таких злочинів, обов'язок *«aut dedere aut judicare»*, що передбачає або видачу злочинця або судове переслідування його на території держави [223].

Тим паче, Уряд України ратифікував Конвенцію про запобігання злочину геноциду і покарання за нього в 1954 році і, як наслідок, Кримінальний кодекс України охоплює злочин геноциду і публічне підбурювання до скоєння геноциду (стаття 442) [46].

Запровадження такого переліку злочинів проти людяності дозволить чіткіше дотримуватися міжнародних стандартів, а також забезпечить необхідний ступінь визначеності і конкретності, що допоможе державним слідчим і прокурорам здійснювати розслідування і кримінальні переслідування із дотриманням принципу законності та сформує основу для ефективного кримінального покарання [38].

А. Маєвська у своїй дисертації доречно зазначає, що для здійснення універсальної юрисдикції, держава повинна відповідати ряду важливих умов, включаючи наявність національної судової системи, яка володіє юрисдикцією щодо міжнародних злочинів, незалежно від місця вчинення злочину. Також держава повинна гарантувати можливість судового переслідування за цими злочинами без обмежень у часі їх вчинення. Більше того, важливою є гарантія справедливого судового розгляду та повного захисту прав особи згідно з національним та міжнародним правом, включаючи права людини. Також держави зобов'язані включити злочини проти людяності як вид екстрадиційного злочину у своїх міжнародних договорах про екстрадицію та забезпечувати широкий спектр взаємного юридичного співробітництва у розслідуванні та судовому розгляді злочинів проти людяності. Також національне законодавство повинно передбачати ефективну підготовку суддів, обвинувачів і слідчих в сфері законодавства з прав людини, міжнародного гуманітарного права і міжнародного кримінального права, а також з практичного застосування положень відповідних міжнародних документів, державних зобов'язань, що впливають з цих документів і звичаєвого права, відповідної судової практики трибуналів і судів інших національних та міжнародних судових систем [47].

Також, відповідно до п.5 статті 49 Кримінального кодексу України, строки давності не застосовуються до таких злочинів: планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (стаття 437); порушення законів та звичаїв війни (стаття 438); застосування зброї масового знищення (стаття 439); геноцид (стаття 442). Цей список необхідно розширити, щоб охопити всі злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС (тобто злочин проти людяності), як тільки вони будуть внесені в Кодекс [290].

Узагальнюючи, ці умови та обов'язки держави мають на меті створити ефективну систему юрисдикції для злочинів проти людяності відповідно до

міжнародного права та сприяти їхньому ефективному розслідуванню та переслідуванню.

Тож, вчасно врегульована правова база для міжнародної співпраці у сфері міжнародного кримінального судочинства стане можливістю для України повною мірою користуватися всіма перевагами держав-учасниць статуту та якісно і ефективно розслідувати злочини вчинені на території України.

Ратифікація Римського статуту дозволить Україні долучитися до міжнародної боротьби проти безкарності за найтяжчі злочини, такі як злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Це сприятиме забезпеченню відповідальності за такі злочини та запобігатиме їх вчиненню в майбутньому.

Ратифікація дозволить Україні брати активну участь у роботі МКС, зокрема, у виборі суддів та Прокурора, прийманні бюджету МКС, участі у роботі Асамблеї держав-учасниць МКС і подачі офіційних запитів щодо розгляду певних ситуацій. Також це підтвердить, що Україна є відповідальним учасником міжнародного співтовариства, який дотримується своїх міжнародних зобов'язань та підтримує принципи справедливості та правопорядку.

Також важливо, що Україна не зможе використовувати всі доступні міжнародні механізми для ефективної боротьби з безкарністю за найтяжчі злочини та не матиме повного доступу до переваг, які надає Римський статут МКС без його ратифікації. Також ратифікація дає можливість офіційно передавати певні ситуації на розгляд Прокурору Суду, що може бути важливим у вирішенні конкретних кримінальних справ.

Більше того, ратифікація Римського статуту є однією з вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яку Україна досі не виконала. А саме у статті 8 Угоди, зазначається, що сторони співпрацюють з метою зміцнення миру та міжнародного правосуддя шляхом ратифікації та імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року та пов'язаних з ним документів [100]. На важливості ратифікації Римського статуту була

акцентована увага численними міжнародними організаціями, включаючи Human Rights Watch. Також на основі результатів 8-го засідання Ради асоціацій між Європейським Союзом та Україною, ЄС висловив нагадування про зобов'язання України (відповідно до статей 8 та 24 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС) стосовно ратифікації Римського статуту.

М. Смирнов влучно зазначає, що: «позиція України з питання ратифікації Римського статуту виглядає доволі непослідовною та суперечливою, тому що з одного боку ми підписали Римський статут ще у 2000 р. та запрошуємо МКС розслідувати злочини, скоєні країною-агресором в Україні, а з іншого ми самі не ратифікуємо Римський статут та не визнаємо його юрисдикцію, окрім спеціальної юрисдикції МКС через п. 3 статті 12 Римського статуту. Крім того, можна чути критику, що Україна пропонує створити спеціальний міжнародний трибунал щодо злочину агресії проти України зі сторони країни-агресора, а сама не виконує взяті на себе зобов'язання і не ратифікує Римський статут». [289].

Також слід зазначити, що побоювання, які висвітлюються у зв'язку з тим, що органи деяких іноземних країн отримують велику кількість заяв країни-агресора про начебто злочини, які вчиняються військовими Збройних сил України та розширення повноважень у МКС після ратифікації Римського статуту Україною загрожує притягненням до відповідальності громадян України, що не на часі в цей період, є безпідставними. Адже після ратифікації Римського статуту юрисдикція МКС залишиться такою ж самою, адже МКС має повну юрисдикцію щодо України з 2014 року, на підставі визнання Україною юрисдикції МКС у спеціальному порядку.

Також Х. Бехруз говорить про те, що: «Україні не слід хвилюватися щодо порушення державного суверенітету через дії Міжнародного кримінального суду, оскільки Україна вже визнала юрисдикцію МКС відповідно до Римського статуту. Зазначена юрисдикція стосується злочинів проти людяності та воєнних злочинів, скоєних на території України протягом певних періодів. Це вже надає

суду повноваження розглядати будь-які міжнародні злочини, що сталися в Україні» [4, с.142].

Н. Дрьоміна також зазначає про те що: «існує доцільність імплементації міжнародно-правових норм, що регламентують міжнародну кримінальну юрисдикцію, у національне право України» [26].

М. Грушко також відмічає, що: «шляхи вдосконалення та зміцнення глобальної архітектури відповідальності повинні відображатися в законодавстві кожної держави, а ефективне протистояння викликам, які сьогодні стоять перед Україною, кричущі порушення росією міжнародного права, глобальна війна проти основоположних законів, принципів та цінностей цивілізованого світу – є нагальним завданням людства в цілому» [20].

Підсумовуючи, можна дійти до висновку, що Міжнародний кримінальний суд, заснований Римським статутом у 1998 році, відіграє ключову роль у притягненні осіб до відповідальності за серйозні міжнародні злочини, такі як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. МКС працює відповідно до принципу комплементарності, доповнюючи національні судові системи. Його метою є забезпечення відповідальності за серйозні міжнародні злочини та сприяння зміцненню міжнародного правопорядку та прав людини.

На сьогоднішній день, Міжнародний кримінальний суд має нормативну силу та міжнародний авторитет, але його ефективність та вплив стикаються з викликами. Наприклад, накази про арешт двох високопоставлених російських посадовців у зв'язку з військовим злочином стали важливим етапом у роботі МКС, але світ розуміє, що таке притягнення до відповідальності здається мало ймовірним з урахуванням досвіду МКС та притягненням до суду вищого керівництва країни. Однак визначено, що таке рішення все ж є важливим сигналом для світу про те, що російський режим вчинив злочини, і його лідери і союзники будуть притягнуті до відповідальності.

Також, важливо, щоб держави та міжнародні організації надавали МКС підтримку у арешті та передачі осіб, які визнані обвинуваченими у тяжких міжнародних злочинах. Розширення внутрішніх та міжнародних санкцій може покращити ефективність суду та покласти відповідальність на тих, хто порушує міжнародне право.

Узагальнюючи з приводу ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду, доведено що нератифікація обмежує Україну у можливостях і правах на міжнародній арені. Ратифікація Римського статуту могла б надати Україні права та переваги, зокрема щодо використання міжнародних механізмів для боротьби з безкарністю за серйозні міжнародні злочини, участі в обранні суддів та Прокурора МКС, прийманні бюджету МКС, та участі у роботі Асамблеї держав-учасниць МКС. Ратифікація також підтвердила б відповідальність України як надійного партнера на міжнародній арені, який дотримується своїх міжнародних зобов'язань.

Також, визначено, що чинне законодавство України не передбачає суттєвих елементів злочинів проти людяності, які зазначені у Римському статуті МКС, і це може унеможливити притягнення організаторів та виконавців злочинів до відповідальності перед судом за міжнародним правом. Зміна законодавства та включення переліку злочинів проти людяності в Кримінальному кодексі України створили б чіткіше правове середовище для розслідування та кримінального переслідування таких злочинів, а також сприяли б ефективному кримінальному покаранню. Додавши злочини проти людяності до списку злочинів, до яких не застосовуються строки давності, держава забезпечить більшу юридичну визначеність і конкретність у цій сфері, допомагаючи державним слідчим та прокурорам в дотриманні принципів законності.

Вирішення цієї проблеми було покладено на розроблений правозахисниками, науковцями і народними депутатами законопроект «Про

внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» № 2689 від 27 грудня 2019 [54], який мав внести зміни до Кримінального кодексу України та надати можливість національним органам слідства і суду ефективно переслідувати міжнародні злочини.

Зміни до Кримінального кодексу України відповідно до законопроекту включають:

- стаття 8 КК: Запровадження принципу універсальної юрисдикції щодо злочинів агресії, геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів;
- стаття 31-1 КК: Запровадження кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, що фактично діють як військові командири та інших начальників та передбачає імплементацію інституту командної відповідальності (responsibility of commanders and other superiors), регламентованого статтею 28 Римського статуту Міжнародного кримінального суду;
- статті 44, 49, 68, 69, 74, 80 КК: Внесення змін для забезпечення належного виконання міжнародно-правового зобов'язання України запобігати юридичній і фактичній безкарності за міжнародні злочини
- статті 432, 433, 435, 434, 436, 437, 438-438-5, 442, 442-1 КК: Виключення та визначення нових статей, що покликане відповідати міжнародним стандартам. Крім статті 437 КК злочину агресії та змін до статті 442 геноцид, важливе запровадження статті 442-1 КК, що покликана забезпечити криміналізацію злочинів проти людяності. Важливо зазначити, що наявний перелік діянь у даній статті повною мірою з дотриманням національної юридичної техніки передбачає зміст статті 7(1) Римського статуту, концепція якої у сучасному міжнародному праві вважається еталоном з точки зору нормативної характеристики цього злочину за міжнародним правом.

- примітки до статей 436-438-5, 442, 442-1 КК: Тлумачення термінів з міжнародного права для належного правозастосування.

- прикінцеві та перехідні положення КК: доповнені новим розділом III, де у пункті 1 врегульовані особливості застосування закону України про кримінальну відповідальність до подій минулого, які вже кваліфікувались за міжнародним правом як злочин геноциду, злочин агресії, злочин проти людяності або воєнні злочини, але ще не передбачалися як злочини за КК.

В цілому, всі зміни спрямовані на відповідність міжнародним нормам та стандартам у сфері кримінальної відповідальності за воєнні злочини. Проте, 20 травня 2021 було прийнято у другому читанні та в цілому проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» (№2689 від 27 грудня 2019), а 21 травня 2021 його скасовано рішенням Верховної Ради України. На цьому етапі робота над прийняттям законопроєкту припинилась.

М. Грушко також зазначає, що: «зобов'язання щодо переслідування міжнародних злочинів, обов'язок притягнення до відповідальності, незастосовність будь-яких імунітетів, незастосовність термінів давності, незастосовність захисту на підставі обов'язку виконувати накази начальства/командування, повсюдна застосовність цих зобов'язань у мирний час та під час збройного конфлікту, неможливість відхилення від їх виконання у разі введення надзвичайного або воєнного стану, універсальна юрисдикція щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні таких злочинів - є шансом на справедливість забезпечити адаптацію законодавства України про кримінальну відповідальність до положень міжнародного права в частині питання щодо відповідальності за міжнародні злочини та тим самим запобігти юридичній та фактичній безкарності за їх вчинення» [19].

Тож необхідно поновити роботу над прийняттям важливого законопроєкту, який передбачає внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права. У зв'язку з новими реаліями в Україні, це важливе завдання для продуктивної співпраці з Міжнародним кримінальним судом. Необхідно повернутися до обговорення та прийняття цього законопроєкту для відповідності українського законодавства міжнародним нормам та стандартам.

3.4. Проєкт статей про запобігання та покарання за злочини проти людяності як основа Конвенції про злочини проти людяності

Як ми вже згадували раніше, злочини проти людяності стають найжорстокішими та питання їх запобігання і призначення відповідальності за них потребують як скорішого закріплення. На жаль, не бракує жорстоких злочинів, що мають руйнівні наслідки для цивільного населення по всьому світу, зокрема в Україні, М'янмі, Сирії, Ефіопії та інших країнах. Зокрема, багато з цих ситуацій підпадають під визначення злочинів проти людяності - діяння, вчинені в рамках широкомасштабних або систематичних нападів на цивільне населення, які є частиною політики і здійснюються з усвідомленням цієї політики. Такий злочин включає вбивства, депортації, насильницькі зникнення, катування, переслідування, сексуальні злочини, апартеїд та інші.

Правові заборони на вчинення міжнародних злочинів містяться в окремих договорах, таких як Конвенція про запобігання геноциду, Конвенція проти катувань, Женевські конвенції. Однак, хоча злочини проти людяності включені до Римського статуту, вони не визначені в окремому правовому договорі. Хоча стаття 7 Римського статуту визначає злочини проти людяності і детально описує заборонені злочини, сфера дії цього договору обмежується індивідуальною кримінальною відповідальністю. Крім того, цей договір підписала менша

кількість держав, зокрема, з Азійсько-Тихоокеанського регіону. Державам необхідно визнати, що існують зобов'язання за міжнародним правом щодо запобігання, заборони та покарання злочинів проти людяності, які можна було б зафіксувати в рамках договору. Національні суди в деяких випадках нарікають на відсутність правової бази або мови для фіксації цього типу звірств, а подібний договір забезпечив би необхідну правову визначеність.

Вперше Комісія міжнародного права ООН розглядала питання кодифікації положень, що стосуються злочинів проти людяності, незабаром після її створення. Аспекти, що стосуються такого роду злочинів, були на той момент частиною більш загального питання, що стоїть на порядку денному – формулювання принципів, що знайшли своє відображення у статуті та вироку Нюрнберзького військового трибуналу. У прийнятій резолюції Генеральної Асамблеї ООН, яка підтвердила «Принципи міжнародного права, визнані статутом Нюрнберзького трибуналу і які знайшли вираз у вирішенні цього трибуналу», стосовно злочинів проти людяності було зазначено, що вони є «злочинами відповідно до міжнародного права» та такі, які підлягають покаранню.

Слід відзначити, що видатні представники доктрини міжнародного кримінального права повторно висловлювали думку щодо необхідності розробки та ухвалення Конвенції про злочини проти людяності. Наприклад, професор Ш. Басіуні був серед тих, хто піднімав це питання. Він наголошував: «що протягом минулого століття у різних конфліктах загинуло значно більше людей, ніж за попередню історію людства, більшість з яких стали жертвами злочинів проти людяності»[129]. Проте, незважаючи на це, міжнародній спільноті поки що не вдалося прийняти спеціалізовану конвенцію щодо злочинів проти людяності. Незважаючи на те, що в міжнародному праві існують принаймні 12 різних визначень злочинів проти людяності, ці визначення всі характеризуються двома загальними елементами. Ці два елементи включають у

себе виконавців, які діють у відповідності до державної політики або плану, і конкретні дії, такі як вбивства, тортури, зґвалтування і т. д., які вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на громадянське населення. За словами Ш. Басіуні: «однією з ключових причин, що завадили прийняттю Конвенції про злочини проти людяності, стали обурення офіційних урядів щодо можливого кримінального переслідування політичних лідерів та осіб, які обіймають важливі посади у збройних силах, поліції, службах безпеки та інших подібних органах» [129, с.575-593].

Міжнародна конвенція про запобігання злочинам проти людяності є бажаною для того, щоб зобов'язати держави запобігати злочинам проти людяності у своїх національних системах шляхом створення національного законодавства. Майже всі міжнародні кримінальні трибунали, змішані трибунали та надзвичайні національні трибунали керувалися законами *ex-post facto*, що були результатом різкої реакції на випадки злочинів проти людяності, коли вони відбувалися. Лише Римський статут міжнародного кримінального суду має перспективну юрисдикцію для покарання за такі злочини. Проте принцип комплементарності передбачає, що Міжнародний кримінальний суд може взяти на себе юрисдикцію лише в таких умовах, коли національна юрисдикція не в змозі або не бажає розслідувати або переслідувати злочини проти людяності. Це положення закликає до прийняття законів для запобігання злочинам проти людяності в усіх національних юрисдикціях, тому що навіть для принципу комплементарності повинні існувати деякі національні закони.

Слід зазначити ініціативу за попередження та покарання злочинів проти людяності Інституту світового права ім. Харріса Вашингтонського університету, що була спрямована на кодифікацію цієї категорії злочинів. Ініціатива відбулася 2008 році у складі Ш. Басіуні, Р. Голстоуна, У. Шабаса, Х. Мендеса, Г. Корела, К. Ван ден Вінджерт та Л. Садат. Ця група дослідників провела спробу дослідження і обґрунтування потреби у створенні всесвітньої конвенції щодо

злочинів проти людяності. Серед її основних завдань було визначено аналіз ключових складових такої конвенції, розробку проєкту цього документу, а навіть підтримку та спонсорство для отримання затвердження від міжнародної спільноти необхідного міжнародного договору. Результатом роботи цієї експертної групи став проєкт Міжнародної конвенції про запобігання та покарання злочинів проти людяності, який був представлений у серпні 2010 року. Цей проєкт, складений з 27 статей разом із коментарями, ґрунтувався на сучасному розвитку міжнародного кримінального права та судовій практиці і має велике значення для подальшого прийняття відповідної конвенції в майбутньому. Очевидно, що подібні фундаментальні ініціативи не могли залишитися непоміченими. Подекуди в сучасному механізмі правового регулювання міжнародних злочинів існують недоліки, які становлять проблему, що триває і залишається актуальною для міжнародної спільноти. Ця актуальність не втрачає свого значення з моменту завершення Першої світової війни [155].

Держави, які не мають національного законодавства про злочини проти людяності, слід вважати нездатними розслідувати та переслідувати винних у скоєнні злочинів проти людяності. Дослідження, проведене в Університеті Джорджа Вашингтона, показало, що більшість держав не мають законів щодо запобігання злочинам проти людяності [142, с. 481-530]. Серед тих держав, які мають певний закон про запобігання злочинам проти людяності, лише кілька держав прийняли дослівне визначення злочинів проти людяності, що міститься в Римському статуті. Такі невідповідні визначення не можуть доповнити юрисдикцію міжнародного кримінального суду на національному рівні. Більше того, з різними визначеннями держави не можуть співпрацювати одна з одною в питаннях екстрадиції та взаємної правової допомоги, оскільки більшість держав співпрацюють лише тоді, коли «діяння» є злочинним діянням в обох юрисдикціях; принцип, відомий як доктрина подвійної злочинності. Навіть

принцип *aut dedere aut judicare*, тобто «переслідує або видає», також вимагає однакової злочинності як в державі, що видає, так і в державі, що приймає. Таким чином, для покращення взаємної правової допомоги та виконання зобов'язань щодо екстрадиції необхідний також правовий паритет у різних національних юрисдикціях щодо визначення злочинів проти людяності.

Ефективна міжнародна відповідь на скоєння злочинів проти людяності є однією з головних цілей міжнародного співтовариства в цілому. Згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду: «такі види злочинів не мають лишатися непокараними, і їх ефективне переслідування має бути здійснене через заходи, що вживаються на національному рівні, а також завдяки підвищенню рівня міжнародного співробітництва». У досягненні цього завдання, як ми вже зазначали вище, істотну роль відіграє прийняття Конвенції про попередження та покарання злочинів проти людяності, яка може поширити принцип верховенства права щодо злочинів проти людяності межі норм Римського статуту.

Проекти статей відображають колективний обов'язок міжнародної спільноти покласти край найсерйознішим міжнародним злочинам. При цьому проект статей поважає принцип суверенітету, визнаючи відповідальність держав за криміналізацію та покарання за злочини проти людяності. Ці проекти статей, які відображають кодифікацію та прогресивний розвиток міжнародного права, забезпечують міцну правову основу та ефективний план для розробки конвенції.

Злочини проти людяності, незважаючи на те, що починаючи з Нюрнберга в 1945 році є криміналізованими та переслідуються, вони не є предметом спеціальної конвенції, на відміну від злочинів геноциду чи воєнних злочинів. За відсутності окремої конвенції, що стосувалася злочинів проти людяності такі жорстокі злочини проти цивільного населення не припиняються по всьому світу. Наприклад, нещодавні авіаудари в М'янмі в містечку Канбулу регіону Сагаїнг, у результаті яких, як повідомляється, загинуло щонайменше сто осіб, є лише

прикладом актуальності та важливості Конвенції про злочини проти людяності [231].

17 листопада 2014 р. Генеральна Асамблея з рекомендації Шостого комітету (А/69/498) прийняла до відома рішення Комісії міжнародного права про включення до програми своєї роботи теми «Злочини проти людяності». Це свідчить як про певний рівень її зрілості, так і про зацікавленість держав у кодифікації. «Зрілість» і готовність до кодифікації, на наш погляд, пояснюються як збільшенням числа кримінальних трибуналів, так і наростанням правозастосовчої практики в них і Міжнародного кримінального суду. Немаловажними є прийняття національних законів про злочини проти людяності в приблизно половині країн — учасників Римського статуту Міжнародного кримінального суду та національна судова практика.

Натхненний загальновизнаними існуючими багатосторонніми договорами, проєкт статей усуває нормативну прогалину в договірному праві, передбачаючи державну відповідальність за злочини проти людяності — на відміну від Римського статуту, який передбачає індивідуальну кримінальну відповідальність. Запропонована Конвенція не тільки заповнює прогалину підзвітності, вимагаючи від держав запобігати скоєнню злочинів проти людяності, але й розслідувати злочини та переслідувати їх у своїх національних судах. Проєкти статей ще більше зміцнюють міждержавне співробітництво на горизонтальному рівні і, отже, можуть зміцнити національний потенціал.

Проєкт статей Комісії міжнародного права про запобігання злочинам проти людяності та покарання за них, поданий на розгляд Генеральної Асамблеї ООН у 2019 році («Проєкт статей») може стати основою конвенції про злочини проти людяності [256]. 18 листопада 2022 року Шостий комітет ООН прийняв резолюцію А/С.6/77/L.4 щодо проєкту Конвенції про попередження злочинів проти людяності та покарання за них [263].

Спеціальним доповідачем Ш. Мерфі у 2015 році було підготовлено документ, який став важливим кроком на шляху до розробки проєкту статей. Він, можливо, стане основою для розробки Конвенції про злочини проти людяності. Вважаємо, що набрання чинності такою Конвенцією сприятиме прийняттю національних законів, що містять загальноприйняте визначення злочинів подібного роду, а також передбачати широку юрисдикцію, коли правопорушник присутній на території держави.

Резолюцію Шостого комітету підтримали вісімдесят шість держав, включаючи Бангладеш, Південну Корею, Нову Зеландію, Фіджі, Маврикій, Вануату, Джибуті, Самоа, Японію та Коморські Острови. Шостий комітет розгляне проєкт Конвенції про злочини проти людяності з питань по суті протягом двох сесій: перша відбулася у квітні 2023 року, а друга – у квітні 2024 року. Параграф 4 резолюції пояснює своє рішення так: «...обмінятися думками по суті, у тому числі в інтерактивному форматі, щодо всіх аспектів проєктів статей, а також розглянути далі рекомендацію Комісії, що міститься в пункті 42 її звіту про роботу її сімдесят першої сесії щодо розробки конвенції Генеральної Асамблеї або міжнародної конференції повноважних представників на основі проєктів статей...».

Проєкт статей про запобігання та покарання злочинів проти людяності, як основа конвенції про злочини проти людяності є цінною відправною точкою для переговорів щодо нового договору. У проєкті статей є багато важливих і позитивних положень, у тому числі зобов'язання держав запобігати злочинам проти людяності та карати їх за них, прийняти внутрішнє законодавство для запобігання злочинам проти людяності, а також вимога екстрадувати або переслідувати передбачуваних правопорушників, серед іншого. Проєкт статей про злочини проти людяності доповнює, а не конкурує чи дублює зобов'язання за Римським статутом і запропонованим Договором про взаємну правову допомогу. Договір статей про злочини проти людяності передбачає співпрацю на

горизонтальному рівні, тоді як Римський статут регулює відносини між Судом і державами на вертикальному рівні. Були розроблені механізми міждержавного співробітництва у формі взаємної правової допомоги та екстрадиції за такі транснаціональні злочини, як корупція, контрабанда та торгівля людьми. Прийняття подібних рамок щодо жорстоких злочинів сприятиме виконанню державами обов'язків щодо припинення безкарності за міжнародні злочини та притягнення винних до відповідальності [204].

Держави, які розглядали проекти статей Комісії міжнародного права для запропонованого договору про злочини проти людяності, намагалися зменшити свої розбіжності під час тижневої сесії у квітні 2023 року, яка розпочала 18-місячний процес дебатів і дискусій, спрямованих на досягнення мети - врешті-решт, укладення договору про запобігання злочинам проти людяності і покарання за них - на переговорах. Представники різних держав взяли активну участь в обговоренні низки питань, і до завершення сесії стало зрозуміло, що позитивна динаміка продовжує наростати. Оскільки представники держав і організацій громадянського суспільства зустрічаються в Любляні, Словенія, щоб обговорити паралельний процес - переговори щодо багатостороннього договору про взаємну правову допомогу, ми сподіваємося, що вони стануть трампліном для подальшої підтримки динаміки, досягнутої в боротьбі зі злочинами проти людяності.

Один із ключових питань, які викликали особистий інтерес полягав у співвідношенні майбутньої Конвенції з Римським статутом Міжнародного кримінального суду. З огляду на приєднання численних країн до статуту нового міжнародного судового органу, будь-які розбіжності між текстами цього документа та запропонованої Конвенції можуть створити конфлікти між юридичними зобов'язаннями, які випливають з цих актів, і це може негативно вплинути на ефективність боротьби зі злочинами проти людяності. З цієї причини важливо, щоб норми нової Конвенції були узгоджені з

формулюваннями, що містяться в Римському статуті, а також з відповідними міжнародними документами та судовими рішеннями, де це є необхідним. Проте важливо, щоб нова Конвенція не суперечила Римському статуту в жодному аспекті.

Одним з дискусійних питань є те, що Римський статут регулює відносини між державами-учасниками та Міжнародним кримінальним судом, але не регулює відносини між самими державами-учасниками. Іншими словами, Римський статут орієнтований на «вертикальні» відносини між державами та Міжнародним кримінальним судом, а не на «горизонтальні» відносини лише між державами. В розділі 9 Римського статуту, який називається «Міжнародне співробітництво та судова допомога», передбачено: «що міжнародне співробітництво поза межами Римського статуту стосовно злочинів, що підлягають юрисдикції Міжнародного кримінального суду, повинно продовжуватися, але сам статут не включає положень, які б регулювали такий вид співпраці». В конвенції про злочини проти людяності можна було б прямо розглянути питання співробітництва між національними правовими системами держав в контексті розслідування, затримання, кримінального переслідування та покарання осіб, що скоїли злочини проти людяності. Ця мета повністю відповідала б цілям Римського статуту.

Є також сфери, в яких проєкт статей можна було б покращити. *Human Rights Watch* рекомендує сім запропонованих змін до поточного тексту, включаючи перегляд існуючих визначень злочинів переслідування, насильницького зникнення і примусової вагітності, а також додати нові положення про заборону амністії за злочини проти людяності, заборону застережень до договору, створення механізму моніторингу з боку договірних органів і заборону заявляти про імунітет від переслідування за злочини проти людяності. *Human Rights Watch* також рекомендує зберегти в Проєкті статей формулювання, які оновлюють і посилюють формулювання Римського статуту,

зокрема, положення про відповідальність командирів і вилучити обмежувальне визначення статті.

Надалі більш детально розглянемо дані рекомендації від *Human Rights Watch*. Що стосується «зняти обмеження щодо визначення злочину проти людяності переслідування», то *Human Rights Watch* рекомендує вилучити обмеження у проєкті статті 2 (1) (h), яке передбачає, що переслідування є злочином лише тоді, коли воно вчиняється у зв'язку з будь-яким іншим злочином, переліченим у статуті. Це обмеження щодо цього злочину було запроваджено у Римському статуті Міжнародного кримінального суду, який передбачає, що злочин проти людяності щодо переслідування може бути вчинений лише у зв'язку з іншими злочинами, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду [80]. Однак злочин переслідування має розглядатися як окремий злочин, так само, як і решта злочинів, перелічених у проєкті статей.

Загальноприйняте міжнародно-правове визначення злочину проти людяності не має такого обмеження. Як відзначено у Римському статуті, обмеження щодо цього злочину введене у Проєкті статей стосується найбільш важких форм дискримінації та не поширюється на жоден інший злочин проти людяності. Фактично, це обмеження відносно злочину переслідування навіть більше, ніж у Римському статуті, оскільки останній застосовує поняття переслідування до дій, пов'язаних із воєнними злочинами, а також злочинами проти людяності, - наголошує *Human Rights Watch*.

Наступною пропозицією *Human Rights Watch* є «зняття обмеження на визначення злочину проти людяності насильницького зникнення». *Human Rights Watch* рекомендує вилучити обмеження у проєкті статті 2 (2) (i), яке передбачає, що насильницьке зникнення осіб має відбуватися «з наміром вивести (зниклу особу) з-під захисту закону на тривалий період часу». Визначення злочину проти людяності насильницького зникнення має бути переглянуте і приведене у

відповідність до визначення, наданого в Міжнародній конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, яка не містить таких вимог щодо наміру або тривалості [232].

У даному положенні здається, що Комісія міжнародного права надала пріоритет гармонізації між Проектом статей та Римським статутом (пункт 17). Комісія міжнародного права вказує, що вимога щодо «наміру» не є настільки ключовою, оскільки вона не може суттєво змінити те, що в іншому випадку вимагається при доведенні кримінального правопорушення. Це зумовлено тим, що контекст злочину проти людяності передбачає, щоб насильницьке зникнення було здійснене відповідно до або на виконання державної чи організаційної політики (пункт 18). Крім цього, Комісія міжнародного права вказує на проєкт статті 2 (3), який зазначає, що визначення злочинів проти людяності не повинно «обмежувати більш широке визначення» в іншому міжнародному або національному праві. Це було включено для того, щоб у проєктах статей не поставити під сумнів будь-які більш широкі визначення, включаючи ті, що стосуються насильницьких зникнень [179]. Проєкти статей повинні включати визначення насильницького зникнення, яке узгоджується з останніми розробками в міжнародному праві, особливо якщо метою проєктів статей є гармонізація національних законів.

Наступною рекомендацією є «зняття обмеження щодо визначення злочину проти людяності примусової вагітності», що включає в себе рекомендацію по перегляду визначення терміну «примусова вагітність» з метою усунення застережень, що існують у національному законодавстві. Застереження, пов'язані з примусовою вагітністю, є єдиними у визначенні злочинів проти людяності, які включають такий вихід із ситуації, що звільняє від національних законів. Це призводить до відокремлення примусової вагітності від інших дій, які також є злочинами проти людяності (пункт 23). Апеляційна палата Міжнародного кримінального суду, ухваливши рішення у справі «*Ongwen*»,

підтвердила, що це застереження «не вводить новий аспект у визначенні примусової вагітності» [235].

Різне тлумачення примусової вагітності в Римському статуті виникло внаслідок політичного компромісу і не базується на чіткій функціональній або юридичній основі. Комісія міжнародного права наголошує, що визначення злочинів проти людяності було дослівно перенесено зі статті 7 Римського статуту, за винятком трьох змін. Одна з цих змін є неважливою та була внесена для відображення відмінностей між статутами. Друга зміна полягала в тому, що фраза в статті 7 (1) (h) Римського статуту, яка криміналізує акти переслідування, коли вони пов'язані з «будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду», була вилучена у визначенні переслідування в проєкті статей. Третя зміна вклала видалення визначення «стать» [51].

Деякі держави також запропонували зміни до формулювання та основних термінів, які могли б зробити положення договору більш чутливими до гендерних питань і захистити жертв сексуального та гендерного насильства. Наприклад, Канада і Сполучене Королівство запропонували перерахувати примусовий шлюб у статті 2 проєкту Комісії міжнародного права та підняли ідею внесення змін до обмеженого визначення примусової вагітності, щоб привести його у відповідність до судових рішень та інших подій. Канада також запропонувала, щоб справедливе ставлення до правопорушника, викладене в статті 11 проєкту, також включало положення, що стосуються справедливого ставлення до потерпілих і свідків. Бельгія висловила стурбованість маргіналізацією ЛГБТКІА+ осіб.

Human Rights Watch пропонує додати положення, яке прямо забороняє амністію за злочини проти людяності. Амністія представляє собою акт, який надає повне або часткове звільнення від відбування покарання осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, або кримінальні справи, що пов'язані з цими особами, були розглянуті судами, але вирок у їх

відношенні не стали юридично обов'язковими [65]. Відсутність конкретної заборони загальної амністії може суперечити цілям та меті майбутньої конвенції, оскільки можуть виникнути випадки безкарності, що протирічать цілям покарання та запобігання злочинам проти людяності. Крім того, надання державою амністії за злочини проти людяності протирічить зобов'язанням держав, визначеним у проєкті статей, що стосуються криміналізації, розслідування та судового переслідування злочинів проти людяності. Це також суперечить їхнім зобов'язанням *aut dedere aut judicare* та забезпеченню прав жертв та інших осіб.

Законність смертної кари викликала дискусію в контексті запитів про екстрадицію потенційних підозрюваних до держав, які дозволяють застосування смертної кари. Сінгапур захистив його використання та законність згідно з міжнародним правом, інші (наприклад, Європейський Союз) заперечували. З точки зору врегулювання суперечок, хоча деякі держави вважали положення про «відмову», включене в проєкт статті 15 (3), позитивним, інші, наприклад Німеччина, припускали, що юрисдикція Міжнародного суду має бути обов'язковою.

Також пропонується додати положення, яке прямо забороняє державам робити застереження до договору. Стаття 120 Римського статуту передбачає, що до статуту не можна робити жодних застережень [80]. Щоб забезпечити узгодженість із Римським статутом, проєкт статей має також забороняти застереження до договору. Заборона застережень гарантує, що всі держави-учасники беруть на себе однакові зобов'язання щодо придушення злочинів проти людяності, створить певність щодо обсягу зобов'язань і запобіжить підриву цілісності та морального авторитету Конвенції.

Наступною рекомендацією є пропозиція додати положення про створення механізму моніторингу договірною стороною з повноваженнями перевіряти дотримання державою зобов'язань і надавати керівні тлумачення договору.

Можливі моделі включають такі органи, як комітети, створені в рамках Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень і Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, а також Комітет із запобігання тортурам. Такий механізм сприятиме додержанню державами угоди та сприятиме формулюванню та тлумаченню закону. Цей механізм має включати вимогу до держав-учасниць регулярно звітувати перед зазначеним органом, давати можливість особам подавати скарги на держави-учасниці, передбачати міждержавні скарги та встановлювати процедури запитів або візитів з боку органу, відповідального за договір. Крім того, цей механізм повинен бути належним чином забезпечений ресурсами.

Комісія міжнародного права не включила механізм моніторингу договірних органів до проєкту статей, але зазначає, що механізм моніторингу договірних органів «може допомогти забезпечити виконання державами своїх зобов'язань за Конвенцією, наприклад, щодо прийняття національних законів, вжиття відповідних превентивних заходів, беручи участь у швидкому та неупередженому розслідуванні підозрюваних правопорушників і дотримуючись своїх зобов'язань *aut dedere aut judicare*».

Останніми двома рекомендаціями *Human Rights Watch* є пропозиція додати положення, яке забороняє особам, які обіймають офіційні посади, заявляти про імунітет, щоб уникнути судового переслідування відповідно до національного або міжнародного права та збереження в проєкті елементи, які покращують визначення Римського статуту.

Що стосується першої рекомендації, то пропонується запровадити таку зміну, тому що, Проєкти статей вимагають від держав гарантувати, що той факт, що правопорушення було вчинено особою, яка займає офіційну посаду, не є підставою для виключення кримінальної відповідальності, у Проєктах статей немає положень, які б забороняли державним службовцям користуватися

іmunітетом у суді. Так, Комісія міжнародного права зазначає, що «не впливає на будь-який процесуальний іmunітет, яким може користуватися посадова особа іноземної держави перед національною кримінальною юрисдикцією», і стверджує, що іmunітети повинні регулюватися міжнародним звичаєвим правом та окремим договором про іmunітети.

Слід зауважити, що Міжнародний кримінальний суд є важливим міжнародним органом, спеціалізованим на проведенні кримінального переслідування високопосадовців, які вчинили зазначені злочини. Проте важливо пам'ятати, що Суд не призначений для проведення кримінального переслідування всіх осіб, відповідальних за злочини проти людяності. Робота Суду базується на першоджерелах національних юрисдикцій, які відповідно до норм Міжнародного кримінального суду мають вести кримінальне переслідування у відповідних справах, за наявності національного законодавства. В деяких випадках Суд може вирішити передати підозрюваного, який перебуває в його розпорядженні, для подальшого кримінального переслідування національними правоохоронними органами. Проте це може бути неможливо, якщо національна система не має можливості висунути звинувачення у скоєнні злочинів проти людяності. Оскільки Міжнародний кримінальний суд має обмежену можливість переслідування всіх осіб, які несуть відповідальність за злочини проти людяності, і зміцнення національних правових систем з цією метою може бути важливим аспектом. Тому нова конвенція може сприяти посиленню можливостей Суду, забезпечити профілактику злочинів проти людяності та забезпечити їх кримінальне переслідування на національному рівні.

Та остання рекомендація направлена на оновлення та посилення формулювань Римського статуту. Йдеться, зокрема, про проєкт статті, який уніфікує та уточнює стандарти командної відповідальності для військових і

цивільних командирів, а також видалення обмежувального визначення «статті», яке було закріплено в Римському статуті [194].

Необхідно також враховувати, що головною метою Міжнародного кримінального суду є покарання осіб, відповідальних за злочини, які підпадають під його юрисдикцію, і не накладання обов'язку на держави щодо попередження таких злочинів. Нова конвенція про злочини проти людяності могла б включити зобов'язання стосовно попередження таких злочинів, аналогічні тим, які вже прописані в інших міжнародних угодах, таких як Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього, або Конвенція проти тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижують гідність видів поводження та покарання. Конвенція про злочини проти людяності сама по собі могла б уточнити обов'язки держав щодо запобігання таким злочинам та створити механізми для визначення відповідальності держав у цій сфері.

Також у деяких представників держав було питання щодо природи злочинів проти людяності: більшість, але не всі, делегації були готові визнати, що заборона злочинів проти людяності піднімається до рівня норми *jus cogens*, тобто держави вважають її фундаментальною нормою міжнародного права, яку не можна порушувати. Усі делегації погодилися з важливістю запобігання таким злочинам, і текст Комісія міжнародного права отримав загальну оцінку в цьому відношенні, хоча багато держав вважали, що потрібні або більш комплексні положення, або більше роз'яснень. Сьєрра-Леоне, наприклад, згадала про необхідність заходів із розбудови потенціалу. Інші делегації запропонували приділити більше уваги принципу невторчання.

Пряме посилання на Римський статут у проєкті преамбули також викликало неоднозначну реакцію. Певні країни висловлювали позитивне ставлення до цього посилання, тоді як інші стверджували, що це або непотрібне положення, або, в більш фундаментальному плані, Римський статут є «неповноцінним інструментом», який не охоплює певні види діяльності, що

можуть вплинути на майбутні покоління, такі як вирубка лісів або інші екологічні злочини. Більшість делегацій погодилися з тим, що визначення має ґрунтуватися на статті 7 Римського статуту, але водночас були готові розглянути можливість певних відхилень, таких як, наприклад, додавання груп, які потребують особливого захисту від переслідування, визначених в статті, зокрема корінних народів та осіб з інвалідністю, або внесення змін до визначення насильницьких зникнень. Індія висловила пропозицію розглянути тероризм, а Сьєрра-Леоне - злочини проти людяності та торгівлю людьми. Включення Комісією застереження «без шкоди» до статті 2 (3) було в цілому сприйнято позитивно.

Важливо відзначити, що у конвенції про злочини проти людяності буде включена положення, яке вимагатиме прийняття національних законів, які криміналізують злочини проти людяності. На сьогодні не всі держави це зробили, у тому числі держави-учасниці Римського статуту. Після приєднання до цієї конвенції держави, які не мають таких законів, повинні будуть їх прийняти. Держави, в яких вже існують подібні закони, зобов'язані провести їх перегляд, щоб визначити, чи охоплюють вони всі види серйозних злочинів, які передбачені цією конвенцією, і чи дозволяють вони вивчити і провести юрисдикцію щодо порушників. Таким чином, добре спланована конвенція про злочини проти людяності не вступить в конфлікт з іншими договірними режимами, але може вирішити незаповнену область в існуючих договірних режимах.

Як ми можемо бачити з проаналізованого нами матеріалу, існують різні думки, пропозиції та рекомендації, щодо Проекту статей щодо запобігання та покарання злочинів проти людяності, проте ухвалення даного документа стане визначною подією для міжнародного права. Для досягнення позитивного результату в жовтні наступного року необхідно зберегти імпульс, створений сесією у квітні 2023 року. Також важливо забезпечити активну участь держав і

громадянського суспільства в усіх наступних кроках. Громадянське суспільство відіграватиме важливу роль у наданні юридичної експертизи державам з ключових відкритих питань, у тому числі тих, що викладені вище, а також у відстоюванні інтересів, щоб допомогти різноманітним державам зрозуміти важливість договору. І хоча участь держав була сильною та різноманітною на нещодавній відновленій сесії, життєво важливо, щоб більше держав, які, можливо, не мають потенціалу більш розвинених держав, взяли участь у відновленій сесії наступного квітня, включаючи більше африканських, азійських, карибських та острівних держав Тихого океану, а також більше представників громадянського суспільства.

ВИСНОВКИ

У результаті комплексного теоретико-правового та історичного дослідження проблем, пов'язаних із становленням нормативно-правових та інституційних засад притягнення до міжнародно-правової відповідальності за вчинення злочинів проти людяності, а також створення ефективного механізму їх попередження, зроблено висновки, найвагоміші з яких містять наступні положення.

1. Визначено основні фактори вчинення злочинів проти людяності: політичні фактори (тоталітарні режими, імунітет від переслідування та покарання тощо), соціальний фактор (економічна нерівність, різноманітність суспільств, культурні протиріччя та непорозуміння, соціальна дискримінація за ознаками раси, релігії, гендеру, національності тощо), воєнні дії та конфлікти, технологічні досягнення сучасного світу, що дозволяють здійснювати масштабні, координовані напади на цивільне населення. Розуміння цих факторів допомагає при розслідуванні та запобіганні злочинам проти людяності, а також при створенні стратегій для вирішення конфліктів, роботи на попередження вчинення злочинів та підтримки прав людини.

2. Розглянуто лінгвістичні колізії, пов'язані із перекладом на українську мову англomовного відповідника «crimes against humanity». На основі проаналізованих західних джерел визначено що, «crimes against humanity» має перекладатись як «злочини проти людяності», а не «злочини проти людства», як вважають деякі вітчизняні науковці. Цей термін більшою мірою відображає сутність цих злочинів та їх вплив на людей, підкреслює порушення основних гуманітарних цінностей та прав людини, наголошує на тому, що ці злочини не лише спрямовані проти конкретних осіб, але і проти загальних цінностей, які визнаються міжнародним співтовариством, він має сильний моральний і

етичний аспект, який відображає відверту жорстокість і неприйнятність цих дій у будь-якому суспільстві та культурі.

3. Обґрунтовано кваліфікацію операції «Вісла» як злочину проти людяності, на підставі історичного й правового аналізу цих подій і їх наслідків та з урахуванням сучасної практики органів міжнародної кримінальної юстиції та статуту Міжнародного кримінального суду, та доведено її значущість для сучасного українського соціуму зокрема, та міжнародної спільноти загалом. Виокремлено кваліфікуючі ознаки, що надають можливість розглядати цю операцію саме в межах концепту злочинів проти людяності, що сформувався в сучасному міжнародному праві, зокрема її широкомасштабність, спланованість, систематичність, спрямованість на виселення великої кількості населення.

4. Досліджено проблеми міжнародно-правової оцінки операції Волинської трагедії та її впливу на відновлення історичної справедливості, а також формування міждержавного конструктивного діалогу з цього питання між Україною та Польщею. Визначено, що Волинська трагедія відображає асиметрію і розбіжності у політичних наративах між Україною та Польщею, що базуються на різному розумінні та сприйнятті подій на Волині. Комунікаційний потенціал міждержавного діалогу в політичній сфері недостатній, а політизація цієї історичної події внутрішніми ідеологічними та політичними діями ускладнює вирішення цього питання. Важливо пам'ятати, що Волинська трагедія відбулася як наслідок дій нацистських та комуністичних тоталітарних режимів з метою послаблення польського і українського підпілля. Ця подія має суттєвий вплив на міжнародне право та концепцію злочинів проти людяності, підкреслюючи важливість захисту прав людини та необхідність запобігання та покарання масових злочинів, особливо тих, що супроводжуються етнічною чи расовою ненавистю. Для побудови міжнародних відносин між Україною та Польщею важливим є визнання і поширення історичної правди про Волинську трагедію обома сторонами. Потрібно уникати одностороннього

звинувачення та вибачень, а замість цього спільно здійснювати дослідження та пошук історичної правди. Надзвичайну увагу потрібно приділити об'єктивному підходу та стриманому спілкуванню, особливо політичним силам, аби не погіршувати відносини між націями. Проблема Волинської трагедії залишається актуальною і в сучасному контексті, і, як вважають у польському уряді, може бути використана країною-агресором для подібних маніпуляцій, які вже мали місце в історії між українцями та поляками. Тож, необхідно зосередитися на спільному пошуку історичної правди та уникнути допущення політичного втручання і маніпуляцій, які можуть розділити і послабити український і польський народи.

5. Розглянуто проблематику злочинів проти людяності у контексті міжнародної правосвідомості, складовими якої є міжнародно-правова культура, міжнародно-правова ідеологія та міжнародно-правова психологія, встановлено особливості наголошено на необхідності психологічної та медичної підтримки постраждалих від злочинів проти людяності, зокрема доведено, що трансгенераційна травма, як психологічний наслідок цих злочинів, значно впливає на тих, хто їх пережив, зокрема операцію «Вісла», та на їх нащадків, а також доведено важливість міжнародно-правової кваліфікації усіх випадків злочинів проти людяності, що є важливим не лише для притягнення винних до відповідальності, але й задля відновлення історичної справедливості тощо. Заперечення факту скоєння деяких міжнародних злочинів підштовхує до появи відчуття несправедливості, що може завдати шкоди процесу одужання та відтворенню культурної ідентичності. Додаткові дослідження та інтеграція відповідних підходів, розроблених в межах освітянської, виховної та педагогічної діяльності можуть сприяти покращенню як фізичного, так і психічного здоров'я жертв та їхніх нащадків, а також зміцненню спільнот та збереженню національних культурних витоків. Результати дослідження можуть застосовуватись до жертв різних міжнародних злочинів, як то жертв операції

«Вісла» після Другої світової війни, так і населення України, що нині потерпає від злочинів проти людяності, воєнних злочинів, злочину агресії тощо.

6. Доведено вплив сучасних інформаційних технологій, зокрема мережі Інтернет, на можливість вчинення міжнародних злочинів загалом, та злочинів проти людяності зокрема, з поміж іншого через діяльність журналістів країни-агресора, які публічно підбурюють своїх громадян до масового насильства та вчинення цих злочинів, у тому числі на території України, які мають бути притягнуті до відповідальності за такі дії, посиляючись, наприклад, на прецедент, сформований міжнародним кримінальним правом на підставі розгляду Міжнародним трибуналом щодо Руанди справи «проти журналістів». Наголошено на необхідності проведення дослідження та аналіз діяльності журналістів у сучасному інформаційному середовищі, а також вживати заходи для запобігання можливому використанню медіа для поширення ворожнечі та злочинів проти людяності через розвиток журналістської етики та незалежних медіаорганізацій, а також сприяння інформаційній грамотності суспільства.

7. Встановлено, що територіальна юрисдикція МКС відносно міжнародних злочинів, вчинених через мережу Інтернет, не застосовується, якщо цільова аудиторія не знаходиться на території держави-учасниці. Для того, щоб уникнути створення лазівки в питанні юрисдикції для злочинів, вчинених через мережу Інтернет, МКС необхідно стати більш гнучкими в питаннях її визначення в таких випадках.

8. Наголошено, що запобігання використанню технологій для злочинів проти людяності вимагає міжнародного співробітництва, законодавчого контролю, етичних норм і стеження за їх дотриманням. Також важливо, щоб технологічні компанії дотримувалися високих стандартів безпеки і не співпрацювали з тими, хто використовує їхні продукти для злочинних цілей. Доведено, що використання сучасних методів розслідування, включаючи відкриті джерела та OSINT (Open-Source Intelligence), може полегшити процес

збору доказів за злочини проти людяності, які спричинені окупацією українських територій росією та повномасштабного вторгнення у 2022 році. Надання підтримки та захисту прав постраждалим є найважливішим завданням в цій справі, включаючи доступ до медичної допомоги, психологічної підтримки та компенсації завданої шкоди.

9. Обґрунтовано застосування серед інструментів запобігання скоєння злочинів проти людяності міжнародно-правових освітніх засобів, потенціал яких наразі розкритий не повною мірою, зокрема, розробки навчальних програм для широких верств, здобувачів освіти тощо, які розглядають різні аспекти концепту злочинів проти людяності у сучасному міжнародному праві та відповідальності за їх скоєння. У даному аспекті розроблений освітній курс «Міжнародні злочини: розуміння та реагування на глобальні виклики людства» для учнів старшої школи, що відіграє важливу роль у формуванні міжнародно-правової свідомості та сприяє не лише глибшому розумінню міжнародних злочинів та ролі Міжнародного кримінального суду, але й виховує у молоді відповідальність та розуміння необхідності запобігання міжнародним злочинам в цілому та злочинам проти людяності зокрема. Аксіологічний підхід надав можливість розглянути злочини проти людяності крізь призму їх руйнівного впливу на основоположні цінності, а притягнення до міжнародно-правової відповідальності за їх скоєння – як способу їх захисту.

10. Доведено, що нератифікація Римського статуту МКС обмежує Україну у можливостях і правах на міжнародній арені. Ратифікація Римського статуту могла б надати Україні права та переваги, зокрема щодо використання міжнародних механізмів для боротьби з безкарністю за серйозні міжнародні злочини, участі в обранні суддів та Прокурора МКС, прийманні бюджету МКС, та участі у роботі Асамблеї держав-учасниць МКС. Ратифікація також підтвердила б відповідальність України як надійного партнера на міжнародній

арені, який дотримується своїх міжнародних зобов'язань, а це є однією з вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яку Україна досі не виконала.

11. Визначено, що чинне законодавство України не передбачає елементів злочину проти людяності, які зазначені у Римському статуті МКС, і це може унеможливити притягнення організаторів та виконавців злочинів до відповідальності перед судом за міжнародним правом. Внесення змін до кримінального законодавства України, що стосуються злочинів проти людяності, створить правове середовище для кримінального переслідування таких злочинів, а також буде сприяти ефективному кримінальному покаранню. Також, необхідно додати злочини проти людяності до списку злочинів, до яких не застосовуються строки давності, що забезпечить більшу юридичну визначеність і конкретність у цій сфері. Визначено перспективи розвитку МКС для України, а саме: зростання співпраці України з МКС, активна участь України у зв'язку з відкриттям польового офісу МКС у Києві, співпраця та обмін інформацією, підвищення правової адаптації та вдосконалення внутрішнього законодавства та системи правосуддя України для кращої взаємодії з МКС, зміцнення міжнародної правової системи.

12. Наголошується на необхідності підтриманні проєкту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права задля забезпечення криміналізації злочинів проти людяності. Передбачений проєктною статтею 442-1 перелік діянь повною мірою з дотриманням національної юридичної техніки передбачає зміст статті 7(1) Римського статуту, положення якої у сучасному міжнародному праві розглядається як еталон з точки зору нормативної характеристики цього злочину за міжнародним правом.

13. Доведено, що Міжнародна конвенція про запобігання злочинам проти людяності, у разі прийняття, становитиме важливий інструмент щодо зобов'язання держав запроваджувати національні закони з метою запобігання

злочинам проти людяності. Незважаючи на те, що лише Римський статут Міжнародного кримінального суду має перспективну юрисдикцію для покарання за такі злочини, принцип комплементарності нагадує, що національна юрисдикція повинна бути належною і вдосконаленою для забезпечення ефективного ведення розслідувань та переслідування злочинів проти людяності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович Р. Еволюція та співвідношення принципів 'nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege' та 'ex post facto law'. Наукові записки НАУКМА. 2012. Т. 129: Юридичні науки. С. 59–62.
2. Андрейченко С. Принцип неприпустимості посилення на посадове становище особи в міжнародному кримінальному праві. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.): у 2 т. / НУ «ОЮА. Одеса, Т. 1. С. 319–323
3. Антипенко В., Важна К. Інститут кримінальної відповідальності держави як ефективний міжнародно-правовий механізм боротьби зі злочином агресії. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2012. № 3. С. 123–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2012_3_26
4. Бехруз Х. Примусові судові заходи МКС в умовах охорони суверенітету в контексті України. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2023. № 3. С. 140–144. URL: <https://doi.org/10.32782/tnu-2707-0581/2023.3/24>
5. Бондаренко К. Трагедія волині: погляд через десятиліття. Дзеркало тижня. 2003.
6. Буткевич В., Мицик В., Задорожній О. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ: Либідь, 2002. 608 с.
7. В Україні запрацює перший великий офіс МКС – Костін. URL: <https://suspilne.media/569503-v-ukraini-zapracue-persij-velikij-ofis-mks-kostin/> (дата звернення: 11.10.2023).
8. В'ятрович В. Вибачення за..?. І: дискусія. URL: <https://www.ji-magazine.lviv.ua/dyskusija/volyn/zayavaOUN.htm> (дата звернення: 19.02.2023).
9. Виговська О. Міжнародний злочин на Донбасі: духовний геноцид проти українців. Звернення учасників загальних зборів НАПН України до

міжнародних організацій, які провадять діяльність в Україні щодо врегулювання конфлікту на Донбасі. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2018. №19, ч. 3. С. 7–8. URL: <https://director-ua.info/index.php/dslg/article/view/66/62> (дата доступу: 02.04.2023)

10. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський статут) від 11.07.2001 р. № 3-в/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>(дата звернення: 11.10.2022).

11. Війна і права людини. Дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини. / М.М. Гнатовський, А.О. Кориневич, О.М. Лисенко; за заг. ред. А.О. Кориневича, О.А. Мартиненка. Київ: КВІЦ, 2015. 42 с.

12. Возняк Т. Мамай чи майбутнє. Критика. 2003. ч. 7-8/с. 12–13.

13. Волинська трагедія – жахлива подія нашого минулого». Український інститут національної пам'яті. Офіційний веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/volynska-tragediya-zhahlyva-podiya-nashogo-mynulogo-zabuttya-chy-pryhovuvannya-nemozhlyve-i-neprypustyme-uinp> (дата звернення: 10.02.2023).

14. Волинська трагедія: Варшава закликала припинити «твіттерну дипломатію». Новини України - УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/world/volinska-tragediya-varshava-zaklikala-pripiniti-tvitternu-diplomatiyu-12264714.html> (дата звернення: 10.06.2023).

15. Генпрокурор Костін назвав «історичним» рішення МКС щодо Путіна. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kostin-mks-putin-order/32323169.html> дата звернення: 15.03.2023).

16. Гнатовський М. Злочини проти людяності у сучасному міжнародному кримінальному праві: характеристика окремих діянь. *Український часопис міжнародного права*. 2007. № 3. С. 26–44.

17. Гнатовський М., Кучер О., Кориневич А. Міжнародний кримінальний суд: ефективність функціонування та переваги для України. *Український часопис міжнародного права*. 2014. № 12. С. 98–108.

18. Громовенко К. Проблема притягнення до відповідальності за злочини проти людяності вчинені в Україні в Міжнародному кримінальному суді. *Право та державне управління*. 2023 р. № 3. С. 267-272. URL: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.40>

19. Грушко М. Воєнні злочини та злочини проти людяності як міжнародні злочини порушення норм *jus cogens*: питання кваліфікації. *Академічні візії*. 2023. № 19. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10218075>

20. Грушко М. Співпраця Міжнародного кримінального суду та України у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом. *Академічні візії*, (23). URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/679>. (дата звернення: 01.10.2023).

21. Грушко М., Мануїлова К. Концепція правосуддя перехідного періоду в контексті збройного конфлікту в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 312–316. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.51>

22. Гунчак Т. Втрачена можливість. Газета «День», №57. URL: <https://m.day.kyiv.ua/article/istoriya-i-ya/vtrachena-mozhlyvist> (дата звернення: 20.02.2023).

23. Держипільська А. Притягнення до відповідальності за вчинення злочинів проти людяності як спосіб захисту цінностей, закріплених у загальній декларації прав людини. *Право України*. 2018. № 9. С. 196–211.

24. Документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки. Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки.ф. 3833, оп. 1, спр. 125, арк. 13 URL: <https://tsdahou.archives.gov.ua/arhiv-vystavkovykh-proyektiv/vystavkovi-proyekty->

czdago-ukrayiny/ukrayina-shlyah-do-peremogy-do-70-yi-richnyczi-peremogy-nad-naczystskoyu-nimechchynoyu/dokumenty-czentralnogo-derzhavnogo-arhivu-vyshhyh-organiv-vlady-ta-upravlinnya-ukrayiny-czdavo-ukrayiny/ (дата звернення: 20.03.2023).

25. Дрозд Р. Основна мета акції «Вісла». Акція «Вісла» в контексті українсько-польських відносин XX ст.: *матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 50-літтю проведення акції «Вісла»*. 19 квітня 1997 р. Івано-Франківськ, 1999. С. 41-53.

26. Дрьоміна Н. В. Юрисдикція міжнародних кримінальних судів і трибуналів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Н. В. Дрьоміна; кер. роботи М. Ю. Черкес; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". – Одеса, 2006. 17 с.

27. Енциклопедія міжнародного права : у 3 т. / редкол.: Ю. Шемшученко, В. Денисов [та ін.]; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Академперіодика, 2017. Т. 2. 928 с.

28. Європейська правда. Незалежна комісія ООН підтвердила, що Росія скоїла воєнні злочини в Україні. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/16/7158124/> (дата звернення: 22.03.2023).

29. Єрмоменко Я., Гаріна Д. та інші. Військові злочини Росії під час війни з Україною та юридична відповідальність за скоєне. *Proceedings of the 5th International scientific and practical conference*. SPC. Lviv, 2022. С. 928-932. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/15427/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%2C%20%D0%9B%D1%8C%D0%B2%D1%96%D0%B2.pdf#page=928> (дата доступу: 02.04.2023)

30. Жорстоке поводження з військовополоненими в Оленівці / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/zorstoke-povodzennya-z-viiskovopolonenimi-povidomleno-pro-pidozru-nacalniku-ta->

inspektoru-koloniyi-v-olenivci-de-utrimuvalis-viiskovi-zsu (дата звернення: 12.09.2023).

31. Загальна декларація прав людини: Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 11.11.2022).

32. Звинувачення народних депутатів за заяву до польського Сейму. Новини України - УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/politics/811393-farion-zvinuvachue-148-nardepiv-u-derjavniy-zradi-za-zayavu-do-polskogo-seymu.html> (дата звернення: 02.03.2023).

33. Зелінська Н. Нюрнберзька концепція міжнародного злочину та принцип «ex post facto» у міжнародному кримінальному праві / Н. А. Зелінська // Наукові праці Одеської національної юридичної академії : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Ю. М. Оборотов (заст. голів. ред.), В.В.Завальнюк [та інш.]; МОН України, ОНЮА. - Одеса: Юрид. л-ра, 2008.Т. 7. - С. 160-169

34. Зимомря М., Дрозд Р. Депортаційні акції у контексті польсько-українських взаємодій. *Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*. Львів, 1998. С. 88-91.

35. Злочин агресії є простим у доведенні. Посол з особливих доручень МЗС Антон Кориневич – про необхідність створення спецтрибуналу щодо злочинів Росії - Грати. URL: <https://graty.me/monologue/zlochin-agresii-e-prostim-u-dovedenni-tomu-tribunal-mozhe-ruhatisya-shvidshe-nizh-isnuyuchi-sudovi-ustanovi-usi-dokazi-na-poverhni-posol-z-osoblivih-doruchen-mzs-ant/> (дата звернення: 11.10.2023).

36. Злочини проти людяності в Україні: відмінність від воєнних злочинів та проблематика притягнення до відповідальності. *European Business Association*. European Business Association. URL: <https://eba.com.ua/zlochyny->

proty-lyudyannosti-v-ukrayini-vidminnist-vid-voyennyh-zlochyniv-ta-problematyka-prytyagnennya-do-vidpovidalnosti/ (дата звернення: 21.04.2023).

37. Ільющин І. Волинська трагедія 1943 р. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - Київ. Наукова думка, 2003. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Volynska_trahediia (останній перегляд: 10.02.2023)

38. Імплементація норм міжнародного гуманітарного права на національному рівні в Україні. Global Rights Compliance LLP. Київ. 2016. URL: <https://www.pgaction.org/pdf/2016/GRC-Domestic-Implementation-IHL-Report-UKR.pdf> (дата звернення: 22.10.2022).

39. Історія Без Міфів. Акція «ВІСЛА»: як українців позбавили своїх земель у Польщі // Історія без міфів, 2020. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=tlXJM_SDzvE (дата звернення: 19.03.2023).

40. Канал ім. Т.Г. Шевченка. Волинська Трагедія 1943-1944. Хто винен?. 2020. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BXRJfnXywm8> (дата звернення: 12.03.2023).

41. Клімич М., Катриченко Т., Прихно А. Воєнний злочин в Оленівці: реконструкція подій масового вбивства полонених азовців. 2023 URL: <https://mipl.org.ua/voyennyj-zlochyn-v-olenivci-rekonstrukciya-podij-masovogo-vbyvstva-polonenyh-azovciv/> (дата звернення: 27.07.2023)

42. Комісарчук Ю., Черевко В. Osint як один із інструментів для збирання інформації про воєнні злочини російської федерації в Україні. *In The 14th International scientific and practical conference «Modern science: innovations and prospect»* / SSPG Publish. Stockholm, 2022. С. 451–454. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/MODERN-SCIENCE-INNOVATIONS-AND-PROSPECTS-16-18.10.22.pdf#page=451>

43. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 11.10.2022).

44. Копчак С., Романюк М. Депортація населення Польщі і Західної України у повоєнний період (1945-1947 рр.). Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 1996 р.). Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 39-42 .

45. Кориневич А. Амністія не для всіх: яким буде перехідне правосуддя на Донбасі та в Криму. URL: <https://daily.rbc.ua/rus/show/amnistiya-vseh-kakim-budet-perehodnoe-pravosudie-1597054850.html>

46. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 5 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 21.10.2022).

47. Маєвська А. Злочини проти людяності: міжнародно-правовий аспект : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2002. 19 с.

48. Мануїлова К. Становлення та розвиток концепції відповідальності за міжнародні злочини, що порушують права людини. *Академічні візії*. 2023. № 17. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10072003>

49. Меликов Р. Міжнародно-правове регулювання використання автономних систем озброєння під час ведення воєнних дій : дис...д-ра філос. / НУ «ОЮА». Одеса, 2023. 205 с.

50. Місило Є. Акція «Вісла». Документи. Львів-Нью-Йорк. Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, 1997. 564 с.

51. Місило Є. Репатріація чи депортація. Переселення українців з Польщі до УРСР 1944-1946: зб. док. / пер. з пол. І. Сварника. Львів: Каменяр, 2007. 255 с.

52. Місило Є. Українці в Польщі 1944-1947. Генеза акції «Вісла». *Україна і Польща між минулим і майбутнім*. Львів, 1991. С. 13-14.

53. Національні меншини України у XX столітті: політико-прав. Аспект / Ін-т політичних та етнонаціональних досліджень НАН України. Київ, 2000. 357 с.

54. Офіційний портал Верховної Ради України. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права №2689 від 27.12.2019 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804 (дата звернення: 30.09.2023).

55. Пам'ятаймо про депортації 1944–1951 років. *Український інститут національної пам'яті - офіційний веб-сайт*. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyataймо-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv> (дата звернення: 09.03.2023).

56. Пилипенко В. До питання про міжнародно-правову кваліфікацію злочинних діянь Російської Федерації під час повномасштабної агресії в Україні. *Право України*. 2022. № 6. С. 69–81.

57. Повний список 148 нардепів. *Газета Місто*. URL: <https://web.archive.org/web/20130817123845/http://gazeta-misto.te.ua/news/повний-список-148-нардепів-негідників-я/> (дата звернення: 01.03.2023).

58. Польша та Україна у тридцятих-сорокових роках XX століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Т. 4. Ред. кол.: С. Богунов, М. Вінярчик-Коссаковська, З. Гайовнічек, та інші. Державний архів Служби безпеки України; Архів Міністерства внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща; Інститут національної пам'яті; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. Варшава; Київ, 2005. 878 с.

59. Посол України відреагував на закид речника МЗС Польщі щодо Волинської трагедії. *Новини України - УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/world/posol-ukrajini-vidreaguvav-na-zakid-rechnika-mzs-polshchi-shchodo-volinskoji-tragediji-12263622.html> (дата звернення: 10.06.2023).

60. Приазов'я Н., Янковський О., Бадюк О. «Убивства, зґвалтування, тортури»: скільки воєнних злочинів російської армії вже підтвердили в Україні і які перспективи трибуналу? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-trybunal-haaha-putin/32292306.html> (дата звернення: 21.03.2023).

61. Про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року : заява Верховної Ради України до МКС від 25.02.2014 р. № 790-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text> (дата звернення: 01.07.2022).

62. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> (дата звернення: 11.10.2022).

63. Про Європейський Союз : Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 р.: станом на 13 груд. 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029#Text (дата звернення: 15.04.2022).

64. Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 09.12.1948 р. : станом на 18 берез. 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 24.01.2022).

65. Про застосування амністії в Україні : Закон України від 01.10.1996 р. № 392/96-ВР : станом на 3 лип. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-вр#Text>

66. Про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину : Конвенція Ради

Європи від 04.04.1997 р. : станом на 25 січ. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text (дата звернення: 11.04.2022).

67. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.04.2022).

68. Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних : Директива Європейського Парламенту і Ради від 24.10.1995 р. № 95/46/ЄС (станом на 25 трав. 2018 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_242#Text (дата звернення: 13.04.2021).

69. Про захист цивільного населення під час війни : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 21.03.2023).

70. Про заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами російської федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» : постанова Верховної Ради України від 04.02.2015 р. № 145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text> (дата звернення: 01.07.2022).

71. Про заяву Верховної Ради України у зв'язку з ухваленням Сенатом і Сеймом Республіки Польща постанов від 7 липня 2016 року та 22 липня 2016 року щодо оцінки польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни : Постанова Верхов. Ради України від 08.09.2016 р. № 1507-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1507-19#Text> (дата звернення: 5.03.2023).

72. Про ліквідацію всіх форм расової дискримінації : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 21.12.1965 р. : станом на 4 лют. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text

73. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті : Закон України від 09.04.2015 р. № 314-VIII : станом на 27 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text> (дата звернення: 22.02.2023).

74. Проблеми теорії та практики міжнародно-правової відповідальності : навч.-метод. посіб. / укл. С. С. Андрейченко ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2023. 108 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23465> (дата звернення: 01.09.2023)

75. Проект Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства (витяг) : Проект Орг. Об'єдн. Націй від 01.01.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_710#Text (дата звернення: 11.11.2022).

76. Рабінович П. Універсальні стандарти людяності як концептуальні засади антропоцентричного праворозуміння. *Право України*. 2021. № 1. С. 76–87.

77. Рабінович П., Держипільська А. Розвиток ідей професора Герша Лаутерпахта щодо відповідальності за вчинення злочинів проти людяності у сучасному міжнародному кримінальному праві (до 75-річчя перемоги над нацистським режимом у Другій світовій війні). *Право України*. 2020. № 8. С. 212–222. DOI: <https://doi.org/10.33498/loiuv-2020-08-212> (дата звернення: 20.10.2021)

78. Рабінович П., Добрянський С. Професор Філіп Сендс – світовий авторитет із теорії та практики міжнародно-юридичного захисту прав людини. *Право України*. 2018. № 3. С. 214–217. DOI: <https://doi.org/10.33498/loiuv-2018-03-214>

79. Репецький В., Лисик В. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. 2009. Вип. 1. С. 120–125. URL: nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2009_1_15 (дата звернення: 06.02.2022).

80. Римський статут міжнародного кримінального суду : статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 16 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 23.10.2022).

81. Рішення Федерального конституційного суду ФРН від. 24 жовтня 1996, №EuGRZ 1996. 538 с.

82. Ругало Ю. Злочини проти людяності в Україні з 2014 року і по сьогодні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 696–699. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/164>

83. Ругало Ю. Злочини проти людяності у практиці ICTR та ICTY з порівняльною проєкцією на злочини в Україні в контексті збройного конфлікту. Держава та регіони. Серія: Право. 2023. № 2. С. 252–258. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.2.45> (дата звернення: 20.09.2023)

84. Ругало Ю. Міжнародно-правовий погляд на міжнародні злочини: «Операцію Вісла» та «Волинську трагедію». KELM (Knowledge Education Law Management). 2022. № 7(51). С. 270-275. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.43>

85. Ругало Ю. Проблема кваліфікації операції «Вісла» як міжнародного злочину. Правові новели. № 17, 2022. С.186-197. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2022.17.26>

86. Ругало Ю. Ретроспективний аналіз діяльності Міжнародного кримінального суду та його нормативна сила впливу. *Журнал Європейського та порівняльного права*. 2020. № 12. С. 159–164.

87. Садовнікова Г. Співвідношення категорій концепт, поняття і значення у когнітивному термінознавстві. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. 2014. Т. 17, № 1. С. 156–164.

88. Сендс Ф. Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017.652 с.

89. Сергійчук В. Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Центр українознавства. Київ, 2003. 290 с.
90. Сергійчук В. Трагедія українців у Польщі. Тернопіль. Книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», 1997. 410 с.
91. Сироїд Т., Гавриленко О., Фоміна Л. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини : посіб. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2021. 462 с.
92. Смирнов М. Перегляд архітектури міжнародної системи правосуддя в контексті створення спеціального міжнародного трибуналу ad hoc щодо злочину агресії проти України. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.) : у 2 т. / НУ «ОЮА». Одеса, 2023. Т. 2. С. 308–312.
93. Спільна заява щодо масового вбивства українських військовополонених 29 липня 2022 року у смт. Оленівка на тимчасово окупованій території Донецької області / Збройні сили України, Служба безпеки України, Головне управління розвідки Міністерства оборони України. 2022. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/zorstoke-povodzennya-z-viiskovopoloneniimi-povidomleno-pro-pidozru-nacalniku-ta-inspektoru-koloniyi-v-olenivci-de-utrimuvalis-viiskovi-zsu> (дата доступу: 01.08.2022)
94. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі : Статут Ірландія від 08.08.1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201#Text (дата звернення: 20.10.2021).
95. Стрельцова Є. Уніфікація міжнародного права та її вплив на національне законодавство : монографія. Одеса : Гельветика. 2019. 522 с.

96. Суперечка про геноцид вірмен у запитаннях і відповідях / BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150423_armenia_massacre_ko (дата звернення: 18.01.2023)

97. Терещук Г. 80-і роковини Волинської трагедії: хто був зацікавлений під час Другої світової війни у деполонізації Волині. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/volyn-tragedja-upa-rosija/32496602.html> (дата звернення: 17.09.2023).

98. Точилівський В. Злочини проти «людяності» чи «людства»? Міжнародне кримінальне правосуддя : [блог]. URL: <http://interjustice.blogspot.com/2016/03/blog-post.html> (дата звернення: 20.11.2021).

99. Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР : Угода Респ. Польща від 09.09.1944 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_065#Text (дата звернення: 02.02.2023).

100. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 р. : станом на 25 жовт. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 18.10.2022).

101. Українське суспільство та європейські цінності : звіт за результатами соціологічного дослідження / Інститут Горшеніна у співпраці з Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. Київ. 2019. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/JEvropeiski_cinnosti__tables_and_diagrams_MR_.pdf (дата звернення: 10.04.2021)

102. Червякова О. Відповідальність за воєнні злочини: через перехідне правосуддя до сталого миру та безпеки України. *Проблеми законності* : зб. наук. пр. Харків, 2020. Вип. 150. С. 161–172. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.150.208602> (дата звернення: 10.05.2023).

103. Щерба Г. Депортація населення з польсько-українського пограниччя. *Українсько-польські відносини в Галичині у XX столітті*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 21-22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 300-304.

104. Щур Б. Діяльність міжнародного кримінального суду: історія і перспективи. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2011. Вип. 6. С. 106–109.

105. Ядловський А. Депортація українського населення Закерзоння. *Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 21-22 листопада 1996 р.* Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 293-296.

106. Януш Х. Поняття і концепт. Критерії розрізнення. *Studia methodologica*. 2014. № 37. С. 184–190. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6265/1/Yanush.pdf> (дата звернення: 12.11.2022)

107. 2005 World Summit Outcome. United Nations. 2005. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf

108. Acquaviva G. At the Origins of Crimes Against Humanity: Clues to a Proper Understanding of the Nullum Crimen Principle in the Nuremberg Judgment. *Journal of International Criminal Justice*. 2011. Vol. 9, no. 4. P. 881–903. DOI: <https://doi.org/10.1093/jicj/mqr010> (date of access: 10.01.2023).

109. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal, 82

U.N.T.S. 280, entered into force Aug. 8, 1945. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/instree/1945a.htm>. (date of access: 10.01.2023).

110. Akçam T. A shameful act: The Armenian genocide and the question of Turkish responsibility. New York : Metropolitan Books, 2006. 483 p.

111. Akçam T. Killing Orders: Talat Pasha's Telegrams and the Armenian Genocide. Palgrave Macmillan, 2018. 280 p.

112. Akcja «Wisła». Dokumenty / Opr. Miśło Eugeniusz . Warszawa. Archiwum Ukraińskie. Zakład Wydawniczy «Tyrsa», 1993. 524 s.

113. Al Bashir Case. International Criminal Court. 2009. URL: <https://www.icc-cpi.int/darfur/albashir>

114. Altinordu A. Denial of Violence: Ottoman Past, Turkish Present, and Collective Violence against the Armenians, 1789–2009. Contemporary Sociology: A Journal of Reviews. 2016. Vol. 45, no. 3. P. 309–311. DOI: <https://doi.org/10.1177/0094306116641407r> (date of access: 25.01.2023).

115. American Servicemembers Protection Act of 2002. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-3074/pdf/COMPS-3074.pdf>. (date of access: 25.10.2022).

116. Amnesty international in Ukraine. International Criminal Court: questions and answers. URL: https://www.amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Mizhnarodnyj-kryminalnyj-sud_broshura-1.pdf (date of access: 11.10.2022).

117. Arendt H. Eichmann in Jerusalem. A Report on the Banality of Evil. *Revue Française de Sociologie*. 1965. Vol. 6, № 1. DOI: <https://doi.org/10.2307/3319667> (date of access: 01.03.2022).

118. Armenian Genocide. Genocide Studies Program. URL: <https://gsp.yale.edu/case-studies/armenian-genocide> (date of access: 4.01.2023).

119. Armenian national institute. Genocide Research. URL: <https://www.armenian-genocide.org> (date of access: 14.06.2022).

120. Babinski W. Wymiana depesz między naczelnym wodzem i dowódcą Armii Krajowej 1943-1944. *Zeszyty Historyczne*. 1973. No 24.
121. Bach K. Burge's New Thought Experiment: Back to the Drawing Room. *The Journal of Philosoph.* 1998. Vol. 85, is. 2. P. 88–97. DOI: <https://doi.org/10.2307/2026994>.
122. Balakian P. Black dog of fate: A memoir. New York : Basic Books, 1997. 289 p.
123. Balakian P. Raphael Lemkin, cultural destruction, and the armenian genocide. *Holocaust and genocide studies*. 2013. Vol. 27, № 1. P. 57–89. DOI: <https://doi.org/10.1093/hgs/dct001> (date of access: 15.01.2023).
124. Balakian P. The burning Tigris: The Armenian genocide and America's response. New York : Harper Collins, 2003. 475 p.
125. Bangladesh/Myanmar. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/bangladesh-myanmar> (date of access: 12.09.2023).
126. Barder A. Race war and the global imperial order: the armenian genocide of 1915. *Australian journal of politics & history*. 2017. Vol. 63, № 3. P. 382–393. DOI: <https://doi.org/10.1111/ajph.12370>(date of access: 13.01.2023).
127. Barker E., Miller D., Miller L. Survivors: An Oral History of the Armenian Genocide. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 1993. Vol. 32, no. 4. P. 422. DOI: <https://doi.org/10.2307/1387197> (date of access: 20.01.2023).
128. Barrett J. The Nuremberg Roles of Justice Robert H. Jackson/ *Washington University Global Studies Law Review*. 2007. Vol. 6, is. 3. P. 515–525. URL: https://openscholarship.wustl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1147&context=law_globalstudies (date of access: 15.09.2021)
129. Bassiouni C. Crimes against Humanity: The Case for a Specialized Convention. *Washington University Global studies Law Review*. 2010. № 4. Vol. 9, № 4. P. 575–593

130. Bassiouni M. C. Crimes against humanity in international criminal law. 2nd ed. The Hague : Kluwer Law International, 1999. P. 72–87.

131. Belavusau U., Wójcik A. Polish Memory Law: When history becomes a source of mistrust. New Eastern Europe. 2018. URL: <https://neweasterneurope.eu/2018/02/19/polish-memory-law-history-becomes-source-mistrust/> (date of access: 3.03.2023).

132. Ben-Menahem Y. Hilary Putnam. *Encyclopedia Britannica*. 2023. 27 Jul. URL: <https://www.britannica.com/biography/Hilary-Putnam> (date of access: 15.09.2023)

133. Berdychowska B. Polacy wobec Wołynia. *Przegląd Polityczny*. 2003. P.62–77.

134. Berdychowska B. Ukraińcy wobec Wołynia. *Zeszyty Historyczne*. 2003. P.65–104.

135. Bernays M. Memorandum of 15 September 1944. Trial of European War Criminals. Document No 16 reprinted in BF. Smith. *The American Road to Nuremberg. The Documentary Recont 1944-1945*. Stanford Hoover Institution Press. 1982. P. 33-34.

136. Bigos O. Jurisdiction Over Cross-Border Wrongs On The Internet. *International and Comparative Law Quarterly*. 2005. Vol. 54, № 3. P. 585–620. DOI: <https://doi.org/10.1093/iclq/lei019> (date of access: 25.10.2022).

137. Bolivarian Republic of Venezuela. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/venezuela-i> (date of access: 12.09.2023).

138. Bosnia & Herzegovina. Trial international. URL: <https://trialinternational.org/countries-post/bosnia-herzegovina/> (date of access: 15.06.2022).

139. Burge T. *Foundations of Mind*. Oxford University Press, USA, 2007. 456 p.

140. Burundi. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/burundi> (date of access: 12.09.2023).

141. Cote d'Ivoire. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/cdi> (date of access: 11.09.2023).

142. Carrillo A., Annalise K. Comparative Law Study and Analysis of National Legislation Relating to Crimes Against Humanity and Extraterritorial Jurisdiction. 2014. Vol. 46, № 481. P. 481–530.

143. Case № IT-94-I-T/Prosecutor v. Tadic. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. 1997. URL: <https://www.icty.org/en/press/case-no-it-94-i-tdefendant-mr-dusko-tadic> (date of access: 20.03.2022).

144. Cassese A. International Law. Oxford University Press, USA, 2005. 612 p.

145. Cech M. Jak Moskwa rozpętała piekło na Wołyniu. Wyborcza.pl. Najświeższe wiadomości od Gazety Wyborczej. 2013. URL: <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,13531059,jak-moskwa-rozpetala-pieklo-na-wolyniu.html> (date of access: 18.03.2023).

146. Central African Republic. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/car> (date of access: 11.09.2023).

147. Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Communities. 2000/C 364/01. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf. (date of access: 12.04.2021).

148. Charter of the International Military Tribunal for the Far East from 19.01.1946. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.3_1946%20Tokyo%20Charter.pdf (date of access: 22.01.2022)

149. Charter of the International Military Tribunal for the Trial of Major War Criminals of the European Axis from 08.08.1945. URL: <https://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp> (date of access: 22.01.2022)

150. Cohen-Almagor R. Confronting the Internet's Dark Side: Moral and Social Responsibility on the Free Highway. Cambridge University Press, 2015. 406 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/279175966_Confronting_the_Internet%27s_Dark_Side_Moral_and_Social_Responsibility_on_the_Free_Highway. (date of access: 21.10.2022)

151. Compendium of United Nations standards and norms in crime prevention and criminal justice. United Nations. 2016. URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Compendium_UN_Standards_and_Norms_CP_and_CJ_English.pdf

152. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. United Nations. 1984. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading>

153. Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity. UN General Assembly. 1968.A/RES/2391(XXIII), URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b37818.html> (date of access 20.07. 2022)

154. Cotler I. Regina V. Finta. American Journal of International Law. 1996. Vol. 90, № 3. P. 460–476. DOI: <https://doi.org/10.2307/2204072> (date of access: 11.03.2022).

155. Crimes against Humanity Initiative: A Rule of Law Project of the Whitney R. Harris World Law Institute. URL: <https://law.wustl.edu/faculty-and-research/whitney-r-harris-world-law-institute/>

156. Crimes Against Humanity. United Nations. URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/crimes-against-humanity.shtml> (date of access: 12.02.2022).

157. Dadrian V. The history of the Armenian genocide: Ethnic conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus. Providence, RI : Berghahn Books, 1995. 452 p.

158. Darfur, Sudan. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/darfur> (date of access: 11.09.2023).

159. DeBruyn. The American Indian Holocaust: Healing Historical Unresolved Grief. American Indian and Alaska Native Mental Health Research. 1998. Vol. 8, no. 2. P. 60–82. DOI: <https://doi.org/10.5820/aian.0802.1998.60> (date of access: 19.01.2023).

160. Declarations on Territorial Asylum. UN General Assembly. 1967. URL: <https://www.refworld.org/docid/3b00f05a2c.html>

161. Democratic Republic of the Congo II. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/drcII> (date of access: 11.09.2023).

162. Democratic Republic of the Congo. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/drc> (date of access: 11.09.2023).

163. Der Sarkissian A., Sharkey J. Transgenerational Trauma and Mental Health Needs among Armenian Genocide Descendants. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2021. Vol. 18, №. 19. P. 10554. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph181910554> (date of access: 22.01.2023).

164. Directive 2001/20/EC of the European Parliament and of the Council. 4th of April 2001. Official Journal of the European Communities. 2001. p.34–44.

165. Draft articles on Prevention and Punishment of Crimes Against Humanity : Adopted by the International Law Commission at its seventy-first session, in 2019, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/74/10). *Yearbook of the International Law Commission*, 2019. Vol. II (Part Two). URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_7_2019.pdf (date of access: 22.02.2022).

166. Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind : adopted by the International Law Commission at its forty-eighth session, in 1996. *Yearbook of the International Law Commission*. 1996. Vol. 2. (Part Two). URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_4_1996.pdf (date of access: 06.02.2022).

167. Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind with commentaries. International law commission. *Yearbook of the International Law Commission*. 1996 .vol. II, Part Two. Para 16. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/7_4_1996.pdf (date of access: 20.10.2022)

168. Drozd R. Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989. Warszawa: Tyrsa, 2001. 380 p.

169. Drozd R. Powojenne wysiedlenia Łemków polskich w latach 1944-1950. Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa . Kuczera. Legnica - Zielona Góra, 2007. P. 131-142.

170. Drozd R., Hałagida I. Ukraińcy w Polsce 1944-1989: Walka o tożsamość: dokumenty i materiały. Warszawa. Burchard Edition, 1999. 302 p.

171. Dubler R. What's in a Name? A Theory of Crimes against Humanity. *Australian International Law Journal*. 2008. № 85. P. 85–107.

172. Eisenbruch M. From post-traumatic stress disorder to cultural bereavement: Diagnosis of Southeast Asian refugees. *Social Science & Medicine*. 1991. Vol. 33, no. 6. P. 673–680. DOI: [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(91\)90021-4](https://doi.org/10.1016/0277-9536(91)90021-4) (date of access: 14.01.2023).

173. Elorza A. Armenia: el primer genocidio del siglo XX. *El País*. 2015. 25 mar. / зreferувала Г. Грабовська. URL: <https://zbruc.eu/node/34415> (date of access: 10.09.2021)

174. Engelhard D. Art. Health and Disease. History of the Concepts. *Encyclopedia of Bioethics*. 3rd ed. New York, 2004. Vol. 2. P. 1057–1064.

175. Erysian B. Why the Armenian Genocide Lives in Me. *Genealogy*. 2018. Vol. 2, no. 4. P. 50. DOI: <https://doi.org/10.3390/genealogy2040050> (date of access: 27.01.2023).
176. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol). URL: <https://www.europol.europa.eu>
177. Farfour M. Remote Sensing for Documenting Human Rights Abuses. *Citizen Evidence Lab*. 2019. available online at <https://citizenevidence.org/2019/12/11/remote-sensing-for-documenting-human-rights-abuses/>
178. Fine R. Crimes Against Humanity. *European Journal of Social Theory*. 2000. Vol. 3. P. 293–311.
179. Fourth Report of the Special Rapporteur on Crimes against Humanity. *International Law Commission*. 2019. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3800176>
180. France, Great Britain and Russia Joint Declaration. May 24, 1915. URL: https://www.armenian-genocide.org/Affirmation.160/current_category.7/affirmation_detail.html (date of access: 10.09.2021)
181. Frulli M. Are crimes against humanity more serious than war crimes? *European Journal of International Law*. 2001. Vol. 12, №. 2. P. 329–350. DOI: <https://doi.org/10.1093/ejil/12.2.329> (date of access: 12.10.2023).
182. Gaita R. Refocusing Genocide: A Philosophical Responsibility. *Genocide and Human Rights: A Philosophical Guide* / ed. John K Roth. Houndsmill : Palgrave Macmillan, 2005. P. 153–166.
183. Gbagbo and Blé Goudé Case. International Criminal Court. 2011. URL: <https://www.icc-cpi.int/cdi/gbagbo-goude>
184. Georgia. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/georgia> (date of access: 11.09.2023).

185. Glendon M. World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights. Penguin Random House, 2001. 368 p.

186. Graf S. Humanity of Universal Crime: Inclusion, Inequality, and Intervention in International Political Thought. Oxford University Press, Incorporated, 2021. 256 p. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-humanity-of-universal-crime-9780197535707?cc=ua&lang=en&#> (date of access: 28.03.2022).

187. Grotius H. De jure belli ac pacis libri tres. Oxford : Clarendon Press, 1925. Vol.2 §40.

188. Guifoyle D. International Criminal Law. Oxford, 2016. P. 237.

189. Guilfoyle D. Accountability for Human Rights Atrocities in International Law: Beyond the Nuremberg Legacy by Steven R Ratner, Jason S Abrams and James L Bischoff. [3rd edn. Oxford University Press, Oxford. 2009. 483 p. : [review]. *International and Comparative Law*. 2010. Vol. 59, № 2. P. 527–529. URL: <https://doi.org/10.1017/s0020589310000138> (date of access: 17.03.2022).

190. Hałagida I. Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski 1947-1957. Warszawa : Instytut Pamięci Narodowej, 2002. 259 p.

191. Harris J. Cloning and human dignity. *Cambridge quarterly of healthcare ethics*. 1998. Vol. 7, № 2. P. 163–167. DOI: <https://doi.org/10.1017/s0963180198702087> (date of access: 12.04.2021).

192. Hochschild A. King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa. London : Papermac, 1998. 366 p.

193. Hovannisian R. Denial of the Armenian Genocide 100 Years Later: The New Practitioners and Their Trade. *Genocide Studies International*. 2015. Vol. 9, no. 2. P. 228–247. DOI: <https://doi.org/10.3138/gsi.9.2.04> (date of access: 14.10.2023).

194. Human Rights Watch Recommendations on the International Law Commission's Draft Articles on Prevention and Punishment of Crimes Against Humanity. Human Rights Watch. 2023, URL:

<https://www.hrw.org/news/2023/04/11/human-rights-watch-recommendations-international-law-commissions-draft-articles>

195. Hussein Case. International Criminal Court. 2012. URL: <https://www.icc-cpi.int/cdi/gbagbo-goude>

196. ICTR-96-04 . United Nations International Criminal Tribunal for Rwanda. URL: <https://unictr.irmct.org/en/cases/ictr-96-04> (date of access: 21.10.2022).

197. ICTR-99-52 United Nations International Criminal Tribunal for Rwanda. URL: <https://unictr.irmct.org/en/cases/ictr-99-52> (date of access: 21.10.2022).

198. Ignatieff M. Lemkin 's Word. The New Republic. 2001. URL: <https://newrepublic.com/article/62613/lemkins-word>. (date of access: 03.03.2022).

199. International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance. United Nations. 2010. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-all-persons-enforced>

200. International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid.UN General Assembly.30 November 1973. A/RES/3068(XXVIII). URL:<https://www.refworld.org/docid/3ae6b3c00.html> (date of access 20.07. 2022)

201. International Criminal Police Organization. URL: <https://www.interpol.int>

202. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: <https://www.icty.org> (date of access: 22.10.2022).

203. Islamic Republic of Afghanistan. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/afghanistan> .(date of access: 12.09.2023).

204. It's Time for a Global Convention on Crimes Against Humanity. Asia Justice Coalition. URL: <https://www.globalr2p.org/publications/its-time-for-a-global-convention-on-crimes-against-humanity/>

205. Judgment of the International Military Tribunal at Nuremberg, October 1 1946 at 39; reprinted in 41 AJIL 217 (1947).

206. Kalayjian A., Weisberg M. Generational Impact of Mass Trauma: The Post-Ottoman Turkish Genocide of the Armenians. Human Dignity and Humiliation Studies. P.254-278. URL: <https://www.humiliationstudies.org/documents/KalayjianGenerationalTransmissionChapter.pdf> (дата звернення: 23.01.2023).

207. Karadzic. IT-95-5/18. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: <https://www.icty.org/en/case/karadzic/> (date of access:25.11.2022).

208. Kelsen H. The Rule Against Ex Post Facto Law and the Prosecution of the Axle War Criminals 2 The Judge Advocate Journal.1945, P. 10.

209. Kenya. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/kenya> (date of access: 11.09.2023).

210. Lauterpacht E. The Life of Sir Hersch Lauterpacht. Cambridge University Press, 2011. 272 p.

211. Law establishing Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia to prosecute crimes committed during the period of Democratic Kampuchea. 2004. URL: https://www.eccc.gov.kh/sites/default/files/legal-documents/KR_Law_as_amended_27_Oct_2004_Eng.pdf (дата звернення: 18.01.2023)

212. Lee W., Yun M., Park J. Intelligence in the internet Era: understanding OSINTand case analysis. *Korean Security Journal*. 2013. Vol. 34, P. 259–278.

213. Lehti M. The background of national myth in the ethnic genocide in Kosovo. *Historiallinen Aikakauskirja*. 1999. P. 218–224. URL: <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/499118?page=97> (date of access: 15.06.2023).

214. Lemkin R. Genocide as a Crime under International Law. *American Journal of International Law*. 1947. Vol. 41, № 1. P. 145–151. DOI: <https://doi.org/10.1017/s0002930000085948> (date of access: 20.12.2022).

215. Lemkin R., Frieze D. Totally Unofficial: The autobiography of Raphael Lemkin. Yale University Press, 2013. DOI: <https://doi.org/10.12987/9780300188066> (date of access: 05.01.2023).

216. Libya. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/situations/libya> (date of access: 11.09.2023).

217. Lopez-Palafox J., García-García A., López-Rodríguez Á. Crimes against humanity: the characteristics of Kosovo and Rwanda victims. *Innovare journal of social sciences*. 2020. Vol. 8, is. 3. P. 5–8. DOI: <https://doi.org/10.22159/ijss.2020.v8i3.39852> (date of access: 12.06.2023).

218. Luban D. Theory of Crimes Against Humanity. *Georgetown Law Faculty Publications and Other Works*. 2004. P. 90–91. URL: <https://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/146> (date of access: 10.03.2022).

219. Macklin R. Dignity is a useless concept. *British Medical Journal*. 2003. Vol. 327, № 7429. P. 1419–1420. DOI: <https://doi.org/10.1136/bmj.327.7429.1419> (date of access: 13.04.2021).

220. Macleod C. Towards a Philosophical Account of Crimes Against Humanity. *European Journal of International Law*. 2010. Vol. 21, № 2. P. 281–302. DOI: <https://doi.org/10.1093/ejil/chq031> (date of access: 20.03.2022).

221. Mali. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/situations/mali> (date of access: 11.09.2023).

222. Marcuse H. Legacies of Dachau: The Uses and Abuses of a Concentration Camp: 1933–2001. Cambridge University Press, 2001. 590 p.

223. Masło K. Crimes against humanity in the works of the International Law Commission on the draft articles on the prevention and punishment of crimes against

humanity. *Polish review of international and European law*. 2020. Vol. 8, № 2. P. 9–44. DOI: <https://doi.org/10.21697/priel.2019.8.2.01> (date of access: 20.10.2022).

224. McDermott Y., Koenig A., Murray D. Open Source Information's Blind Spot. *Journal of International Criminal Justice*. 2021. Vol. 19, no. 1. P. 85–105. DOI: <https://doi.org/10.1093/jicj/mqab006> (date of access: 30.11.2023).

225. Melson R. Recent Developments in the Study of the Armenian Genocide. *Holocaust and Genocide Studies*. 2013. Vol. 27, № 2. P. 313–321. DOI: <https://doi.org/10.1093/hgs/dct036> (date of access: 18.01.2023).

226. Merezhko O. Crimea's Annexation in the Light of International Law. A Critique of Russia's Legal Argumentation. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. 2016. № 2. P. 37–89. DOI: <https://doi.org/10.18523/kmlpj88181.2016-2.37-89>

227. Meyer Jon'a F. Retributive justice penology, punishment & restorative justice. *Encyclopedia Britannica*. 2014. 12 Sep. URL: <https://www.britannica.com/topic/retributive-justice> (date of access: 14.04.2021).

228. Milošević S. IT-02-54. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: https://www.icty.org/case/slobodan_milosevic (date of access: 21.10.2022).

229. Misyło E. Akcja «Wisła». Archiwum Ukraińskie. Warszawa, 1993. 524 p. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/13198-misilo-e-akcja-wisla-dokumenty/> (дата звернення: 19.03.2023).

230. Murphy Sean D. First Report on crimes against humanity : UN Doc. A/CN.4/ 680 (2015). 52 p. URL: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_680.pdf (date of access: 20.01.2022).

231. Myanmar military confirms air raid that killed dozens in Sagaing. Aljazeera. URL: <https://www.aljazeera.com/news/2023/4/12/myanmar-military-confirms-deadly-air-raid-that-killed-dozens>

232. Myroshnychenko N., Baranenko D., Murzanovska A., Dilna Z., Suleimanova S. Crimes against humanity in the conditions of military conflicts of the 21st Century: The practice of international courts. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11, is. 54. P. 9–17. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.1>

233. Nigeria. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/nigeria> (date of access: 01.09.2023).

234. Nilsson J. Crimes Against Humanity. Oxford Companion to International Criminal Justice. Oxford. 2009. 284 p.

235. Ongwen Case. International Criminal Court. 2021. URL: <https://www.icc-cpi.int/uganda/ongwen>

236. Organization for Security and Cooperation in Europe Office for Democratic Institutions and Human Rights. ODIHR. GAL/26/22/Rev.1. 2022. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/a/515868.pdf>

237. Pérez-León Acevedo J. The Close Relationship Between Serious Human Rights Violations and Crimes Against Humanity: International Criminalization of Serious Abuses. *Anuario Mexicano de Derecho Internacional*. 2017. P. 145–186

238. Polsat News. Poroszenko oddał hołd pomordowanym w Sahryniu Ukraincom. «Szanujemy polskie ofiary Wołynia» - Polsat News. [polsatnews.pl](https://www.polsatnews.pl). URL: <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2018-07-08/petro-poroszenko-przybyl-do-sahrynia-odda-hold-pomordowanym-ukraincom/> (date of access: 06.03.2023).

239. Power S. Problem from Hell. America and the Age of Genocide. William Collins, 2021. 688 p.

240. Principles of International co-operation in the Detection, Arrest, Extradition and Punishment of Persons guilty of War Crimes and Crimes Against Humanity. General Assembly resolution 3074 (XXVIII). 1973. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/281/46/PDF/NR028146.pdf?OpenElement>

241. Prosecutor v Akayesu. Judgmen ICTR -96-4-T. URL: http://www.worldcourts.com/ict/eng/decisions/2001.06.01_Prosecutor_v_Akayesu.pdf (date of access: 19.10.2022)

242. Prosecutor v. Rutaganda. Trial Chamber Decision. 1999. Paragraphs: 67-71. URL: <https://internationalcrimesdatabase.org/Case/841/Rutaganda/#:~:text=The%20trial%20commenced%20on%2018,was%20sentenced%20to%20life%20imprisonment.> (date of access: 02.02.2022).

243. Putnam's elm/beech example. UCSB Philosophy Blog. URL: <http://ucsbphilosophy.blogspot.com/2006/02/putnams-elmbeech-example.html> (date of access: 10.04.2022).

244. Ratko M. Case Information Sheet. ICTY. URL: https://www.icty.org/x/cases/mladic/cis/en/cis_mladic_en.pdf (date of access: 18.10.2022).

245. Repatriacja czy deportacja: Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USSR 1944-1946 / ed. by M. Eugeniusz. Warszawa : Archiwum Ukraińskie, 1996. T.1. 336 p.

246. Report of Robert H. Jackson: United States representative to the International Conference on Military Trials. International Conference on Military Trials. U.S. Department of State. London. 1945 . p.440. URL: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/jackson-rpt-military-trials.pdf (дата звернення: 10.10.2021)

247. Report of the International Criminal Court for 2004. №A/60/177. 2005. URL: <https://undocs.org/ru/A/60/177> (date of access: 25.02.2020).

248. Report of the International Criminal Court for 2005-2006. №A/61/217. 2006. URL: <https://undocs.org/ru/A/61/217> (date of access: 10.02.2020).

249. Report of the International Criminal Court to the United Nations for 2007/08. №A/63/323. 2008. URL: <https://undocs.org/ru/A/63/323> (date of access: 11.02.2020).

250. Report of the International Criminal Court to the United Nations for 2008/09. №A/64/356.2009.URL: <https://undocs.org/ru/A/64/356> (date of access: 12.02.2020).

251. Report of the International Criminal Court to the United Nations for 2009/10. № A/65/313. 2010. URL: <https://undocs.org/ru/A/65/313> (date of access: 15.02.2020).

252. Report of the International Criminal Court to the United Nations for 2010/11. №A/66/309.2011.URL: <https://undocs.org/ru/A/66/309> (date of access: 16.02.2020).

253. Report of the International Law Commission on the Work of its 41st Session.1989. UN Doc. A/CN.4/SER.A/1989.§ 6–7. URL: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1989_v2_p2.pdf(date of access: 12.11.2021).

254. Report of the International Law Commission on the Work of its 79th Session.1 May–2 June and 3 July-4 August 2017.UN Doc. A/72/10. P.23 URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/237/29/PDF/G1723729.pdf?OpenElement> (date of access: 12.11.2021).

255. Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session, 6 May – 26 July 1996. Official Records of the General Assembly. Fifty-first session, Supplement No.10. URL: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_51_10.pdf. (date of access: 19.02.2022).

256. Report of the International Law Commission. United Nations. 2019. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/243/93/PDF/G1924393.pdf?OpenElement>

257. Report of the International Law Commission. Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind. U.N. GAOR. 46th Sess. Supp. №.10, U.N. Doc. A/46/10, 1991.

258. Report of the International Law Commission. Sixty-fifth session. 6 May–7 June and 8 July–9 August 2013. Doc. UN: A/68/10. Appendix B, section E, paragraphs 10-15. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/480/25/PDF/N1348025.pdf?OpenElement> (date of access: 22.01.2022).

259. Republic of the Philippines. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/philippines> (date of access: 12.09.2023).

260. Resolution 1315 (2000). United Nations. 2000. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/420605> (date of access: 12.10.2023).

261. Resolution 1992/1. Establishment of the Commission on the Crime Prevention and Criminal Justice. 1992. URL: https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/ECOSOC_Resolution-1992-1_E.pdf

262. Resolution 1992/22. The Economic and Social Council. 1992. URL: https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/Crime_Resolutions/1990-1999/1992/ECOSOC/Resolution_1992-22.pdf

263. Resolution A/C.6/77/L.4 on the draft Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against humanity. United Nations. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N22/691/13/PDF/N2269113.pdf?OpenElement>

264. Resolution №955 on establishment of an International Tribunal for Rwanda and adoption of the Statute of the Tribunal / UN. Security Council. 1994. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/198038?ln=ru> (date of access: 26.10.2022)

265. Roberts Anthea. Is International Law International? Oxford University Press, 2017. 420 p.

266. Rwandan genocide – facts, response and trials. History. URL: <https://www.history.com/topics/africa/rwandan-genocide> (date of access: 15.06.2022).

267. Rysicz-Szafraniec J. Ukrainian ‘Working through the Past’ in the Context of the Polish–Ukrainian Dialogue on Volhynia-43. Asymmetry of Memory. *European Review*. 2020. P. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.1017/s1062798720000538> (date of access: 15.02.2023).

268. Sands P. *East West street: On the origins of «genocide» and «crimes against humanity»*. New York : Alfred A. Knopf, 2016. 425 p.

269. Sawyer S. Concepts, Conceptions and Self-Knowledge. *Erkenntnis*. 2021. Vol. 86. P. 237–254. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10670-019-00109-2> (date of access: 10.04.2022).

270. Schabas W. *An Introduction to the International Criminal Court*. 5th edition. Cambridge University Press, 2017. 610 p.

271. Schabas W. Prevention of Crimes Against Humanity. *Journal of International Criminal Justice*. 2018. Vol. 16, is. 4. P. 705–728.

272. Schabas W. *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*. 2nd edit. Oxford University Press, 2016. 1589 p.

273. Schabas W. *Unimaginable Atrocities. Justice, Politics and Rights at the War Crimes Tribunals*. Oxford University Press. 2012. 232 p.

274. Schaub M. Demographic and attitudinal legacies of the Armenian genocide. *Post-Soviet affairs*. 2022. P. 1–18. DOI: <https://doi.org/10.1080/1060586x.2022.2143116> (date of access: 28.12.2022).

275. Schwöbel-Patel C. Locating humanity in crimes against humanity. *London Review of International Law*. 2023. Vol. 11, is. 1. P. 113–123. DOI: <https://doi.org/10.1093/lril/lrad004> (date of access: 11.06.2023).

276. Situation in Georgia. №ICC-01/15. 2015. URL: <https://www.icc-cpi.int/georgia> (date of access: 25.02.2020).

277. Situation in Georgia. Pre-Trial Chamber I. International Criminal Court. 2016. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2016_00608.PDF

278. Situation in Libya. №ICC-01/11. 2011. URL: <https://www.icc-cpi.int/libya> (date of access: 23.02.2020). Situation in the Republic of Côte d'Ivoire. №ICC-02/11. 2011. URL: <https://www.icc-cpi.int/cdi> (date of access: 23.02.2020).

279. Situation in the Central African Republic. № II ICC-01/14. 2014. URL: <https://www.icc-cpi.int/carII> (date of access: 24.02.2020).

280. Situation in the Democratic Republic of the Congo. №ICC-01/04. 2004. URL: <https://www.icc-cpi.int/drc> (date of access: 17.02.2020).

281. Situation in the People's Republic of Bangladesh/Republic of the Union of Myanmar. №ICC-01/19. 2019. URL: <https://www.icc-cpi.int/bangladesh-myanmar> (date of access: 25.02.2020).

282. Situation in the Republic of Burundi. №ICC-01/17. 2017. URL: <https://www.icc-cpi.int/burundi> (date of access: 25.02.2020).

283. Situation in the Republic of Kenya. №ICC-01/09.2010. URL: <https://www.icc-cpi.int/kenya> (date of access: 22.02.2020).

284. Situation in the Republic of Mali. №ICC-01/12. 2012. URL: <https://www.icc-cpi.int/mali> (date of access: 24.02.2020).

285. Situation referred to the ICC by the CAR Governmen. 2004. № ICC-01/05. URL: <https://www.icc-cpi.int/car> (date of access: 22.02.2020).

286. Situation referred to the ICC by the Government of Uganda. 2004. № ICC-02/04. URL: <https://www.icc-cpi.int/uganda> (date of access: 19.02.2020).

287. Situation referred to the ICC by the United Nations Security Council Situation about Darfur, Sudan. №ICC-02/05. 2005. URL: <https://www.icc-cpi.int/darfur> (date of access: 20.02.2020).

288. Smith R., Markusen E., Lifton R. Professional Ethics and the Denial of Armenian Genocide. *Holocaust and Genocide Studies*. 1995. Vol. 9, no. 1. P. 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1093/hgs/9.1.1> (date of access: 25.01.2023).

289. Smyrnov M. Peculiarities of Ukraine's cooperation with the ICC in the context of Russian's military aggression against Ukraine. *Law and Society*. 2023. № 1. P. 395–402. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.56> (date of access: 01.10. 2023).

290. Solarz O. Te małe Ukraińce. O traumie wysiedlenia, stygmatyzacji i jej konsekwencjach w relacjach potomków Ukraińców wysiedlonych w ramach akcji Wisła. *Prace Etnograficzne*. 2018. Vol. 46, no. 3. P. 29-45. DOI: <https://doi.org/10.4467/22999558.pe.18.011.9957> (date of access: 20.03.2023).

291. Son S. Watching North Korea from the sky: Remote sensing and documenting human rights in the Democratic People's Republic of Korea. *Political Geography*. 2022. Vol. 92. P. 102525. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2021.102525> (date of access: 30.11.2023).

292. Sorokowski A. Ukraińscy katolicy i prawosławni w Polsce po roku 1945. *Suczasnist*. 1989. № 3-4. P.14. URL: <https://aneks.kulturaliberalna.pl/archiwum/ukrainscy-katolicy-i-prawoslawni-w-polsce-po-roku-1945/> (date of access: 10.03.2023).

293. Spiermann O. *International Legal Argument in the Permanent Court of International Justice: The rise of the International Judiciary*. Cambridge : Cambridge unive. Press. 2005. 490 p.

294. State of Palestine .International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/palestine> (date of access: 12.09.2023).

295. Statute of the International Tribunal for Rwanda. United Nations.1994. New York. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ictr_EF.pdf (дата звернення: 25.01.2022)

296. Statute of the Special Court for Sierra Leone. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/aa0e20/pdf/> (date of access: 12.10.2023).

297. Strategic Plan 2016-2018. Office of the Prosecutor. International Criminal Court. P.23. URL: https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/en-otp_strategic_plan_2016-2018.pdf. (date of access: 15.10.2022)

298. Strategic Plan 2019-2021. Office of the Prosecutor. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/20190717-icc-strategic-plan-eng.pdf> (date of access: 17.10.2022)

299. Streltsova Y. International criminal court: the history of the establishment and legal status. *State and Regions. Series: Law*. 2023. № 3. P. 272–279. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338x-2023.3.44>

300. Stromseth J. Justice on the ground: Can International Criminal Courts strengthen domestic rule of law in post-conflict societies? *Hague Journal on Rule Law*. 2009. P. 87-97.

301. Szcześniak A., Szota W. Droga do nikąd: Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Wydawn. Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa. 1973. 586 p.

302. Tadic Judgment. Trial Chamber Decision. 7 May 1997. Paragraph: 649. URL: <https://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-ts70507JT2-e.pdf> (date of access: 02.02.2022).

303. The Bitter Truth about ‘Operation Vistula’. *Index on Censorship*. 1985. Vol. 14, no. 6. P. 32–33. DOI: <https://doi.org/10.1080/03064228508533992> (date of access: 01.02.2023).

304. The cases. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: <https://www.icty.org/en/cases> (date of access: 02.02.2022).

305. The cases. United Nations International Criminal Tribunal for Rwanda. URL: <https://unictr.irmct.org/en/cases> (date of access: 02.02.2022).

306. The Genocide Word by Raphael Lemkin.ogv – Вікіпедія. Енциклопедія. URL:

https://ru.wikipedia.org/wiki/Файл:The_Genocide_Word_by_Raphael_Lemkin.ogv
(дата звернення: 24.12.2022).

307. The ICTR in Brief. United Nations International Criminal Tribunal for Rwanda. URL: <https://unictr.irmct.org/en/tribunal> (date of access: 20.10.2022).

308. The OSCE Report on War Crimes in Ukraine: Key Takeaways. *Just Security*. URL: <https://www.justsecurity.org/81143/the-osce-report-on-war-crimes-in-ukraine-key-takeaways/> (date of access: 04.04.2023).

309. The Responsibility to Protect. UNA-UK. URL: <https://una.org.uk/r2p-detail>

310. The use of the Internet for terrorist purposes. United Nations. 2012. 350 p.

URL: https://www.unodc.org/documents/frontpage/Use_of_Internet_for_Terrorist_Purposes.pdf (date of access: 21.10.2022)

311. Tochilovsky V. Crimes Against «Humaneness»? *Journal of International Criminal Justice*. 2018. Vol. 16, № 5. P. 1011–1019. DOI: <https://doi.org/10.1093/jicj/mqy059> (date of access: 20.11.2023).

312. Treaty of Versailles: Primary Documents in American History. Research Guides at Library of Congress. URL: <https://guides.loc.gov/treaty-of-versailles> (date of access: 26.01.2023).

313. Treaty of Versailles. *Encyclopedia Britannica*. 2023. 17 Nov. URL: <https://www.britannica.com/event/Treaty-of-Versailles-1919> (date of access: 1.09.2021)

314. Tribunal convicts Radovan Karadžić for crimes in Bosnia and Herzegovina. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: <https://www.icty.org/en/press/tribunal-convicts-radovan-karadzic-for-crimes-in-bosnia-and-herzegovina> (date of access: 26.11.2022).

315. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 lipca 2009 r. w sprawie tragicznego losu Polaków na Kresach Wschodnich : Uchwała of 15.07.2009 no. Monitor Polski 2009 nr 47 poz. 684. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20090470684> (date of access: 01.03.2023).

316. Uganda. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/uganda> (date of access: 11.09.2023).

317. Ukraine. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine> (date of access: 12.10.2023).

318. Ukrinform. Міжнародний кримінальний суд відкрив офіс у Києві. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3761271-miznarodnij-kriminalnij-sud-vidkriv-ofis-u-kievi.html> (дата звернення: 29.09.2023).

319. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: Interactive Atlas of the World's Languages in Danger. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026>. (date of access: 14.01.2023).

320. United Nations Security Council resolution 955. 1994. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/198038?ln=en>

321. United States Holocaust Memorial Museum. URL: <https://www.ushmm.org/ru> (date of access: 14.06.2022).

322. Universal Declaration of Human Rights. United Nations. 1948. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

323. Updated Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. UN Resolution №827. 1993. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf (дата звернення: 24.01.2022)

324. Vagias M. The Territorial Jurisdiction of the ICC for Core Crimes Committed Through the Internet. *Journal of Conflict and Security Law*. 2016. Vol. 21,

№ 3. P. 523–540. DOI: <https://doi.org/10.1093/jcs1/krw021> (date of access: 18.10.2022).

325. Venezuela II. International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/venezuela-ii> (date of access: 01.09.2023).

326. Wiadomości Onet. Andrzej Duda oddał hołd ofiarom rzezi wołyńskiej. Onet Wiadomości. URL: <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/andrzej-duda-oddal-hold-ofiarom-rzezi-wolynskiej/61b00tr> (date of access: 06.03.2023).

327. Yearbook of the International Law Commission. 1950. vol. II : Documents of the second session including the report of the Commission to the General Assembly. New York, 1957. 398 p. URL: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1950_v2.pdf (date of access: 15.02.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у фахових виданнях:

1. Ругало Ю. І. Ретроспективний аналіз діяльності Міжнародного кримінального суду та його нормативна сила впливу. *Журнал європейського та порівняльного права*. 2020. № 12. С. 159–164.
2. Ругало Ю. І. Проблема кваліфікації операції «Вісла» як міжнародного злочину. *Правові новели*. 2022. № 17. С. 186–197. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2022.17.26>
3. Ругало Ю. І. Злочини проти людяності в Україні з 2014 року і по сьогодні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 696–699. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/164>
4. Ругало Ю. І. Злочини проти людяності у практиці ICTR та ICTY з порівняльною проєкцією на злочини в Україні в контексті збройного конфлікту. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 2. С. 252–258. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.2.45>

Публікації у зарубіжних фахових виданнях:

5. Ругало Ю. І. Міжнародно-правовий погляд на міжнародні злочини: «Операцію Вісла» та «Волинську трагедію». *KELM (Knowledge Education Law Management)*. 2022. № 7. С. 270–275. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.43>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації та додатково відображають наукові результати дисертації:

6. Ругало Ю. І. Активізація роботи з удосконалення законодавства у сфері злочинів проти людяності; проблема лінгвістичного перекладу словосполучення «злочин проти людяності». *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) : у 3 т. / НУ «ОЮА» [та ін.]. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 59–62.

7. Ругало Ю. І. Правове врегулювання відносин МКС та України. *Правова система України в умовах новітніх викликів міжнародного порядку* : матеріали наук.-практ. заоч. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2020 р.) / НУ «ОЮА». Херсон : Гельветика, 2020. С. 21–23.

8. Ругало Ю. І. Злочин вбивства в категорії «злочини проти людяності» та в категорії «воєнні злочини»: особливості та тяжкість покарання. *Права людини – пріоритет сучасної держави* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10 груд. 2021 р.). Одеса : Гельветика, 2021. С. 34–37.

9. Ругало Ю. І. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду: сучасні виклики у її визначенні. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / НУ «ОЮА» [та ін.]. Одеса : Гельветика, 2021. Т. 1. С. 370–374.

10. Ругало Ю. І. Засоби та судова практика захисту прав людини в період збройних конфліктів. *Права людини в період збройних конфліктів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листоп. 2022 р.) / НУ «ОЮА» [та ін.]. Одеса, 2022. С. 618–621. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/24607>

Відомості про апробацію результатів дисертації:

Результати дисертаційного дослідження були апробовані на засіданнях кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Основні результати дисертаційного дослідження доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.); «Правова система України в умовах новітніх викликів міжнародного порядку» (м. Одеса, 20 травня 2020 р.); «Права людини – пріоритет сучасної держави» (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.); «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)» (м. Одеса, 21 травня 2021 р.); «Права людини в період збройних конфліктів» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.).

1000
2000

Головний Уповноважений
Уряду Української РСР
(Польського Комітету Національного Визволення)
(Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego)

25 " *чер* 1945 р.

Дано громадянину
Wydano obywatelowi *Корбун Дмитро Никитич*

жителя села (міста) *Поручика. Паша, вост. Н. Кон. р. Дніпро.*

місця мешкання (населення) *області (вєсоведства) в тому, що він за дозволом Головного Уповноваженого (Української РСР) обводу (воєводства) в тому, яке довод, ze за розволом Гловного Реломоснік Ряду (Української РСР) РСР (Польського Комітету Національного Визволення) по евакуації на території Польщі (Польського Комітету Визволення Народового) для евакуації на території Польщі (Польського Комітету Визволення Народового) (Української РСР) евакуації в евакуації до області (вєсоведства Польщі) обводу ЗССР (воєводства Польщі).*

З тим разом евакуації такі члени його сім'ї:
Wraz z nim ewakuje się następujące członkowie jego rodziny:

ПРИЗВИЩЕ, ІМ'Я, ПО БАТЬКОВІ NAZWISKO, IMIE, IMIE OJCA	Вік do lat Stwierdzone do głównych rodzin	Місяць, рік народження Miesiąc i rok urodzenia	Примітки Uwagi
<i>Корбун Марія Алексисів.</i>	<i>жінка</i>	<i>1901. 6. 25</i>	
<i>"- Василь Дмитрович.</i>	<i>сина</i>	<i>1940. 1. 14</i>	
<i>"- Галина</i>	<i>"- "</i>	<i>1941. 10. 28</i>	
<i>"- Анна</i>	<i>"- "</i>	<i>1944. 10. 15</i>	
<i>Дідик Роксан Юрисів.</i>	<i>жінка</i>	<i>1893. 10. 20</i>	
<i>"- Антоніна Никитів.</i>	<i>сестра</i>	<i>1928. 1. 25</i>	

Громадянин *Корбун Дмитро Никитич*
Obywatel

в соборі перевозити копей —, великої роботою худоби *2*, свиней —, овець —, перевозити з собою коні rogaczyny свин овець
кіль *1*, інвентаря, плугів —, сівалок —, збиральних машин —
коз —, інвентаря, плугів —, сівалок —, збиральних машин —
продовольчих продуктів *5* цити, з них з —, а і зернопродуктів *3* цити, решта домашн.
продуктів зовнішніх —, в тому з —, а і продуктів зовнішніх —, решта домашн.

під об'єкту *15* цити.
під об'єкту цити.

Районний Уповноважений по евакуації
Rejonowy Pełnomocnik dla ewakuacji

М. п. по району
М. п. по району

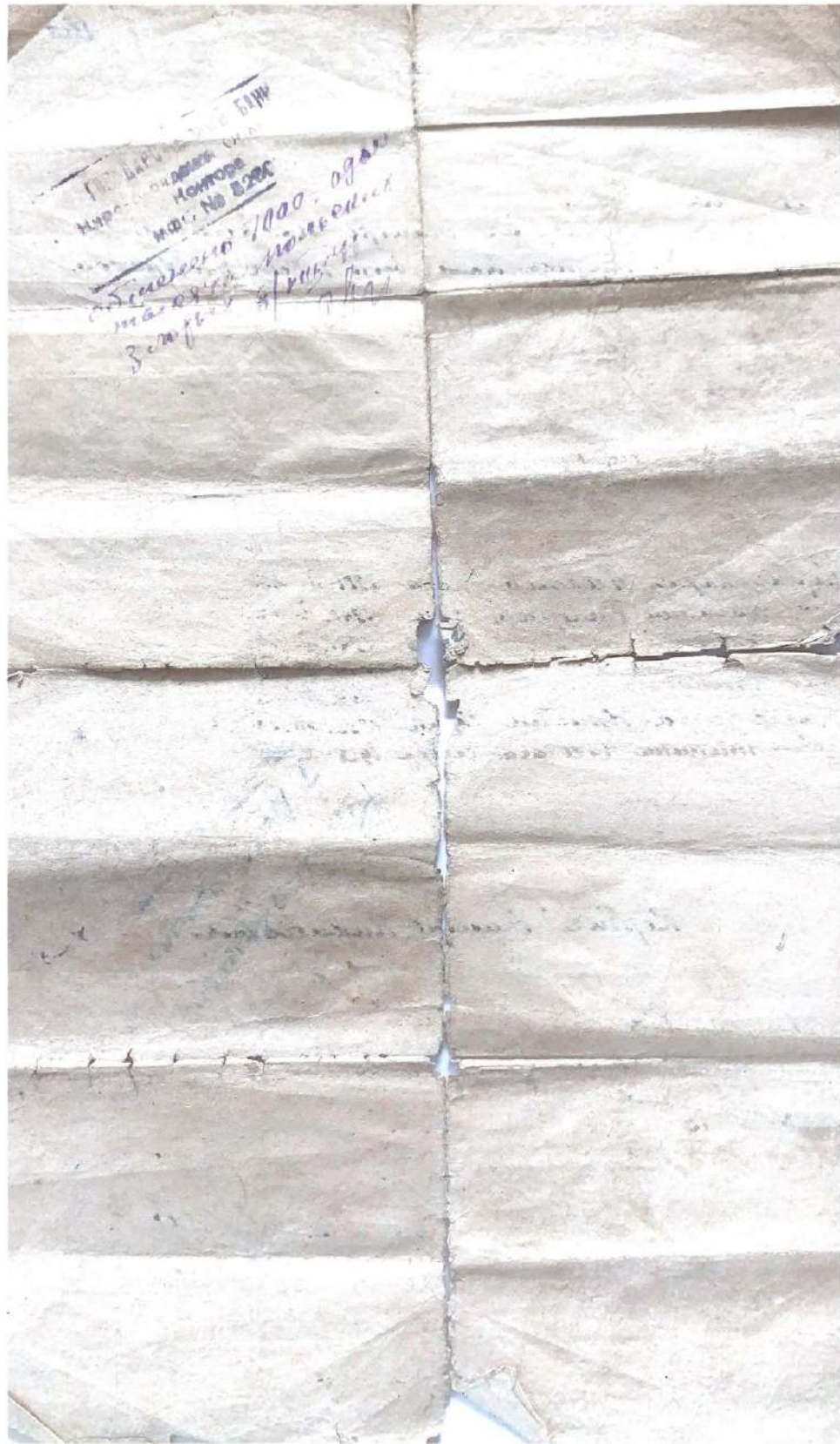
Представник сторони по
Przedstawiciel strony

району
району

(підпис) — (підпис)
(підпис) — (підпис)

Евакуаційний лист

Karta ewakuacyjna

**Освітній курс «Міжнародні злочини: розуміння та реагування на
глобальні виклики людства»**

**МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ:
РОЗУМІННЯ ТА
РЕАГУВАННЯ НА
ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ
ЛЮДСТВА**

ОСВІТНІЙ КУРС

ПІДГОТУВАЛА РУГАЛО ЮЛІЯ

РОЗРОБЛЕНИЙ ДЛЯ:

УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ, ПРОПОНУЄ КОМПЛЕКСНЕ ВИВЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ, РОЛІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ. КУРС СКЛАДАЄТЬСЯ З 40 СЛАЙДІВ, ЯКІ ОХОПЛЮЮТЬ ОСНОВНІ ВИДИ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ З ЇХ ПОЯСНЕННЯМИ ТА ПРИКЛАДАМИ, ДІЯЛЬНІСТЬ МКС ТА ІНСТРУМЕНТАМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ.

СПРЯМОВАНА НА:

АКТИВНЕ НАВЧАННЯ, ВКЛЮЧАЮЧИ ІНТЕРАКТИВНІ ВПРАВИ, ВІЗУАЛЬНІ МАТЕРІАЛИ, ІСТОРИЧНІ ПРИКЛАДИ, РОЛЬОВІ ІГРИ ТА ОБГОВОРЕННЯ ЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ МІЖНАРОДНОЇ ЮСТИЦІЇ.

МЕТА:

РОЗШИРИТИ УЯВЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ПРО ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, ПІДВИЩИТИ СВІДОМІСТЬ ПРО ЗНАЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ, РОЗШИРИТИ РОЗУМІННЯ ПРО ТЕ, ЯК ЗА ДОПОМОГОЮ РІЗНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ТА СТРАТЕГІЙ МОЖНА ПРАЦЮВАТИ НАД ЗАПОБІГАННЯМ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ ТА СПРИЯТИ ПОБУДОВІ МИРНОГО ТА СПРАВЕДЛИВОГО СВІТУ ТА ПІДТРИМАТИ ЇХ У ФОРМУВАННІ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ГЛОБАЛЬНОГО ГРОМАДЯНИНА.

ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ЦЬОГО КУРСУ ВИ НАВЧИТЕСЯ:

- РОЗПІЗНАВАТИ ТА РОЗУМІТИ МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ
- РОЗУМІТИ ФУНКЦІЇ ТА ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ
- ОТРИМАЄТЕ ІНСТРУМЕНТИ ТА ЗНАННЯ ПРО МЕТОДИ ЗАПОБІГАННЯ МІЖНАРОДНИМ ЗЛОЧИНАМ
- РОЗВИВАТИ ВМІННЯ АНАЛІЗУВАТИ ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ ТА СПОСОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.
- ВИКОРИСТОВУВАТИ НАБУТІ ЗНАННЯ ТА РОЗУМІННЯ ДЛЯ РЕАГУВАННЯ НА ГЛОБАЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ПРИЙНЯТТЯ ВЛАСНИХ ОБҐРУНТОВАНИХ ПОЗИЦІЙ ЩОДО МІЖНАРОДНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ.

ЗМІСТ КУРСУ:

1. ВСТУП
2. ВИДИ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ
3. МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД
4. ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ
5. ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ
6. ВИСНОВКИ

ВСТУП ДО МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ

"МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН" - ЦЕ ЗБІРНИЙ ТЕРМІН ДЛЯ ПОЗНАЧЕННЯ ДІЯНЬ, ЯКІ ПОРУШУЮТЬ МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА СТАНДАРТИ, ЩО ВИЗНАНІ МІЖНАРОДНИМ СПІВТОВАРИСТВОМ. ЦІ ЗЛОЧИНИ МАЮТЬ ШИРОКИЙ МАСШТАБ ТА ВПЛИВ НА СВІТОВУ СПІЛЬНОТУ.

СЕРЕД НИХ ВИОКРЕМЛЯЮТЬ:

- ГЕНОЦИД,
- ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ,
- ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ,
- АГРЕСІЮ.

Особливості	Міжнародні Злочини	Національні Злочини
Означення	Порушення міжнародного права або міжнародних стандартів. Часто відбуваються поза межами однієї країни та мають міжнародні наслідки.	Злочини, які порушують закони і стандарти конкретної країни та її внутрішні правові норми.
Масштаб	Мають масштабний вплив на глобальному рівні, впливаючи на кілька країн або на міжнародне співтовариство в цілому.	Зазвичай обмежені територією однієї країни або місцевою спільнотою.
Приклади	Геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності, агресія.	Вбивство, крадіжки, шахрайство, пограбування тощо.
Судове переслідування	Можуть переслідуватись міжнародними судами, такими як Міжнародний кримінальний суд, та національними судами.	Переслідуються в національних судах відповідно до внутрішнього законодавства кожної країни.
Співпраця країн	Вимагають міжнародної співпраці та узгоджених дій кількох країн чи міжнародних організацій для розслідування та переслідування.	Можуть бути вирішені в межах внутрішніх систем правосуддя конкретної країни.

РОЛЬ РОЗУМІННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ ТА МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ

ВІДІГРАЄ КЛЮЧОВУ РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ НА СВІТОВОМУ РІВНІ.

ДОПОМАГАЄ ВІДПОВІДАЛЬНО СТАВИТИСЯ ДО ВИРІШЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ, ПОПЕРЕДЖАТИ КОНФЛІКТИ ТА СПРИЯТИ МИРНОМУ СПІВІСНУВАННЮ.

ПІДВИЩУЄ СВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯН ТА РОБИТЬ ЇХ БІЛЬШ ОСВІДЧЕНИМИ ЩОДО ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ, З ЯКИМИ СТИКАЄТЬСЯ СВІТОВА СПІЛЬНОТА.

ЩО ТАКЕ ГЕНОЦИД?

ЗГІДНО З РИМСЬКИМ СТАТУТОМ, "ГЕНОЦИД"- ЦЕ БУДЬ-ЯКЕ З НАСТУПНИХ ДІЙ, ВЧИНЕНІ З НАМІРОМ ЗНИЩИТИ, ПОВНІСТЮ АБО ЧАСТКОВО, НАЦІОНАЛЬНУ, ЕТНІЧНУ, РАСОВУ АБО РЕЛІГІЙНУ ГРУПИ:

- ВБИВСТВО ЧЛЕНІВ ГРУПИ;
- ЗАПОДІЯННЯ СЕРЙОЗНИХ ТІЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ АБО ПСИХІЧНОЇ ШКОДИ ЧЛЕНАМ ГРУПИ;
- НАВМИСНЕ СТВОРЕННЯ ДЛЯ ГРУПИ УМОВ ЖИТТЯ, РОЗРАХОВАНИХ НА ЇЇ ФІЗИЧНЕ ЗНИЩЕННЯ ПОВНІСТЮ АБО ЧАСТКОВО;
- ПОВНЕ АБО ЧАСТКОВЕ ФІЗИЧНЕ ЗНИЩЕННЯ ГРУПИ;
- ВЖИТТЯ ЗАХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ НА ЗАПОБІГАННЯ НАРОДЖЕННЮ ДІТЕЙ У ГРУПІ;
- НАСИЛЬНИЦЬКА ПЕРЕДАЧА ДІТЕЙ ГРУПИ У ІНШУ ГРУПУ.

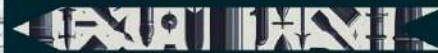

Вид міжнародного злочину	Приклади
Геноцид	- Голокост (Друга світова війна 1941–1945 роки)
	- Геноцид в Руанді (1994 рік)
Воєнні злочини	- Нюрнберзький процес (Друга світова війна, від 20 листопада 1945 до 1 жовтня 1946 року.)
	- Різанина в Сребрениці (Боснійська війна, липень 1995 року.)
Злочини проти людяності	- Громадянська війна в Сирії (з 2011 року по сьогодні)
	- Злочини проти людяності в Руанді (1994 рік)
Агресія	- Російська агресія проти України (2022 рік)

ГЕНОЦИД ЄВРЕЇВ НАЦИСТАМИ

ГЕНОЦИД В РУАНДІ

ГЕНОЦИД В УКРАЇНІ РОСІЄЮ

ЩО ТАКЕ ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ?

"ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ" ВКЛЮЧАЮТЬ СЕРЙОЗНІ ПОРУШЕННЯ ЖЕНЕВСЬКИХ КОНВЕНЦІЙ ТА ІНШІ СЕРЙОЗНІ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ПІД ЧАС МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ І КОНФЛІКТІВ "НЕМІЖНАРОДНОГО ХАРАКТЕРУ", ПЕРЕЛІЧЕНИХ У РИМСЬКОМУ СТАТУТІ. ЦІ ЗАБОРОНЕНІ ДІЇ ВКЛЮЧАЮТЬ:

- ВБИВСТВО,
- КАЛІЦТВА, ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ І ТОРТУРИ,
- ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ,
- НАВМИСНЕ СПРЯМУВАННЯ НАПАДІВ НА ЦИВІЛЬНЕ НАСЕЛЕННЯ;
- НАВМИСНЕ СПРЯМУВАННЯ НАПАДІВ НА БУДІВЛІ, ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ РЕЛІГІЙНИХ ЦІЛЕЙ, ОСВІТИ, МИСТЕЦТВА, НАУКИ АБО БЛАГОДІЙНИХ ЦІЛЕЙ, ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТОК АБО ЛІКАРЕНЬ;
- МАРОДЕРСТВО;
- ЗГ'ВАЛТУВАННЯ, СЕКСУАЛЬНЕ РАБСТВО, ПРИМУСОВА ВАГІТНІСТЬ АБО БУДЬ-ЯКА ІНША ФОРМА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА;
- ПРИЗОВ АБО ВЕРБУВАННЯ ДІТЕЙ ВІКОМ ДО 15 РОКІВ ДО ЗБРОЙНИХ СИЛ АБО УГРУПОВАНЬ ЧИ ВИКОРИСТАННЯ ЇХ ДЛЯ АКТИВНОЇ УЧАСТІ

НЮРНБЕРЗЬКИЙ ПРОЦЕС 1945-1946 РОКУ:
ПРИЯТНЕННЯ ВИННИХ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄНІ
ЗЛОЧИНИ

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РОСІЇ В УКРАЇНІ З 2014 РОКУ
ПО СЬОГОДНІ

ЩО ТАКЕ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ?

"ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ" ВКЛЮЧАЮТЬ БУДЬ-ЯКЕ З НАСТУПНИХ ДІЯНЬ, ВЧИНЕНИХ В РАМКАХ ШИРОКОМАСШТАБНОГО АБО СИСТЕМАТИЧНОГО НАПАДУ, СПРЯМОВАНОГО ПРОТИ БУДЬ-ЯКОГО ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ, З УСВІДОМЛЕННЯМ ЦЬОГО НАПАДУ:

- ВБИВСТВО
- ВИНИЩЕННЯ
- ПОНЕВОЛЕННЯ;
- ДЕПОРТАЦІЯ АБО НАСИЛЬНИЦЬКЕ ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ;
- УВ'ЯЗНЕННЯ;
- КАТУВАННЯ;
- ЗГВАЛТУВАННЯ, СЕКСУАЛЬНЕ РАБСТВО, ПРИМУШУВАННЯ ДО ПРОСТИТУЦІЇ, ПРИМУСОВА ВАГІТНІСТЬ, ПРИМУСОВА СТЕРИЛІЗАЦІЯ АБО БУДЬ-ЯКА ІНША ФОРМА СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ПОРІВНЯННОЇ ТЯЖКОСТІ;
- ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ІДЕНТИФІКОВАНОЇ ГРУПИ ЗА ПОЛІТИЧНИМИ, РАСОВИМИ, НАЦІОНАЛЬНИМИ, ЕТНІЧНИМИ, КУЛЬТУРНИМИ, РЕЛІГІЙНИМИ АБО ГЕНДЕРНИМИ ОЗНАКАМИ
- НАСИЛЬНИЦЬКЕ ЗНИКНЕННЯ ЛЮДЕЙ;
- ЗЛОЧИН АПАРТЕЇДУ;
- ІНШІ НЕЛЮДСЬКІ ДІЯННЯ ПОДІБНОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО НАВМИСНО СПРИЧИНЯЮТЬ ВЕЛИКІ СТРАЖДАННЯ АБО ТЯЖКІ ТІЛЕСНІ ЧИ ПСИХІЧНІ УШКОДЖЕННЯ

ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА В СІРІЇ З 2011 РОКУ ПО СЬОГОДНІ

ВОНА СПРИЧИНИЛА БЕЗЛІЧ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ, ВКЛЮЧАЮЧИ ВБИВСТВА ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ, ТОРТУРИ, ВИКОРИСТАННЯ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ, ГОЛОДУВАННЯ ЯК ЗНАРЯДДА ВІЙНИ, ЗНИЩЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ, ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГІДНОСТІ.

СПРИЧИНИЛИ ОДНУ З НАЙБІЛЬШИХ ТРАГЕДІЙ В ЄВРОПІ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ВКЛЮЧАЛИ МАСОВІ ВБИВСТВА, НАСИЛЬСТВО, ЕТНІЧНУ ДИСКРИМІНАЦІЮ ТА ДЕПОРТАЦІЇ ОСІБ, НАЛЕЖНИХ ДО ІНШИХ ЕТНІЧНИХ ГРУП.

ЕТНІЧНІ ЧИСТКИ В БОСНІЇ 1995 РОКУ

ЩО ТАКЕ ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ?

"ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ" ОЗНАЧАЄ ПЛАНУВАННЯ, ПІДГОТОВКУ, РОЗВ'ЯЗУВАННЯ АБО ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЙНОЇ СИЛИ ДЕРЖАВОЮ ПРОТИ СУВЕРЕНІТЕТУ, ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ АБО ПОЛІТИЧНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ІНШОЇ ДЕРЖАВИ.

АКТ АГРЕСІЇ ВКЛЮЧАЄ, СЕРЕД ІНШОГО, ВТОРГНЕННЯ, ВІЙСЬКОВУ ОКУПАЦІЮ ТА АНЕКСІЮ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ СИЛИ, БЛОКАДУ ПОРТІВ АБО УЗБЕРЕЖЖЯ, ЯКЩО ЦЕ Є ЯВНИМ ПОРУШЕННЯМ СТАТУТУ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ.

ВИКОНАВЦЕМ АКТУ АГРЕСІЇ Є ОСОБА, ЯКА МАЄ МОЖЛИВІСТЬ ЕФЕКТИВНО ЗДІЙСНЮВАТИ КОНТРОЛЬ НАД ПОЛІТИЧНИМИ АБО ВІЙСЬКОВИМИ ДІЯМИ ДЕРЖАВИ АБО КЕРУВАТИ НИМИ.

АНЕКСІЯ КРИМУ РОСІЄЮ (2014 РІК):

РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ АНЕКСУВАЛА КРИМ, ЯК ЗАКОННУ ЧАСТИНУ УКРАЇНИ. ЦЕ СПРИЧИНИЛО МІЖНАРОДНЕ ЗАСУДЖЕННЯ ТА ВИКЛИКАЛО САНКЦІЇ З БОКУ БАГАТЬОХ КРАЇН.

АГРЕСІЯ РОСІЇ ЩОДО УКРАЇНИ ТА ПОВНОМАСШТАБНЕ ВТОРГНЕННЯ (2022 РІК):

ЦЕ СПРИЧИНИЛО МІЖНАРОДНЕ ЗАСУДЖЕННЯ ТА САНКЦІЇ З БОКУ БАГАТЬОХ КРАЇН. УКРАЇНА ПРАЦЮЄ НАД СТВОРЕННЯМ ОКРЕМОГО ТРИБУНАЛУ ДЛЯ ПРИТЯГНЕННЯ ВИННИХ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.

ВТОРГНЕННЯ ІРАКУ ДО КУВЕЙТУ (1990 РІК):

У 1990 РОЦІ ІРАК ЗДІЙСНИВ ВТОРГНЕННЯ ДО КУВЕЙТУ, ЩО ПРИЗВЕЛО ДО ПЕРШОЇ ПЕРСЬКОЇ ВІЙНИ. МІЖНАРОДНА СПІЛЬНОТА ОСУДИЛА ЦІ ДІЇ ТА ВВЕЛА МІЖНАРОДНІ САНКЦІЇ ПРОТИ ІРАКУ.

ВІЙНА У ВІРМЕНІЇ (2020 РІК):

КОНФЛІКТ ВИНИК ПІСЛЯ НАПАДУ АЗЕРБАЙДЖАНУ НА ВІРМЕНІЮ У ЛИСТОПАДІ 2020 РОКУ У РЕГІОНІ НАГІРНОГО КАРАБАХУ, ЩО ПРИЗВЕЛО ДО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ВТРАТ ВІРМЕНІЇ, ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ.

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ НА ГРОМАДИ

- ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ НА ТИХ ХТО ВИЖИВ:

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕС, ДЕПРЕСІЯ ТА ТРИВОЖНІСТЬ Є ТИПОВИМИ ПРОБЛЕМАМИ ДЛЯ ЖЕРТВ.

- КРИЗИ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТА БІЖЕНЦІВ:

БАГАТО ЛЮДЕЙ ВИМУШЕНІ ЗАЛИШИТИ СВОЇ ДОМІВКИ ЧЕРЕЗ НАСИЛЬСТВО, ВОНИ ПОТРЕБУЮТЬ НЕГАЙНОЇ ДОПОМОГИ, ПРИТУЛКУ ТА МЕДИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ.

- ДОВГОСТРОКОВІ НАСЛІДКИ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА:

МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ ЗАЛИШАЮТЬ ДОВГОСТРОКОВІ НАСЛІДКИ. ВОНИ МОЖУТЬ ПРИЗВОДИТИ ДО РУЙНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ СТРУКТУР, ПОГІРШЕННЯ ВЗАЄМИН МІЖ ЕТНІЧНИМИ ГРУПАМИ ТА

ГЛОБАЛЬНІ НАСЛІДКИ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ

Наслідки	Опис
Дестабілізація регіонів та країн	Призводить до конфліктів, економічних труднощів та загрози безпеки.
Довіра та співпраця між країнами	Підірвання відносин та ускладнення пошуку мирних рішень.
Важливість міжнародного правосуддя	Наголошує на необхідності судового переслідування та запобігання міжнародним злочинам.
Втрати та травми для цивільного населення	Постраждалі громадяни часто стикаються з травмами, втратами родини та нерухомості, що веде до глибоких психологічних та емоційних травм.
Переміщення біженців та безпритульних	Масові злочини викликають кризу біженців, вимагаючи негайної допомоги та захисту від усіх зацікавлених сторін.
Психологічні та емоційні наслідки	Страждання від посттравматичного стресу, депресії та тривожності серед виживших від злочинів.

МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД

СКОРОЧЕНО - МКС

ПЕРШИЙ В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА
ПОСТІЙНО ДІЮЧИЙ
МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ
СУД ДЛЯ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ОСІБ,
ВИННИХ У НАЙТЯЖЧИХ ЗЛОЧИНАХ,
СКОЄНИХ НА ТЕРИТОРІЯХ ДЕРЖАВ-
УЧАСНИЦЬ АБО ЇХНІМИ
ГРОМАДЯНАМИ

МКС РОЗСЛІДУЄ:
ГЕНОЦИД, ЗЛОЧИНИ ПРОТИ
ЛЮДЯНОСТІ, ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ТА
ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ

ШТАБ-КВАРТИРА СУДУ ЗНАХОДИТЬСЯ В ГААЗІ, НІДЕРЛАНДИ.
СУД ТАКОЖ СТВОРИВ ОФІСИ В РАЙОНАХ, ДЕ ВІН ПРОВІДИТЬ
РОЗСЛІДУВАННЯ. (В ТОМУ ЧИСЛІ В УКРАЇНІ)

МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

17 ЛИПНЯ 1998 РОКУ 120 ДЕРЖАВ ПРИЙНЯЛИ В РИМІ
СТАТУТ,
ВІДОМИЙ ЯК РИМСЬКИЙ СТАТУТ МКС, ЯКИЙ ЗАСНУВАВ
МІЖНАРОДНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД.

МКС НЕ ЗАМІНЮЄ НАЦІОНАЛЬНІ СУДИ. КОЖНА
ДЕРЖАВА ЗОБОВ'ЯЗАНА ЗДІЙСНЮВАТИ СВОЮ
КРИМІНАЛЬНУ ЮРИСДИКЦІЮ НАД ОСОБАМИ,
ВІДПОВІДАЛЬНИМИ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ.

МКС МОЖЕ ВТРУЧАТИСЯ ЛИШЕ ТОДІ, КОЛИ ДЕРЖАВА
НЕ МОЖЕ АБО НЕ БАЖАЄ ПО-СПРАВЖНЬОМУ ПРОВЕСТИ
РОЗСЛІДУВАННЯ І ПРИТЯГНУТИ ВИННИХ ДО
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.

ОСНОВНА МІСІЯ МКС - ДОПОМОГТИ ПОКЛАСТИ КРАЙ
БЕЗКАРНОСТІ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ НАЙТЯЖЧІ ЗЛОЧИНИ,
ЩО ВИКЛИКАЮТЬ ЗАНЕПОКОЄННЯ МІЖНАРОДНОЇ
СПІЛЬНОТИ В ЦІЛОМУ, І ТАКИМ ЧИНОМ СПРИЯТИ
ЗАПОБІГАННЮ ТАКИХ ЗЛОЧИНІВ.

ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ:

МКС ПЕРЕСЛІДУЄ ОКРЕМИХ ОСІБ, А НЕ ГРУПИ ЧИ ДЕРЖАВИ.

БУДЬ-ЯКА ОСОБА, ЯКА ПІДОЗРЮЄТЬСЯ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПІДПАДАЮТЬ ПІД ЮРИСДИКЦІЮ МКС, МОЖЕ БУТИ ПРИТЯГНУТА ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.

СУД НЕ МАЄ ЮРИСДИКЦІЇ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ НЕ ДОСЯГЛИ 18-РІЧНОГО ВІКУ НА МОМЕНТ ВЧИНЕННЯ ВІДПОВІДНИХ ЗЛОЧИНІВ.

ЯК ОБИРАЮТЬСЯ СУДДІ ?

ПРЕЗИДІЯ МКС СКЛАДАЄТЬСЯ З ТРЬОХ СУДДІВ (ГОЛОВА ТА ДВА ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВИ) ЯКІ ОБИРАЮТЬСЯ АБСОЛЮТНОЮ БІЛЬШІСТЮ З 18 СУДДІВ СУДУ НА ТРИРІЧНИЙ ТЕРМІН.

ПРЕЗИДІЯ ВІДПОВІДАЄ ЗА УПРАВЛІННЯ СУДОМ, ЗА ВИНЯТКОМ ОФІСУ ПРОКУРОРА. ВОНА ПРЕДСТАВЛЯЄ СУД ПЕРЕД ЗОВНІШНІМ СВІТОМ І ДОПОМАГАЄ В ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ СУДДІВ.

ЯК СПРАВИ ПОТРАПЛЯЮТЬ ДО СУДУ?

БУДЬ-ЯКА ДЕРЖАВА-УЧАСНИЦЯ РИМСЬКОГО
СТАТУТУ МОЖЕ ЗВЕРНУТИСЯ ДО ОФІСУ ПРОКУРОРА
З ПРОХАННЯМ
ПРОВЕСТИ РОЗСЛІДУВАННЯ.

ДЕРЖАВА, ЯКА НЕ Є УЧАСНИЦЕЮ СТАТУТУ, ТАКОЖ
МОЖЕ ВИЗНАТИ ЮРИСДИКЦІЮ МКС ЩОДО
ЗЛОЧИНІВ, СКОЄНИХ НА ЇЇ ТЕРИТОРІЇ АБО ОДНИМ З
ЇЇ ГРОМАДЯН, І ЗВЕРНУТИСЯ ДО ОФІСУ ПРОКУРОРА З
ПРОХАННЯМ ПРОВЕСТИ РОЗСЛІДУВАННЯ.

РАДА БЕЗПЕКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ
ТАКОЖ МОЖЕ ПЕРЕДАТИ СИТУАЦІЮ НА РОЗГЛЯД
СУДУ.

ЧИ МАЄ МКС ПОВНОВАЖЕННЯ ЗАРЕШТОВУВАТИ ПІДОЗРЮВАНИХ?

СУД НЕ МАЄ ВЛАСНОЇ ПОЛІЦІЇ. ВІДПОВІДНО, ВІН
ПОКЛАДАЄТЬСЯ НА

СПІВПРАЦЮ З ДЕРЖАВАМИ, ЩО Є НЕОБХІДНОЮ
УМОВОЮ ДЛЯ АРЕШТУ ТА ПЕРЕДАЧІ ПІДОЗРЮВАНИХ.
ВІДПОВІДНО ДО РИМСЬКОГО СТАТУТУ, ДЕРЖАВИ-
УЧАСНИЦІ ПОВИННІ В ПОВНІЙ МІРІ СПІВПРАЦЮВАТИ З
СУДОМ У РОЗСЛІДУВАННІ ТА КРИМІНАЛЬНОМУ
ПЕРЕСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПІДПАДАЮТЬ ПІД
ЮРИСДИКЦІЮ СУДУ

ХТО МАЄ ВИКОНУВАТИ ОРДЕРИ НА АРЕШТ?

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИКОНАННЯ ОРДЕРІВ НА АРЕШТ
У ВСІХ ВИПАДКАХ ЗАЛИШАЄТЬСЯ ЗА ДЕРЖАВАМИ.

ЗАСНУВАВШИ МКС, ДЕРЖАВИ СТВОРИЛИ СИСТЕМУ, ЩО
БАЗУЄТЬСЯ НА ДВОХ СТОВПАХ.

САМ СУД Є СУДОВОЮ ГІЛКОЮ ВЛАДИ. ОПЕРАТИВНА
СКЛАДОВА НАЛЕЖИТЬ ДЕРЖАВАМ, ВКЛЮЧАЮЧИ
ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДУ.

ДЕРЖАВИ-УЧАСНИЦІ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МАЮТЬ
ЮРИДИЧНЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПОВНІСТЮ
СПІВПРАЦЮВАТИ
З МКС.

ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ ПІСЛЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ?

ЗААРЕШТОВАНА ОСОБА НЕГАЙНО ПОСТАЄ ПЕРЕД
КОМПЕТЕНТНИМ СУДОВИМ ОРГАНОМ
ДЕРЖАВИ УТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ, ЯКИЙ ВИЗНАЧАЄ,
ЧИ ДІЙСНО Є ОРДЕР НА АРЕШТ ЗААРЕШТОВАНОЇ ОСОБИ,
ЧИ БУЛА ЦЯ ОСОБА ЗААРЕШТОВАНА З ДОТРИМАННЯМ
НАЛЕЖНОЇ ПРАВОВОЇ ПРОЦЕДУРИ
І ЧИ БУЛИ ДОТРИМАНІ ПРАВА ОСОБИ.

ПІСЛЯ ТОГО, ЯК ВИДАЄТЬСЯ НАКАЗ ПРО ПЕРЕДАЧУ
ОСОБИ, ВОНА ДОСТАВЛЯЄТЬСЯ ДО СУДУ І
УТРИМУЄТЬСЯ В ЦЕНТРІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ В
ГАЗІ, НІДЕРЛАНДИ.

ХТО МОЖЕ ПОДАВАТИ ДОКАЗИ?

УСІ СТОРОНИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ МОЖУТЬ ПОДАВАТИ ДОКАЗИ, ЩО МАЮТЬ ВІДНОШЕННЯ ДО СПРАВИ.

КОЖНА ОСОБА
ВВАЖАЄТЬСЯ НЕВИННОЮ, ДОКИ ЇЇ ВИНУ НЕ БУДЕ
ДОВЕДЕНО В ЗАКОННОМУ ПОРЯДКУ.

ОБОВ'ЯЗОК ДОВЕДЕННЯ ВИНИ ЛЕЖИТЬ НА СТОРОНІ
ОБВИНУВАЧЕННЯ.

ЯКІ ПОКАРАННЯ МОЖЕ ПРИЗНАЧИТИ СУД?

СУДДІ МОЖУТЬ ПРИЗНАЧИТИ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ДО ЯКОГО МОЖЕ БУТИ ДОДАНИЙ
ШТРАФ АБО
КОНФІСКАЦІЯ ДОХОДІВ, МАЙНА ТА АКТИВІВ,
ОТРИМАНИХ ПРЯМО ЧИ ОПОСЕРЕДКОВАНО ВІД
ВЧИНЕНОГО ЗЛОЧИНУ.

СУД НЕ МОЖЕ ВИНЕСТИ СМЕРТНИЙ ВИРОК.

МАКСИМАЛЬНИЙ
ВИРОК СТАНОВИТЬ 30 РОКІВ.

ОДНАК, В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ВИПАДКАХ, СУД МОЖЕ
ПРИЗНАЧИТИ ДОВІЧНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ.

ДЕ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ?

ЗАСУДЖЕНІ ОСОБИ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В ДЕРЖАВІ, ВИЗНАЧЕНІЙ СУДОМ ЗІ СПИСКУ ДЕРЖАВ, ЯКІ ПОВІДОМИЛИ СУДУ ПРО СВОЮ ГОТОВНІСТЬ ПРИЙМАТИ ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ.

УМОВИ УВ'ЯЗНЕННЯ РЕГУЛЮЮТЬСЯ ЗАКОНОДАВСТВОМ ДЕРЖАВИ ВИКОНАННЯ ВИРОКУ І ПОВИННІ ВІДПОВІДАТИ ЗАГАЛЬНОВИЗНАНИМ МІЖНАРОДНИМ ДОГОВІРНИМ СТАНДАРТАМ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ПОВЕДІНКУ З УВ'ЯЗНЕНИМИ.

СПІЛЬНІ ЗУСИЛЛЯ У БОРОТБІ З МІЖНАРОДНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

- МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: ОБМІН ІНФОРМАЦІЄЮ, СПІЛЬНІ ОПЕРАЦІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ.
- ДИПЛОМАТИЧНІ ДОГОВОРИ: ЕКСТРАДИЦІЯ ЗЛОЧИНЦІВ, ВЗАЄМНА ПРАВОВА ДОПОМОГА.
- ІНІЦІАТИВИ МИРУ: МИРОТВОРЧІ МІСІЇ, ПЕРЕГОВОРИ ДЛЯ СТАБІЛЬНОСТІ ТА ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ.

СТРАТЕГІЇ ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ

- СИСТЕМИ РАНЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ: ВИЯВЛЕННЯ ПЕРЕДУМОВ КОНФЛІКТУ ТА АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ.
- ПОСЕРЕДНИЦТВО ТА ПЕРЕГОВОРИ: ЗАЛУЧЕННЯ ПОСЕРЕДНИКА ДЛЯ ДІАЛОГУ ТА УКЛАДАННЯ УГОД.
- ПОБУДОВА СТАЛОГО МИРУ: РОЗВИТОК СТРАТЕГІЙ СТАБІЛІЗАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОГРАМ.

УСПІШНІ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ

1. ПРИКЛАДИ МИРНИХ УГОД ТА РЕЗОЛЮЦІЙ:
 - ДОГОВІР ОСЛО I ТА II (1993-1995): УГОДА МІЖ ІЗРАЇЛЕМ І ПАЛЕСТИНСЬКОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ ПРО САМОВРЯДУВАННЯ ПАЛЕСТИНЦІВ.
 - МИРНИЙ ДОГОВІР У ДАГОМІЇ (2006): ЗАВЕРШЕННЯ ДОВГОТРИВАЛОГО КОНФЛІКТУ МІЖ УРЯДОМ ІНДОНЕЗІЇ ТА ПОВСТАНЦЯМИ В АЧЕ.
2. ДИПЛОМАТИЧНІ РІШЕННЯ ІСТОРИЧНИХ КОНФЛІКТІВ:
 - МІЖНАРОДНА ДИПЛОМАТІЯ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: КОНФЕРЕНЦІЯ В ЯЛТІ, ПОТСДАМСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ ТА СТВОРЕННЯ ООН ЯК СПРОБА ЗАПОБІГТИ МАЙБУТНІМ КОНФЛІКТАМ.
 - ВЕРСАЛЬСЬКИЙ ДОГОВІР 1919 РОКУ: УГОДА ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ, СПРЯМОВАНА НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРУ ТА ЗАПОБІГАННЯ НОВОМУ КОНФЛІКТУ.

ЕТИЧНІ ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН СВІТУ

- ОСВІТА ТА УСВІДОМЛЕННЯ ОСНОВНИХ ЕТИЧНИХ НОРМ СПРИЯЮТЬ ЗАПОБІГАННЮ ЗЛОЧИНАМ. ЦЕ ВКЛЮЧАЄ ПОВАГУ ДО ЗАКОНУ, ВИЗНАННЯ ПРАВ І СВОБОД ІНШИХ ЛЮДЕЙ ТА УСВІДОМЛЕННЯ НАСЛІДКІВ СВОЇХ ДІЙ.
- ГРОМАДЯНИ СВІТУ МАЮТЬ ЗАХИЩАТИ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ, БОРОТИСЯ З УСІЛЯКИМИ ФОРМАМИ ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА НЕРІВНОСТІ, ВИСТУПАТИ ПРОТИ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ В БУДЬ-ЯКІЙ ЧАСТИНІ СВІТУ.
- ГРОМАДЯНИ ПОВИННІ БУТИ АКТИВНИМИ УЧАСНИКАМИ У СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ, ДОЛУЧАТИСЯ ДО РІЗНИХ ГРОМАДСЬКИХ ІНІЦІАТИВ ТА ДІЯТИ ДЛЯ ПОЛІПШЕННЯ УМОВ ЖИТТЯ, ЕКОЛОГІЇ, ОСВІТИ ТОЩО.

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ: РОЗУМІННЯ ПРОЦЕСУ МКС

РОЛЬОВА GRA: СУДОВИЙ ПРОЦЕС ПЕРЕД МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

ЦІЛЬ: ВІДТВОРИТИ СУДОВИЙ ПРОЦЕС ПЕРЕД МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ ЩОДО ЗЛОЧИНУ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ТА ВИРІШИТИ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИГАДАНИЙ ЗЛОЧИН.

УЧАСНИКИ:

1. СУДДЯ: ВІДПОВІДАЄ ЗА ВЕДЕННЯ СЕСІЇ, ВИРІШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПИТАНЬ ТА КЕРУВАННЯ СУДОВИМ ПРОЦЕСОМ.
2. ОБВИНУВАЧЕННЯ: ПРЕДСТАВНИКИ ПРОКУРАТУРИ АБО ОСОБИ, ЯКІ ПРЕДСТАВЛЯЮТЬ ІНТЕРЕСИ ПОТЕРПІЛИХ.
3. ОБВИНУВАЧЕНИЙ: ОСОБА ЧИ ОСОБИ, ЯКІ ЗВИНУВАЧУЮТЬСЯ У ВИГАДАНОМУ ЗЛОЧИНІ.
4. АДВОКАТИ: ПРЕДСТАВНИКИ СТОРІН – ОБВИНУВАЧЕННЯ ТА ОБВИНУВАЧЕНОГО.

СЦЕНАРІЙ: УЧАСНИКИ ВІДТВОРЮЮТЬ СУДОВИЙ ПРОЦЕС СТОСОВНО ВИГАДАНОГО МІЖНАРОДНОГО ЗЛОЧИНУ КОЖНА СТОРОНА ПРЕДСТАВЛЯЄ СВОЇ АРГУМЕНТИ, ДОКАЗИ ТА СВІДЧЕННЯ ПІД ЧАС СУДОВОГО ПРОЦЕСУ.

ХІД ГРИ:

1. ВСТУПНЕ СЛОВО СУДДІ.
2. ПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБВИНУВАЧЕННЯ ТА ПРЕДСТАВЛЕННЯ ДОКАЗІВ.
3. КОНТРДОКАЗИ ТА ВИСТУПИ ЗАХИСТУ (АДВОКАТІВ).
4. ДОПИТ СВІДКІВ ТА ЕКСПЕРТІВ.
5. ПЕРЕГОВОРИ МІЖ СТОРОНАМИ ТА ОБГОВОРЕННЯ ДОКАЗІВ.
6. ЗАКЛЮЧНІ МОВИ СТОРІН.
7. РІШЕННЯ СУДДІ ЩОДО ВИНЕСЕННЯ ВИРОКУ.

ЦЯ РОЛЬОВА GRA ДОПОМАГАЄ УЧАСНИКАМ КРАЩЕ ЗРОЗУМІТИ ПРОЦЕС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ПРОЦЕСІВ ПЕРЕД МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ, А ТАКОЖ ВАЖЛИВІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДСТВА ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ.

СИТУАЦІЯ ДЛЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ ДЕБАТНОЇ ВПРАВИ:

ТЕМА: ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА В ІНТЕРНЕТІ

ПОЗИЦІЯ "ЗА" (ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ СЛОВА):

ЦЯ ГРУПА МОЖЕ АРГУМЕНТУВАТИ НЕОБХІДНІСТЬ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ОБМЕЖЕННЯ КОНТЕНТУ В ІНТЕРНЕТІ З МЕТОЮ ЗАПОБІГАННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ, КСЕНОФОБІЇ, ШОВІНІЗМУ, НАДМІРНОЇ АГРЕСІЇ ТА ПОШИРЕННЯ ФЕЙКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО МОЖЕ ПРИЗВЕСТИ ДО НАСИЛЬСТВА ТА ЗАГРОЗИ ГРОМАДСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ.

ПОЗИЦІЯ "ПРОТИ" (НЕДОТОРКАННІСТЬ СВОБОДИ СЛОВА):

ЦЯ ГРУПА МОЖЕ ПІДТРИМУВАТИ НЕДОТОРКАННІСТЬ СВОБОДИ СЛОВА В ІНТЕРНЕТІ, НАГОЛОШУЮЧИ НА ВАЖЛИВОСТІ СВОБОДИ ВИСЛОВЛЕННЯ ДУМОК, ПРАВИ КОЖНОЇ ОСОБИ НА ВІЛЬНИЙ ОБМІН ІНФОРМАЦІЄЮ ТА ПЕРЕКОНАННЯМИ, ВАЖЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРИВАТНОСТІ ТА НЕДОПУЩЕННЯ ЦЕНЗУРИ.

ЦЯ ТЕМА МОЖЕ БУТИ ОСОБЛИВО АКТУАЛЬНОЮ, ОСКІЛКИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ ВИНИКАЮТЬ ПИТАННЯ ЩОДО БАЛАНСУ МІЖ СВОБОДОЮ СЛОВА ТА ПОТРЕБОЮ У РЕГУЛЮВАННІ КОНТЕНТУ В ІНТЕРНЕТІ.

ЗАЛУЧЕННЯ УЧНІВ: СПРИЯННЯ ПРАВОСУДДЮ

- ЗАОХОЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКИХ ПРОЕКТІВ З ПРАВ ЛЮДИНИ:

ПЕРЕДБАЧТЕ ФІНАНСУВАННЯ ТА ПІДТРИМКУ ДЛЯ СТУДЕНТСЬКИХ ІНІЦІАТИВ, СПРЯМОВАНИХ НА ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОСУВАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ. СТВОРЕННЯ КОНКУРСІВ ЧИ ГРАНТОВИХ ПРОГРАМ МОЖЕ СПРИЯТИ АКТИВНОМУ ЗАЛУЧЕННЮ СТУДЕНТІВ.

- МИСТЕЦЬКЕ ТА ТВОРЧЕ ВИРАЖЕННЯ ДЛЯ АДВОКАЦІЇ:

ОРГАНІЗУЙТЕ ВИСТАВКИ, КОНКУРСИ МАЛЮНКІВ, ФОТОГРАФІЙ, ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ АБО ТЕАТРАЛІЗОВАНИХ ВИСТАВ ДЛЯ ПРИВЕРНЕННЯ УВАГИ ДО ПРОБЛЕМ ПРАВ ЛЮДИНИ. ЦЕ ДОЗВОЛИТЬ СТУДЕНТАМ ВИРАЗИТИ СВОЇ ПОГЛЯДИ ТА ПІДТРИМКУ ЧЕРЕЗ МИСТЕЦТВО ТА КРЕАТИВ.

- СТУДЕНТСЬКІ КАМПАНІЇ ЗА ГЛОБАЛЬНУ СПРАВЕДЛИВІСТЬ:

- ОРГАНІЗАЦІЯ ЛЕКЦІЙ, СЕМІНАРІВ АБО ВОРКШОПІВ З ПИТАНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ СВІДОМОСТІ СЕРЕД ГРОМАДСЬКОСТІ.

- ЗАЛУЧЕННЯ ДО СТВОРЕННЯ ТА ПІДТРИМКИ ОНЛАЙН-КАМПАНІЙ ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ, ПЕТИЦІЇ, ХЕШТЕГИ ТА ІНШІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ.

ВИСНОВОК: ДІЕМО ЗАРАДИ КРАЩОГО СВІТУ

- ЕТИЧНІ ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН ВКЛЮЧАЮТЬ РОЗУМІННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИНАМ ТА ВІДСТОЮВАННІ ПРАВ ЛЮДИНИ.
- НАША АКТИВНА УЧАСТЬ СТАНОВИТЬ ФУНДАМЕНТ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ СУСПІЛЬСТВА.
- СПІЛЬНО ЗМІНИМО СВІТ, ВИСТУПАЮЧИ ЗА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА ЕТИЧНІСТЬ У ВЧИНКАХ.
- НАДІЯ НА ПРОГРЕС Є КЛЮЧЕМ ДО ВІДКРИТТЯ НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ.
ДІЙМО РАЗОМ ЗА КРАЩИЙ, СПРАВЕДЛИВИШИЙ ТА ЕТИЧНИЙ СВІТ!

ЩИРО ВДЯЧНІ ЗА УЧАСТЬ ТА АКТИВНУ УВАГУ ДО ТЕМИ.

ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ:

- "HUMAN RIGHTS WATCH" - ОРГАНІЗАЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ, ЩО НАДАЄ ЗВІТИ ТА МАТЕРІАЛИ ЩОДО ПРАВ ЛЮДИНИ В РІЗНИХ КРАЇНАХ.
[HTTPS://WWW.HRW.ORG](https://www.hrw.org)
- "UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS" ОФІЦІЙНИЙ САЙТ ООН З ПИТАНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ З ДОСТУПОМ ДО РІЗНОМАНІТНИХ МАТЕРІАЛІВ ТА ЗВІТІВ
[HTTPS://WWW.OHCHR.ORG/EN/OHCHR_HOMEPAGE](https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage)
- "INTERNATIONAL CRIMINAL COURT" ВЕБ-САЙТ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ, ДЕ МОЖНА ЗНАЙТИ ІНФОРМАЦІЮ ПРО РОБОТУ СУДУ, ЮРИДИЧНІ ДОКУМЕНТИ ТА РІШЕННЯ.
[HTTPS://WWW.ICC-CPI.INT](https://www.icc-cpi.int)

ВЕБ-САЙТИ ТА РЕСУРСИ ДЛЯ ПОГЛИБЛЕННЯ ЗНАНЬ:

- AMNESTY INTERNATIONAL - МІЖНАРОДНА ОРГАНІЗАЦІЯ, ЩО ПРАЦЮЄ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ВЕДЕ РОБОТУ З ОСВІТИ.
[HTTPS://WWW.AMNESTY.ORG/EN/](https://www.amnesty.org/en/)
- STANFORD ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY - ОНЛАЙН-ЕНЦИКЛОПЕДІЯ З ФІЛОСОФІЇ, ДЕ МОЖНА ЗНАЙТИ СТАТТІ ТА МАТЕРІАЛИ ПРО ЕТИКУ, ПРАВА ЛЮДИНИ ТА СПРАВЕДЛИВІСТЬ.
[HTTPS://PLATO.STANFORD.EDU](https://plato.stanford.edu)

ЦІ РЕСУРСИ ДОПОМОЖУТЬ ВАМ ПОГЛИБИТИ ЗНАННЯ З ЕТИЧНИХ ПИТАНЬ, ПРАВ ЛЮДИНИ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ.

ДОБРЕ ПОІНФОРМОВАНА ГРОМАДСЬКІСТЬ МОЖЕ
ЗРОБИТИ СВІЙ ВНЕСОК У ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДОВГОТРИВАЛОЇ ПОВАГИ ДО МІЖНАРОДНОГО
ПРАВОСУДДЯ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ.

ІНФОРМАЦІЯ ВИКОРИСТАНА У ДАНОМУ КУРСІ ВЗЯТА З МАТЕРІАЛІВ РОЗМІЩЕНИХ НА ОФІЦІЙНОМУ САЙТІ МКС
[HTTPS://WWW.ICC-CPI.INT](https://www.icc-cpi.int)